

10.2556

~~17~~

OSZK

Nemzeti Széchenyi Könyvtár

Klasszikus Regénytár

Klasszikus Regénytár

Árnyék Kötet és a Vainovitsi Kötet

17

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Klasszikus Regénytár

Szerkesztik

Ambrus Zoltán és dr. Voinovich Géza

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Salammbô

Irta Flaubert

Fordította Salgó Ernő

BUDAPEST

RÉVAI TESTVÉREK IROD. INT. R.-T.

1907

~~1908. 8. 10.~~

Szalmona

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

10.256 / 17

M. H. MŰZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyemt. Névod. napló.
19 08 .év. 263 .sz.

ELSŐ FEJEZET.

A tivornya.

Megaraban, Carthago külvárosában, Hamilcar kertjében történt.

A katonák, a kik felett Siciliában vezérkedett, nagy lakmározással ünnepelték az Erix melletti csata évfordulóját és minthogy a gazda távol volt, ők pedig számosan valának, kényük-kedvükre ittak és ettek.

A bronz cothurnuson járó kapitányok a középső úton tanyáztak, aranyrojtos biborponyva alatt, mely az istállók falától a palota első terrasszáig húzódott; a közkatonák szanaszét voltak a fák alatt, hol egy csomó lapostetejű épület, présház, pincze, raktár, sütőműhely és fegyvertár látszott, mögöttük elkerített udvar az elefántok számára, vermek, melyekben a vadállatokat tartották és a rabszolgák börtöne.

A konyhákat fügefák vették körül; sycomor-liget terjedt a zöldelő tömegig, melyben a gyapotvirág fehér pamacsai közül granátalmák piroslottak elő; fürtökkel megrakott szőlőindák kúsztak fel a piniák ágaira; a plátánok alatt rózsák tábora tárta ki szirmait; a pázsiton helylyel-közzel liliomok ingatták karcsú szárukat; az utak koralporral kevert fekete homokkal voltak behintve és a középben a cyprusok sora mint zöld obeliszkekből álló kettős oszlopsor vonult a kert egyik végétől a másikkig.

A háttérben a sárgás foltokkal tarkázott numidiai márványból épült palota terraszformán egymás fölé tornyosodó négy emeletével, széles alapozásról emelkedett a magasba. Ebenfából való egyenes lépcsőjével, melynek minden fokát a két szélen egy-egy ellenséges gálya orra ékesítette, veres ajtóival, melyeket fekete kereszt osztott négy mezőre, érczrácsozatával, mely lent a scoriók ellen védte és aranyozott fapálczikákból készült hálózatával, mely fönt a nyílásokat zárta, vad pompájában a katonák előtt épp oly ünnepélyesnek és áthatolhatatlannak tünt föl, mint Hamilcar arcza.

A Tanács a vezér házát jelölte ki nekik ünnepélyük megtartására; a lábbadozók, a kik Eschmoun templomában voltak elhelyezve és már hajnalban nekiindultak, mankóikon vonszolták magukat oda. Minden pillanatban új és új vendégek érkeztek. Szünet nélkül özönlöttek az összes útról, mint megannyi patakok, melyek valami tóba zuhognak. A konyharabszolgák ijedten és félig meztelenül szaladgáltak a fák között; a gazellák béggetve menekültek a gyepről; a nap leáldozóban volt és a citromfák illata még súlyosabbá tette az embertömeg kigözlögésétől terhes levegőt.

Voltak ott mindenféle nemzetbeli férfiak, ligúrok, lusitanok, baleariak, négerék és római szökevények. A vontatott dór tájszólásba csatakocsi robogására emlékeztető kelta szavak harsogtak bele és a jóniai szövegződések a pusztá hangjaival torlódtak, melyek élesek voltak, mint a sakálüvöltés. A görögöt fel lehetett ismerni karcsú derekáról, az egyiptomit magas vállairól, a cantabriait izmos lábikrájáról. A cariaiak kevélyen lengtették sisakjuk tollbokrétáját, a cappadociai ijászok növénynedvvel nagy virágokat festettek bőrükre, néhány női ruhába öltözött lydiai pedig papucsban és fülbevalókkal ékesítve lakmározott. Mások, kik a dísz kedvéért cinóberrel festették be testüket, koral szobrokhoz hasonlítottak.

Vánkosokon nyújtózkodtak, nagy táblák körül guggolva ettek vagy pedig, hason fekve, húsdarabokat húztak maguk elé és könyökükre támaszkodva a zsákmányán rágódó oroslán békés helyzetében oltották éh-

ségüket. Az utóbb érkezettek a fákhöz támaszkodva nézték az alacsony asztalokat, melyek félig eltűntek a skarlátszőnyegek alatt és várták, míg rájuk kerül a sor.

Mint hogy Hamilcar konyhái nem győzhették őket, a Tanács küldött rabszolgákat, evődényt és ágyakat; a kert közepén, mint a csatatéren, mikor a halottakat égetik, nagy tűzrakás lobogott, melynek lángjánál ökrök sülték. Anissal behintett kenyerek váltakoztak a diskosznál súlyosabb sajtdarabokkal és borral telt korsók meg vízzel telt kancsók az aranyfiligránból font kosarakkal, melyekben virágok illatoztak. Az örömtől, hogy végre kedvök szerint tobzódhatnak, minden szem ki volt tárgulva; helylyel-közzel már kezdtek énekelni.

Először is zöld lében úszó szárnyast tálaltak nekik vörös agyagtányérokra, melyek fekete rajzokkal voltak díszítve, azután mindenféle kagylót, a minőket a pun partokon lehet szedni, búzából, babból és árpából forrázott leveseket és borostyánkőtálakon köménymagos csigát.

Ezután húsfélékkel rakták meg az asztalokat: antilopokkal, melyeken még rajt voltak a szarvak, tolldíszükben pompázó pávákkal, édes borban főtt egész ürükkal, teve- és bölényczombokkal, halmártásos pióczákkal, rántott sáskával és mormota-becsinálttal. Tamrapanti-fából való csajkákban sáfrányos lében nagy zsírdarabok úszkáltak. Minden csak úgy csurgott a sós nedvtől, szarvasgombától és asafetidától. A gyümölcs-piramisok mézeskalácsokra omoltak és nem hiányzott néhány példány azokból a kövér kis, rózsaszín, selymesbőrű kutyákból sem, melyeket olajbogyó-seprűvel hizlaltak, aféle karthagói éték, a mit a többi népek utáltak. Az új ételeken való csodálkozás izgatta a gyomrok mohóságát. Az üstökbe kontyolt hajú gallok törték magukat a dinnyéért és citromért, a mit héjastól faltak. A négerék, a kik még sohasem láttak tengeri rákot, piros ollóikkal összekarczolták arczukat. A borotvált képű, márványnál fehérebb görögök azonban hátuk mögé hajigálták az ételhulladékokat, míg a farkasbőrbe burkolt brutiumi pásztorok, arczukat ételrészükbe dugva, hallgatagon nyeltek.

Beállt az éj. A cyprus-sor fölé feszített ponyvát eltávolították és fáklyákat hoztak.

A porphyrvázákban égő petróleum lobogó világoSSága megijesztette a cyprusok csúcsán a holdnak szentelt majmokat. Sikongtak, a mi mulattatta a katonákat.

Hosszúkás fényfoltok reszkettek az érczpánczélakon. A drágakövekkel kirakott tálakról mindenféle színű ragyogás szikrázott. A peremiükön domború tükrökkel ellátott korsók elszélesítve sokszorozták a tárgyak képét, a katonák tolongtak körülöttük, ámulattal néztek beléjük és torzképeket vágtak, hogy nevetést keltsenek. Az asztalon át elefántcsont ülökéket és arany-lapoczkokat hajigáltak egymáshoz. Tele torokkal nyelték a görög bort, a mit tömlőkben tartanak, az amphorákba fejtett campaniai bort, a cantabriait, a mit hordókban szállítanak és a földiszeder-, a fahéj- meg a lótuS-bort. A földön egész tócsák voltak, melyekben elcsúszott az ember. Az ételek gőze a tömeg kilégzésével keverve fölszállt a fák lombzatáig. Egyszerre lehetett hallani a fogak csattogását, szavak, éneklés, egymáshoz ütődő kelyhek lármáját, az ezer darabra hulló campaniai vázák csörömpölését és egy-egy nagy ezüsttál tiszta megcsendülését.

A mily mértékben növekedett ittasságuk, annál élénkebbé vált bennök Carthago méltánytalanságának emlékezete. A háborútól kimerített köztársaság megtúrte, hogy az összes visszatérő bandák a városba gyűljenek. Vezérük, Giscon ugyan eléggé eszélyes volt egymásután ereszteni őket haza, hogy így könnyebbé tegye zsoldjuk kifizetését, de a Tanács abban a véleményben volt, hogy végül is engedni fognak valamelyest. Most azután haragudtak rájuk, hogy nem tudták kifizetni őket. Ez az adósság a nép szemében összevegyült azzal a háromezerkétszáz euboiai talentummal, a mit Lutatius követelt és mint Rómát, őket is Carthago ellenségeinek tekintették. A zsoldosok tudták ezt és felháborodásukon fenyegetésekkel meg kihágásokkal könnyítettek. Végül azt kérték, hogy egyesülten ünnepelhessék meg egyik győzelmüket és a békepárt engedett nekik, így bosszúlva meg magát Hamilcaron, a ki annyira szószólója

volt a háborúnak. Ez, minden erőlködése ellenére is, véget ért, és ő elkeseredettségében Giskonra ruházta a zsoldosok parancsnokságát. Hogy befogadásukra palotáját jelölték ki, ez annyi volt, mint valamelyest reáirányítani a gyűlöletet, a mit a zsoldosok irántuk éreztek. De meg a költség is óriási volt és ez majdnem egészen ő reá nehezedett.

Kevélységükben, hogy meghajlásra kényszerítették a köztársaságot, a zsoldosok azt hitték, hogy végre haza fognak térhetni, elfolyt vérük díjával köpönyegük kámszájában. A mámor gőzén át szemlélve azonban rengestegnek látták a fáradalmakat és nagyon kevésnek a kárpótlást. Mutogatták egymásnak sebeiket, elmesélték csatáikat, vándorlásait és otthoni vadászataikat. Utánozták a vadállatok ordítását és ugrásait. Aztán következtek a féktelen fogadások; fejüket az amphorákba dugták és egyhuzamban ittak, mint szomjas dromedárok. Egy óriás termetű lusitán, mindegyik kezében egy embert tartva, körülszaladta az asztalokat, miközben orrlukából tüzet fújt. A lacedemoniaiak, a kik nem vetették le pánczéjjaikat, döngve ugrándoztak. Néhányan asszonyoknak öltöztek és fajtalan mozdulatokkal illegették magukat, mások meztelenre vetköztek, hogy a serlegek között gladiátorok módjára birkózzanak, egy csoport görög pedig egy váza körül tánczolt, melyen nymphák voltak láthatók, míg egy néger ökörcsonttal dobolt egy érczpaijzson.

Egyszerre panaszos énekszót hallottak, erős és szelíd éneket, mely mint sebzett madár szárnycsapása szállt és emelkedett a légben.

Az ergastulumba zárt rabszolgák hangja volt. Néhány katona nyomban felugrott és eltűnt, hogy kiszabadítsa őket.

Visszajöve nagy kiabálás között és a fölvert porfelleghben valami húsz embert hajtottak maguk előtt, a kiket föl lehetett ismerni sápadtabb arcszínükről. Fekete nemezből való kis kúpalakú sapka fedte borotvált fejüket; mindnyájan fa-szandált hordtak és lánczaik csörögtek, mint a vágató kocsis vasalása.

A cyprus-sorba érkezve, szétszóródtak a tömegben,

mely kikérdezés alá fogta őket. Egyikök távolabb egyenesen állva maradt. Tunicájának repedésein át látni lehetett hosszú véraláfutásokkal csíkozott vállait. Állát leszegve, bizalmatlanul nézett körül és a fáklyák ragyogásától vakítva, kissé összehunyorította pilláit; mikor azonban látta, hogy a fegyveres emberek egyike se bántja, nagy sóhajtás szakadt föl melléből: dadogott, nevetett, miközben orcáján nagy könnycseppek gördültek alá; azután a fülénél fogva fölragadott egy tele cantharusit, lánczravert karjával egyenesen a levegőbe emelte és az ég felé tekintve, miközben folyton így tartotta a serleget, megszólalt:

— Legelsőbb is dicsőség neked, Baal-Éschmoun, megszabadító, a kit hazámfiak Aeskulapnak neveznek! És nektek, források, fény és erdők szellemei! És nektek, Istenek, kik a hegyek alatt és a föld üregeiben rejtőztek! És nektek, fényes fegyverzetű bátor férfiak, a kik kiszabadítottatok!

Azután leeresztette a serleget és elbeszélte történetét. Spendius-nak hívták. A carthagoiak az aeginai ütközetben ejtették foglyul és a zsoldosoknak görög, ligur és pun nyelven mondott újra köszönetet; megcsókolta kezüket és szerencsét kívánt nekik a lakomához, de egyúttal csodálkozásának adott kifejezést, hogy nem látja a szent legió serlegeit. E serlegek, melyeknek hat aranylapja mindegyikén smaragdból kirakott szőlőlevél pompázott, egy külön csapat tulajdonában voltak, melynek tagjait a legmagasabb termetű fiatal patricziusokból válogatták össze. A serlegek birtoka kiváltság, majdnem papi tisztesség volt, éppen ezért a zsoldosok semmit se áhítottak jobban a köztársaság kincsei közül, mint ezeket. Miattuk gyűlölték a legiót és már nem egy akadt köztük, a ki életét kockáztatta a felfoghatatlan gyönyörért, hogy ihassék belőlük.

Kiadták tehát a parancsot, hogy hozzák elő a serlegeket. A syssitiáknál voltak őrizetben, a közösen étkező kereskedők egyesületénél. A rabszolgák visszatértek. Ez órában már a syssitiák összes tagjai aludtak.

— Keltsék fel őket! — felelték a zsoldosok.

E második kiküldetés után kijelentették nekik, hogy a serlegek templomban vannak elzárva.

— Nyissák ki a templomot! — követelték a zsoldosok.

És mikor a rabszolgák reszketve megvallották, hogy a serlegeket Giscon, a vezér tartja magánál, azt kiabálták:

— Hozza ide őket!

Kis idő múlva a kert háttérében, a szent legiótól kísérve, megjelent Giscon. Bő fekete köpenye, mely drágakövekkel kirakott aranymitrájához volt erősítve, és a mely egészen lova patájáig ért alá, messziről beleolvadt az éj sötétjébe. Csak fehér szakálla, fejdíszének fénye és a mellére lecsüngő, nagy kék lemezekből álló hármass nyakláncza látszott.

Mikor belépett, a katonák nagy rivalgással köszöntötték és mind kiabálták:

— A serlegeket! A serlegeket!

A vezér azzal kezdte, hogy bátorságukat tekintve, érdemesek a serlegekre. A nagy tömeg tapsolt és üvöltött az örömtől.

Ő nagyon jól tudja ezt, ő, a ki odaát vezérkedett fölöttük és a ki az utolsó cohors-szal az utolsó gályán tért vissza.

— Igaz! Úgy van! — mondták.

— Úgy, de, — folytatta Giscon, — a köztársaság tiszteletben tartotta népfaj szerint való eloszlásukat, szokásaikat, vallásukat; szabadon élhetnek Carthagoban! A mi a szent legió serlegeit illeti, ezek magántulajdonnak tekintendők. — Erre egy galliai, a ki Spendius közelében állott, hirtelen átugrálva az asztalokat, egyenesen Gisconnak rohant és heves taglejtések között fenyegette meztelen vállaival.

A vezér, a nélkül, hogy zavartatta volna magát a beszédben, súlyos elefántcsontbotjával a fejére sújtott: a barbár elterült. A gallok üvöltöttek és dühöngésük, átragadva a többire, elsodrással fenyegette a legionáriusokat. Látva, hogy elsápadnak, Giscon vállat vont. Úgy vélte, hogy bátorságának mi haszna se volna e durva, elkeseredett vadakkal szemben. Inkább azt kellett vá-

lasztani, hogy később valami csellel álljon bosszút rajtuk: intett tehát katonáinak és lassan léptetve eltávozott. Azután az ajtóban a zsoldosok felé fordulva oda kiáltotta nekik, hogy még meg fogják bánni, a mit tettek.

A tivornya újra kezdődött. Azonban Gison visszatérhet és körülzárva a külvárost, mely a legkülsőbb bástyákhoz támaszkodik, a falakhoz lapíthatná őket. Ekkor, tömegük ellenére is, elhagyottnak érezték magukat és a nagy város, mely alattuk, a homályban szunynyadt, lépcsőtömkelegével, magas fekete házaival és rejtélyes Isteneivel, melyek még népüknél is vérszomjasabbak, hirtelen félelmet keltett bennök. A távolban néhány fénycsóva siklott, az öbölben és Khamon templomában még világosság volt. Eszükbe jutott Hamilcar. Hol van? Miért hagyta el őket a béke megkötése után? A Tanácscsal való egyenetlenkedése bizonyára csak alakoskodás volt az ő elvesztésükre. Szomjazó gyűlöletük az ő fejére hullott és dühöngésükkel kölcsönösen tüzelve egymást, átkozódtak ellene. E pillanatban lőtásfutás támadt a platánok alatt. Egy négert néztek, a ki vonagló tagokkal, szemét kimeresztve, megmerevedett nyakkal, habzó szájjal hentergett a földön. Valaki azt kiáltotta, hogy meg van mérgezve. Mindnyájan azt hitték, hogy meg vannak mérgezve. A rabszolgáknak estek; rettenetes zsvajgás támadt és a rombolás szédülete fogta el a részeg sereget. Vaktában vagdalóztak maguk körül, törtek, gyilkoltak; némelyek fáklyákat vetettek a lombok közé, mások az oroszlánverem mellvédének dőlve, nyilvesszőkkel ölték az állatokat; a legbátrabbak az elefántokhoz rohantak, le akarták vágni orrmányukat és elefántcsontot akartak enni.

E közben balear parittyások, a kik, hogy kényelmesebben zsákmányolhassanak, megkerülték a palota sarkát, indiai nádból való magas rácsozatra akadtak. Tőreikkel átvágták a záró fonadékot és a homlokzat elé jutottak, mely Carthago felé nézett, egy másik kertbe, mely szabályosan csoportosított növényzettel volt tele. Egyenkint egymásután következő fehér virágok hosszú parabolákat írtak le az azurkék földön, mintha csillagvonalak lettek volna. Az árnynyal teljes bokrokból me-

leg, mézes illat áradt. Voltak ott cinoberrel bemázolt fatörzsek, melyek vérző oszlopokhoz hasonlítottak. A középben tizenkét rézalapzaton egy-egy nagy üveggömb állott, melyeket a bennök reszkető vörhenyeges fény óriási, hunyorgató szemgolyókhoz tett hasonlívá. A katonák szurokfáklyák világosságánál csetlettek-botlottak a mélyen felásott talajon.

Azonban egy kis tavat pillantottak meg, mely kék kövekből emelt falakkal több medenczére volt osztva. A víz oly átlátszó volt, hogy a szurokfáklya fénye lehatolt egész a fehér kavicsos, arany poros fenéig. Kavarogni kezdett, szikrázó fényfoltok siklottak rajta ide-oda és nagy halak, melyek torkán drágakövek csillogtak, merültek a felszínre.

A katonák hangos nevetéssel kopoltyúik alá akasztották ujjaikat és az asztalokhoz czipelték a halakat.

A Barcas-család halai voltak. Valamennyien amaz ösangolnáktól eredtek, melyek kiköltötték a mysticus tojást, a melyben az Istennő rejtőzködött. A gondolat, hogy szentségtörést követnek el, felélesztette a zsoldosok étvágyát; gyorsan tüzet gyújtottak az érczvázák alá és kedvteléssel nézték, mint ficzánkolnak a szép halak a zubogó vízben.

A katonák tömege mind sűrűbbé vált. Már nem féltek. Újra nekiláttak az ivásnak. Az illatos olaj, mely homlokukról csurgott, nagy cseppekben áztatta foszlányokban lógó tunicáikat és mindkét könyökükkel az asztalokra támaszkodva, melyeket inogni éreztek, mintha hajók lettek volna, körüljártatták részeg tekintetüket, hogy szemükkel nyeljék, a mit kezükkel nem érhetek el. Mások a tálak között a bíbor terítőn lépkedve, széttiporták az elefántcsont ülőkéket és a tyrusi üvegpoharakat. Az éneklés összevegyült a széttört serlegek között haldokló rabszolgák hörgésével. A zsoldosok bort, húst, aranyat követeltek. Kiabáltak, hogy nőket akarnak. Száz nyelven őrjöngtek. Némelyek a körülöttük terjengő sár miatt azt hitték, hogy iszapfürdőben vannak, mások a lombok láttára, vadászaton képzelték magukat és társaikra rontottak, mintha vadállatokat üznének. A tűz egymásután belekapott a fába és a nagy zöldelő töme-

gek, melyek hosszú fehér csigavonalakat eregettek, tűzhányókhoz hasonlítottak, melyek füstölni kezdenek. A lárma megkétszereződött; a homályban a megsebzett oroszlánok bömböltek.

Egyszerre a palota legfelsőbb terrassza megvilágosodott, a középen levő ajtó feltárult és a küszöbön egy fekete ruhás nő, Hamilcar leánya jelent meg. Lelépdelt az első lépcsőn, mely ferdén húzódott a legfelsőbb emelet mentén, azután a másodikon, a harmadikon és megállt a legalsó terrasszon, a gályaormányokkal díszített lépcső tetején. Mozdulatlanul és lehajtott fejjel nézte a katonákat.

Mögötte, két oldalt, hosszú sorban sápadt férfiak álltak, vörös rojtokkal szegélyezett fehér szoknyában, mely egyenes eséssel fedte testüket. Nem volt se szakálluk, se hajuk, se szemöldökük. Gyűrűktől csillogó kezeikben óriási lyrákat tartottak és éles hangon valamennyien hymnust énekeltek Carthago istenségéhez. Tanit templomának herélt papjai voltak, a kiket Sallambô gyakran hívott házába.

Végre lejött a gályák lépcsőjén. A papok utána. Belépett a cyprus-sorba és lassú léptekkel haladt el a kapitányok asztalai között, a kik közeledtére kissé hátrább vonultak.

Ibolyaszín homokkal behintett haja, mely a kanani szüzek módjára toronyformába volt fésülve, nagyobbak tüntette fel, mint a mekkora volt. A halántékhoz erősített gyöngysorok leértek egész a szájáig, mely rózsás volt, mint a felvágott granátalma. Mellén ragyogó kövek sorakoztak egymáshoz, melyek elrendezése a murina pánczéliját utánozta. Gyémántokkal ékített karkjai meztelenül váltak ki fekete alapon vörös virágokkal behintett ujjatlan tunicájából. Bokáit vékony aranylánc fogta át, hogy lépteit szabályozza és nagy, sötétszínű bíborköpenye, mely valami ismeretlen szövetből volt, uszályosan leért a földre és minden lépését mintegy hullámcsapással követte.

A papok időnként szinte elfojtott accordokat ütöttek meg lyráikon és a zene közeiben hallani lehetett

Salammbô aranylánczocskájának halk csörgését és papyrus-szandáljainak szabályos csattanását.

Eddig még a zsoldosok egyike se látta közlről. Csak azt tudták, hogy visszavonultan, vallási szertartásainak él. A katonák éjszaka néha megpillantották palotájának tetején, térdreborúlva a csillagok előtt, míg körülötte a meggyújtott serpenyőkből füstoszlopok szálltak a magasba. A holdsugár tette oly haloványá és mint finom pára, valami isteni vette körül. Szemei mintha messze, a földi téreken túlra néztek volna. Fejét lehajtva lépdelt és jobb kezében kis ébenfa-lyrát tartott.

A katonák hallották, a mint susogta:

— Halottak! Mind halottak! Immár nem jöttök engedelmesen hívó szavamra, mikor a tó partján ülve dinyenyemagvakat szórok nektek! Tanit rejtelve lakozott a víz buborékánál tisztább szemetek mélyén. — És neveiken szólította őket, melyek a hónapok nevei voltak: — Siv! Sivan! Tammuz, Elul, Turi, Sebar! — Ah! könnyörülj rajtam, Istennő!

A katonák, a nélkül, hogy értették volna, mit mond, hallgatag álltak körülötte. Ámulattal nézték ruhadíszét, ő azonban irtózó tekintetet vetett reájuk, azután karjait kítárva, lecsüggesztette fejét és ismételtette:

— Mit tettetek! Mit tettetek! Hiszen, hogy lakmározatok, volt kenyér, hús, olaj, tiétek volt az éléstárak minden matabothronja. Hecatompyleből hozattam ökröket, vadászokat küldtem a pusztába! — Hangja erősebbé vált, arcza kipirult. Folytatta: — Hol vagytok hát itt? Meghódított városban vagy a vezér palotájában? És ki ez a vezér? Hamilcar suffeta, atyám, a Baal-ok szolgája! Fegyvereiteket, melyek most rabszolgái véréből piroslanak, ő tagadta meg Lutetiustól! Ismertek-e bárkit is hazátokban, a ki jobban ért a csaták irányításához? Nézzétek! Házunk lépcsői rakva vannak győzelmeink tanúságaival! Rajta! Égessétek fel ezt is! Csak házunk geniusát viszem magammal, fekete kígyómat, mely fent szunnyad a lotusleveleken. Füttyentek, követni fog; és ha gályára szállok, hajóm vizében, a habok tajtékján fog utánam sietni.

Finom orrczimpái reszkettek. Körmeivel a mellén

levő drágaköveket vájta. Szeme bágyadtabbá vált; ismét megszólalt:

— Ah! Szegény Carthago! Sajnálatraméltó város! Már nincsenek védelmedre erős férfiak, mint voltak egykor, a kik átkeltek az oczeánokon, hogy templomokat építsenek a partokon. Minden ország körülötted sürgölődött és a tenger síkjai, melyeket evezőid szántottak, a te vetésedet ringatták.

És elkezdte énekelni Melkart-nak, a sidoniak Istenének és családja ősének kalandjait.

Sorra vette az ersiphoniai hegyek megmászását, a tartenusi-utat és a Masirabal ellen a kígyók királynőjének megbosszulása végett viselt háborút.

— A sűrűben utána eredt a nőstény szörnyetegnek, melynek farka ezüstpatakhhoz hasonlóan kígyózott a száraz faleveleken és elért egy síkságra, hol nagy tűz körül sárkánytörzsű nők ültek farkukra támaszkodva. A vérszínű hold sápadt udvartól környezve ragyogott és skárlatpiros nyelvük, mely hasított volt, mint a halászhorgony, felkunkorodva a tűz szélét nyaldosta.

Azután Salammbô, a nélkül, hogy szünetet tartott volna, elbeszélte, miként szegezte Melkarth Masirabal levágott fejét, miután legyőzte hajójának orrára. — Minden hullámcsapásra alámerült a tajtékba; de a nap bebalzsamozta: keményebb lett az aranyból; szemei azonban nem szüntek meg sírni és könnyei egyre hullottak a habokba.

Mindezt régi kanaani nyelven énekelte, a mit a barbárok nem értettek. Találgatták, mit mondhat nekik ez ijesztő taglejtéssel, a mivel beszédét kísérte, és asztalokra, ágyakra állva, a sycomorok ágaira kapaszkodva, tátott szájjal és előrenyújtott fejjel igyekeztek felfogni e rejtelmes történeteket, melyek a theogoniák homályán által, mint ködalakok a fellegek között lengedeztek képzeletük előtt.

Csak a szakálltalan papok értették Salammbôt. Ránczos kezük a lyra húrjaira tapadva, időnként egy-egy gyászos accordot pendített meg; vénasszonyoknál is gyöngébbek lévén, egyaránt reszkettek a mysticus izgalomtól és a félelemtől, melyet e férfiak bennök

keltettek. A barbárok ügyet sem vetettek reájuk: egyre csak a szűz énekét hallgatták.

Senki se nézte úgy, mint a fiatal numidiai főnök, a ki a vele egy törzsből való katonák között a kapitányok asztalánál ült. Öve annyira tele volt tüzdelve dárdákkal, hogy bő köpenyét, mely bőrszíjjal volt halántékához erősítve, kidomborította. A szájadékszerűen vállára omló szövet árnyékba merítette arczát, úgy hogy csak mereven néző két szemének lángolását lehetett látni. Csak véletlenül vett részt az ünnepélyen, — apja a Barcak-nál neveltette, a hogy azok a királyok szokták, a kik, hogy a szövetekezések útját egyengessék, gyermekeiket főrangú családokhoz adják; de a hat hónap óta, a mióta itt élt, Narr' Havas még egyszer se látta Salammbot és most sarkain guggolva, pelyhes állát lándzsájának fogójára támasztva, kitágult orrlyukakkal úgy nézte, mint a bambuszok között leselkedő leopárd.

Az asztal külső oldalán egy óriás termetű, rövid, göndörödő, fekete hajú lybiai tűnt fel. Csak harci vértje volt rajta, melynek érczpikkelyei megszabdalták a nyugagy biborját. Ezüst holdakból álló nyakláncza összekeveredett a mellén levő szőrökkel. Vércsöppek foltosították arczát, bal könyökére támaszkodva feküdt és tágra nyitott szájjal mosolygott.

Salammbô már nem folytatta a szent rhythmusokat. Női tapintatossággal saját nyelvükön szólította meg a barbárokat, hogy lecsillapítsa haragjukat. A görögökhöz görögül beszélt, azután a ligurokhoz, a campaniaiakhoz, a négerekhez fordult és mindenki, a ki hallotta, fellelte hangjában hazájának nyájas emlékezetét. Tovaragadtatva Carthago múltjától, most már a Róma ellen vívott régi csatákat énekelte. A meztelen kardok villogása föllelkesítette és karjait széttárva hangja harsányan szállt. A lyra kihullott kezéből, elhallgatott és két kezét szívére szorítva, néhány pillanatig lehúnyt szemmel állt, élvezve az izgalmat, mely mind a férfiakat elfogta.

Matho, a lybiai feléje hajolt. Salammbô önkénytelenül közelebb lépett hozzá és kielégített kevélységének hálájából hosszú sugárban bort öntött neki arany serlegbe, mintegy jeléül, hogy kibékül a sereggel.

— Igyál! — mondá.

Matho megragadta a serleget és ajkához emelte, mikor egy galliai, ugyanaz, a kit Giscon megsebesített, a vállára ütött, miközben mosolygó képpel anyanyelvén tréfálódzott. Spendius ott volt a közelben; ajánlkozott, hogy tolmácsolja.

— Beszélj! — mondá Matho.

— Téged kegyelnek az Istenek, gazdag ember lesz belőled. Mikor tartjátok a lakodalmat?

— Miféle lakodalmat?

— A tiedet! Mert nálunk, — mondá a galliai, — ha egy nő inni ad egy katonának, az annyit jelent, hogy felajánlja neki az ágyát.

Még be sem végezte, mikor Narr' Havas, felugorva, dárdát rántott és jobb lábát az asztal szélének feszítve, Mathora hajította.

A dárda fütyülve röpi a serlegek között és áltajárva a lybiai karját, oly erővel szegezte az asztalhoz, hogy a nyele rezgett a levegőben.

Matho sebesen kitepte a dárdát; de fegyvertelenül állott, meztelen volt; végre két kezével fölemelte a megrakott asztalt és a kettőjük közé tódult tömegben át Narr' Havas felé dobta. A katonák és a numidiaiak oly szorosan álltak egymás mellett, hogy nem tudtak kardot rántani. Matho a fejével öklendezve vágott magának utat. Mikor föltekintett, Narr' Havas már eltűnt. Tekintetével kereste. Salammbô is eltávozott.

Ekkor pillantását a palota felé fordítva, látta, a mint a magasban a fekete keresztet vörös ajtó bezáródik. Elrohant.

Látták felsietni a gályák orrmányai között, azután egymásután tűnt elő a három lépcsőzeten, mígnem elérte a vörös ajtót, melynek egész testével nekirontott. Lihelve a falhoz támaszkodott, hogy el ne essék.

Egy férfi követte és a homályban, mert a palota sarka eltakarta az ünnepély fáklyáit, megismerte Spendius.

— Eredj innen! — mondá.

A rabszolga felelet helyett fogával tunicáját kezdte tépdelni, azután Mathó mellé térdelve, gyengéden meg-

fogta a karját és végigtapogatta a sötétben, hogy megtalálja a sebet.

A felhők között sikló hold egy sugarának fényénél Spendius a kar közepén tátongó sebet pillantott meg. Körülcsavarta a szövetdarabbal, de a másik hangosan ismételte: — Eredj! Eredj!

— Oh nem! — felelt a rabszolga. — Te megszabadítottál az ergastulumból. A tied vagyok! Te vagy az uram! Parancsolj!

A falhoz símulva, Matho körüljárta a terrasszt. Minden lépés után felfülelt és az aranyozott rácsozat közeibe a hallgatag termekbe mélyesztette tekintetét. Végre reménytelenül megállt.

— Hallgass meg! — mondá a rabszolga. — Oh! ne vess meg, a miért gyöngé vagyok! Itt életem a palotában. Mint a vipera be tudok csúszni a falak között. Jer! Az ősök kamarájában egy-egy aranytömb van a padozat minden egyes koczkája alatt. Tudom a földalatti utat, mely odavezet a sírokhoz.

— Eh! mit bánom én! — mondá Matho.

Spendius elhallgatott.

A terrasszon voltak. A homály végtelensége terjengett előttük, melyben rejtelmes halmazatok sötélettek, mint óriási hullámok valamely megkövült feketevizű tengerben.

Kelet felől azonban fénylő csík emelkedett. Balfelől, lent a mélyben, Megara-csatornái már kezdtek fölragyogni fehér kanyargásukkal a kertek zöldje közül. A hétszögű templomok kupolaalakú tetői, a lépcsők, a harangok, a bástyák lassan-lassan kiváltak a hajnal szürkületéből és az egész carthagoi félsziget körül fehér tajtékból való öv csillogott, míg a smaragdszínű tenger mintegy megmerevedettnek látszott a reggeli hűvösségben. Azután, a hogy az égbolt pirossága mind szélesebbé vált, felmerültek a dombok lejtőin álló házak, összecsoportosultak, mint a hegyről lefelé tartó fekete kecskenyáj. Az elhagyatott utcák megnyúltak; a falak közül helyenkint kimeredő pálmák meg sem rezdültek; a telt vízmedenczék az udvarokban feledt ezüst pajzsoknak látszottak, a Hermaeum-fok világító-tornya kezdett halo-

ványodni. Fent, azt Acropolis magaslatán, a cyprus-erdőben Eschmoun lovai, érezve a virradást, patáikkal a márvány mellvédre támaszkodva nyerítettek a nap elé.

A nap fölkel; Spendius, magasra emelve karjait, felkiáltott.

Minden vörös áradatban úszott, mert az Isten mintha összemarczangolta volna magát, teljes sugarakban ontotta Carthagora ereinek arany esőjét. A gályák sarkantyúi csillogtak, a Khamon-templom tetőzete lángbanállónak látszott és a megnyílt ajtókon át a templom mélyéből derengő fény tünt elő. Az utczák kövezetén a környékből besiető nagy szekerek kerekei dübörögtek. A sánczokról málhákkal megrakott tevék ballagtak lefelé. Az utczasarki pénzváltók kifeszítették boltjuk fölé az ernyőt. Gólyák szálltak fel, fehér vitorlák lengedeztek. Tanit berkéből fölhallatszott a szent hetárák csörgő dobja és a mapaliai földnyelven az agyagkoporsókat égető kemenczék kezdtek füstölni.

Spendius kihajolt a terrasszról; fogai vaczogtak és ismételte:

— Ah! igen . . . igen . . . uram! Most már értem, miért utasítottad el magadtól az imént oly megvetően a ház kifosztását.

Sziszegő hangja mintegy álomból ébresztette Matho-t, úgy látszott, nem érti, mit mond; Spendius tovább beszélt:

— Mily gazdagság! És azoknak, a kik birják, még kardjuk sincs, hogy védelmezzék!

És kinyújtott jobb kezével néhány köznépi emberre mutatva, a kik a kikötő védgátján túl a homokban mászkáltak, hogy aranyszemcséket keressenek, folytatá:

— Nézd! A köztársaság olyan, mint ezek a nyomorultak: az óceán partjain hasalva, az összes partokhoz elnyújtja kapzsi karjait és a hullámok moraja annyira betölti fülét, hogy meg sem hallaná a háta mögött közeledő hódító lépteit!

A terrassz másik szélére vont a Matho-t és a kertre mutatva, hol a katonák fára aggatott kardjai villogtak a napfényben, s így szólt:

— Itt azonban bátor férfiak vannak, a kik elkesere-

dett gyűlölettel telvék! És semmi se fűzi őket Carthago-hoz, se családjuk, se esküvésük, se Isteneik!

Matho a falhoz támaszkodva állt; Spendius, közelebb húzódva hozzá, halk hangon folytatá:

— Értesz, katona? Bíborba öltözve járhatnánk, mint a satrapák. Illatszerekben füröszténének bennünket: immár nekem lennének rabszolgáim! Nem úntad még meg, hogy a kemény földön aludj, a tábor eczetjét igyad és folyton füledbe harsogjon a trombita? Később majd pihenni fogsz, ugyebár? Ha majd letépik rólad a vértet, hogy holttestedet a saskeselyűknek vessék étekül! Vagy pedig ha majd botra támaszkodva, vakon, sántán, bénán ajtóról-ajtóra fogsz járni, hogy a kis gyermekeknek meg a halárusoknak elregéld ifjúságodat. Emlékezz parancsolóid igaztalanságaira, a hóban való táborozásokra, a hőségben való menetelésekre, a fégyelem zsarnokságára és a keresztrefeszítés örökös fenyegetésére! A sok szenvedésért kitüntettek egy nyaklánczczal, mint a hogy csörgő-örvet akasztanak a szamarak nyakába, hogy elkábuljanak a menésben és ne érezzék a fáradtságot. Olyan embernek, mint te, a ki bátrabb, mint Pyrrhus! Pedig ha akartad volna! Ah! be boldog lész a nagy hűvös termekben, virágokon pihenve, bohócok és nők között hallgatva a lyrák zenéjét! Ne mondd, hogy lehetlenség! Nem voltak-e már a zsoldosok urai Rheggiumnak és Italia más körülbástyázott városainak? Ki gátol? Hamilcar távol van; a nép utálja a gazdagokat; Giscon mire sem képes a gyávákkal, a kik környezik. De te derék és bátor vagy! Neked engedelmeskedni fognak. Vezesd őket! Carthago a miénk; rohanjuk meg!

— Nem! — mondá Matho. — Moloch átka súlyosodik reám. Kitaláltam a szeméből és nem rég egy fekete kost láttam a templomban, a mint hátrafelé ment. — Tekintetét körüljáratva, hozzátette: — Hol van ő?

Spendius megértette, hogy óriási nyugtalanság tartja fogva; többé nem mert hozzá szólni.

Mögöttük a fák még füstölögtek; megfeketedett ágaik közül időnként félig megszenesedett majom-csontvázak hulltak a tálak közé. A részeg katonák nyitott szájjal horkoltak a holttetemek mellett; a kik pedig nem

aludtak, a napfénytől vakítva lehajtották fejüket. A le-
taposott földet vörös tócsák borították. Az elefántok a
kerítés czölöpei között ide-oda mozgatták vérző orrmá-
nyukat. A nyitott csűrökben a megoldott zsákokból ki-
ömlött buzahalmokat lehetett látni, a kapu alatt pedig
feldöntött kocsikat, melyeket a barbárok halmoztak egy-
más hegyé; a cédrusok ágaira telepedett pávák kiter-
jesztették farkukat és rikoltozni kezdtek.

Matho mozdulatlansága azonban csodálkozásba ej-
tette Spendius; még sápadtabb volt, mint az imént és
mindkét könyökével a terras szélére támaszkodva me-
rev pillantásával követni látszott valamit a láthatár
szélén. Spendius előrehajolt és végre is megpillantotta,
a mit Matho nézett. Messze az utikai út porában arany-
gomb kerengett; egy kocsinak a rúdján csillogott
melybe két öszvér volt fogva; a rúd előtt rabszolga
szaladt, kantáron fogva az öszvéreket. A kocsimban két
asszony ült. Az állatok sörénye, perzsa szokás szerint,
kék gyöngyökből font hálóval, fülükre volt borzolva.
Spendius megismerte a kocsimban ülőket; visszafojtotta
a fölkiáltást, mely belőle ki akart törni.

Hátul hosszú fátyol lobogott a szélben.

MÁSODIK FEJEZET.

Siccában.

Két nappal utóbb a zsoldosok kivonultak Cartha-
goból.

Mindegyiköknek egy-egy aranypénzt adtak, azzal
a föltétellel, hogy Siccaba mennek táborozni és a hízel-
kedés mindenféle jelei között így szóltak hozzájuk:

— Carthago megmentői vagytok! De ha itt ma-
radtok, éhínségre juttatjátok, nem fog tudni fizetni! Tá-
vozzatok! Később majd a köztársaság hálás lesz enge-
dékenységtekért. Haladéktalanul fölemeljük az adókat;
zsoldotok teljesen meglesz és ezalatt fölszerelik a gályá-
kat is, melyek benneteket hazátokba szállítsanak.

E sok beszédre nem tudtak mit felelni. E háború-

hoz szokott férfiak únták a városban való tartózkodást; rábeszélésük nem került nagy fáradságba és a nép el-lepte a falakat, hogy lássa elvonulásukat.

A Khamon-utczán és a Cirta-kapun át vonultak ki, tarka-barka összevisszaságban, ijjaszok egy sorban a hoplitákkal, kapitányok a közemberek mellett, lusitanok összekeveredve a görögökkel. Büszke léptekkel mentek és nehéz kothurnusaik alatt csattogott a kövezet. Vértezük össze-vissza volt görbülve a catapulták lövegeitől és arczuk fekete a csaták gőzétől. Sűrű szakállal borított ajkaik közül rekedt kiáltások törtek elő; szakadozott pánczélingjük csörömpölve verődött kardjuk markolatához és az ércz lyukain át előtűntek meztelen tagjaik, melyek ijesztőek voltak, mint a csatagépek. A sarissak a csatabárdok, a lándzsák, a nemez-sapkák és a bronzsisakok mind egymozdulatban hullámoztak. Úgy megtöltötték az utczát, hogy majdnem benyomták a falakat és a fegyveres katonák e tömege hosszú hullámban kígyózott a szurokkal bemázolt hatemelet magas házak között. Vas- vagy fa-rácsok mögül lefátyolozott arczú nők hallgatagon nézték a barbárok elhaladását.

A terraszok, az erődítvények, a falak rakva voltak feketeruhás carthagoiak tömegével. A tengerészek tunicái mint vérfoltok vöröslöttek e sötét sokaságban és az oszlopfők levelei meg a pálmák ágai között majdnem egészen meztelen gyermekek zajongtak, a kiknek bőre kiragyogott rézkarpereczeik közül. Az Öregek egy-néhánya a tornyok lapos fedélzetén állott és nem lehetett kitalálni, mi az oka, hogy szabályos távolságban egy-egy álmodozó tartású, hosszú szakállú ember látható. Messziről nézve úgy vált ki az égbolt háttéréből, mint valami kísérteties jelenség, mely mozdulatlanul áll, mintha kőből faragták volna.

Holott pedig valamennyit ugyanaz a nyugtalanság aggasztotta; féltek, hogy a barbárok, látva tulajdon erejüket, mégis maradni akarnának. Azonban oly megnyugvással vonultak tova, hogy a carthagoiak felbátorodtak és a katonák közé vegyültek. Elhalmozták őket esküvésekkel, ölelésekkel. Sőt némelyek számító túlzással és merész képmutatással arra biztatták őket, hogy ne tá-

vozzanak a városból. Illatszereket, virágokat, pénzt szórtak közibük. Betegség ellen való talizmánokat adtak nekik, melyekre azonban előbb háromszor ráköptek, hogy halált hozzanak, vagy pedig sakál-szört rejtettek beléjük, a mi gyávává teszi a szívet. Hangos szavakkal Melkarth áldását kérték reájuk, halkan azonban átkáért könyörögtek.

Azután következett a málhák, teherhordó állatok és az elmaradottak tömege. A betegek nyögtek a tevék hátán, mások, lándzsanyélre támaszkodva, sántikálva követték a csapatokat. Az iszákosok borostömlőket, a falánkok nagy húsdarabokat, süteményt, gyümölcsöt, fügefalevélbe takart vaját, vászonzacskóba tett havat czipeltek magukkal. Voltak, a kik kezükben napernyőt tartottak, míg a vállukon papagály ült. Másokat kutyák, gazellák vagy párduczok kísérték. Lybiai nők, a kik számárháton ültek, gúnyszavakkal szidalmazták a néger asszonyokat, kik a katonákért elhagyták Malqua lupanarjait; többen közülük gyermekeket szoptattak, a kik bőrövben csüngtek mellükről. Az öszvérek, melyeket kardhegygyel ösztökéltek a menésre, a súly alatt behorpadt gerinczczel czipelték a sátorfákat, végül jött azután nagy csomó szolga és vízhordó, kiaszott, a láztól sárga és a férgektől ellepett alakok, a carthagoi nép söpredéke, mely a barbárokhoz csatlakozott.

A mikor már kívül voltak, bezárták mögöttük a kapukat, de a nép nem szállt le a falakról. A sereg csakhamar ellepte az isthmus egész szélességét.

Különböző nagyságú tömegekbe oszoltak. A lándzsák lassanként már csak olybá látszottak, mintha magas fűszálak lettek volna, végül minden porfelhőbe veszett; azok a katonák, a kik hátratekintettek Carthago felé, immár csak hosszan elhúzódó falait látták, melyek ormai élesen váltak ki az égbolt háttéréből.

Ekkor a barbárok nagy kiabálást hallottak. Azt hitték, hogy néhányuk, a ki ott maradt a városban (mert nem tudták, hogy mennyien vannak), azzal mulat, hogy kifoszt valami templomot. Ezen sokat nevettek, azután folytatták útjukat.

Jókedvűvé tette őket, hogy, mint egykor, újra

együtt a nagy síkságot járják és a görögök rágyújtottak a mamertinusok régi dalára:

— Lándzsámmal és kardommal vetek én és aratok én; én vagyok a ház ura! A fegyvertelen ember lábaimhoz borul és Úrnak meg Nagy Király-nak nevez.

Kiabáltak, ugrándoztak, a legvidámabbak történeteket kezdtek mesélni; a nyomorúság napjai véget értek. Tunisba érkezve néhányan észrevették, hogy egy csoport baleari parittyás hiányzik. Kétségkívül csak egy kissé elmaradtak; nem is törődtek velök.

Némelyek a házakba szállásolták magukat, mások a falak tövében táboroztak és a város lakói odaseregelve beszélgetésbe bocsátkoztak a katonákkal.

A láthatár szélén, Carthago felől egész éjjel tűz látszott; a fény mint óriási fáklyák lángja nyúlt el a mozdulatlan vízen. A seregben senki sem tudta megmondani, micsoda ünnepet ülnek.

Másnap a barbárok csupa kert-síkságon vonultak át. A patricziusok majorjai egymást követték az út szélén; a pálmaligetek között csatornák csörgedeztek; az olajfák hosszú zöld vonalakban sorakoztak; a hegykatlanokban rózsailat lengedezett; hátul magas hegység kékellett. Meleg szél fújt. A cactusok levelein camealeonok ugráltak ide-oda.

A barbárok meglassították lépteiket.

Kis csapatokban haladtak vagy pedig nagy távolságban ballagtak egymás nyomában. A szőlőskertek szélén érett fürtöket tépdestek. Leheveredtek a fübe és ámulattal nézték az ökrök mesterségesen görbített nagy szarvait, a bárányokat, melyek a gyapjú megóvása miatt bőrtakaróval voltak ellátva, a csatornákat, melyek szabályos négyszögekben keresztelték egymást, a hajóhorgonyhoz hasonló ekéket és a gránátfákat, melyeket silphiummal öntöztek. A föld e gazdagsága és az emberész e találmányai kábították őket.

Este az összegöngyölítve hagyott sátrakra hevedredtek és míg arczukkal a csillagok felé fordulva elaludtak, sajnálattal gondoltak a Hamilcar kertjében tartott ünnepélyre.

A következő nap delén egy patak partján, oleander-

íák között tartottak pihenőt. Gyorsan elhányták lándzsáikat, pajzsukat, öveiket. Nagy kiabálás között megmosakodtak, telemerítették sisakjukat, míg mások odahasaltak a teherhordó állatok közé, melyekről a málhák lefordultak, és úgy ittak.

Spendius, a ki Hamilcar parkjából lopott tevéen ült, messziről megpillantotta Matho-t, a ki mellén összefont karokkal, fedetlen és lehorgasztott fővel nézte a víz folyását, mialatt öszvére ivott. Nyomban átfurakodott feje a tömegben, miközben kiáltozta: Uram! Uram!

Matho alig érdemesítette köszönetre jókívánságait. Spendius azonban nem törődött vele és ettől fogva mögötte haladt, időről-időre Carthago felé fordítva nyugtalan tekintetét.

Egy görög rhetornak és egy campaniai nyilvános leánynak volt a fia. Eleinte nőekkel kereskedett és meggazdagodott, azután hajótörés folytán tönkrement, a samniumi pásztorokkal Róma ellen hadakozott. Foglyul ejtették, megszökött; újra elfogták és dolgozott a bányákban, izzadt a gőzfürdőben, jajveszékelt az ostorcsapások alatt, különböző gazdák kezén ment át és megkóstolt mindenféle bántalmat. Egyszer azután kétségbeesésében a hajóról, melyen az evezőt húzta, a tengerbe vetette magát. Hamilcar tengerészei félholtan kifogták a vízből és Carthagoba, a megarai ergastulumba vitték. Minthogy azonban most a szökevényeket vissza kellett volna szolgáltatni a rómaiaknak, felhasználta a felfordulást és elmenekült a katonákkal.

Az egész úton nem tágitott Matho mellől; elhozta neki az enivalót, segített a leszállásnál, esténként szőnyeget terített a feje alá. Matho-t végül is meghatotta szolgálatkészsége és lassanként megoldódott az ajka.

A Syrtek öblében született. Apjával elzarándokolt volt Ammon templomához. Később elefántokra vadászott a garamanti erdőkben. Azután Carthago szolgálatába lépett. Drepanum elfoglalása után terachává nevezték ki. A köztársaság négy lóval, huszonhárom mérő búzával és egy egész téli zsolddal tartozott neki. Tisztelte az Isteneket és hazájában kívánt meghalni.

Spendius mesélt neki utazásairól, a népekről és a

templomokról, melyeket látott; sok mindenhez értett, tudott szandált ionni, lándzsát faragni, hálót kötni, vadállatokat szelidíteni és halat főzni.

Néha, félbeszakítva beszédét, rekedt kiáltást hallott; Matho öszvére meggyorsította lépteit, a többiek iparkodtak nyomukban maradni és erre Spendius folytatta beszédét, de folyton szorongással telten. A negyedik nap estéjén végre megnyugodott.

A sereg jobbszárnyán egymás mellett lépdeltek egy domboldalon; lent a messze kiterjedő síkság az éji ködbe veszett. Az alattuk vonuló katonák vonalai hullámoztak a homályban. Hébe-korba holdsütéses magaslatokon haladtak tova; ilyenkor csillag reszketett a lándzsák hegyén, a sisakok megcsillámlottak, azután minden eltűnt és mások következtek, folyton folyvást. A távolból fölébredt nyájak bégetése hallatszott és úgy tetszett, mintha valami végtelen szelídség borúlt volna a földre.

Spendius hátrahajtott fejjel és félig lehunyt szemmei mély lélegzéssel szívta be a friss szellőt; kitárta karjait és szétterpesztette ujjait, hogy még jobban érezze a simogatást, mely végigáradt a testén. A bosszú újra éledt reményei mámorba ringatták. Kezét szájára szorította, hogy elnyomja a zokogást és félig eszméletlenül az ittasságtól szabadjára eresztette tevéjét, mely szabályos nagy léptekkel haladt előre. Matho visszasülyedt szomorúságába; lábai a földig lógtak és a cothurnusához súrlódó fű állandó sziszegéssel kísérte.

Az útnak azonban csak nem akart vége szakadni. Minden síkság szélén egy-egy kerek fensíkon érték magukat, a honnan azután völgybe szálltak és a hegyek, melyek mintegy elfalazták a láthatárt, a mily mértékben közelebb jutottak hozzájuk, egyre jobban széjjeltolódtak. Időnkint egy-egy patak csillant meg a tamariszkúsok zöldjében, hogy azután újra eltűnjék a dombok között. Néha egy-egy óriási sziklatömböt pillantottak meg, mely olyan volt, mint valami hajó orra vagy pedig valami elpusztult colossus talapzata.

Szabályos távolságokban kis, négyszögletes templomokat találtak, melyek a Siccába igyekező zarándokok megálló helyeiül szolgáltak. Zárva voltak, mintha

sírok lettek volna. A lybiaiak, hogy bebocsáttatást nyerjenek, hatalmas ütésekkel döngették az ajtókat. Senki sem felelt.

Azután az ültetvények meggyérültek. Egyszerre homoksíkságra jutottak, a mely tüskés bokrokkal volt benöve. Ürü nyájak legeltek a kövek között; kék gyapjúkötös asszony volt az őrzőjük. A hogy a sziklák között megpillantotta a katonák lándzsáit, nagy kiabálással elszaladt.

Két oldalról vörösés halmoktól szegélyezett nagy folyosófélében haladtak, mikor egyszerre undorító szag ütötte meg orrukat és egy kenyérfa tetején valami saját-szerűt véltek megpillantani; a lombokból oroszlánfej meredt elő.

Odaszaladtak. Oroszlán volt, melyet, mint valami gonosztevőt, négy végtagjánál fogva keresztre feszítettek. Óriás feje a mellére csüggött és két első lába, mely félig eltűnt hatalmas sörénye alatt, madárszárnyként állt el egymástól. A feszes bőr alatt látni lehetett minden egyes bordáját; egymáshoz szegezett hátsó lábai kissé föl voltak vonva és a fekete vér, mely szőre közül szivárgott, a kereszt hosszában egyenesen lelógó farka végén cseppkövekbe olvadt. A katonák nevetve állták körül; consulnak és római polgárnak nevezték és kavicscsal dobálták a szeméit, hogy elkeressék a legyeket.

Száz lépéssel odább két más példányt találtak, azután egyszerre hosszú sor kereszt tűnt a szemökbe, melyek mindegyikén egy-egy oroszlán függött. Némelyek már oly régóta kimúltak, hogy csak csontvázuk maradványai voltak még a fán; mások, melyeket a puszta madarai már félig föllakmározta, rémes fintorral tátották torkukat; voltak közöttük óriási nagyok is; a kereszt fája meggörnyedt alattuk és úgy himbálóztak a szélben, míg fejük fölött szüntelen keringéssel hollók röpdöstek. Így álltak bosszút a carthagoi parasztok, ha valamely ragadozó vadállatot hatalmukba keríthettek: azt remélték, hogy ezzel elrémítik a többit. A barbárok, abba hagyva a nevetést, mély csodálkozásba merültek. „Miféle nép lehet

ez“, — gondolták, — „mely oroszlánok keresztre feszítésével mulat!“

Főként északi emberek voltak, kissé nyugtalanok, megzavartak és már beteggé váltak. Az aloek tuskéi megvérezték kezüket; nagy szunyogok zümmögtek a fülükbe és a vérhas kezdte szedni áldozatait a seregben. Bosszankodtak, hogy még mindig nem látják Siccát. Félttek, hogy eltévednek, és a sivatagba, a homok és a borzalom országába jutnak. Sokan közülök egyáltalában nem is akartak tovább menni. Mások visszaindultak Cart-hago felé.

Végre a hetedik napon, miután hosszú ideig egy hegláncz tövében haladtak, hirtelen jobbra kanyarodtak és ekkor fehér sziklákon épült és azokkal egybeolvadó falak vonalát pillantották meg. Egyszerre előtünt az egész város; az alkonyi pírban kék, sárga, fehér fátylak lengtek a falakon. Tanít papjai voltak, a kik elősiettek, hogy fogadják a férfiakat. A bástya hosszában sorakoztak, csörgődobokat vertek, lyrákat pengettek, kereplőket ráztak és a mögöttük, Numidia hegyei között leáldozó nap sugarai beragyogták a hárfák húrjait, melyeken meztelen karjaikat elnyújtották. Időnként a hangszerek hirtelen elhallgattak és éles, kitörő, dühös, hosszantartó kiáltás hallatszott, valami ugatás féle, a mit úgy hallattak, hogy nyelvöket a két szájszeglet között ide-oda jártatták. Mások, állukat tenyerökbe hajtva, könyököltek és a sphinxeknél is mozdulatlanabban nagy fekete szemöket a seregre szegezték, mely fölfelé közeledett.

Jóllehet Sicca szent város volt, ily nagy sokaságot nem tudott befogadni; maga a templom és a hozzátartozó épületek elfoglalták a város felét. A barbárok tehát a síkságon ütöttek tábort, úgy, a hogy nekik tetszett, a disciplináltak rendes csapatokban, a többiek pedig nemzeti-ségük vagy szeszélyük szerint csoportosúlva.

A görögök párhuzamos sorokban állították föl borsátraikat; az ibériaiak körbe rendezték vászonernyőiket; a gallok deszkából tákoltak bódékat; a lybiaiak egymásra rakott kövekből emeltek hajlékokat, a négerek pedig körmükkel árkokat vájtak a homokban, hogy ott aludjanak. Sokan, a kik nem tudták, hogy hova legyenek,

a málhák között kóboroltak és az éjszakát, lyukas köpönyegükbe burkolódzva, a pusztta földön töltötték.

A síkság hegyektől övezve terjengett körülöttük. Itt-ott egy-egy pálmafa hajlongott valami homokdombon; fenyő- és tölgyecsoportok zöld foltokkal tarkázták a meredélyek oldalait. Néha, hosszú sávként, zivatar zúdult alá az égből, mely egyebütt azürkék színben és zavartalan tisztaságban boltosúlt a táj fölött; azután meleg szélroham porfelhőket hajtott maga előtt és egy patak bukfenczezve rohant alá Sicca magaslatairól, hol ércszulopokon nyugvó aranytetőzetével állt a Carthagoi Vénusnak, az ország úrnőjének temploma. A táj mintha az ő lelkével lett volna tele. A föld megrendüléseiben, a hőmérsék változásaiban és a fény e játékában erejének túláradása és örök mosolyának szépsége nyilatkozott meg. A hegyek egy részének csúcsa félhold formájú volt, másoké a női kebel dagadó emlőihez hasonlított és a barbárok a fáradtságon kívül még valami oly bágyadtságot is éreztek, mely tele volt kéjjel.

Spendius tevéjének árán vásárolt egy rabszolgát. Egész nap Matho sátra előtt aludt. Álmában néha korbácssuhogást hallott, ilyenkor fölébredt és mosolyogva megtapogatta lábán a hegeket, melyeket a hosszú ideig viselt bilincs okozott, azután újra elaludt.

Matho beleszokott, hogy mellette legyen és ha valahová távozott, Spendius, oldalán hosszú karddal, mint valami lictor, kísérte, vagy pedig úgy mentek, hogy Matho karjával hanyagul vállára támaszkodott. Mert Spendius kicsi volt.

Egy este, mikor együtt haladtak át a tábor utczáin, fehér köpenyekbe burkolt férfiakat pillantottak meg; köztük volt Narr' Havas is, a numidiaiak fejedelme. Matho összerázkódott.

— Kardodat! — kiáltotta. — Megölöm!

— Még ne! — felelt Spendius és visszatartotta. Narr' Havas már feléje tartott.

A béke jeléül és a tivornya ittasságával mentegette a haragot, a melyet nyilvánított, megcsókolta mindkét hüvelykujját, azután hosszan beszélt Carthago ellen, de arról nem szólt, hogy mi hozta a barbárok közé.

Öket akarta-e megcsalni, vagy a köztársaságot elérülni? — kérdé magában Spendius; és mert hogy minden fölfordulásból hasznot remélt húzhatni, hálát érzett Narr' Havas iránt a jövőendő gazságok miatt, melyeket róla föltételezett.

A numidiaiak főnöke ott maradt a zsoldosok között. Úgy látszott, hogy Matho-t magához akarja fűzni. Kővér kecskéket, aranyport és strucztoollakat küldött neki. A lybiai, a kit e hizelgések csodálkozásba ejtettek, nem tudta, hogy viszonzással vagy fölháborodással feleljen-e reájuk. Spendius azonban megnyugtatta és Matho — állandó határozatlanságában és leküzdhetetlen elernyedtségében, mint az oly ember, a kivel valami italt itattak, a mitől meg kell hálnia, — hagyta, hogy a rabszolga uralkodjék fölötte.

Egy reggel, mikor hármásban oroszlánvadászatra indultak, Narr' Havas tört rejtett köpenyébe. Spendius folyton a sarkában volt és úgy jöttek vissza, hogy a tört ki se vonhatta.

Egy más alkalommal Narr' Havas messze elcsalta őket, egészen országának határáig. Szűk hegyszakadékbá jutottak. Narr' Havas mosolyogva kijelentette, hogy nem tudja az útát; Spendius reátalált.

Leggyakrabban azonban Matho, búskomolyan, mint egy augur, már napkeltekor nekiindult bolyongani a vidéken. Végignyúlt a homokban és mozdílatlanul ott feküdt egész estig.

Egymásután megkérdezte a sereg összes jósait, azokat, kik a kígyók tekergését figyelik, azokat, kik a csillagokban olvasnak, azokat, kik a halottak porára fújnak. Nyelt galbanumot, reselit és vipera-mérget, mely megkeményíti a szívet; néger asszonyok, a kik holdvilágnál barbár énekeket dalolnak, aranytüvel megszurkálták homlokán a bőrt; teleaggatta magát nyaklánczokkal és amulettekkel: egymásután fohászokodott Baal-Kamonhoz, Moloch-hoz, a két Cabir-hoz, Tanit-hoz és a görögök Vénusához. Réztáblára reávésett egy nevet és sátora küszöbén elásta a homokba. Spendius hallotta, a mint sóhajtozik és önmagával beszél.

Egy éjszaka belépett hozzá.

Matho meztelenül, mint a holttetem, hason feküdt egy oroszlánbőrön, arcját két tenyerébe hajtva; egy függőlámpa megvilágította fegyvereit, melyek feje fölött, a sátor mesterfáján lógtak.

— Szenvedsz? — szólította meg a rabszolga. — Mondd, mi kell? — És vállánál fogva megrázta, miközben szölongatta: — Uram! uram!...

Végre Matho feléje fordította zavart tekintetű, tágra nyílt szemeit.

— Hallgass ide! — mondá halkán egy ujját ajkaira téve. — Az Istenek haragja sújt! Hamilcar leánya üldöz. Félek tőle, Spendius! — Keblére bújt, mint egy gyermek, a ki rémet lát. — Szólj hozzám! Beteg vagyok! Meg akarok gyógyúlni! Mindent megpróbáltam! De te, te tudsz talán még hatalmasabb Isteneket vagy valami ellenállhatatlan varázsigét?

— Mi végre? — kérdé Spendius.

Matho öklével a fejét verve válaszolt:

— Hogy megszabaduljak tőle!

Azután, hosszú szüneteket tartva, mintegy önmagával beszélve, folytatta:

— Bizonyosan valami fogadalomnak vagyok az áldozata, a mit az Isteneknek tett! . . . Bilincsbe verten tart láthatatlan lánczczal. Ha megyek, ő is jön; ha megállok, ő is megpihen! Szemei égetnek, hallom a hangját. Körülvesz, általjárja minden tagomat. Úgy érzem, mint ha lelkemmé vált volna!

És mégis, mintha valamely határtalan óceán láthatatlan hullámai terjengnének kettőnk között! Távolság és elérhetetlen messzeségben! Szépségének ragyogása mint fényes felhő veszi körül és néha azt hiszem, hogy soha nem is láttam . . . hogy nincs is a világon . . . és hogy mindez csak álom!

Matho így siránkozott a sötétben; a barbárok aludtak. Spendiusnak, a hogy nézte, eszébe jutottak azok a fiatal emberek, a kik aranyedényekkel a kezükben, valaha könnyörögve járultak elébe, mikor kisleány csapatával a városokat járta; részvét fogta el és szólt:

— Légy erős, uram! Vedd elő akaratodat és ne esengj többé az Istenekhez, mert nem hajolnak az embe-

rek jajveszéklésére! Ime, sírsz, mint egy gyáva! Nem aláz meg saját magad előtt, hogy egy nő miatt ennyit szenvedsz?

— Hát gyermek vagyok én? — mondá Matho. — Azt hiszed, hogy asszonyarcz és asszonyi ének még meg tud hatni? Drepanumban annyi volt belőlük, mint a polyva. Öletem én már harczközben is, beomló tetők alatt és mikor a catapulta még döngette a falakat! . . . Hanem ez, Spendius, ez! . . .

A rabszolga közbevágott:

— Ha nem Hamilcar-nak volna a leánya . . .

— Nem! — kiáltott föl Matho. — Semmiben sem olyan, mint az emberektől született többi leány! Láttad nagy szemeit nagy szemöldökei alatt? Mint diadalívek alatt ragyogó napok sugároztak. Emlékezzél csak: mikor megjelent, az összes fáklyák elsáppadtak. Meztelen keblének helyei kitündököltek nyaklánczának gyémántjai közül; a hova lépett, templom illatát lehetett érezni és egész lényéből olyasvalami áradt, a mi édesebb volt a bornál és rettenetesebb a halálnál. Így lépdelt tova, azután megállt.

Fejét lehajtva, mereven maga elé szegezett pillanattal és nyitva maradt szájjal hallgatott.

— De bírni akarom! Enyémmek kell lennie! Meghalok utána! A gondolatra, hogy karjaimba szoríthatom, őrjöngő gyönyör fog el. Pedig hát gyűlölöm, Spendius! Szeretném megverni! Mit tegyek? Kedvem volna eladni magamat, hogy rabszolgája legyek. Te, te az voltál! Te láthattad őt: beszélj róla! Úgy-e, minden éjjel felmegy palotája terraszára? Ah, a kövek bizonyára megremegnek szandálja alatt és a csillagok lehajolnak, hogy láthassák!

Visszaesett őrjöngésébe és hörgött, mint a megsebzett bika.

Azután Matho elkezdte énekelni: „A sűrűben utána eredt a nőstény szörnyetegnek, melynek farka ezüstpatakhhoz hasonlóan kígyózott a száraz faleveleken“. És elnyújtva hangját, utánozta Salammbô beszédét, mi alatt kinyújtott két karjával úgy tett, mintha könnyű kézzel a lant húrjait pengetné.

Spendius minden vígasztalására ugyanazokkal a szavakkal felelt; éjszakáik e sóhajok és e biztatások között teltek.

Matho megkísérelte, hogy borral kábítsa el magát. A részegség elszállta után még szomorúbb volt, mint azelőtt. Koczkajátékban keresett szórakozást és egymásután elvesztette nyaklánczának arany lemezeit. Elvezetette magát az Istennő szolgálónőihez; zokogva jött le a dombról, mint azok, a kik temetésről jönnek.

Spendius ellenben egyre merészebb és egyre vidámabb lett. Ott lehetett látni a lombsátoros csapszékekben, hol a katonákkal beszélgetett. Ócska vérteket megfoltozott. Tőröket hajigált, a betegeknek gyógyító füvet szedett a mezőn. Tréfás volt, elmés, tele ötletekkel és bőbeszédű; a barbárok megszokták szolgálatait: megszerettette magát velök.

Ezenközben egyre várták, hogy követ jöjjön Carthagóból, a ki öszvéreken aranynyal telt kosarakat hoz közibök és folyton meg folyton újra kezdték a számíthatást, újjaikkal számjegyeket rajzolva a homokba. Mindegyikök már előre elrendezte, miként fog élni: lesznek ágyasaik, rabszolgáik, földbirtokaik; mások úgy tervezték, hogy elássák kincsöket vagy pedig hajóvásárban koczkáztatják. A tétlenség azonban izgékonyabbá tette őket: a lovasok és a gyalogok, a barbárok és a görögök között folytonos viszálykodások voltak és szünet nélkül hangzott az asszonyok éles rikácsolása.

Napról-napra újabb és újabb csoportok csatlakoztak hozzájuk, majdnem teljesen meztelen férfiak, a kik a nap heve ellen fűpamatot hordtak a fejükön: gazdag carthagoiak adósai voltak ezek, a kiknek hitelezőik földjeit kellett művelniök és a kik megszöktek. Lydiaiak is tódultak hozzájuk, az adók folytán tönkrement parasztok, száműzöttek, gonosztevők. A kereskedők hordája, bor- és olajárusok, a kik dühöngtek, hogy nem kapták meg pénzüket, szidalmazni kezdte a köztársaságot; Spendius izgató beszédeket intézett hozzájuk. Az élelmiszerek csakhamar fogytán voltak. Már azt kezdték beszélni, hogy egész tömegükkel Carthagora vetik magukat és a rómaiakkal szövetkeznek.

Egy este, vacsora tájban, tompa és gyöngye hangok hallatszottak, melyek egyre közeledtek és a távolban, a talaj hullámos vonalai között valami vörösség vált láthatóvá.

Nagy bíbor-hordszék volt, melynek sarkain strucz-tollból való bokkréták lengedeztek. Az összevont függönyt kristálylánczok és gyöngysorok verdesték. A hordszék után, a nyakukba akasztott nagy csengőt rázva, tevék lépdeltek, körülöttük pedig lovasokat lehetett megpillantani, a kik tetőtől talpig aranypikkelyes páncélba voltak bújtatva.

Háromszáz lépésnyire a tábortól megálltak, hogy a nyeregkápára függesztett tokokból előszedjék kerek pajzsukat, széles kardjukat és beotiai sisakjukat. Néhányan a tevék mellett maradtak; a többi újra megindult előre. Végre feltűntek a köztársaság jelvényei is: kék botok, melyek hegyére lófej vagy czédrusalma volt tűzve. A barbárok tapsolva ugrottak fel helyökről; az asszonyok elébe rohantak a legionariusoknak és lábukat csókolgatták.

A hordszék tizenkét, egyforma és apró lépésekkel ügető néger vállán mind közelebb jött. Majd jobbra, majd balra fordultak, a szerint, a hogy a sátrak kötelei, az ide-oda kóborló állatok és a háromlábú üstök, melyekben hús főtt, kénytelenné tették. Hébe-korba egy felgyűrűzött kövér kéz kissé kinyitotta a hordszék ajtaját; rekedt hangon kiabált szidalmak hangzottak, mire a négerek megálltak és más útra térve, folytatták útjukat a táboron át.

Végre a bíborfüggönyök széthúzódtak és egy nagy vánkoson mozdulatlan kifejezésű, duzzadt fej vált láthatóvá; a szemöldökök mintha egymással érintkező ébenfaívek lettek volna; a göndör hajban aranylemezkék csillogtak és az arcz oly halovány volt, mintha márványporral lett volna belisztezve. A test többi része eltűnt a szörme alatt, a mivel a hordszék tele volt rakva.

Az így elnyújtózott férfiban a katonák fölismerték Hanon suffetát, azt, a ki késedelmességével hozzájárult az aegati szigetek mellett vívott csata elvesztéséhez és a ki ha Hecatompnylenél a lybiaiak fölött aratott győzelme

után emberséges szívűnek mutatkozott, azt a barbárok véleménye szerint, kapzsiságból tette, a mennyiben a maga hasznára eladta az összes foglyokat, holott a köztársaságnak mint halottakról számolt el róluk.

Miután egy ideig alkalmas helyet keresett, a honnan beszédet intézzen a katonákhoz, jelt adott kíséretének: a hordszék megállott és Hanon, két rabszolgára támaszkodva, ingadozó léptekkel kiszált belőle.

Ezüst holdakkal behintett fekete nemez-csizma volt rajta. Lábszárjai, mumiához hasonlóan, szalagokkal voltak körülcsavarva és az egymást keresztező menetek közül kidagadt a hús. Lelógó hasa túlbuggyant skarlát-színű derékkötőjén, a mely czombjait takarta; nyakának ránczai leértek a mellére, mint az ökörlebenyegek; virágokkal telifestett tunicája ropogott a hónaljban; vállkendő, öv és zsinórra járó kettős újjú bő fekete köpeny volt még rajta. Öltözékének pazarsága, kék kövekből való nagy nyakláncza, az aranycsattok és nehéz fülönfüggői csak még visszataszítóbbá tették torz alakját. Valami idomtalan kőbálványnak látszott, mert az egész testét elborító fehér kiütés mintegy az élettelen tömeg színét adta neki. Orra azonban, melynek oly hajlása volt, mint a saskeselyűének, élénk tágulással szívtá be a levegőt és összeragadt pillájú kis szemei kemény és érczes fényvel csillogtak. Kezében aloefából való lapocztot tartott, a mivel bőrét vakargatta.

Végre két herold megfújta az ezüst trombitákat; a zsvajgás lecsöndesült és Hanon beszélni kezdett.

Az Istenek és a köztársaság dícséretével kezdte; a barbárok szerencséseknak vallhatják magukat, hogy szolgálhatták. Azonban méltányosnak kell lenniök, az idők nagyon súlyosak, — „és ha a gazdának három olajfája van, nemde, igazságos, hogy kettőt magának tartson?”

Ekként, közmondásokkal és példázatokkal keverve folytatta beszédét az öreg suffieta, közben gyakori fejbölintásokkal igyekezvén némi tetszésnyilvánítást kieroszakolni.

Pun nyelven beszélt és a kik körülötte álltak (a legfürgébbek fegyver nélkül szaladtak össze) campa-

niaiak, gallok és görögök voltak, elannyira, hogy e tömegben senki sem értette a szavát. Hanon észrevette ezt, elhallgatott és töprengve nehézkesen topogott egy helyben.

Az a gondolata támadt, hogy összehivatja a kapitányokat; e parancsot heroldjai görögül kiáltották, azon a nyelven, a mely Xanthippus óta a carthagoi sereg vezényleti nyelve volt.

A testőrök ostorcsapásokkal szorították vissza a tolongó katonákat és a spártai mintára alakított phalanxok kapitányai, meg a barbár cohorsok főnökei csakhamar megjelentek rangjuk jelvényeivel és nemzeti fegyverzetükben. Az éj leszállt, a síkon izgatott morajlás hullámzott; itt-ott lángok lobogtak és a katonák ide-oda járva kérdezték egymástól: „Mi az? Miért nem osztja ki a suffeta a pénzt?”

Hanon a köztársaság súlyos helyzetét fejtegette. A kincstár üres. A rómaiaknak járó hadikárpótlás teljesen kimerítette. „Már azt sem tudjuk, hogy mit csináljunk!... A köztársaság valóban nagyon sajnálatraméltó!”

Időnként az aloe-lapoczczal megvakarta tagjait vagy pedig azért tartott szünetet, hogy ezüstkehelyből, melyet egy rabszolga nyújtott ajkához, egy korty hamuból és eczettel forrázott spárgából készült főzetet igyék, — azután skarlátkendővel megtörölve ajkait, folytatá:

— A mi azelőtt egy ezüst siklust ért, ma három arany siklusba kerül és a háború alatt parlagon maradt földek mit sem jövedelmeznek! A bíborhalászat majdnem egészen tönkrement, sőt a gyöngyök is roppant ritkává váltak; kenőcseink még az Istenek szolgálatára is alig elegendők! A mi az élelmiszereket illeti, erről nem is beszélek, — tisztára siralom! Hajók hiányában nincs fűszerünk és a cyreai határon dülő lázongók miatt csak nagynehezen juthatunk silphiumhoz. Sicilia, honnan azelőtt annyi rabszolgát kaptunk, most el van zárva előlünk! Csak a minap is egy fürdetőért meg négy kuktáért többet fizettem, mint a mennyibe azelőtt egy pár elefánt került!

Kigöngyölt egy hosszú papyrus-tekerceset és egyet-

len tételt sem hagyva ki, felolvasta mindazokat a kiadásokat, a miket a kormány kénytelen volt fedezni: ennyit költött a templomok javítására, ennyit az utcák kövezésére, hajók építésére, korall-halászatra, a syssitiák kibővítésére és a cantabriai bányák szerszámaira.

Azonban a kapitányok épp úgy nem értették a pun nyelvet, mint a katonák, jóllehet a zsoldosok ezen a nyelven váltottak köszöntéseket egymással. A barbárok seregébe rendszerint néhány carthagoi tisztet osztottak be, a kik tolmácsul szolgáltak; a háború után, a bosszútól félve, elrejtöztek és Hanon nem gondolt reá, hogy magával hozza őket; különben is tompa hangja elveszett a szélben.

A vaspánczéllal övezett görögök hegyezték fülüket, igyekezve, hogy kitalálják szavainak értelmét, míg a hegylakók, a kik prémekbe voltak burkolva, mint a medvék, ércszögekkel kivert buzogányukra támaszkodva, bizalmatlan tekintettel néztek vagy éppen ásitóztak. A figyelmetlen gallok nevetve rázták dús hajukat, a pusztai férfiak, tetőtől-talpig szürke gyapot-öltönyükbe burkolózva, mozdulatlanul hallgattak; hátul tolongtak az emberek; a légionariusok, a kiket a tömeg ide-oda szorított, ingadoztak lovaikon, a négerek égő fenyőágakat tartottak kezükben, a kövér carthagoi pedig, egy gyephalomra állva, csak folytatta szónoklatát.

Hovatovább azonban a barbárok kezdtek türelmetlenkedni, mozgások és közbeszólások hallatszottak. Hanon a lapoczczal handabandázott; a kik hallgatásra akarták bírni a zajongókat, még hangosabban kiabáltak és növelték a lármát.

Egyszerre egy igénytelen formájú ember odaugrott Hanon-hoz, az egyik herold kezéből kiragadta a trombitát, belefűjt és Spendius (mert ő volt) elkiáltotta, hogy valami fontosat akar mondani. E kijelentésre, melyet gyorsan öt különböző nyelven, görögül, latinul, gall, lybiai és baleár nyelven ismételt, a kapitányok félig nevetve, félig meglepetve válaszolták: — Beszélj, beszélj!

Spendius habozott; remegett; végre a lybiaikhoz fordulva, a kik legtöbbben voltak, szólt:

— Mindnyájan hallottátok ez ember szörnyű fenyegetéseit!

Hanon nem tiltakozott, tehát nem érti a lybiai szavakat; Spendius, hogy folytassa a kísérletet, ugyanezt a mondatot elismételte a barbárok többi nyelvén is.

Csodálkozva néztek egymásra, azután, mintegy hallgatag megegyezéssel, abban a hiszemben talán, hogy megértették, mindnyájan igenlően bólintottak.

Erre Spendius harsány hangon reákezdte:

— Legelőbb is azt mondta, hogy a többi nép minden Istene csak árnyék Carthago Istenei mellett! Gyáváknak, tolvajoknak, hazugoknak, kutyáknak és szukák kölykeinek nevezett benneteket! Ha ti nem lettetek volna (úgymond), a köztársaság nem lenne kénytelen kárpótlást fizetni a rómaiaknak; a ti gázságtok miatt szűkölködik fűszerben, illatszerben, rabszolgákban és silphiumban, mert ti egy követ fújtok a cyrenei határon portyázó nomádokkal! De a bűnösök lakolni fognak! Felolvasta bűnhődésük lajstromát; utczákat fognak velök köveztetni, a hajók fölszerelésén és a syssitiák kibővítésén kell majd dolgozniok, a többiek pedig elküldik a cantabriak országába, földet túrni a bányákban.

Spendius ugyanezt elmondta a galloknak, a görögöknek, a campaniaiaknak, a balearoknak. Reáismervén a tulajdonnevekre, melyek az előbb megütötték fülüket, a zsoldosok meg voltak győződve, hogy híven tolmácsolja a suffeta beszédét. Néhányan elkiáltották: — Hazudsz! — Szavuk elveszett a többiek zajongásában; Spendius még hozzátette:

— Nem láttátok, hogy lovasainak egy részét tartalékban a táboron kívül hagyta? Csak jelt kell adnia nekik és iderohannak, hogy mindnyájatokat lemészároljanak.

A barbárok arrafelé fordultak és a hogy a tömeg szétvált, a középben, a kísértet lassúságával közeledve egy meggörnyedt, sovány, meztelen emberi alak tünt fel, a kinek száraz falevelekkel, porral és tüskékkel beletett hosszú haja egész a csípőjéig ért. Derekat és térdeit szalmás és vászondarabos sáv körítette; petyhüdt és földszíni bőre úgy lógott lesoványodott tagjairól, mint

rongyok a száraz ágakról; kezei állandó reszketéssel remegtek és menésközben egy olajfabotra támaszkodott.

A fáklyát tartó négererekhez ért. Bárgyú nevetésfelével megláttatta vértelen innjét; zavarodott tekintetét körülhordozta a barbárok tömegén.

Egyszerre azonban, rémült kiáltással, a körülállók mögé ugrott, testüket pajzsként maga elé tolta: — Itt vannak! itt vannak! — dadogta a suffeta testőreire mutatva, a kik mozdulatlanul álltak fénylő fegyverzetükben. Lovaik, a homályban ide-oda mozgó fáklyák lángjától kápráztatva, dobogtak; az emberi kísértet görcsökben vonaglott és üvöltötte:

— Megölték őket!

E szavakra, melyeket balear nyelven kiáltott, a balearok odatódultak és reáismertek; feleletet sem adva nekik, egyre ismételve:

— Úgy van, mindnyájukat megölték, mindnyájukat! Összetiporták őket, mint a szőlőt! A deli fiatal embereket! A parittyásokat! Társaimat, a ti társaitokat!

Bort adtak neki inni és sírva fakadt; azután csak úgy dőlt belőle a szó.

Spendius, miközben a görögöknek és a lybiaioknak tolmácsolta a szörnyű dolgokat, melyeket Zarxas elbeszélt, alig tudta magába fojtani örömét; annyira kapóra jöttek ezek neki, hogy szinte nem is tudott hinni bennök. A balearok sápadtan hallgatták, miként pusztultak el társaik.

Háromszáz balear parittyás volt, a kiket az elvonulás előtti nap estéjén szállítottak partra és a kik aznap nagyon sokáig aludtak. Mire a Khamon-térre értek, a barbárok már messze jártak és ők fegyvertelenül álltak, mert agyaggolyóikat a többi podgyászszal együtt felrakták a tevékre. Hagyták, hogy behaladjanak a Sathebutczába egész az érczlemezekkel kivert tölgykapuig, ott azután a nép reájuk rontott.

És valóban, a katonáknak eszökbe jutott, hogy nagy ordítást hallottak; Spendius, a ki a hadoszlopok élén menekült, nem hallotta.

A holttetemeteket azután a Khamon-templomot szégyelző Pataekok karjaiba vetették. A zsoldosok összes

büneiért: falánkságukért, lopásaikért, istentelenségeikért, kevélységükért és a Salammbó kertjében elpusztított halakért őket gyalázták. Gyalázatos csonkításokat vittek végbe rajtuk; a papok tűzbe vetették hajukat, hogy meggyötörjék lelküket; darabokra vágott tagjaikat felakasztották a mészárszékekbe; némelyek még fogaikkal is marczangolták őket, este pedig végezetül máglyákat gyújtottak az utcásarkokon.

Ezek voltak a lángok, melyek a messzeségből reávetették fényüket a vízre. Minthogy azonban néhány ház kigyuladt, a még megmaradt holttesteket és a haldoklókat gyorsan áthajigálták a falakon; Zarxas másnapig ott vonult meg a sás között, a víz partján; azután szertebolyongott a síkságon, a porban lévő lábnyomokból kutatva, hogy merre ment a sereg. Nappal barlangokban rejtőzött; este tovább indult, vérző sebeivel, elgyengülten, betegen, gyökerekkel és hulladékokkal táplálkozva; végre egy napon a láthatár szélén lándzsákat pillantott meg, utánuk eredt, mert a rémülettől és szenvedéstől megbomlott elméje már nem tudott gondolkozni.

Felháborodásuk, melyet addig fékeztek, viharként tört ki a katonákból: a testőröket a suffetával együtt kardélre akarták hányni. Néhányan közbevetették magukat, azt hangoztatva, hogy előbb hallgassák meg Hanont és tudják meg, legalább kifizetik-e őket. Erre mind ordítózni kezdtek: — Pénzünket! — Hanon azt felelte, hogy elhozta magával.

Az előőrsökhöz rohantak és a suffeta málháit oda- czipelték a sátrak közé. Időt sem hagyva a rabszolgáknak, gyorsan felbontották a kosarakat: jáczintos ruhákat, szivacsokat, vakarókat, keféket, illatszereket és szemfestésre való antimonpálczácskákat találtak bennök; mindez a testőrök holmija volt, a kik gazdag emberek lévén, megszokták, hogy ne tudjanak ellenni e fényűzési czikkek nélkül. Következett azután az egyik tevén egy nagy bronzmedence; ez a suffetáé volt és arra szolgált, hogy útközben is fürödhessék; ő általában minden tekintetben gondoskodott kényelméről, annyira, hogy kalitkákban még hecatompilei ürgéket is vitt magával, melyeket elevenen elégettek, hogy porukból italt forrázza-

nak neki. E mellett, minthogy betegsége fokozta étvágyát, ételt és italt is nagy mennyiségben hordott magával: húst, mézbe főtt halakat, kis commagenei húsos-csuprokat, olvasztott libazsírt, mely felül hóval és szecskával volt befödve. A készlet igen nagy volt: minden egyes kosár felbontásával újabb meg újabb ételek kerültek a szemek elé és köröskörül úgy harsogott a nevetés, mint a hullámok csapkodása.

A mi a katonák zsoldját illette, ez alig töltött meg két szalmából font kosarat, de még ezek közül is az egyikben azokat a kis kerek bőr darabkákat lehetett látni, melyekkel a köztársaság az ércpénzt szokta helyettesíteni, és minthogy a barbárok nagyon meglepettnek látszottak, Hanon kijelentette nekik, hogy számadásaik nagyon bonyolódottak, az Öregeknek még nem volt idejük a kellő átvizsgálásra. Addig is ezt küldik nekik.

Erre minden felfordult, mindent össze-vissza hajgáltak: az öszvéreket, a szolgákat, a hordszékeket, az élelmiszereket, a málhákat. A katonák felragadták a pénzeszacskókat, hogy agyonhajigálják velök Hanont. Csak nagy nehezen tudott felkapaszkodni egy szamar hátára: úgy menekült szörébe fogódzkodva, üvöltve, sírva, össze-vissza rázatva, megkínózva és az összes Istenek haragjával átkozva a sereget. Nagy drágaköves nyakláncza felcsúszott a fülére. Hosszú köpenyét, mely a földet súrolta, fogaival tartotta és a távolból a barbárok egyre kiáltozták utána: — Takarodj, gyáva! Disznó! Moloch útálata! Fulladj meg aranyodban és pestisedben! Gyorsabban! Gyorsabban! A testőrök rendetlen csoportban ügettek mellette.

A barbárok haragja azonban nem csillapult. Eszükbe jutott, hogy többen közülök, a kik Carthagoba mentek, nem tértek vissza: kétségtelenül megölték őket is. Ennyi sok gázság a szélsőig felháborította őket és nekiláttak, hogy fölszedjék a sátorfákat; összecsavarták köpenyeiket, felkantározták lovaikat, mindenki kapta sisakját és kardját, egy pillanat alatt készen álltak. A kiknek nem volt fegyverük, azok az erdőbe siettek és botokat vágtak maguknak.

A nap fölkel; Sicca lakói hemzsegték az utcákon. — Carthagoba mennek, — hangzott és ez a hír csakhamar elterjedt az egész környéken.

Minden ösvényről, minden szakadékból új meg új emberek csatlakoztak hozzájuk. Pásztorokat lehetett látni, a mint futva jönnek le a hegyről.

Mikor azután a barbárok már elmentek, Spendius egy pun kancza hátán körüllovagolta a síkot, mögötte rabszolgája, a ki egy harmadik lovat vezetett:

Csak egyetlen sátor állt még. Spendius belépett.

— Talpra uram! Kelj fel! Megyünk!

— Hova mentek? — kérdezte Matho.

— Carthagoba! — kiáltott Spendius.

Matho fölugrott a lóra, melyet a rabszolga az ajtó előtt tartott.

HARMADIK FEJEZET.

Salammbô.

A hold feljött a símán pihenő tenger fölé és a még árnyékba burkolt városból fényes pontok, fehérle fóltok csillogtak elő: kocsirúd valamelyik udvarban, néhány felaggatott vászonrongy, valami falnak a sarka, aranyláncz valamelyik Isten mellén. A templom-csúcsokon lévő üveggolyók itt-ott, mint nagy gyémántkövek ragyogtak. Az omladozó romok, a fekete földhányások, a kertek azonban még komorabbak voltak a homályban és Malgua végén a halászok hálói, a hogy egyik háztól a másikig feszültek, olybá tűntek fel, mint óriási denevérek kiterjesztett szárnyai. Már nem hallatszott a víznyomó kerekek csikorgása, a hogy a paloták legfelsőbb emeletére hajtották a vizet és a terraszok között nyugodtan pihentek a tevék, hasonfekve, struczmadarakhoz hasonlóan. A portások a házak küszöbén aludtak az utcákban; a kolosszusok árnyéka elnyúlt az elhagyott tereken; a távolban a bronzcserepek közül néha-néha a még égő áldozat füstje szállt fel és a lankadt szellő a fűszerek illatával együtt a tenger és a naptól áthevített falak kigőzölgését hordta magával. Körben Carthago kö-

rül mozdulatlan vízár ragyogott, mert a hold egyszerre öntötte el fényével a hegyektől szegélyezett tengeröblöt, meg a tunisi tavat, melynek fehér homokpadjai között hosszú rózsaszín sorokban álltak a flamingók, míg távolabb, a catacombák mögött a nagy sós laguna ezüst lapként csillogott. A kék égboltozat a látóhatár egyik szélén a porzó síkságba, a másikon a tengerből felszálló ködbe olvadt és az Acropolis csúcsán, az Eschmou-templomot környező gúlaformájú cyprusok hajladoztak és morajlottak, mint a hullámok, melyek a bástyák tövében lassan és szabályosan csapkolódtak a kikötői gáthoz.

Salammbô, egy rabszolganőre támaszkodva, a kiszenparázsossal megrakott vastálat vitt, felhaladt palotája terraszára.

A terrasz közepén kis elefántcsont-ágy állott, hiúz-bőrökkel behúzva, míg a vánkosok papagály-tollal, az Isteneknek szentelt jósmadár tollával voltak megtömve, a négy sarkon pedig négy hosszú füstölő-edény nyúlt fel, tele nardussal, tömjénnel, fahéjjal és myrrhával. A rabnő meggyújtotta az illatszereket. Salammbô föltekintett a sarkcsillagra; lassan meghajolt az ég négy tája felé és letérdelt az azurkék homokba, mely, — az égbolt utánzataképpen, — arany csillagokkal volt teleszórva. Azután két könyökét csípőjére támasztva, az alkarokat és nyitott kezeit egyenesen előrenyújtva, fejét hátrahajtva, hogy a hold sugarai ériék, megszólalt:

— O Rabetna! . . . Baalet! . . . Tanit! — és hangja panaszosan elnyúlt, mintha hívna valakit. — Anaitis! Astarté! Dercelo! Astoreth! Mylitta! Athara! Elissa! Tiratha! . . . A rejtett jelek, — a hangzó sistrák, — a földbarázdák, — az örök hallgatás és az örök termékenység nevében, — úrnője a sötét tengernek és a kélő síkoknak, királynője a nedveknek, üdvözlégy!

Kétszer-háromszor egész testét ide-oda himbálta, azután karjait kinyújtva, homlokát a porba hajtotta.

Rabnője gyorsan fölemelte, mert a ritus szerint úgy kellett, hogy valaki fölemelje a könyörgőt az elterültségből; ez annyit jelentett, hogy az Istenek szívesen hallgatják és Salammbô dajkája soha sem mulasztotta el e kegyes kötelesség teljesítését.

A dariai Gaetuliából való kereskedők hozták egész kicsi korában Carthagoba és mikor már szabaddá lett, akkor sem akarta elhagyni gazdáit, a miről a jobb fülén át fúrt nagy lyuk tanuskodott. Csípőjén övbe szorított sokszínű csikos szoknya ért a bokájáig, melyen két önkarika ütődött egymáshoz. Kissé laposra nyomott arca sárga volt, mint a tunicája. Fejébübján igen hosszú ezüst tűk napként sorakoztak egymáshoz. Orrczimpáján korál-gombot viselt és az ágy mellett állt, egyenesebben, mint a kőszobor és lesütött szemekkel.

Salammbô a terras szélére lépett. Egy pillantással befutotta a láthatárt, azután tekintetét az alvó városon nyugtatta és a sóhaj, mely keblét emelte, meghullámoztatta a hosszú, fehér köntöst, mely kapocs és öv nélkül folyt alá tagjain. Felhajtott orrú szandáljai eltűntek a smaragdkövek tömege alatt és felborzolt haját bíbor-szálakból font háló fogta össze.

Fölemelte fejét a hold felé és hymnus-töredékeket keverve szavai közé, suttopta:

— Mily könnyedén keringsz a tapinthatatlan aetherben! Simára csiszolódik körülötted és forgásod osztja a szeleket és a termékenyítő harmatot. Telésed és fogyásod szerint nőnek és kisebbednek a macskák szemei és a párduczok foltjai. A szülő asszonyok nevedet hörgik a vajúdás fájdalmai között! Te növeled meg a kagylókat! Te hozod forrásba a bort! A holttetemeket te rothasztod! A tenger mélyén te alkotod a gyöngyöket!

És minden mag a te nedvességed homályos mélységeiben csírázik, oh Istenő!

Ha fölkelsz, békesség ömlik el a földön; a virágok bezárulnak, a hullámok elcsöndesednek, a fáradt emberek keblöket feléd fordítva nyugosznak és a világ minden oczeánjával és hegységével, mint tükörben, nézi magát ábrázatodban. Fehér vagy, nyájas, fénylő, mocsoktalan, segélyt hozó, megtisztító, fenséges!“

A félhold a Forró-Vizek hegysége fölött állott, a két csúcs közti kivágásban, az öböl túlsó felén. Alatta kis csillag ragyogott és körülötte halvány udvar. Salammbô folytatta:

— De rettenetes is vagy, úrnő! . . . Általad lesznek

a szörnyetegek, az ijesztő árnyak, a hazug álmok; pillantásod megörli az épületek köveit és a majmok betegek, valahányszor megújulsz.

Hova mégysz? Miért, hogy örökké váltogatod alakodat? Keskenyen és felgömbülő végekkel most úgy suhansz át a téreken, mint az árbocztalan gálya, majd pedig úgy tűnsz fel a csillagok között, mint a nyáját őrző pásztor. Fénylő és megtelt alakodban, mint kocsinak a kereke, szántod a hegyek csúcsát.

Oh Tanit! ugy-e, te szeretsz engem! Oly sokat néztelek! De nem! Te tovahaladsz a kékségben, én pedig itt maradok a mozdulatlan földön.

Taanach, vedd nebalodat és pengesd halkan az ezüst hűrt, mert szívem szomorúsággal telve!“

A rabszolganő fölegyenesített egy ébenfából való hárfafélét, mely magasabb volt, mint ő, és háromszögű; csúcsát alul egy kristálygolyóba rögzítette és két karjával pengetni kezdte.

A hangok tompán és sietve követték egymást, hasonlóan a méhek döngéséhez és mind csengőbbé válva a hullámok panaszos morájával és az Acropolis csúcsán álló nagy fák zúgásával elvegyülten szerteszálltak az éjbe.

— Hallgass! — kiáltott fel Salammbô.

— Mi bajod, úrnöm? A lebbenő szellő, az átsuhanó felhő, minden nyugtalanít és izgat!

— Nem tudom, — mondá Salammbô.

— Kifárasztod magadat a túlságos hosszú imákkal!

— Oh! Taanach, szeretnék felolvadni bennök, mint a virág a borban!

— Úgy talán az illatszerek füstje az oka?

— Nem! — felelt Salammbô; — az Istenek lelke lakozik a jó illatokban.

Erre a rabnő atyjáról kezdett beszélni. Úgy tudták, hogy Melkarth oszlopain túl a borostyánkő országába indult. — De ha nem jön vissza, — mondá, — akarata szerint mégis csak férjet kell választanod az Öregek fiai közül és akkor egy férfi karjai között elszáll a bánatod.

— Miért? — kérdé a fiatal leány. Mindazok, a kiket látott, vadállati nevetésükkal és esetlen tagjaikkal irtózást keltettek benne.

— Lényem mélyéből, Taanach, néha forró gomolyok szállnak fel, melyek súlyosabbak, mint a tűzhányó füstje. Hangok szólítanak, mellembe tűzgolyó száll és kering, fojtogat, úgy érzem, mintha meg kellene halnom; azután valami édesség önt el homlokomtól a lábam hegyéig . . . valami czirógatás foly körül és összetörve érzem magamat, mintha egy isten terülne el rajtam. Oh! az éj ködébe, a források árjába, a fák nedvébe szeretnék beleolvadni, kikelni testemből, hogy csak egy lehelet, egy sugár legyek és suhanjak, felszálljak hozzád, oh! anyám!

Derekát hátraszegve, hosszú öltönyében, haloványan és légiesen, mint a hold, karjait oly magasra emelte, a mennyire csak tudta. Azután lihegve odaomlott az elefántcsont nyugágyra. Taanach delphinfogas borostyánkő nyaklánczot vetett reá, hogy elűzze a rémeket és Salammbô elhaló hangon suttozta:

— Hívd ide Schahabarim-ot.

Apja nem akarta, hogy fölvétesse magát a papnők közé, sőt azt sem engedte, hogy bármit is közöljenek vele Tanit közkeletű felfogása felől. Valami, politikájának hasznos szövetség céljaira tartogatta, olyannyira, hogy Salammbô egészen magában élt e palotában; anyja már rég meghalt.

Megtartózkodásban, böjt és tisztálkodás között növekedett, mindig kiválogatott és komoly dolgoktól környezve, testében illatszerekkel telítve és lelkében imákkal tele. Sohasem ízlelt bort, nem evett húst, nem érintett tisztátlan állatot és nem lépett be halottas házba.

Nem ismerte a szemérmetlen ábrázolásokat, mert, lévén, hogy minden isten különböző formákban nyilatkozik meg, ugyanegy elvet gyakran egymással éppen ellentétes vallások fejeztek ki és Salammbô csillag alakjában imádta az istennőt. A hold rejtelmes befolyással volt a szüzre; mikor fogyóban volt, Salammbônak is fogytak az erői. Naphosszat fáradtan feküdt és csak este élénkült fel. Egy holdfogyatkozás alkalmával majdnem meghalt.

A féltékeny istennő azonban bosszút állt e szüzeségen, melyet elvontak szolgálatából és nyomasztó nyugtalanságokkal gyötörte Salammbot, melyeket az, hogy

vallásos érzületétől kiterjesztve és megnövesztve, a határozatlanba veszték, csak még tikkasztóbbá tett.

Tanit szüntelenül foglalkoztatta Hamilcar leányát. Elmondatta magának összes kalandjait, utazásait, valamennyi nevét, melyeket egyre ismételtetett, a nélkül, hogy határozott jelentést tudott volna összekötni velök. Hogy a dogma mélyére hatoljon, meg akarta ismerni a templom legszentebb szentélyében őrzött ősi bálványképet és a nagyszerű köpenyt, melytől Carthago sorsa függött, — mert az isten fogalmát nem tudta egészen elválasztani az ábrázolattól és a képmást érinteni vagy csak látni is, előtte annyit jelentett, mint magához ragadni hatalmának egy részét és úgyszólván uralmat nyerni fölötte.

Salamambo hátrafordult. Meghallotta a csilingelést, melyet az aranycsengettyűk vittek végbe, melyeket Schahabarim ruhája szegélyén viselt.

Jött fölfelé a lépcsőn, azután a terrassz küszöbére érve, karjait keresztbefonva megállt.

Mélyen ülő szemei mint sírbolti lámpák csillogtak; hosszú, sovány termete körül lenvászon ruha suhogott, melyen a reáaggatott csengettyűk a sarkokon smaragd-gömbökkel váltakoztak. Tagjai elernyedtek voltak, koponyája ellaposodó, álla hegyes; bőre hideg tapintatúnak látszott és mély ránczoktól barázdált sárgás arczán mintha valami epedés, valami örök bánkódás vonaglott volna.

Tanit főpapia volt, ő nevelte Salammbot.

— Beszélj, — mondá. — Mit kívánsz?

— Azt reméltem... majdnem megígérted...“ — Akadozott, megzavarodott, azután egyszerre kitörve: — Miért vetsz meg? Mit mulasztottam el az istenek tiszteletében? Te mesterem vagy és azt mondtad, senki sem tudja jobban az istennő dolgait, mint én; de vannak, a miket nem akarsz velem közölni. Igaz, atyám?

Schahabarim Hamilcar parancsára gondolt.

— Nem, már nincs több, a mire taníthatnálak! — felelte.

— Valamely szellem tüzel e szerelemre, — folytató Salamambo. — Felhatoltam Eschmoun, a bolygók és

az égi lények istenének lépcsőin; aludtam Melkarth, a syriai gyarmatok oltalmazójának arany olajfái alatt; megnyitottam a megvilágosító és megtermékenyítő Baal-Khamon ajtóit; áldoztam a földalatti kabyroknak, az erdők, szelek, folyók és hegyek isteneinek; de mind nagyon is messze, nagyon is magasan vannak, érzéketlenek, érte-d? — míg őt egynek érzem életemmel; betölti lelkemet és belső rezdülések remegtetnek, mintha valami kiszökni készülne belőlem. Úgy tetszik, hogy hallom a hangját, látom az arczát, villámok kápráztatnak, azután visszase-em a sötétbe.

Schahabarim hallgatott. Salamambo könyörgő pillan-tással esdekelte beszédét.

Végre intett, hogy távolítsa el a rabnöt, a ki nem a kanaani fajból származott. Taanach eltűnt és Schachabarim, fölemelve egyik karját, elkezdte:

— Mielőtt az istenek lettek, csak a sötétség volt és egy lehellet fűjt, mely nehéz és határozatlan volt, mint az alvó ember öntudata. Összehúzódván, teremté a Vágyat és a Felhőt és a Vágyból meg a Felhőből száрма-zott az ösanyag. Zavaros, fekete, jéghideg, mély víz volt ez. Érzéketlen szörnyeket zárt magában, megszületendő alakok össze nem tartozó részeit, a melyek képei a szentély falán láthatók.

Azután az anyag megsűrűsödött. Tojássá vált. A tojás meghasadt. Egyik fele lett a föld, a másik az égbolt. Megjelentek a nap, a hold, a szelek és a felhők és a mennydörgés zaja életre ébresztette az értelmes állatokat. Eschmoun kiterjeszkedett a csillagok spherájában; Khamon felragyogott a napban; Melkarth karjai visszalökték Gades mögé; a kabyrok leszálltak a tűzhányók alá és Rabbetna, mint a dajka, a föld fölé hajolt és reáárasztotta fényét, mint a tejet és reáborította az éjjelt, mint a köpenyt.

— És aztán? — kérde Salamambo.

Schahabarim a teremtés titkait beszélte volt el neki, hogy a magasabb szemlélettel vonja el figyelmét; de utolsó szavai újból felgyújtották a szűz vágyát és Schahabarim, félig engedve, folytatá:

— Ő kelti és kormányozza az emberek szerelmét.

— Az emberek szerelmét! — ismételte Salamambo merengve.

— Ő Carthago lelke, — folytató a pap, — és jól lehet mindenütt jelen van, itt lakozik, a szent fátyol alatt.

— Oh! atyám! — kiáltott fel Salammbô, — ugyebár, látni fogom? Elvezetsz hozzá! Sokáig haboztam; a kíváncsiság, hogy lássam alakját, elepeszt. Irgalom! segyíts rajtam! Jer, menjünk!

Schahabarim heves és göggel tele mozdulattal taszította el magától.

— Soha! Nem tudod, hogy ez halált jelent? A hermaphrodita Baalok egyedül csak mi előttünk lepezik le magukat, a kik férfiak vagyunk elménkire nézve és nők a gyöngeség tekintetében. Kívánságod szentségtörés; elégedj meg az ismerettel, a mi benned lakozik!

Salamambo térdre vetette magát, bűnbánat jeléül két ujját a fülébe dugta és zokogott, eltiporva a pap szavaitól, telve haraggal, rettegéssel és megalázkodással iránta. Schahabarim kiegyenesedve állott és érzéketlennek látszott, mint a terrasz kövei. Felülről végigtekintett a lábainál reszkető leányon, mintegy örömet érzett, hogy szenvedni látja istenségéért, melyet ő maga sem tudott egészen átkarolni. A madarak már megkezdették csicseregésüket, hűvös szellő kerekedett, a sápadtabbá vált égbolton kis felhők iramodtak.

Egyszerre a láthatár szélén, Tunis mögött könnyed ködgomolyokat vett észre, melyek a föld színén húzódtak, azután függőlegesen felszálló nagy szürke porfüggöny lett belőlük, melynek forgatagából tevék fejei, lándzsák, pajzsok tüntek elő. A barbárok serege volt, mely Carthago ellen vonult.

NEGYEDIK FEJEZET.

Carthago falai alatt.

Szamárháton vagy gyalogszerrel szaladó falusi emberek sápadtan, lihegve, a félelemtől félőrülten érkeztek a városba. A sereg elől menekültek, mely három nap alatt megjárta az utat Siccatól, hogy Carthagoba jöjjön és mindent ízzé-porrá rontson.

A kapukat bezárták. Majdnem nyomban feltűntek a barbárok is; de az isthmus közepén megálltak a tó partján.

Előszörre nem mutattak semmiféle ellenséges szándékot. Többen közülök kezükben pálmaággal közeledtek a kapukhoz. A rettegés azonban oly nagy volt, hogy nyíllövésekkel visszazavarták őket.

Reggelenként és napnyugtakor néha egyes kőborlók csavarogtak a falak körül. Főként egy kis embert lehetett látni, a ki gondosan be volt burkolva köpenyegébe és a kinek arczát mélyen leeresztett sisakrestély fedte el. Néha hosszú órákon át nézte a vízvezetéket és oly kitartással, hogy kétségtelenül meg akarta téveszteni a carthagoiakat igazi szándékai felől. Egy földetlen fejű óriásfajta járt a nyomában.

Carthago azonban az isthmus egész szélességében védve volt: először egy árokkal, azután gyöppel benőtt földsánczczal, végül pedig harmincz rőf magas, faragott kövekből emelt, két emeletes fallal. Ebben volt istálló háromszáz elefánt számára, raktárhelyiség szerzsámaiknak, terítőiknek és takarmányuknak, azután még istálló négyezer lónak, a megfelelő eleség- és felszereléskészlettel együtt, továbbá kaszárnya húszezer katonának, fegyvereknek és mindenféle hadiszereknek. A második emeletről mellvédes tetejű tornyok nyúltak a magasba, melyek külső fala vaskapcsokkal odaerősített bronzpajzsokkal volt borítva.

Közvetlenül az első falazaton belül terült el Malqua, a tengerészek és a festők városnegyede. Mindenfelé árboczok látszottak, melyeken bíborfátylak száradtak, a legfelsőbb tornyokon pedig agyagkályhák, melyekben a halakhoz való sóslét forralták.

E mögött amphitheatrumszerűen emelkedtek a város koczkaformájú magas házai. Vegyest kőből, deszkából, kavicsból, nádból, kagylóból, vályogból épültek. A különböző színre festett tömbök között a templomok ligetei zöld tavaknak tűntek föl. A közterek különböző távolságban hidalták egy szintre a házcsoportokat, melyeket felülről lefelé számtalan, egymást keresztező

utcza hasított. Még fel lehetett ismerni a most már egybeolvadt három régi városrész körfalait; itt-ott mint nagy zátonyok buktak fel vagy pedig mint óriási falsíkok nyúltak el, — félig virággal ellepve, megfeketedve, rajtuk széles csíkokban mindenféle rondaság piszka és az utcák úgy folytatódtak tátongó nyílásaikon át, mint a folyóvizek a hidak alatt.

Byrsa közepén az Acropolis halma eltűnt a rendetlenül összehalmazott emlékművek tömege alatt. Bronzfejetű és érczláncokkal átfont csavart oszlopú templomok álltak ott, kéksávós kőkúpok, rézkupolák, márvány-architavok, babyloni csúcsívek, obeliszkok. A peristylek egész az oromzatig értek; a csigák oszlopsorok közé voltak illesztve; gránitkoczkákból álló falak téglaközfalakat emeltek, — mindez egyik a másik fölött, félig eltakarva egymást, csodálatos érthetetlen keverékben. Az egészből kiérzett a korszakok egymásra következője és valami emlékezés az elfeledett őshazára.

Az Acropolis mögött vöröses talajon és siroktól szegélyezve nyúlt el a Mappaliak útja, egyenes vonalban a parttól a catacombákig; ezután a téres kertek között nagy lakóházak következtek és e harmadik városrész, Megara, az új város egész a part meredélyéig terjedt, a hol óriási világító-torony állt, mely minden éjjel nagy lánggal lobogott.

Ekként tárult ki Carthago a síkságon táborozó katonák szemének.

Messziről felismerték a vásártereket, az utczaszögleteket és vitatkoztak, hogy melyik templom hol áll. Khamoné, szemben a syssitiákkal, aranycserepekkel volt fedve; Melkarthé, mely Eschmounétól baloldalt állott, a tetején koralágakkal volt kirakva; arrább, a pálmák között, Tanit rézkupolyája gömbölyödött; a fekete Moloch a cisternák tövében, a világító-torony felé eső részen állott. Az oromzatokon, a falcsúcsokon, a közterek sarkaiban, mindenütt visszataszító, kolossalis vagy összenyomott fejű, óriási vagy aránytalanul lapos hasú istenségeket lehetett látni, a mint feltátott szájjal, kinyújtott karokkal állanak, kezükben villát, lánczot, vagy dárdát

tartva, míg a távlatban még meredekebbnek látszó utcák hátterében a tenger kéksége terjengett.

Reggeltől estig nyüzsgő sokaság töltötte meg az utcákat; a fürdők aajtájában csengetyüt rázó gyermekek kiabáltak: a boltokból, melyekben meleg italokat árultak, szállt a gőz, a levegő visszhangzott a kalapácsok csattogásától, a terraszokon kukorékoltak a napnak szentelt fehér kakasok, a templomokban bögtek az áldozati ökrök, fejükön kosarat vivő rabszolgák sietve igyekeztek előre és a kapuzatok mélyedésében láthatóvá vált egy-egy sötét köpenybe burkolózott, meztelen lábú, hegyes fővegű pap.

Carthago e látványa böszítette a barbárokat. Bámulták és gyűlölték, egyszerre szerették volna megsemmisíteni és lakásul bírni. De hát mi van ott a hadi kikötőben, melyet háromszoros falgyűrű védelmez meg? Azután meg a város mögött, Megara végén, az Acropolisnál is magasabbra nyúlva, Hamilcar palotáját látták.

Matho pillantása egyre odajárt. Fölment az olajfák közé és tenyerét ernyőként szemöldökéhez illesztve, előrehajolva vizsgálódott. A kert néptelen volt és a fekete keresztos vörös ajtó állandóan zárva maradt.

Húszszor is körüljárta a bástyákat, valami rést keresve, melyen át befurakodhasson. Egy éjszaka belevetette magát az öböl vizébe és három óra hosszat úszott egyfolytában. Eljutott a Mappaliak tövéhez és felakart kapaszkodni a meredélyen. Megvérezte térdeit, körmei fölszakadoztak, azután visszaesett a hullámok közé és elúszott.

Tehetetlensége kétségbeejtette. Féltékeny volt erre a Carthago-ra, mely Salammbôt magába zárta, mint valami férfira, a ki őt a magáénak bírja. Elnyedtsége megszűnt és a cselekvés örületes és állandó hevülete fogta el. Arcza pírban égett, szemei lángoltak, a hang rekedten tört elő belőle, így lépdelt sebes léptekkel a síkon át, vagy pedig a parton ülve homokkal dörzsölgette kardját. Nyilakat röpített a fölötte elszálló keselyűk után. Szívét dühöngő szavakban öntötte ki.

— Engedd szabadjára haragodat, mint a vágató kocsit, — mondá Spendius. — Kiálts, káromolj, pusztíts

és ölj. A vér lecsillapítja a fájdalmat és mert hogy nem tudtad kielégíteni szerelmedet, lakmároztsad gyűlöletedet, — ez erőt fog adni!

Matho újra átvette a parancsnokságot katonái felett. Könnyörtelenül gyakorlatoztatta őket. Tisztelték bátorságáért, főként azonban ereje miatt. De egyébként is, valami rejtelmes félelmet gerjesztett maga körül; azt tartották, hogy éjszakánként szellemekkel társalog. Példája utánzásra ösztönözte a többi kapitányt is. A sereg csakhamar fegyelemhez szokott. Házaikból a carthagoiak hallották a kürtök harsogását, a hogy a gyakorlatokat irányították. Végre a barbárok elkezdtek közeledni a városhoz.

Hogy az isthmuson agyonszorítsák őket, ahhoz két sereg kellett volna, melyek — az egyik a uticai öböl, a másik a Forró Vizek hegye felől — egyszerre támadja hátba a barbárokat. Azonban mit kezdjenek az egyetlen szent legióval, mely legfeljebb hatezer emberből áll? Ha a zsoldosok kelet felé fordulnak, egyesülhetnének a nomádokkal, elvághatnák a kyrenei utat és a pusztával való kereskedelmet. Ha nyugatra térnek, fellázad Numidia. Végül pedig az élelemhiány előbb-utóbb kényszeríti őket, hogy, mint a sáskák, elpusztítsák a körülfekvő ültetvényeket; a gazdagok reszkettek szép kastélyaikért, szőlőik és majorságaik miatt.

Hanon kegyetlen és kivihetetlen terveket javasolt, mint például, hogy tüzzenek ki nagy díjat minden egyes barbár fejére, vagy pedig, hogy hajók és gépezetek segítségével gyűjtsák fel táboraikat. Társa, Giscon ellenben a mellett volt, hogy fizessék ki őket. Az Öregek azonban gyűlölték őt, merthogy népszerű volt; féltek, hogy esetleg uralkodó üljön a nyakukra és a monarchiától való rettegésben azon voltak, hogy meggyöngítsék, a mi még megmaradt belőle, vagy a mi visszaállítására vezethetne.

Az erődítményeken kívül egy más fajhoz tartozó, ismeretlen eredetű népség tanyázott, mely sündisznóra vadászott, puhányokat meg kígyókat evett. Vermekben elevenen fogták meg a hiénákat, melyeket azután mulatságból esténként Megara homokmezőjén, a sírok osz-

lopai között szabadjukra eresztettek. Iszaból és moszatból rakott gunyhóik, mint fecskefészkek tapadtak a sziklafalakhoz. E gyöngye és megfélemezhetetlen emberek itt éltek kormány és istenek nélkül, össze-vissza, teljesen meztelenül és tisztátlan táplálékuk miatt századok óta útáltatva a néptől. Az örök egy reggel azt vették észre, hogy mindnyájan eltűntek.

Végre a nagy-tanács tagjai határoztak. Kijöttek a táborba, nyaklánczok és övek nélkül, nyitott szandálokban, mint békés szomszédok. Nyugodtan lépegettek, üdvözléseket intve a kapitányoknak és megállva, hogy a katonákkal beszélgessenek, mondván nekik, minden rendben van és ki fogják egyenlíteni követeléseiket.

Sokan közülök ezúttal láttak először zsoldos-tábort. A zürzavar helyett, a mit vártak, mindenütt ijesztő rend és csendesség. A gyepsáncz mint magas és a catapulták minden döngetésével daczoló fal vette körül a tábort. Az utcák friss vízzel voltak felocsolva; a sátornyílásokon át vad tekintetű szemeket pillantottak meg, melyek csillogtak a homályban. A lándzsa-gúlák és a felaggatott vérték tükrökként vakítottak. Csak halkan mertek megjegyzéseket váltani egymással és féltek, hogy hosszú ruhájukkal felborítanak valamit.

A katonák élelmi szereket követeltek és kötelezték magukat, hogy a nekik járó pénzből megtérítik az árúkat.

Küldtek nekik ökröket, ürüket, gyöngytyúkokat, aszalt gyümölcsöt és babot, meg füstölt halat, abból a kitűnő fajtából, melyet Carthago az összes kikötőkbe szállított. A katonák azonban megvetően mustrálgatták a remek állatokat és ócsárolva, a mi után kívánczok, egy kosért galambnak megfelelő értéket, három kecskéért egy gránátalmáért való árat kínáltak. A tisztátlan étküek, bírónak állva, azt hajtogatták, hogy befonják őket. Erre a zsoldosok kardot rántottak és legyilkolással fenyegetőztek.

A nagy-tanács kiküldöttjei jegyzékbe szedték, hogy melyik katonának hány évi szolgálatért jár fizetés. Most már azonban lehetetlen volt megtudni, hány zsoldost fogadtak fel és az öregek megrémültek az óriási összeg-

től, a mit ki kellene fizetniök. Kénytelenek lennének eladni az egész silphium-maradékot, adót vetni a kereskedő-városokra; a zsoldosok nem várnának türelemmel, Tunis máris velök tartott. A gazdagok tehát, a kik Hanon dühöngése és társának szemrehányása között már azt sem tudták, hol áll a fejük, felhívták a polgárokat, hogy a kinek esetleg ismerőse van a barbárok között, látogassa meg haladéktalanul és igyekezzék nyájas szavakkal visszahódítani barátságát. E bizalmasság talán lecsendesíti őket.

Kereskedők, irnokok, hadiszertári munkások, egész családok özönlöttek ki a barbárokhoz.

A katonák minden carthagoit bebocsátottak a táborba, de csak egyetlen átjárón, mely oly szűk volt, hogy négy ember, ha egy sorban ment, könyökével érintette egymást. Spendius, ki a rácsozatnak támaszkodva állt, mindnyáját gondosan megmotoztatta, szemben vele Matho vizsgálta a sokaságot, keresve, nem talál-e valakit, a kit Salammbô-nál látott.

A tábor városhoz hasonlított, annyira tele volt néppel és sürgés-forgással. A két különböző embertömeg, melyek közül az egyik vászon- vagy gyapjúruhát és czédrusalma formájú nemezsapkákat viselt, a másik vasba volt öltözve és fején sisakot hordott, elvegyült egymással, a nélkül azonban, hogy összeolvadt volna. Fegyverhordók és vándorló kereskedők között mindenféle nemzetiségbeli nők tolongtak, barnák, mint az érett datolya, zöldesek, mint az olajbogyó, narancssárga színűek, a kiket matrózoktól vettek, az útszélről szedtek fel, karavánoktól raboltak el, városok feldúlásakor ejtettek foglyul, olyanok, a kiket, míg fiatalok voltak, agyonfárasztottak a szerelemmel, mikor pedig megöregedtek, ütlegekkel tartottak és a kik visszavonulásakor a hátrahagyott málhák és teherhordó állatok között az árokban pusztultak el. A nomádok asszonyai koczkás és rött színű teveszőr szoknyáikban himbálták magukat sarkukon; a kyreinei zenésznők, violaszín fátyolszövetbe burkolózva és kifestett szemöldökkel, gyékényeken guggolva énekeltek; lecsüngő emlőjű néger asszonyok, tüzelés céljára, állathulladékokat szedegettek, a miket azután a napon megszáritottak;

a syracusai nők aranylemezeket viseltek hajukban, a luzitaniaiak kagylóból fűzött nyaklánczokat hordtak, a gall asszonyok farkasbőrrel takarták el fehér keblüket, az izmos, pizsokkal fedett, meztelen és körülmetéletlen gyermekek pedig fejüket előreszegezve nekirohantak a járókelőknek, vagy fiatal tigrisekként, hátulról ugorva reájuk, beleharaptak a kezükbe.

A carthagoiak bejárták a tábort, meglepetve a tárgyak sokféleségétől, melyekkel tömve volt. A legnyomortabbak szomorúak voltak, a többiek leplezték nyugtalanságukat.

A katonák vállveregetéssel biztatták őket, hogy legyenek vidámabbak. A hogy valakit megpillantottak, felhívták, vegyen részt játékukban. Ha azután diskoszvetés volt, úgy rendezték, hogy összezúzták a lábait, ökölviadalban pedig az első összecsapásnál eltörték az állkapcsát. A parittyások parittyáikkal, a kígyóbüvölők viperáikkal, a lovasok lovaikkal rémítgették a carthagoiakat. A sértésekre a békés foglalkozásokhoz szokott emberek lehajtották fejüket és mosolyogni igyekeztek. Néhányan, hogy bátraknak tüntessék fel magukat, úgy tettek, mintha kedvök volna katonának állni. Fát vágattak és öszvéreket nyergeltettek meg velök. Pánczélba szíjazták őket és mint hordókat hengergették a tábor utczáin. Mikor azután távozni akartak, a zsoldosok mindenféle bizarr tagiártatással hajukat tépdesték.

Sokan azonban, ostobaságból vagy előítéletből, az összes carthagoiakat roppant gazdagoknak tartották és szaladtak utánuk könyörögve, hogy adjanak nekik valamit. Mindent elkértek; a mi tetszett nekik: gyűrűt, övet, szandálokat, ruharójtot és ha a pőrére vetköztetett carthagoi felkiáltott: — Hiszen már nincs semmim. Mit akarsz még? — azt felelték: — A feleségedet! — Mások azt mondták: — Az életedet!

A zsoldra vonatkozó számadásokat átadták a kapitányoknak, felolvasták a katonák előtt és mindenek részéről jóváhagyták. Ekkor a zsoldosok sátrakat követeltek; adtak nekik sátrakat. Azután a görögök polemarchosai azzal a kívánsággal álltak elő, hogy azokból a szép fegyverzetekből szeretnének, melyeket Carthagóban

gyártanak; a nagy-tanács megszavazta a költséget, hogy vásároljanak néhányat számukra. Azonban méltányos, mondák a lovasok, hogy a köztársaság kártalanítsa őket lovaikért; az egyik azt állította, hogy három lovat vesztett ennél vagy annál az ostromnál, a másik ötöt menetelés közben, egy harmadiknak tizennégy lova bukott a mélységbe. Hecatompylei méneket kínáltak nekik; de ők inkább a pénzt választották.

Azután azt kívánták, hogy pénzben (ércpénzzel, nem pedig bőrlemezekkel) fizessék ki nekik mindazt az eleséget, a mi még járandó volt, még pedig a legmagasabb árral számítva, a mibe a háború folyamán került, úgy hogy egy mérő lisztért négyszázszor többet követeltek, mint a mennyit ők egy zsák búzáért adtak. Ez az igazságtalanság felbőszítette a carthagoiakat; de engedniök kellett.

Erre a katonák és a nagy-tanács megbizottai, Carthago védőszellemére és a barbárok Isteneire esküdve, megkötötték a békét. Keleti szószaporítással és tüntetően kölcsönösen bocsánatot kértek egymástól és elhalmozták egymást hízélgésekkel. Azután a katonák a barátság bizonyítékául azt követelték, hogy büntessék meg az árulókat, a kik összevesztették őket a köztársasággal.

A carthagoiak úgy tettek, mintha nem értenék, hogy miről van szó. Erre a katonák nyíltan szóltak és kijelentették, hogy Hanon fejét akarják.

Naponta többször is kijöttek a táborból. A falak tövében kószáltak. Azt kiabálták, dobják le nekik a sufeta fejét és kiterjesztették ruhájukat, hogy felfogják benne.

A nagy-tanács talán ebben is engedett volna, ha nem támasztanak még egy, minden eddiginél sértőbb követelést: a legelőkelőbb családok leányainak összeházását főnökeikkel. Ez a gondolat Spendiusból származott és a többiek nagyon egyszerűnek és könnyen kivihetőnek találták. E merészség azonban, hogy pun vérell akarnak elegyülni, felháborította a népet; kereken értésükre adták, hogy több már nem jár nekik. Erre a katonák felzúdultak, hogy megcsalták őket; ha három

napon belül nem kapták meg zsoldjukat, maguk mennek érte Carthagoba.

A zsoldosok nem voltak oly teljesen rosszhiszeműek, mint a hogy ellenfeleik gondolták. Hamilcar rengeteg ígéreteket tett nekik, igaz ugyan, hogy határozatlan kifejezésekkel, de ünnepélyes formában és ismételten. Azt hitték, hogy ha majd Carthagoba érnek, nekik engedik a várost és osztozkodni fognak kincsein; a mikor azután látták, hogy zsoldjukat is alig kaphatják meg, ez egyaránt megcsalódása volt büszkeségüknek és kapzsiságuknak.

Vajjon Dionysos, Pyrrhus, Agathocles, úgyszintén Nagy Sándor vezérei nem mutattak-e példát nagyszerű pályafutásra? Herkules, kit a kanaaniak egynek vettek a nappal, mint eszménykép ott ragyogott a sereg előtt. Tudták, hogy egyszerű katonák is viseltek már diadémet és az összeomló birodalmak robaja elálmodoztatta a gallyat tölgyerdejében és az aethiopiait homoksivatagjában. Volt azonban egy nép, mely mindig készen mutatkozott, hogy kihasználja mások bátorságát és a tolvaj, a kit kiközösítettek törzséből, a hazátlanul bolyongó apagyilkos, az istenektől üldözött szentségtörő, a kiéhezettek és kétségbeesettek egész serege mind odaigyekezett a kikötőbe, hol Carthago ügynöke toborzotta a katonákat. Rendszerint a köztársaság meg is tartotta, a mit ígért. Ezúttal azonban fősვნისების hevíletében veszedelmes hitszegésre ragadtatta magát. A numidiaiak, a lybiaiak, egész Afrika úgy állt, hogy reáveti magát Carthagora. Egyedül csak a tenger volt nyitva. Ott azonban a rómaiakkal találkozónak, és Carthago, mint a gyilkosoktól megrohant ember, mindenfelől a halált látta maga körül.

Kénytelen-kelletlen reá kellett fanyalodni Giscon ajánlatára; a barbárok elfogadták közvetítését. Egy reggel látták, hogy a kikötőt elzáró lánczokat leeresztik és a Taenia-csatornán át három lapos hajó siklik be a tóba.

Az egyiknek az orrán megpillantották Giscon-t. Mögötte, és magasabban, mint egy ravatal, rengeteg láda állott, mely lecsüngő koszorúkhöz hasonló karikákkal volt ellátva. Azután feltűnt a sphinxformára fésült, mellü-

kön odatetovált papagálylyal megjegyzett tolmácsok legiója. Végül barátok és rabszolgák következtek, mind fegyvertelenül és oly nagy számban, hogy váll vállat ért. A három hosszú bárka, rakva egész az elmerülésig, nagy üdvivalgástól fogadtatva közelgett a sereg felé, mely le nem vette róla a szemét.

Mihelyt Giscon partra szállt, a katonák rohanva siettek feléje. Zsákokból emelvényformát csináltatott és kijelentette, hogy nem távozik előbb, míg valamennyiöket teljesen ki nem fizette.

Kitörő taps volt a felelet; hosszú ideig nem juthatott szóhoz.

Azután kárhoytatta úgy a köztársaság, mint a barbárok hibáit; a felelősség néhány izgatót terhel, a kik erőszakoskodásukkal megijesztették Carthagot. A jó szándék legnagyobb bizonyítéka, hogy őt, Hanon suffeta állandó ellenfelét küldik hozzájuk. Nem szabad a népet oly ostobának hinniök, hogy maga ellen akarja ingerelni a bátrakat, se pedig oly hálátlannak, hogy feledi szolgálataikat. És Giscon nekikezdett a zsold kiízetéséhez, először is a lybiaikat véve sorra. Minthogy hazug listákat állítottak össze, egyszerűen félretette ezeket.

Nemzetek szerint egymás után vonultak el előtte, felmutatott ujjakkal jelezve szolgálati éveik számát; zöld festékkal jelt mázoltak bal karjukra; az irnokok belenyúltak a tátongó ládába, mialatt mások törrel egy-egy lyukat fúrtak az ólomlemezbe.

A sorban egy ember következett, a ki igavonó állatra emlékeztető lomha léptekkel jött előre.

— Jer ide hozzám, — mondá a suffeta, valami csalást sejtve. — Hány évet szolgáltál?

— Tizenkettőt! — felelt a lybiai.

Giscon az álla alá csúsztatta újjait, mert hogy a sisak szija idővel két heges csíkot szokott ott keményíteni, a miket a szentjánoskenyér nevével neveztek és ha valakire azt mondták, hogy van neki ilyen, az annyit jelentett, hogy veterán.

— Tolvaj! — kiáltott fel a suffeta, — a mi hiányzik az arczodról, annak ott kell lennie a hátadon! — És letépvé tunicáját, felfedte véres csíkokkal szántott hátát.

Valami hippozarytusi paraszt volt. Lehurrogó kiáltások hallatszottak; lefejezték.

Mikor az éj leszállt, Spendius összegyűjtötte a lybiaiakat és így szólt hozzájuk:

— Ha majd a ligurok, görögök, balearok és italiaiak megkapták pénzüket, hazatérnek. De ti Afrikában maradtok, szétszóródva törzseitek között és minden védelem nélkül! Akkor majd a köztársaság bosszút fog állani! Legyetek résen! Vagy hisztek a beszédnek? A két suffeta egy követ fúj! Ez itten reá akar benneteket szedni! Jusson eszetekbe a csontsziget és Xanthippos, a kit korhadt gályán indítottak útnak Spartába!

— Hát mit tegyünk? — kérdezték.

— Gondolkozzatok rajta! — mondá Spendius.

A következő két nap a magdalai, leplisi és hecatompilei zsoldosok kifizetésével telt el; Spendius a gallok között settenkedett.

— Most a lybiaikat fizetik ki, azután következnek a görögök, a balearok, az ázsiaiak meg mind a többiek! De ti, a kik csak kevesen vagytok, nem kaptok semmit! Ti soha sem látjátok többé hazátokat! Nem lesznek hajóitok! Meg fognak ölni benneteket, hogy megtakarítsák az élelmezést.

A gallok a suffetához fordultak. Autharit, ugyanaz, a kit Hamilcar kertjében megsebesített, volt a szószólójuk. A rabszolgáktól visszalöketve elment, de megesküdött, hogy megbosszulja magát.

A panasz és a felszólalás egyre számosabb lett. A legnyakasabbak behatoltak a suffeta sátrába; hogy megindítsák, megragadták a kezeit és megtapogattatták vele fogatlan szájukat, lesoványodott karjaikat és heges sebhelyeiket. A kik még nem kaptak pénzt, türelmetlenkedtek, a kiknek már kifizették zsoldjukat, kárpótlást kértek lovaikért is, és mindenféle csavargók, számkivetettek, a katonák fegyverzetébe bujtatva, azt hajtogatták, hogy róluk megfélemedtek. Minden pillanatban új és új emberáradat zúdult elő; a sátrak recsegték és összeomlottak; a tábor sánczai között összepréselt sokaság nagy kiabálással hullámszórt a kapuktól a középig. Ha a zajongás nagyon is erőssé vált, Giscon egyik könyökével elefánt-

csont-jogarára támaszkodva, és újjait szakállába mélyesztve a tengerbe bámult és úgy ült mozdulatlanul.

Matho gyakran félrement, hogy Spendiuossal tárgyaljon, azután újra elfoglalta helyét átellenben a suffetával és Giscon állandóan mint két reászegzett lángoló nyilat látta maga előtt szemgolyóit. A tömeg felett többször szórtak szidalmakat egymásra, de nem hallották meg egymást. E közben pedig folyt a kifizetés és a suffeta minden akadályra tudott megoldást.

A görögök megkísérelték, hogy a pénznemek különbözősége révén támaszszanak nehézségeket. Oly magyarázatokat adott nekik, hogy morgás nélkül visszavonultak. A négerek afféle fehér kagylókat kívántak, a minők Afrika belsejében a kereskedelmi forgalomban használatosak. Giscon felajánlotta, hogy elküld ilyenekért Carthagoba, mire, mint a többiek, elfogadták a pénzt is.

A balearoknak azonban valami jobbat ígértek volt, tudniillik nőket. A suffeta azzal felelt nekik, hogy egész karaván szűzleány érkezik számukra; de az út hosszú és még csak hat hónap múlva fognak megérkezni. Ha majd meghíztak és benzoe-val jól be lesznek dörzsölve, hajókra rakják és a balearok kikötőibe küldik őket.

Ekkor egyszerre Zarxas, a ki már megint délczeg és izmos lett, könnyedén, mint egy kötéltánczos, barátjai vállára szökött és elkiáltotta magát:

— Gondoskodtál a holttetemek számára valókról is? — És Carthago felé, a Khamon-kapu irányába mutatott.

Az érczlapok, melyekkel tetőtől talpig be volt borítva, ragyogtak a lenyugvó nap fényében; a barbároknek úgy tetszett, hogy vérsávokat látnak rajta. Valahányszor Giscon szóhoz akart jutni, mindig megújult a kiabálásuk. Végre a suffeta lassú léptekkel lement az emelvényről és bezárkózott sátrába.

Mikor napkeltekor kijött, tolmácsai, kik a sátoron kívül aludtak, nem moczczantak; hanyatt feküdtek, merev szemmel, fogaik közé szorult nyelvvel és elkékült arczczal. Orrlyukaikból fehér nyálka szivárgott és tagjaik merevek voltak, mintha az éjszaka hidege meg-

fagyasztotta volna őket. Mindegyiknek egy kis sáshurok volt a nyaka körül.

Ettől fogva a lázadás meg nem szűnt többé. A balearok legyilkolása, a mit Zarxas emlékezetükbe idézett, megerősítette Spendius gyanúsításait. A zsoldosok azt képzelték, hogy a köztársaság még folyton ki akarja őket játszani. Ennek végét kell vetni! Nincs szükség tolmácsokra! Zarxas, parittyavetőjét homloka köré csavarva, harci dalokat énekelt; Autharit nagy kardjával ide-oda csapkodott; Spendius egyiknek valami jelszót súgott a fülébe, a másiknak tört adott. A legbátrabbak megkísérelték, hogy maguk vegyék el zsoldjukat, a kevésbbé dühöngők követelték, hogy folytassák a kifizetést. Immár senki sem tette le fegyvereit és valamennyiök haragja Giscon ellen egyesült viharzó gyűlésbe.

Néhányan felmentek melléje. A míg szidalmakat szórtak ellene, türelemmel hallgatták őket; mihelyt azonban a legkisebb szóval is pártjára mertek kelni, rögtön kövek röpültek feléjük vagy pedig egy kardcsapással hátulról levágták a fejüket. A zsákhalom vörösebb volt a vértől, mint az áldozati oltár.

Különösen rettenetessé váltak étkezés után, ha bort ittak! Ez halálbüntetés terhével tiltott gyönyör volt a pun seregekben és ők Carthago felé fordulva magasra emelték a kelyheket, hogy kigúnyolják fegyelmi szabályaikat. Azután a kifizető rabszolgáknak estek és újra kezdték az öldöklést. E kiáltást, hogy *üsd*, noha minden nyelven másként hangzott, valamennyien megértették.

Giscon jól tudta, hogy hazája cserben hagyta; de e hálátlanság mellett sem akarta, hogy becstelennek látszassék. Mikor emlékeztették, hogy hajókat ígértek nekik, megesküdött Molochra, hogy ő maga, a saját költségén szerelteti fel ezeket és letépve kékköves nyaklánczát, fogadalmának zálogául a tömeg közé dobta.

Most az afrikaiak, a nagy-tanács kötelezettsége értelmében követelték a gabonát. Giscon elővette a syssiták számadásait, melyek kék festéssel voltak róva és felolvasta, hogy hónapról-hónapra, nap-nap után mit hoztak Carthagoba.

Egyszerre kimeredt szemmel elhallgatott, mintha a számok között saját halálos ítéletére bukkant volna.

Tényleg, az Öregek csalárd módon megkevesbbitették a számokat és a gabona a háború legsúlyosabb napjaiban is oly alacsony árral volt feltüntetve, hogy csak a vak nem látta a hazugságot.

— Beszélj! — kiáltottak a katonák. — Hangosabban! Ah! azon gondolkodik, hogy mit hazudjon, a gyalázatos! Ne higyjünk neki.

Giscon pár perczig tétovázott. Azután folytatta az olvasást.

A katonák, nem is sejtve, hogy megcsalják őket, igaznak vették a syssiták kimutatásait és a bőség, melyben Carthago leledzett volt, dühöngő irigységre lobbantotta őket. Összetörték a sycomorfaládát; háromnegyed részben üres volt. Annyi pénzt láttak belőle előkerülni, hogy kimeríthetetlennek hitték; Giscon bizonyára sátrában ásta el, a mi benne volt. Felkúsztak a zsákokra. Matho vezette őket és a hogy kiabáltak: „Pénzt! pénzt!” — Giscon végre is azzal felelt:

— Vezetektől kérjete!

Többet egy szót sem szólva nézte őket nagy sárgás szemével és hosszúkás arczával, mely szakállánál is fehérebb volt. A fülén lévő nagy aranykarikában, tollas végével beleakadva egy nyílvevő fityegett és, tiarája alól keskeny sávban vér folyt a vállára.

Matho egy intésére mindnyájan előre rohantak. Giscon kitérte karjait; Spendius hürkot vetett csuklyóira, egy másik fellökte és ezzel eltünt a zsákokon tomboló tömeg zürzavarában.

Sátrát feldúlták. Nem találtak benne mást, csak a mi elkerülhetetlen volt az élelemre, azután, hogy szorgosabban kutattak, három Tanit-képet és egy majombörben egy darab fekete követ, mely a holdból hullott alá. Számos carthagói volt a kíséretében, tekintélyes férfiak és mindannyian a háború-párt tagjai.

Kivonszolták a sátrakból és a ganéj-árokba vetették őket. Hasukat szilárd czövekekhez lánczolták és lándzsahegyről nyújtották nekik az élelmet.

Autharit, a ki őrt állott felettük, szidalmakkal hal-

mozta el őket, de minthogy nem értették a beszédét, nem feleltek; a gallus időnként kavicsokat dobott az arczukba, hogy jajgatásra bírja őket.

Másnap a sereg valami dermedtséggel ébredt. Most, hogy haragjuk kitombolta magát, nyugtalankodást éreztek. Mathot határozatlan szomorúság gyötörte. Úgy tetszett neki, mintha közvetve Salammbôt bántotta volna meg. E főemberek mintegy személyének függelékei voltak. Éjszaka odaült az árok partjára és nyögésükben feltalált valamit abból a hangból, mely bensejét el-töltötte.

Ezenközben mindenfelől vádaskodás hallatszott a lybiaiak ellen, mert hogy egyedül csak ők kapták meg zsoldjukat. Ugyanakkor azonban, a mikor kiújultak a nemzeti vetélkedések és a magángyűlölségek, a veszedelmet is érezték, a mit az rejt magában, ha átengedik magukat ezeknek. Ily merényletre szörnyű lakolásnak kell következnie. Szükséges tehát, hogy résen legyenek Carthago bosszújával szemben. Szünet nélkül folyt a gyűlésezés meg a szónoklás. Mindenki beszélt, senkit se hallgattak meg és Spendius, a ki rendszerint oly bőbeszédű volt, minden javaslatra csak a fejét rázta.

Egy este odavetően megkérdezte Mathótól, vannak-e a város belsejében források?

— Egy sincs! — felelt Matho.

Másnap Spendius magával vonta a tó partjára.

— Uram! — mondá az egykori rabszolga, — ha szíved nem retteg, bevezetlek Carthagoba.

— Miképpen? — kérdezte Matho lélegzetfogyóan.

— Esküdj meg, hogy teljesíted utasításaimat és követsz, mint az árnyék.

Matho a Chabar csillagzat felé emelve kariát, felkiáltott:

— Tanitra esküszöm!

Spendius folytatá:

— Holnap napnyugta után várj meg a vízvezeték tövében, a kilenczedik és tizedik bolthajtás között. Hozz magaddal feszítővasat, egy tollbokréta nélkül való sisakot és bőrszandálokat.

A vízvezeték, melyet említett, egész szélességében keresztelte az isthmust, — jelentékeny mű volt, melyet később a rómaiak még megnagyobbítottak. Minden lenézése mellett, mivel más népek iránt viseltetett, Carthago átvette tőlük ezt az új találmányt, épp úgy, mint a hogy Róma a pun gályával tette és alul falgyámmal el látva, fent pedig oroslánfejekkel diszítve öt sor nyomott építkezésű, egymáshegyé emelt boltívrend vonult az Acropolis nyugoti részéhez, onnan azután le a városba, szinte valóságos folyamként ontva a vizet Megara cizs-ternáiba.

A megállapított időben Spendius ott találta Mathot. Valami szigonyfélét erősített egy kötél végére, sebesen körbe csóválta, mint a parittyát, a kampó megakadt és ők egyik a másik után nekiláttak, hogy felkapaszkodjanak a falra.

A hogy felértek az első emelet magasságáig, a kampó, akárhányszor dobták is fel, mindannyiszor visszahullott. Hogy valami hasadékot találjanak, a párkányzat szélén kellett mászniok, mely minden emeleten keskenyebb és keskenyebb volt. A kötél lassanként megerezkedett. Többször úgy volt, hogy majd elszakadt.

Végre feljutottak a tetőre. Spendius időnként lehajolt, hogy megtapogassa a köveket.

— Ez az, — mondá, — lássunk hozzá! — És reánehazedve a feszítővasra, melyet Matho magával hozott, sikerült kiemelniök az egyik kőlapot.

A messzeségben egy csoport lovast pillantottak meg, a kik zabola nélkül való paripákon vágattak. Aranykarpereczeik tánczoltak köpönyegük hullámozó redői között. Élükön egy strucztollas fejdíszű embert lehetett megkülönböztetni, a ki mindkét kezében egy-egy lándzsát tartva száguldott előre.

— Narr' Havas! — kiáltott fel Matho.

— Ne törődj vele! — felelt Spendius és leugrott a nyílásba, mely a kiemelt kőkoczká helyén támadt.

Parancsa szerint Matho megkísérlette, hogy félrelökje az egyik tömböt, de hely hiányában még a könyökeit se tudta mozgatni.

— Majd visszajövök, — mondá Spendius; — menj elöl. — És ezzel leszálltak a tulajdonképeni vezetöbe.

A víz egész a hasukig ért. Csakhamar ingadozni kezdtek és úszniok kellett. Tagjaik odaütödték a nagyon is szűk csatorna falazatához. A víz majdnem közvetlenül a felső koczkák színe alatt folyt; arczuk össze-vissza karczolódott. Azután az áradat magával ragadta őket. Sírfedőnél is nehezebb levegő szorította mellüket és fejüket karjaikkal fedezve, térdeiket egymáshoz szorítva, elnyújtózva, a mennyire csak lehetett, fuladozva, hörögve, szinte félholtan, mint kilőtt nyilvesszők repültek előre. Egyszerre minden elsötétült szemeik előtt és a víz sebessége megkétszereződött. Zuhantak.

Mikor újra a felszínre kerültek, néhány pillanatig hanyatt fekvé, gyönyörrel szívták be a levegőt. A vastag falakban, melyek a medenczét elválasztották, szabályos távolságban boltívek nyíltak. Minden medencze tele volt és a víz egyetlen tükörként terült el a cziszternákban. A tetőzet kupolyáján levő szellőző lyukakon halovány világosság szűrődött be, mely fénykorongokként vetődött a víz színére, míg környül a sötétség, mely a falak felé mind sűrűbbé vált, ezeket határozatlan messzeségbe toltá. A legkisebb neszre is nagy visszhang támadt.

Spendius és Matho újra nekiláttak az úzásnak és a boltívek nyílásán kijutva, több, egymásután következő kamarán haladták át. Ezekkel párhuzamosan mindkét oldalon kisebb medenczék sora nyúlt el. Eltévedtek; megfordultak, ismét és ismét ugyanarra a helyre jutottak. Végre valami szilárdat éreztek lábuk alatt. A cziszternák hosszában futó folyosó kövezete volt.

Most, nagy elővigyázatossággal hatolva előre, végigtapogatták a falakat, hogy kijáratot találjanak. De elcsúsztak és visszaestek a mély medenczébe. Újra felmásztak és megint visszahullottak; rettenetes fáradságot éreztek és mintha tagjaik úzás közben feloldódtak volna a vízben. Szemeik lecsukódtak; olyanok voltak, mint a kik haldoklanak.

Spendius keze rácsozat pálczáihoz ütődött. Megrázták, engedett és egy lépcsőzet fokán letek ma-

gukat. Fent bronzkapu zárta el a kijárást. Törhegygyel visszataszították a reteszt, melyet kívülről lehetett nyitni és egyszerre a friss levegő folyta őket körül.

Az éj tele volt némasággal és az ég mérhetetlen magasságban látszott. A falak hosszú vonalait facsoportok szakították meg. Az egész város aludt. Az előörsök tűzrakásai mint szanaszét szórt csillagok ragyogtak.

Spendius, a ki három évet az ergastulumban töltött, csak hiányosan ismerte a városrészeket. Matho úgy vélte, hogy ha Hamilcar palotájába akarnak jutni, balra kell fordulniok és a Mappaliakon kell áthaladniok.

— Nem, — mondá Spendius, — vezess Tanit templomához.

Matho szólni akart.

— Emlékezzél! — szólt az egykori rabszolga és fölemelve karját, Chabar ragyogó csillagzatára mutatott.

Erre Matho némán befordult az Acropolis felé vezető útra.

Felhaladtak a nopal-sövény mentén, mely az ösvényt szegélyezte. A víz még egyre csurgott róluk a porba. Átnedvesedett szandáljaik semmi neszt sem okoztak; Spendius fáklyánál is jobban lángoló szemével, minden lépésnél átfürkészte a bokrokat és így haladt Matho mögött, két markával a két tört szorítva, melyeket a hónalja alatt körülfutó szíjra erősítve magával hozott.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Tanit.

A hogy kiérték a kertek közül, a megarai bástya állította meg őket. A vastag falban azonban találtak egy hasadékot és átbújtak rajta.

A talaj, mintegy széles völgyet alkotva, lefelé lejtett. Nyílt térségen voltak.

— Hallgass ide, — mondá Spendius — és ne félj semmit! . . . Megtartom, a mit ígértem.

Elhallgatott; gondolkozni látszott, mintha keresné a szavakat: — Emlékezel, mikor naplementekor Salammbó terraszáról reámutattam Carthagora? Akkor erősek vol-

tunk, de te nem akartál reám hallgatni! — Azután ünneplés hangon folytatá: — Uram, Tanit szentélyében van egy reitelmes fátyol, mely az égből hullott alá és a mely az istennőt takarja.

— Tudom, — mondá Matho.

Spendius folytatá:

— E fátyol maga is isteni, mert részét teszi az istennőnek. Az istenek ott lakoznak, a hol képmásaik vannak. Carthago azért hatalmas, mert ez a birtokában van. — És Matho füléhez hajolt. — Azért hoztalak ide, hogy elragadjam.

Matho megborzadva pillantott hátra.

— Eredj! keress más valakit magadnak! Én nem segítek e szörnyű szentségtörésben.

— De hiszen Tanit neked ellenséged, — felelt Spendius, — üldöz és meghalsz a haragjától. Bosszút állhatsz és szolgálóddá teheted. Majdnem halhatatlan és győzhetetlen leszel.

Matho lehajtotta fejét. Spendius folytatá:

— El kell bukunk, a sereg maga semmisítené meg magát. Nem remélhetünk se menekvést, se segílyt, se kegyelmet! Az istenek mely büntetésétől kellene félned, ha kezdedben az erejük? Jobb szeretnél inkább a vereség estéjén, nyomorultul, valami bokor tövében vagy a csőcselék szidalmi közepett a máglya lángjaiban elpusztulni? Egy nap majd, uram, a főpapok segédletétől környezve, a kik szandáljaidat csókolják, fogsz bevonulni Carthagoba és ha Tanit köpenyét még akkor is nyomasztónak érzed, visszahelyezed templomába. Jer velem! vedd el!

Rettenetes sóvárgás emésztette Matho-t. Szerette volna, ha birtokába kerítheti a fátylat, de szentségtörés nélkül. Talán nem is szükséges, mondogatta magában, elvenni, hogy az ember magához ragadja hatalmát. Gondolatának nem hatolt egész a mélyéig, hanem megállt a határon, a hol elrémítette.

— Menjünk! — mondá és gyors léptekkel, szó nélkül egymás mellett haladva eltávoztak.

A talaj újra emelkedni kezdett. A házak sűrűbben következtek egymásra. A homályban neki vágtak a

szűk utcáknak. A füből font kötelek, melyek az ajtókat elzárták, verdesték a falakat. Egy téren, lekaszált fűhalmok előtt tevék kérődztek. Azután lomboktól egészen beboltozott fasoron haladtak át. Egy csoport kutya megugatta őket. Egyszerre a tér kiszélesült és maguk előtt látták az Acropolis nyugoti homlokzatát. Byrsa tövében hosszú, fekete tömeg terpeszkedett: Tanit temploma volt, emlékművek és kertek, udvarok és előcsarnokok tömkelege, melyet ragasztó-anyag nélkül egymásra rakott kövekből emelt alacsony fal vett körül.

Ez első kerítésen belül platán-liget állott, védelmül a pestis és a levegő beszennyezése ellen. Itt-ott sátrak voltak, melyekben nappal szörtelenítő kenőcsöket, illatszert, ruhát, holdformára süített kalácsot és az Istenő meg a templom alabastromba vésett képmásait árulták.

Semmitől sem kellett tartaniok, mert azokon az éjszakákon, melyeken a hold nem látszott, az összes szertartások szüneteltek. Matho mindamellet meglassította lépteit és a három ébenfalépcső előtt, mely a második kerítéshez vezetett, megállt.

— Előre! — mondá Spendius.

Szabályos távolságban és mozdulatlanul, mintha bronzból lennének, granátalmafák, mandolacserjék, cziprusok és myrthusbokrok következtek egymásra; a kék kavics, melylyel az út fel volt hintve, csikorgott lépteik alatt és a faszor egész hosszában nyíló rózsák himbálództak felettük. Egy tojásdad nyíláshoz értek, mely rácscsal volt elzárva. Matho, kit a csöndesség szorongással töltött el, odafordult Spendiusához:

— Itt vegyítik az édes vizet a keserűvel.

— Mindezt már láttam Syriában, Maphigi városában, — felelt az egykori rabszolga és egy ezüst lépcsőn, mely hat fokból állott, fölhaladtak a harmadik kerítéshez.

Óriási czedrusfa állott a középén. Legelső ágai eltűntek a ruhafosztlányok és nyaklánczok tömegében, a melyeket a hívők aggattak reájuk. Még néhány lépést tettek és ott álltak a templom homlokzata előtt.

Alacsony talapzatokon nyugvó hosszú kettős oszlopocsarnok vett körül egy négyszögletes tornyot, mely

tetején a félholddal volt ékítve. A csarnokok sarkaiban és a torony szögletein vázák állottak, tele égő illatszer-ekkel. Az oszlopfők granátalmákkal és tökkel voltak borítva. A falakon koszorúk, vonalékítmények és gyöngyből kirakott pálczikák váltakoztak és az előcsarnokba vezető érclépcső előtt, nagy félkört fogva be, ezüstsodronyból való kerítés húzódott.

A bejáratnál egy arany és egy smaragdoszlop között kúpalakú kő állott; Matho, a hogy elhaladt mellette, megcsókolta a maga jobb kezét.

Az első helyiség igen magas volt; számtalan nyílás lyukasztotta át boltozatát; ha az ember fölnézett, a csillagokat láthatta. Köröskörül, a falak mentén nádfonatú kosarak állottak, tele szakállszőrökkel és hajjal, az ifjak első áldozataival, a középen pedig emlékekkel borított talapzaton női test nyugodott. Kövér, szőrös arczával, félig lecsukott pilláival mosolyogni látszott, míg kezei a tömeg csókjaitól simává csiszolt kövér hasának alsó részén kereszteződtek.

Ezután egy keresztfolyosón újra szabad levegőre jutottak. Itt elefántesont ajtó előtt kicsike oltár állott. Tovább nem lehetett menni: az ajtót csak a papok tudták kinyitni, merthogy a templom nem a sokaság számára való gyűlőhely, hanem egy istenség külön lakása.

— A dolog kivihetetlen, — mondá Matho. — Erre nem gondoltál! Forduljunk vissza! — Spendius a falakat vizsgálgatta.

Meg akarta szerezni a fátyolt, nem mintha hitt volna csodatevő erejében (Spendius csak az oraculumban hitt), de mert meg volt győződve, hogy a carthagoiak, ha elvesztik, nagyon el lesznek csüggedve. Hogy valami kijárást találjanak, hátrakerültek.

A terpentinfá-csoportok között különböző formájú kis kápolnákat lehetett látni. Helylyel-közzel egy-egy kő-phallus nyúlt fel és nagy szarvasok nyugodtan kószáltak, hasított patájú lábukkal széttiporva a lehullott tobozokat.

Visszatérve, két hosszú, párhuzamos menetű folyosó közé jutottak, melyekből egy csomó kis czella nyílt. Czedrusoszlopaik fentről egész a talpazatig tele-

voltak aggatva csörgődobokkal és czimbalmókkal. A czellák előtt, gyékényeken elnyúlva asszonyok aludtak. Kenőcsöktől zsiros testük fűszeres és a kihamvadt füstölőserpenyőkre emlékeztető illatot árasztott; úgy tele voltak mindenféle tetoválással, nyaklánczokkal, gyűrűkkel, cinóber- és antimon-festéssel, hogy nem nézve keblük mozgását, a földre fektetett bálványképeknek tarthatta volna őket az ember. Egy szökőkút medenczéjében, melyet lotusvirágok környeztek, ugyanolyan halak úszkáltak, mint a milyenek Salammbó kertjében voltak, mögötte pedig, a templom falán szőlőtő kúszott fel, melynek indái üvegből, fürtjei smaragdból voltak kirakva és a befestett oszlopok között drága kövek szintjátszó sugarai vetettek fényt az alvó arczokra.

Matho majd elfúlt a meleg levegőben, a mit a czedrusernyők árasztottak reá. A termékenység minde symboluma, mindez az illat, ragyogás, pihegés lenyűgöző hatással volt reá. A mystikus káprázatokon át Salammbót látta. Összeolvadt előtte magával az Isten-növel és szerelme még nagyobb erőre kapott, hasonlatosan a nagy lotusvirágokhoz, melyek a vizek mélyén széttárják kelyhüket.

Spendius ezalatt azt számítgatta, mennyi pénzt kereshetett volna hajdanában e nők eladásával és elmenőben egy szempillantással felbecsülte az aranylánczokat.

A templomba erről az oldalról is épp úgy nem lehetett behatolni, mint a másikról. Visszatértek az első helyiség mögött húzódó folyosóra. Mialatt Spendius kutatót, szimatolt, Matho térdreborulva az ajtó előtt Tanit-hoz imádkozott. Könörgött neki, hogy ne engedje véghezvinni a szentségtörést. Beczéző szavakkal próbálta meglágyítani, mint a hogy haragvókkal szemben szokás.

Spendius egy kis szűk nyílást vett észre az ajtó felett.

— Állj fel! — mondá Mathonak és kiegyenesedetten odatámaszkodtatta a falhoz. Azután egyik lábával a tenyerébe, másikkal a fejére lépve, feljutott a lyukhoz, befurakodott és eltűnt. Most Matho egy bogos kötelet érzett a vállára hullani, azt, a melyet Spendius, mielőtt leszállt a cziszternákba, a dereka köré csavart; mind-

két kezével beléje kapaszkodva csakhamar ott volt Spendius mellett egy nagy, homályos teremben.

Ily merénylet valami rendkívüli volt. A megakadályozásra szolgáló óvintézkedések elégtelensége tanúságul szolgált, hogy kizártnak tartották a lehetőségét. A szentélyeket inkább a rettegés, semmint a köfal oltalmazta. Matho minden lépésnél azt várta, hogy meghal.

A sötétség mélyében valami világosság reszketett: arra felé közeledtek. Mécses volt, mely kagylóhéjban egy szobor talapzatán égett. A szobor fejét a kabirok sapkája fődte. Hosszú kék ruhája gyémántkorongokkal volt telehintve és a padozat koczkái alá fúródó lánczok erősítették a földhöz. Matho majdnem elkiáltotta magát. — „Ah! itt van! itt van! . . .“ — dadogta. Spendius fölémelte a mécses, hogy megvilágítsa.

— Mily istentelen vagy te! — mormolta. De azért követte.

A teremben, melybe most léptek, nem volt más, csak egy fekete kép, mely egy óriás nőt ábrázolt. Láb-szárai felértek a fal tetejéig. Törzse elfoglalta az egész fölepet. Köldökéről fonálon óriási tojás függött alá, maga az alak pedig áthajolt a másik falra, úgy hogy feje lefelé volt és hegyes újjai a padozat szintjén végződtek.

Hogy tovább mehessenek, félrevontak egy szőnyegfüggönyt; szél áradt be és a mécses kialudt.

Igy bolyongtak eltévedezve az építmény tekervényeiben. Egyszerre valami rendkívüli puhaságot éreztek talpaik alatt. Sistergő szikrák cikláztak fel, mintha tüzön jártak volna. Spendius megtapogatta a talajt és felismerte, hogy hiúzbőrrel van gondosan kirakva; azután úgy érezték, mintha vastag, nedves, hideg és síkos kötél fúródott volna lábuk közé. A falba vágott réseken keskeny sávokban fehéres fény verődött be. E bizonytalan világosságnál haladtak előre. Végre egy nagy fekete kígyót tudtak megkülönböztetni. Sebesen tovasiklott és eltűnt.

— Meneküljünk! — kiáltott fel Matho. — Ő az; érzem; közeledik.

— Dehogy! — felelt Spendius. — A templomban nincs senki.

Most hirtelen vakító fény kényszerítette őket, hogy süssék le pilláikat. Azután, hogy föltekintettek, köröskörül végtelen tömegét pillantották meg a lesoványodott, lihegő, karmaikkal fenyegetődző állatoknak, egymás fölé halmozva, rejtelmes és ijesztő összevisszaságban. A kígyóknak lábaik voltak, a bikáknak szárnyaik, emberfejú halak gyümölcsöt tartottak szájukban, a krokodilok torakában virágok nyíltak és fölegyenesített ormányú elefántok büszkén szálltak a kék levegőben, akár a sasok. Rettenetes erő feszítette szét tökéletlen vagy fölös számú tagjaikat. Kinyújtott nyelvükkel olybá látszottak, mintha a csirák receptaculuma hirtelen szétrobbanva, a terem falaira ürült volna.

Körbe sorakozva tizenkét kék kristályból való gömb állott a falak mentén, mindegyik egy-egy tigrisre emlékeztető szörnyetegen. Szemgolyóik előre nyúltak, mint a csigáé és rövid czombjaikat begörbítve, fejüket a háttér felé fordították, hol elefántcsont-kocsin ott ragyogott a legfőbb Rabbet, a Mindentmegtermékenyítő, a legutóbb lett.

Hasáig pikkelyekkel, tollakkal, virágokkal és madarakkal volt elborítva. Füleiről hét ezüst-czimbalom függött, mely az arczát verdeste. Nagy szemei mereven néztek és homlokán obscoen jelbe foglalva nagy fényes kő sugárzott, melynek fénye az ajtó fölé illesztett réztükrökről visszaverődve bevilágította az egész termet.

Matho egy lépést tett előre; talpa alatt besüppedt a koczka és íme, a gömbök elkezdtek forogni, a szörnyetegek üvölni; zene hangzott, lágyan és bűgva, mint a bolygók harmóniája; Tanit dagadó lelke áradt szét a levegőben. Fölemelkedett, széttárva karjait és magasságával felérve a terem tetőzetéig. Egyszerre a szörnyek becsukták szájukat és a kristálygolyók már nem forogtak.

Egy kis ideig panaszos hanghullám rezgett a levegőben, azután ez is elhalt.

— És a fátyol? — mondá Spendius.

Sehol sem lehetett látni. Hol lehet? Hogy találják meg? Hátha a papok elrejtették? Matho úgy érezte, mintha a szíve meg akarna hasadni és hitében megcsalódott volna.

— Erre! — suttogta Spendius. Ösztöne vezette. Magával vonta Mathot Tanit kocsjia mögé, hol egész magasságában könyöknyi széles nyílás hasította kétfelé a falat.

Kis kerek terembe jutottak, mely oly magas volt, hogy oszlop belsejének tetszett. A középben üstdobhoz hasonló félgömbalakú fekete kő állott; felette lángok lobogtak; mögötte ébenfakúp nyúlt fel, melynek feje és karjai voltak.

Felette azonban mintha valami felhő terjengett volna, melyben csillagok ragyogtak; redőinek mélységeiből alakzatok tűntek elő: Eschmoun a kabirokkal, egy-néhány olyan szörnyeteg, a minőket már láttak, a babyloniak szent állatai és mások, a milyeneket nem ismertek. Köpenyként borult a bálványra, azután kiterítve felnyúlt a falra, melyhez horgokkal volt odaerősítve, egyszerre kékelőnek látszott, mint az éj, sárgának, mint a hajnal, bíborszínűnek, mint a nap, dúsnak, áttetszőnek, csillogónak, könnyűnek. Ez volt az Istennő köpenye, a szent zaimph, a mit senki se pillanthatott meg.

Mindketten elsápadtak.

— Vedd le! — mondá végre Matho.

Spendius nem habozott és a bálványra támaszkodva leakasztotta a fátyolt, mely a földre hullott. Matho fölemelte, fejét átdugta a nyíláson, azután befedezte vele testét és széttárta karjait, hogy jobban megszemlélhesse.

— Menjünk! — mondá Spendius.

Matho lihegve, tekintetét a padozatra szögezve állott.

Egyszerre fölkiáltott:

— És ha most hozzámennék? Már nem félek szépségétől! Mit tehet ellenem? Immár több vagyok, mint ember. Lángok között tudnék járni, tengereken át lépdelni! Mintha szárnyaim volnának! Salamambo! Salamambo! Urad vagyok!

Hangja mennydörgött. Spendius előtt magasabbnak és mintegy átváltozottnak tünt föl.

Léptek nesze hallatszott, ajtó nyílott és egy férfi jelent meg, egy pap, magas sapkában és tágranyitott szemekkel. Mielőtt egy mozdulatot is tehetett volna,

Spendius reárohant és átnyalábolva, mindkét törét a vékonyába döfte. A fej koppant a padozaton.

Azután, mozdulatlanul, mint a holttetemek, néhány pillanatig hallgatództak. Csak a szél sivítása hallatszott a nyitott ajtón át.

Ez egy keskeny folyosóra szolgált. Spendius kilépett reá, Matho utána és majdnem rögtön a harmadik kerítésnél letek magukat, az oldalsó csarnokok között, hol a papok lakásai voltak.

A czellák mögött egy rövidebb kivezető útnak kellett lennie. Meggyorsították lépteiket.

A szökőkút szélénél Spendius leguggolva megmosta véres kezeit. Az asszonyok aludtak. A smaragd-tőke ragyogott. Folytatták útjukat.

Valaki azonban a fák alatt szaladt utánuk és Matho, ki a fátyolt vitte, többször érezte, hogy hátulról gyöngén rángatja valaki. Nagy pávián volt, egyike azoknak, melyek szabadon éltek az istennő kertjében. Mintha tudott volna a lopásról, bele-belekapaszkodott a köpenybe. Féltve, hogy rikácsolni kezd, nem merték elverni; egyszerre lecsillapodott a haragja és hosszú karjait lelógatva, testét himbálva békésen ügetett mellettük. Azután a kerítésnél egy ugrással egy pálmafán termett.

A hogy kívül voltak az első kerítésen is, Hamilcar palotája felé irányították lépteiket. Spendius belátta, hogy hasztalan próbálkozás volna, ha Mathot el akarná téríteni szándékától.

Átmentek a cserzők utcáján, a Muthumbal-téren, a zöldséges piaczon és a Cynasin-utczatorkolaton. Egy saroknál egy ember ijedten pattant vissza előlük, megremülve a fénylő valamitől, mely a sötétségen átvilágított.

— Dugd el a zaimphot! — mondotta Spendius.

Másokkal is találkoztak, de ezek nem vették őket észre.

Végre felismerték Megara házait.

A világító-torony, mely túlhan, a sziklapart legmagasabb csúcsán állott, élénk vörös fényt lövellt az égre és a palota, egymás fölött emelkedő terrasszaival mint valami rengeteg pyramis vetette árnyékát a ker-

tekre. A túskesövényen át hatoltak be, töreikkel nyitva maguknak utat az ágak között.

Mindenütt ott látszottak még a zsoldosok tivornyájának nyomai. Az ültetvények le voltak tiporva, a csatornák kiszáradva, az ergastulum ajtai tárva-nyitva. Senkit se láttak se a konyhák, se a pinczék körül. Elcsodálkoztak e némaságon, melyet csak néha tört meg a palánkjukban ide-oda járó elefántok rekedtes szuszogása és a lobogó aljemáglyának a világító-toronyról hallatszó sistergése.

Matho azonban egyre ismételtette:

— Hol van ő? Látni akarom! Vezess!

— Örültség! — felelt Spendius. — Kiáltani fog, rabszolgái elősietnek és ha még oly erős vagy is, meghalsz!

Igy értek el a gályák lépcsőjéig. Matho föltekintett és fent a magasban valami határozatlan, sugárzó és szelid világosságot vélt megpillanthatni. Spendius vissza akarta tartani, de ő feliramodott a lépcsőn.

Hogy újra azokon a helyeken járt, a hol már látta, felelte a közben eltelt napokat. Csak az imént volt, hogy az asztalok között énekelt, azután eltűnt és azóta ő folyton ezen a lépcsőn halad. Feje felett az ég lángban égett; a látóhatárt a tenger töltötte ki; minden lépéssel szélesebb és szélesebb távolságot pillantott át és ő csak haladt fölfelé oly könnyedséggel, a minőt az ember álmában szokott érezni.

A köveket seprő fátyol suhogása emlékezetébe idézte új hatalmát; reménységének túláradásában azonban most már nem is tudta, mit kelljen tennie; e bizonytalanság megfélemlítette.

Néha-néha odaszorította arczát a bezárt termék négyszögletes nyílásaihoz és úgy tetszett neki, mintha többekben alvó embereket látna.

A legfelsőbb és legkeskenyebb emelet mintegy kockaként tetőzte be a terraszok emelkedését. Matho lassú léptekkel körüljárta.

Tejszín fényesség hatolt át a zsírkőlapokon, melyek a fal kis nyílásait zárták; szabályos elosztásukkal olybá tüntek föl a sötétségben, mint igaz gyöngyök sora.

Reáismert a fekete keresztos vörös ajtóra. Szíve kétszeres sebességgel dobogott. El akart menekülni. Belökte az ajtót; kinyílt.

Hajóformájú függőlámpa égett a szoba mélyén és ezüst bordázatán kihatolva három fénysugár reszketett a fekete csíkokkal váltakozó vörös színű, magas falburkolaton. A tetőzet kis gerendákból volt összeróva, melyek aranyozását az eresztékeknél amethystek és topázok gazdagították. A helyiség két hosszabbik oldalán íhér szíjából font igen alacsony ágy nyúlt el, felettük kagylóalakú mélyedések voltak a falba vágva, melyek egyikéből-másikából földig érő szövet hullámozott alá.

Egy tojásdad alakú medenczét onyx-lépcsőfok körített; a szélén alabástrom korsó és egy pár könnyű kigyóbőr-papucs állott. Arrább nedves láb nyomait lehetett észrevenni. A levegőt mámorító illat töltötte be.

Matho osonva lépdelt a padozat aranynyal, gyöngyházzal és üveggel kirakott koczkáin és a talaj minden sikossága mellett is úgy tetszett neki, hogy lábai besüppednek, mintha homokon járna.

A lámpa mögött nagy kék négyszöget pillantott meg, mely négy pár zsinórszálon függött a levegőben és meghajolva, száját tágra nyitva ehhez közeledett.

Fekete korallfogantyúval ellátott flamingószárnyak heverték a bíborvankosok és teknősbékahéj-fésűk, czéd-rusládikák és elefántcsont-lapoczkok között. Antilop-szarvak rakva voltak a reájuk húzott gyűrűkkel és karpereczekkel és a fal hasadékaiban nádgyékényen agyagvázák hűtöztek a szellőn. Matho többször megbotlott, mert a talaj különböző magasságú síkokra volt osztva, a mi a helyiségnek egymásra következő szobák színét adta. A háttérben ezüst könyöklővel körülvett, virágokkal telefestett szőnyeg volt. Végre elért a függőágyhoz, melyhez ébenfapadka szolgált lépcsőül.

A világosság azonban csak az ágy széléig hatolt és a homály, mint valami nagy függöny, csak a vörös derékalj egy sarkát engedte látni, rajta egy kicsike lábfejjel, mely a bokára volt fordulva. Matho csöndesen lehúzta a lámpát.

Salamambo, egyik kezét az arczán tartva, a másikat

kinyújtva, aludt. Gyűrűző haja oly dúsan omlott el körülötte, hogy úgy tetszett, mintha fekete tollakon feküdne; bő fehér tunicája, mely egész a lábáig ért, puha redőkkel követte testének hajlatát. A félig csukott szempillák között egy kevés látszott a szeméből. A függőlegesen kifejlesztett függönyök kékes világosságba merítették és lélegzése, mozgásba hozva a zsinórokat, mintegy himbálgatta a levegőben. Egy nagy szúnyog zümmögött körülötte.

Matho mozdulatlanul állva tartotta kezében az ezüst hajót, de egyszerre a szúnyogháló lángot fogott, fellobbant és Salammbó felébredt.

A láng nyomban magától kialudt. Salammbó egy szót sem szólt. A lámpa hosszú, reszkető fénysávokat vetett a falburkolatra.

— Mi ez? — szólalt meg végre Salammbó.

Matho felelt:

— Az Istennő fátyla!

— Az Istennő fátyla! — kiáltott fel Salammbó. És két öklére támaszkodva reszketve kihajolt fekvőhelyéről. Matho folytatta:

— Elhoztam neked a szentek szentélyéből! Nézd!
— A zaimph vakító sugarakat szórt szerte.

— Emlékszel? — mondá Matho. — Éjjelenként megjelentél álmomban; de nem értettem meg szemed néma parancsát! — Salammbó egy lábbal lelépett az ébenfa-padkára. — Ha megértem, idesiettem volna; ott hagytam volna a sereget; nem távoztam volna Cartagóból. Parancsodra kész volnék, hogy behatoljak a hadrumentumi barlangba és leszálljak az árnyak birodalmába!... Bocsáss meg! Mintha hegyek nehezettek volna reám és mégis egyre vont valami! Hozzád akartam eljutni! Az istenek nélkül merészelttem volna-e!... Jer! velem kell jönnöd! vagy ha nem akarsz, itt maradok. Mit bánom én... Fullaszd meg lelkemet lélegzeted lehelével! Hadd szakadjanak szét ajkaim kezed csókolásában.

— Mutasd! — mondá Salammbó. — Közelebb! közelebb!

Virradt és borszínű világosság ragyogott át a falba

illesztett zsírkőlapokon. Salammbô félájultan az ágy vánkossaira támaszkodott.

— Szeretlek! — kiáltá Matho.

— Add ide! — tördelte Salammbô. És közeledtek egymáshoz.

Salammbô hosszú, fehér öltönyében, mely uszályosan követte, nagy szeméit a fátyolra szögezve, egyre közelebb lépett hozzá. Matho, fejének szépségétől elkápráztatva nézte és feléje nyújtva a zaimphot, át akarta ölelni. Salammbô kinyújtotta karjait. Egyszerre megállt és néhány pillanatig nyitott szájjal bámulva nézték egymást.

A nélkül, hogy tudná, mit kíván Matho, Salammbôt borzadás fogta el. Vékony szemöldökei magasra húzódtak, ajkai szétnyíltak; reszketett. Végre megrázta a vörös derekalj sarkairól lefüggő érczsészék egyikét, miközben kiáltozta:

— Segítség! segítség! Vissza, szentségtörő! Gyálázatos! Átkozott! Jertek, Taanach, Kroum, Eva, Misipra, Scharul!

És a fal réseibe állított agyagvázák között láthatóvá lett Spendius arcza, a mint bekiáltott:

— Menekülj! jönnek!

Zajgó tömeg közeledése rengette meg a lépcsőket és egész áradat, nők, cselédek, rabszolgák, dárdákkal, buzogánynyal, késekkel, törökkel a kezükben, özönlött a szobába. A felháborodástól mintegy megbénulva álltak, hogy egy férfit látnak; a szolgálók a temetéseknél szokásos üvöltözésbe törtek ki és az eunuchok elsápadtak fekete bőrük alatt.

Matho a korlát mögött állott. A zaimphba burkolózva égi istenségnek látszott, a kit csillagok ragyognak körül. A rabszolgák reá akartak rohanni. Salammbô megállította őket:

— Ne nyúljatok hozzá! Az istennő köpenye van rajta!

Egy sarokba hátrált, most azonban egy lépést tett előre és kinyújtva meztelen karját, szólt:

— Átok reád, a ki megraboltad Tanitot! Gyűlölet, bosszú, halál és szenvedés! Tépjen szét Eurzil, a csalók

istene! Fojtson meg Mahisman, a halottak istene! És Az, a kinek nevét nem szabad kimondani, égessen meg!

Matho felordított, mintha kard járta volna által. Salammbô többször ismételte: — Menj! Menj!

A szolgák tömege szétnyílt és Matho lehajtott fővel, lassú léptekkel végigment közöttük; de az ajtónál megállt, mert a zaimph rojtja beleakadt a padozat egyik aranycsillagába. Vállának egy rándításával durván kiszakította és lehaladt a lépcsőkön.

Spendius hanyatt-homlok rohanva le terrasszról-terrasszra és sövényeket, csatornákat átugrálva, kimenekült a kertből. Eljutott a világító torony tövébe. A fal ezen a helyen teljesen őrizetlen volt, mert hogy a part meredeksége miatt nem kellett támadástól tartani. Spendius a fal széléig haladt, itt hanyattfeküdt és lábbal előre lecsúsztatta magát, azután úszva elért a sírok földnyelvéhez, megkerülte a sós lagunát és estére visszatért a barbárok táborába.

A nap fölkelt; Matho, mint az elvonuló oroszlán, jött lefelé az úton, rettenetes tekinteteket vetve maga körül.

Határozatlan zsvivaj csapta meg fülét. A palotából indult ki és messze, az Acropolis táján megújult. Némelyek azt mondták, hogy Moloch templomából elrabolták a köztársaság kincseit, mások egy pap meggyilkolásáról beszéltek. Egyebütt azt hitték, hogy a barbárok behatoltak a városba.

Matho, a ki nem tudta, miként jusson ki a bástyákon, egyenesen előre hatolt. Észrevették és nagy lárma keletkezett. Mindnyájan megértették, mi történt; először elképedtek, azután irtózatos harag fogta el őket.

A Mappaliák mélyéből, az Acropolis magaslatairól, a catacombákból, a tó partjairól, mindenünnen özönlött a sokaság. A patricziusok előjöttek palotáikból, az árusok kirohantak boltjaikból; az asszonyok otthagyták gyermekeiket; kardot, bárdot, botokat ragadtak, de az akadály, mely visszajesztett Salammbôt, őket is megállította. Hogy vegyék el tőle a fátyolt? Már csak reápillantani is bűn: isteni természetű volt és érintése halált hozott.

A templomok előcsarnokában a kétségbeesett papok kezüket tördelték. A szent legió lovasai vaktában ide-oda száguldoztak; a nép ellepte a házak tetőit, a terrasszokat, a colossusok vállait és a hajók árbóczait. Matho pedig egyre haladt előre és minden lépésére növekedett a düh, de egyszersmind a rémület is. Közeledtére kiürültek az utczák és a menekülők áradata mindkét oldalt felcsapott szinte a falak tetejéig. Mindenfelé csak tágranyitott szemeket látott, melyek mintha el akarták volna nyelni, vaczogó fogakat, fenyegető öklöket és Salammbô átkai megsokszorozódva zúgtak körülötte.

Egyszerre hosszú nyílvevessző fütyült el mellette, azután egy másik és kövek kezdtek búgni; de a rosszul irányzott lövegek (mert félték, hogy a zaimphot érik) feje fölött röpültek el. Egyébként is, a fátyolt paizs gyanánt használta, hol jobbra, hol balra, hol maga elé, hol hátul feszítette és a carthagoiak nem tudták, mit csináljanak. A nyílt utczáknak véve útját, egyre gyorsabban és gyorsabban haladt. Köteleket feszítettek elébe, kocsikkal, hálókkel zárták el az utat, minden fordulónál vissza kellett térnie. Végre a Khamon-térre jutott, a hol a baleárok felkonczolták; Matho, sápadtan, mint a ki maga előtt látja a halált, megállt. Most el volt veszeve; a tömeg tapsolt.

Matho a nagy bezárt kapuhoz sietett. Igen magas volt, vastag tölgyfából, vasszegekkel kiverve és érczelemekkel borítva. Matho nekirohant. A nép dobogott lábával az örömtől, látva tehetetlen dühét; erre lekapta szandálját, reáköpött és odaverte a mozdulatlan táblákhoz. Az egész város felüvöltött. Most már feledték a fátyolt, reá akartak rohanni, hogy eltiporják. Matho zavart tekintetét körüljártatta a tömegben. Halántéka a megszakadásig feszült; oly kábultságot érzett, a milyen a részeg emberé. Egyszerre megpillantotta a hosszú lánczot, mely a kapu csapógerendájának kormányzására szolgált. Egy ugrással beléje kapaszkodott, karjait nekimerevítette, lábait megfeszítette és a nagy kapuszárnyak megnyíltak.

Mikor már kívül volt, levette nyakáról a zaimphot, és a mily magasan csak tudta, a feje fölé tartotta. A tenger szellőjétől dagasztva a szövet ragyogva terült szét

a napfényben sokféle színével, drágaköveivel és az Istenek ábrázolataival. Ekként tartva Matho áthaladt vele a síkon, egész a katonák sátraiig, a nép pedig a falakról nézte, mint távozik Carthago szerencséje.

HATODIK FEJEZET.

Hanon.

— El kellett volna rabolnom! — mondá este Spendiusnak. — Föl kellett volna kapnom, elragadnom házából! Senki se mert volna megakadályozni!

Spendius nem figyelt reá. Hanyattnyúlva gyönyörrel pihent egy mézes vízzel tele nagy hordó mellett, melybe időnként bemártotta a fejét, hogy jobban ihasson.

Matho folytatá:

— Mit tegyünk?... Hogy juthatok megint vissza Carthagoba?

— Nem tudom, — felelt Spendius.

E közönyösség dühösítette Mathot, felkiáltott:

— Eh! mindennek te vagy az oka! Magaddal vonsz, azután gyáván cserben hagysz! Miért is engedelmeskednék neked? Azt hiszed talán, hogy az uram vagy? Ah! te kerítő, rabszolga, rabszolgának a szülötte!... — Fogait csikorgatta és felemelte széles tenyerét, hogy Spendiusra csapjon.

A görög nem felelt. Egy kis agyaglámpa békésen égett a sátorfán, hol a felaggatott fegyverek középett ott ragyogott a zaimph.

Egyszerre Matho magára szíjazta cothurnusait, felöltötte ércpikkelyes vértjét, fogta a sisakját.

— Hova mégysz? — kérdé Spendius.

— Megyek vissza! Eressz! Elhozom őt ide! Ha mutatkozni mernek, eltiprom őket, mint a viperákat! Megölöm, Spendius! — Ismételte: — Igen, megölöm! Meglátod, hogy megölöm!

Spendius azonban, ki a füleit hegyezte, hirtelen lekapta a zaimphot és az egyik sarokba dobva, báránybőröket vetett reá. Hangok hallatszottak, fáklyák lobog-

tek és mintegy húsz férfitől követve, belépett Narr' Havas.

Fehér gyapjúköpenyt viseltek, hosszú bőröket, bőrnnyaklánczot, fülükben fából való függő, lábuk hiénabőrbe bujtatva; a küszöbön megállva, lándzsáikra támaszkodtak, mint a hogy a pásztorok szokták, ha pihennek. Mindnyájuk között Narr' Havas volt a legszebb; gyöngyökkel hímzett szíjak körítették vékony karjait; az aranykarikáról, mely bő köpenyét a fejéhez erősítve tartotta, strucz toll lógott alá, mely a vállát verdeste; állandó mosolygásra nyitott ajkai közül kilátszottak fogai; szemei mintha nyílve szők lettek volna és egész alakján valami figyelő és könnyed jelleg látszott.

Kijelentette, hogy a zsoldosokhoz akar csatlakozni, mert a köztársaság már régóta fenyegeti országát. Következésképp érdekében áll segítenie a barbárokat és azt hiszi, hogy hasznukra is lehet.

— Adok nektek elefántokat (erdeim tele vannak velök), bort, olajat, árpát, datolyát, szurkot és ként az ostromhoz, húszezer gyalogost és tízezer lovat. Hogy hozzád fordulok, Matho, azért van, mert a zaimph birtoka téged tett a sereg első emberévé. Különben is, mi régi barátok vagyunk, — tette hozzá.

Matho ezalatt Spendiuszt nézte, ki az ürübörökön ülve hallgatta a beszédet, apró fejbólintásokkal fejezte ki helyeslését. Narr' Havas tovább beszélt. Tanuságul hívta az isteneket, átkozta Carthagot. Káromkodása közben eltört egy dárdát. Emberei erre nagy üvöltözésben törtek ki és haragjuktól elragadtatva Matho felkiáltott, hogy elfogadja a szövetséget.

Ekkor elővezettek egy fehér bikát és egy fekete bárányt, a nappal és az éjszaka jelképezőit. Egy gödör szélén mindkettőt leszúrták. Mikor a gödör már megtelt vérrel, belemártották karjaikat. Azután Narr' Havas Matho kebléhez érintette a karját, Matho pedig Narr' Havas kebléhez a magáét. Ugyanígy jelölték meg sátraik vásznát is. Azután lakmározással töltötték az éjszakát, a maradék húst pedig a bőrrel, csontokkal, szarvakkal és körmökkel együtt elégették.

Óriási üdvözlőgás köszöntötte Mathot, mikor az

istennő fátylát hozva visszatért; még azok is, a kik nem tartoztak a kanaani vallás követőihez, érezték határozatlan lelkesedésükből, hogy védszellem jött közibük. Senkinek se jutott eszébe, hogy a zaimphot elragadja tőle; a rejtelmesség, a hogy birtokába jutott, a barbárok szemében igazolta, hogy jogszerűen a tulajdona. Legalább az afrikai származású katonák így gondolkodtak. A többiek, a kikben a gyűlölet kevésbé volt régtől fogva meggyökerezett, nem tudták, mire határozzák el magukat. Ha lettek volna hajóik, rögtön útra keltek volna.

Spendius, Narr' Havas és Matho a pun területeken lakó összes törzseknek üzentek.

Carthago zsarolta e népeket. Óriási adót szedett tőlük és börtönnel, bárdal, keresztrefeszítéssel büntette a késést, sőt még a zúgolódást is. Művelniök kellett, a mi a köztársaságnak tetszett és annyit kellett beszolgáltatniok, a mennyit követelt; senkinek sem volt joga, hogy fegyvert tartson; ha egy-egy falu fellázadt, a lakókat rabszolgáknak adták el; a kormányzókat a szerint becsülték, mint a sajtókat, hogy mennyit tudtak kipréselni. A Carthagonak közvetlenül alávetett részeken túl terültek el a szövetségesek országai, a kik csak mérsékelt adót fizettek; a szövetségeseken túl kóboroltak a nomádok, a kiket reájuk lehetett szabadítani. E rendszer folytán a termés mindig bőséges volt, a ménesek kitünően tenyészttek, az ültetvények remekül virágoztak. Az idősebb Cato, a ki munka és rabszolgák dolgában szakértő volt, kilenczvenkét évvel később elámult e tökéletességen és a halálítélet, a mit Rómában egyre ismételtetett, csak a kapzsi irigység kitörése volt.

A legutóbbi háború alatt a zsarolás megkétszereződött, annyira, hogy majdnem az összes lybiai városok önként megadták magukat Regulusnak. Büntetésül ezer talentumot, húszezer ökröt, háromszáz zsák aranyport és nagymennyiségű gabona előzetes beszolgáltatását követelték tőlük, a törzsfőnököket pedig keresztrefeszítették, vagy az oroszlánok elé vetették.

Különösen Tunis gyűlölte Carthagot! Mert hogy régiebb volt, mint a főváros, nem bocsátotta meg neki nagyságát; ott kuporgott falaival szemben az iszapban, a

víz partján, mint a mérget köpködő féreg, mely reámered. Támogatta Archagathost, Agathokles fiát. A tisztátlan-étküek nyomban fegyvert letek nála.

A futárok még el sem indultak, mikor már a tartományok örömmámorban úsztak. A felügyelőket és a köztársaság hivatalnokait rögtönösen megfojtották a fűr-dőkben; a barlangokból előszedték a régi fegyvereket, melyeket odarejtettek; ekevasból kardot kovácsoltak; a gyermekek dárdákat köszörültek a küszöbön, az asszonyok odaadták nyaklánczaikat, gyűrűiket, fülbevalóikat, mindazt, a mit fel lehetett használni Carthago elpusztítására. Mindenki hozzá akart járulni ehhez. A lándzsakötegek úgy halmozódtak a falvakban, mint a kukoriczákévék. Küldtek marhát és pénzt. Matho hamarosan kifizette a zsoldosoknak hátralékos járandóságukat és Spendius ez ötlete megszerezte neki a barbárok fővezérének, schalischim-jének méltóságát.

Ezzel egyidejűleg segélycsapatok is özönlöttek hozzájuk. Legelőször jöttek a bennszülött fajtabeliek, azután a mezei rabszolgák. Egyes néger-karavánokat feltartóztattak és fegyverrel láttak el; Carthagoba tartó kereskedők, a biztosabb haszon reményében, a barbarokhoz csatlakoztak. Szünet nélkül érkeztek újabb meg újabb csoportok. Az Acropolis magaslatáról látni lehetett, mint növekszik a sereg.

A vízvezeték tetősíkján álltak előrsökként a szent légió katonái, és mellettük, szabályos távolságban, érczüstök, melyekben forró asphalt bugyborékkolt. Lent a síkon zajongva tolongott a sokaság. Bizonytalanságban voltak és azt a zavarodást érezték, a mit a bástyák látása mindig fölkel a barbárokban.

Utica és Hippo-Zarytus visszautasították a szövetekezést. Minthogy épp úgy phöniciai gyarmatok voltak, mint Carthago, önmaguk kormányozták magukat és a szerződésekben, melyeket a köztársaság kötött, mindig vétettek be záradékokat, melyek megkülönböztetésükre szolgáltak. E mellett tisztelték az erősebb nővért és a legkevésbé sem hitték, hogy egy barbár horda le tudná győzni; ellenkezőleg, bizonyosra vették, hogy a zsoldo-

sok meg fognak semmisülni. Ennélfogva tehát semlegesek akartak maradni és nyugodtan élni.

Fekvésük azonban nélkülözhetetlenné tette részvételüket. Utica, mely egy öböl végén épült, nagyon alkalmas volt, hogy általa Carthago kívülről segítséget kapjon. Ha pedig maga Utica már el volt is foglalva, úgy Hippo-Zarytus, mely hat óra járásnyira arrább terült el a parton, helyettesítheti és az ilyenformán újra élelmezéshez jutott főváros megvíthatatlan lenne.

Spendius azt akarta, hogy rögtön fogjanak bele az ostromba. Havas ellene nyilatkozott e tervnek; először a határterületekkel kell végezni. Ez volt a veteránok véleménye, valamint magáé Mathoé is. Elhatározták tehát, hogy Spendius megtámadja Uticát, Matho Hippo-Zarytust; a harmadik seregrész, Tunisra támaszkodva, Autharit vezérlete alatt megszállja a carthagoi síkságot. A mi Narr' Havast illeti, ő visszatér országába, hogy elefántokat hozzon és lovasságával az utakon portyázzék.

Az asszonyok nagy kiabálással fogadták e határozatot; a pun hölgyek ékszereire áhítoztak. A lybiaiak is felszólaltak. Carthago ellen szólították őket harczba, és íme, most elvonuljanak! Jóformán csak a katonák indultak útnak. Matho serege honfitársain kívül az ibériaiakból, a lusitanokból, a nyugoti és a szigetekről való emberekből állott; mindazok, a kik görögül beszéltek, eszélyesége miatt, Spendiushoz csatlakoztak.

A carthagoiak ugyancsak csodálkoztak, mikor egyszerre azt látták, hogy a sereg megindul, azután az ariani hegység alatt a tengerparton elnyújtózkodik az uticai úton. Egy töredék ott maradt Tunis előtt, a többi eltűnt, majd ismét felbukkant az öböl túlsó partján, az erdő szélén, mígnem azután a fák elnyelték őket.

Mintegy nyolczvanezren lehettek. A két syriai város bizonyára nem fog ellenállhatni nekik és aztán újra Carthago ellen fordulnak. Az isthmus tövének megszállásával máris tekintélyes sereg kezdte körülzárni és csakhamar éhínségre kell jutnia, mert a provinciák segedelme nélkül nem élhet, minthogy a polgárok, épp úgy, mint Rómában, mentek voltak az adófizetéstől. Carthago hiányával volt a politikai szellemnek. Az örökös nyereségvágy

elfojtotta azt az előrelátást, a mit a magasabbra törő becsvágy fejleszt. Miként a lybiai homokon horgonyozó gálya: csak folytonos erőfeszítés árán tudott helyben maradni. A nemzetek úgy morajlottak körülötte, mint a hullámok és a legkisebb vihar is megrendítette az óriás gépezetet.

A kincstár üresen állott; a római háború és mindaz, a mit a barbárokkal való alkudozás közben elpazaroltak, elvesztettek, teljesen kimerítette. Holott pedig katonák kellettek és egy kormány se bízott a köztársaságban! Ptolemäus csak nemrég tagadott meg tőlük kétezer talentumot. E mellett a fátyol elrablása is csüggesztette őket. Spendius jól számított.

De e nép, mely gyűlölettől környezve érezte magát, szívéből ragaszkodott pénzéhez és isteneihez és hazafiságát maga a kormányzat rendszere is táplálta.

Először is a hatalom mindenektől függött, de senki sem volt elég erős, hogy magához ragadhatta volna. A magántartozást úgy tekintették, mint kö zadósságot és csak a kanaani törzsből valóknak volt joguk kereskedelmet űzni: némelyek azzal, hogy a kalózkodás jövedelmét még uzsorával is növelték, a földet, a rabszolgákat és a szegényeket kiszipolyozták, gazdagságra is tettek szert. Egyedül csak ez nyitotta meg a közhivatalokhoz vezető utat és jöllehet a hatalom és a vagyon ugyanazokban a családokban örökletessé vált, túrték az olygarchiát, mert mindenki azt remélte, hogy valaha neki is része lesz benne.

A kereskedő-társulatok, melyek a törvényjavaslatokat kidolgozták, választották a pénzügyi felügyelőket, a kik, hivataloskodásuk leteltével, kinevezték az Öregek tanácsának száz tagját, a kik ismét a Nagytanáctól, az összes gazdagok egyetemes testületétől függtek. A mi a két suffetát, e csökevény-királyokat illeti, a kik kevesebbek voltak a consuloknál, őket ugyanegy nap választották két különböző családból. Mindenféle módon gyűlölséget hintettek közéjük, hogy kölcsönösen gyöngítsék egymást. A háború indításba nem volt beleszólásuk és ha vereséget szenvedtek, keresztre feszítették őket.

Carthago ereje tehát a syssitiákból sugárzott szét, vagyis egy nagy udvarból, mely Malgua közepén volt, azon a helyen, hol a hagyomány szerint először kötött ki phöniciai bárka, és a honnan a tenger azóta jóval visszavonult. Egy csomó régi építésmódú, pálmatorzs-ból való, kőből rakott sarkú szobácska állott itt, melyek egymástól el voltak választva, hogy az egyes társulatoknak külön-külön helyiségül szolgáljanak. Napközben itt nyüzsögtek a gazdagok, hogy a borskereskedéstől Róma elpusztításáig megvitassák a maguk és a köztársaság dolgait. Havonta háromszor felvitették nyugágyaikat az udvart szegélyező fal magas terrasszára és letről látni lehetett őket, a mint cothurnus és köpeny nélkül, gyémántos újjaikat a húsdarabokon járattva és nagy fülbevalóikat a korszók között ide-oda ingatva heverésznek az asztalok körül, — erős, kövér, félig meztelen férfiak, a kik boldogan, nevetgélve lakmároztak a kék magasban, hasonlatosan a tengerben ficzánkoló nagy czápákhoz.

Ezúttal azonban nem leplezhették nyugtalanságukat, nagyon is sápadtak voltak; a tömeg, mely a kapuknál várt reájuk, palotáikig kísérte őket, hogy valami újságot halljon tőlük. A házak, mintha pestisjárvány dúlna, mind zárva voltak; az utcák hol hirtelen megteltek, hol ugyanily hirtelenséggel kiürültek; az emberek most fölmásztak az Acropolisra, majd meg leiramodtak a kikötőbe; a Nagy-tanács minden éjjel ülésezett. Végre összehívták a népet a Khamon-térre és elhatározták, hogy Hanon-ra, a hecatompylei győzőre bízzák magukat.

Ez buzgó hitű, agyafúrt, az afrikaiakkal szemben kérlelhetetlen ember volt, igazi carthagoi. Jövedelme felért a Barcákéval. A közigazgatás teendőiben senki sem volt oly járatos, mint ő.

Kihirdette, hogy az összes fegyverfogható polgárokat be kell sorozni, hajítógépeket állíttatott a tornyokra, óriási mennyiségű fegyvert követelt, sőt parancsot adott, hogy tizennégy gályát is építsenek, a melyekre pedig nem is volt szükség és ráadásul azt kívánta, hogy mind ezt szedjék gondosan írt lajstromba. Elvitette magát a

fegyvertárba, a világító-toronyhoz, a templomi kincseskamarákba; folyton lehetett látni nagy hordágyát, a mint fokról-fokra himbálódzva fölfelé haladt az Acropolis lépcsőjén. Az éjszakát, minthogy nem tudott aludni, azzal töltötte palotájában, hogy a csatára készülve rettenetes hangon vezény-szavakat ordított.

A rémülettől mindenki bátor lett. A gazdagok már kakaskukorékoláskor ott sorakoztak a Mappaliak hosszában és föltűzve ruhájukat, a lándzsa-vívásban gyakorolták magukat. De mert nem volt oktatójuk, egyre veszedtek. Kimerülten ültek a sírokra, azután újra kezdték a gyakorlatozást. Többen még életrendi szabályokat is követtek. Némelyek azt hívén, hogy a sok evés adja az erőt, faltak, a mennyi csak beléjük fért, mások pedig, a kiket a kövérségük akadályozott, böjttel kínozták magukat, hogy megsoványodjanak.

Utica már több ízben kérte Carthago segítségét. Hanon azonban mindaddig nem akart útra kelni, míg a hadi gépekről nem hiányzik már az utolsó csavar se. További három hónapot vesztett a bástya-falakban beistállózott ezerhétszáz elefánt fölszerelésével; ezek győzték le Regulust; a nép dédelgető szeretettel viseltetett irántuk; semmiképpen se bánhattak túlságos jól e régi barátokkal. Hanon újra önttette az érzelemezeket, melyeket szügyükre akasztottak, bearanyoztatta agyaraikat, megnagyobbította tornyaikat és a legszebb bíborszövetből szabatott nekik takarókat, melyek szélére súlyos rojtot varrtak. Végül, minthogy vezetőiket (kétségtelenül a legelsőkről, a kik Indiából jöttek) indusoknak nevezték, elrendelte, hogy mindnyájan indus-ruhát kapjanak, vagyis fehér tekercset a fejük köré és byssusból való rövid nadrágot, mely harántráncaival olybá tűnt fel, mint a csipőkre illesztett két kagylófél.

Autharit serege még mindig ott állott Tunis előtt. A tó sarából vert fal mögött rejtőzött, mely fent tüskés bokrokkal volt megrakva. Itt-ott a négerek magas póznákra ijesztő figurákat tűztek ki, madártollból formált emberarczokat, sakál- és kígyófejeket, melyek az ellenség felé tátogattak, hogy rémületet keltsenek benne, és azt hívén, hogy ily módon győzhetlenné tették magukat, a

barbárok tánczczal, birkózással, játékkal töltötték napjaikat, biztosra véve, hogy Carthago mihamarabb el fog pusztulni. Hanonon kívül bárki más könnyen eltiporta volna ezt a sokaságot, melyet még a nyájak és a nők is akadályoztak a mozgásban. Egyébként mit sem értettek a gyakorlatozáshoz és az elcsüggedt Autharit már nem is kívánta ezt meg tőlük.

Félrehúzódtak előle, ha nagy kék szemeit forgatva elhaladt közöttük. Azután a tó partjára érve levetette fókaszőr köntösét, megoldotta a szalagot, mely könnyű vörös haját összetartotta és fejét bemártotta a vízbe. Sajnálta, hogy az eryxi templom kétezer gallusával nem pártolt át ő is a rómaiakhoz.

Gyakran megesett, hogy napközben a nap egyszerre elhomályosult. Az öböl és a nyílt tenger vize ilyenkor mozdulatlannak látszott, mintha olvasztott ólomból volna. Egyenesen a magasba emelkedő porfelhő kavargott elő; a pálmafák meggörnyedtek, az ég eltűnt, azután hallani lehetett, hogy az állatok hátát kövek paskolják és a galus, ajkait sátrának hasadékára szorítva hörgött a kimerültségtől és a búskomolyságtól. A legelők őszreggeli illatára, a hópelyhekre, a ködben eltévedt bölények böngésére gondolt és lehúnyva szempilláit, úgy tetszett neki, mintha látná a szalmatető hosszú gunyhók tüzeit reszketni az erdőmélyi lápon.

Mások is bánkódtak hazájuk után, noha nem voltak ily messze tőle. A fogoly carthagoiak túl az öblön, Byrsa lejtőin láthatták házaiknak az udvarokban kifeszített vászonernyőit. Őket azonban állandóan örök keringték körül. Nyakukra csatolt vaskarikánál fogva mindnyájan egyazon lánczra voltak verve és a tömeg nem fáradt bele, hogy megbámulja őket. Az asszonyok mutogatták a kis gyermekeknek szép ruháikat, melyek foszlányokban lógtak lesoványodott tagjaikról.

Valahányszor Autharit megpillantotta Giscon-t, a sérelem emléke újból és újból dühre lobbantotta; ha Narr' Havas nem vette volna esküjét, megölte volna. E helyett visszatért sátrába, valami árpa- és kömény-lé keveréket ivott, mignem eszméletlenné vált a részegségtől, és a

nap már magasan járt, mikor rettenetes szomjúságtól kínoztatva megint fölébredt.

Matho ezalatt ostrom alá vette Hippo-Zarytust.

A várost azonban védte egy tó, mely a tengerrel közlekedett, a mellett hármás körfala volt és a magaslatokon, melyek felette uralkodtak, tornyokkal megerősített bástya vonult. Matho még sohasem állott ily feladattal szemben. De meg Salammbô képe is szünet nélkül foglalkoztatta és szépségének gyönyöreiről, mint mámorító bosszúról álmodozott, mely büszkeséggel töltötte el. Gyötrő, heves, állandó vágyat érzett, hogy viszontlássza. Már arra is gondolt, hogy békéltetőnek ajánlkozik, abban a reményben, hogy ha egyszer bent lesz Carthagoban, eljuthat ő hozzá is. Gyakran ostromot fűvatott és meg se várva a többit, nekiment a gátnak, a melyet a tengerben próbáltak építeni. Kezeivel tépte, összevissza dobálta a köveket, ütött, vágott és kardjával mindenfelé döfődött. A barbárok összekeveredve rohantak utána; a létrák nagy recsegéssel törtek kétfelé és az embertömegek lezuhantak a vízbe, mely vörös hullámmal csapott fel a falakra. Végre a viaskodás elcsöndesült és a katonák visszavonultak, hogy majd megint elejéről kezdjék.

Matho a sátrak vonalán kívül ült le. Karjával megtörölte vérrel telefecskendezett arcát és Carthago felé fordulva a messzeségbe bámult.

Szemben vele az olajfák, pálmák, myrtusok és plátánok között két széles mocsár terjeszkedett; ezek egy másik tóval közlekedtek, melynek partját nem lehetett látni. A hegy mögött új hegyek emelkedtek és az óriási tó közepéből gulaformájú, egészen fekete sziget állott ki. Baloldalt, az öböl szélén, a homokdombok olybá látszottak, mint megmerevedett szőke hullámok, míg a tenger, melynek felülete síma volt, mintha lapis lazulival volna kirakva, észrevétlenül olvadt át az ég peremébe. A táj zöldjét néhol hosszú sárga foltok szakították meg; a Jánoskenyér bogyoí korálgomboként ragyogtak; a sycomorfák csúcsairól szőlőindák ereszkedtek alá; hallani lehetett a víz zsongását; bűbos pacsirták szökdécseltek ide-oda és a nap végső sugarai megara-

nyozták a teknősbékák pánczélját, a mint előmáasztak a sás közül, hogy az alkonyi szellővel legyeztessék magukat.

Matho nagyokat sóhajtott. Hason feküdt a földön; körmeit belevájta a homokba és sírt; nyomorultnak, gyöngének, elhagyottnak érezte magát. Soha sem fogja őt a magáévá tehetni, mikor még egy várost sem tud bevenni.

Éjszaka egyedül gubbasztva sátrában, a zaimphot nézte. Mit használ neki az istenek e jószága? És a barbár elméjében kétségek kezdtek támadni. Azután ismét ellenkezőleg, úgy tetszett neki, hogy az istennő ruhája összekötetésben van Salammbôval és hogy lelkének egy része, lehelletnél is könnyedebben, ott suhog redői között és megtapogatta, illatát szívta, belétemette az arcját és sírva csókolgatta. Befedezte vele vállait, hogy ámítsa magát és azt hihesse, ő mellette van.

Néha hirtelen el-eltűnt; a csillagok fényénél átlépkedett a katonákon, kik köpenyükbe burkolódzva aludtak; azután a tábor bejáratánál lóra pattant és két óra múlva ott volt Uticaban, Spendius sátrában.

Először az ostromról beszélt; de csak azért jött, hogy Salammbôról szólhasson, könnyítsen fájdalmán; Spendius biztatta, hogy legyen okos.

— Verd ki lelkedből ezeket a silányságokat, melyek lealacsonyítanak! Egykor engedelmeskedned kellett, most egész hadseregnek parancsolsz és ha nem is sikerül meghódítanunk Carthagot, tartományokat bizonynyal fognak adni; királyok leszünk!

De miként lehet, hogy a zaimph birtoka nem szerzi meg nekik a győzelmet? Spendius abban a véleményben volt, hogy várni kell.

Matho úgy képzelte, hogy a fátyol ereje csupán a kanaani fajhoz tartozókra érvényes és barbár elméjének okoskodásával azt mondta magában: „A zaimph semmit sem tesz értem, de minthogy elvesztették, ő értök sem tesz semmit“.

Azután ismét vallási aggodalom bántotta. Attól félt, hogy Aphiknost, a lybiaiak istenét imádvá, megsérti

Moloch-ot és élénken megkérdezte Spendius-tól, hogy a két isten közül melyiknek áldozzon egy embert.

— Csak áldozz! — felelt Spendius nevetve.

Matho, a ki nem tudta felfogni e közönyösséget, azt gyanította, hogy a görögnek valamely külön védszelme van, a kiről nem akar szólni.

A hogy minden faj, úgy minden vallás is képviselve volt a barbárok seregében és mindenki tisztelettel volt a többiek istenei iránt is, mert ezek szintén félelmet gerjesztettek. Voltak, a kik idegen szertartásokat kerestek eredeti vallásukhoz. A baljóslatu vagy kedvező égi képleteknek az is áldozatot mutatott be, a ki nem volt csilagimádó; egy ismeretlen talizmán, melyet valamely veszedelmes alkalommal véletlenül leltek, istenség rangjára emelkedett, sőt gyakran elég volt egy név is, egyetlen puszta szó, melyet szüntelenül ismételtek, a nélkül, hogy csak törekedtek is volna megérteni, mit jelent. A templomfosztogatás, sok népnek és öldöklésnek a látványa azonban sokaknál azt eredményezte, hogy végül is már csak a végzetben és a halálban hittek és minden este a vadállatok békéjével aludtak el. Spendius aggodalom nélkül köpte volna le az olympusi Jupiter képemását; de a sötétben félt hangosan beszélni és vigyázott, hogy reggel először a jobb lábára csatolja fel saruját.

Uticaval szemben hosszú négyszögletes terrasszt hányatott. A mily mértékben azonban magasodott ez, úgy növekedett a bástya is; a mit néhányan lerontottak, mások csaknem nyomban felépítették. Spendius kímélte embereit, terveket kovácsolt; igyekezett emlékezetébe idézni azokat a hadműveleti fogásokat, melyekről utazásai közben hallott. Hogy' van azonban, hogy Nari Havas még nem jött vissza? Ez nyugtalansággal töltötte el őket.

Hanon végzett az előkészületekkel. Egy holdtalan éjjel tutajokon átszállította elefántjait és katonáit a cartthagoi öblön. Azután, hogy Autharit-tal ne találkozzanak, megkerülték a Forró-Vizek hegységét és oly lassan haladtak előre, hogy a helyett, hogy, — a miként a suffeta

kiszámította, — kora reggel lepték volna meg a barbárok, már teljes nappal volt, mikor a harmadik nap célhoz érkeztek.

Utica keleti oldalán síkság volt, mely egész a carthagoi nagy lagunáig terjedt; mögötte két alacsony és hirtelen véget érő hegyláncz között derékszög formájú völgy nyílt; a barbárok kissé távolabb, baloldalt táboroztak, úgy hogy elzárták a kikötőt és mikor a dombok kanyarulatánál feltűnt a carthagoi sereg, épp sátraikban aludtak (mert ezen a napon mindkét fél, belefáradva a küzdelembe, pihent).

A két szárnyon, szabályos távolságra egymástól, parittyás harczosok lépkedtek. Az első sort az aranypikkelyes vértű legionáriusok alkották, nagy lovaikon ülve, melyeknek nem volt se sörényük, se farkuk, se fülük és a melyek homlokára ezüstszarv volt illesztve, hogy rhinocerosokhoz hasonlítsanak. Szakaszaik között kicsi sisakos fiatal legények mindkét kezükben egy-egy tölgyfádárdát lóbáztak; a nehéz gyalogság hosszú lándzsái hátul sorakoztak. Mind e heveskedők lehetőleg minél több fegyvert halmoztak magukra: voltak, a kik lándzsával is, szekerczével is fel voltak fegyverkezve és e mellett még buzogányuk és két kardjuk is volt, mások a tömérdek hajító dárdától olyanok voltak, mint a sündisznó és karjaik szaru- vagy vas-lemezekkel borítva álltak el pánczéjljuktól. Végül következtek a nagy hadigépek százai: carlobalistok, onagerek, catapulták és scorpiók ingadoztak a szekereken, melyeket öszvérek és négyesével egymás mellé fogott ökrök vontak és a hogy a sereg kibontakozott, a kapitányok lihegve szaladgáltak jobbra, balra, hogy megvigyék a parancsokat, rendbeigazítsák a sorokat és megtarthassák a közöket. A parancsnokló Öregek bíbor köpenyt viseltek, melynek dús rojtozata beleakadt cothurnusaik szíjaiba. Czinóberrel bemázolt arczuk kiragyogott az óriási sisak alól, melyet istenek ábrázatai díszítettek és pajzsaikkal, melyek elefántcsont szegélye drágakövekkel volt kirakva, érczfalokról leragyogó napok benyomását keltették.

A carthagoiak oly nehézkesen mozogtak, hogy a katonák gúnyolódásból leüléssel kínálták őket. Kiabál-

tak eléjük, hogy mindjárt kidöntik kövér húsukat, bőrük-ről leporolják az aranyat és vasat itatnak velök.

A Spendius sátra előtt álló árbocz csúcsán zöld vászonrongy jelent meg: ez volt a jeladás. A carthagoi sereg trombiták, csöngetyűk, szamárcsontból való fuvalák és kézi dobok nagy lármájával felelt. A barbárok már előugráltak czölöpsánczaik mögül. A két sereg dárda-hajításnyira, szemtől-szembe állott egymással.

Egy balear parittyás előlépett, egy agyaggolyót belehelyezett a szíjba és meglóbálta a kezét: egy elefánt-csont pajzs kettérepedt és a két sereg egymásnak rohant.

A görögök lándzsáikkal a lovak orrlyukába szúrva, gazdáikra döntötték ezeket. A rabszolgák, kiknek köveket kellett hajítaniok, túlságosan nagy darabokkal próbálkoztak, úgy hogy nem hordtak elég messze. A pun gyalogosok, miközben hosszú kardjukkal vagdalkoztak, fedetlenül hagyták jobb oldalukat. A barbárok áttörték soraikat; markolatig döfték beléjük kardjukat; az arczukba fecskendező vértől vakítva, meg-megbotlottak a haldoklóokban és a holttetemekben. E kavargó lándzsa-, sisak-, pánczél-, kard- és testrész-tömeg önmaga körül forgott, rugalmasan, hol kiterjeszkedve, hol összébb szorulva. A carthagoi cohorsok sorai egyre ritkultak, hadigépeik nem tudtak előrejutni a homokban; egyszerre a suffeta hordszéke is (a nagy, kristályfüggős hordszék), mely a csata kezdete óta ott himbálódzott a katonák felett, mint bárka a hullámokon, alámerült. Bizonyára Hanon is halálát lelte. A barbárok egyedül látták magukat.

A porfelleg leszállt körülöttük és már énekelni kezdtek, mikor hirtelen egy elefánt hátán előtűnt Hanon. Fedetlen fővel állt byssusból szőtt napernyő alatt, melyet háta mögött egy néger tartott föléje. Kék lemezekből rakott nyakláncza fekete tunicájának virágait verdeste; gyémántos perczek fogták át vastag karjait, szája nyitva volt és egy óriási lándzsával hadonázott, melynek hegye lotusformájú volt és tükörnél fényesebben ragyogott. Ugyane pillanatban megrendült a föld és a barbárok egyetlen hosszú sorban látták feléjük rohanni a carthagoiak összes elefántjait, aranyozott agyaraikkal,

kékre festett fülükkel, bronzvértetükben, skarlatszín takaróikon rázva a börtornyokat, melyek mindegyikében három ijjász állott, nagy kifeszített nyíllal.

A katonáknak alig volt idejük, hogy fegyvereiket fölkapkodják; hamarjában úgy a hogy sorakoztak. Ré-
műlet dermesztette meg őket; nem tudták mit tegyenek.

A tornyokból már megkezdődött a hajítódárdák dobálása, nyilak, gyújtó-vesszők, ólomtömbök röpültek. Néhányan, hogy felkússzanak, a takarók rojtjaiba kapaszkodtak. Késsel levágták kezüket és háttal visszahullottak a kardok hegyébe. A lándzsák nagyon is gyön-
gék voltak és széttörtek, az elefántok úgy törtettek a phalanxok között, mint vadkanok a sűrű fűben; orr-
mányaikkal kitepték a tábor czölöpeit és keresztül-kasul száguldottak, szűgyükkel felborítva a sátrakat; az ösz-
szes barbárok menekültek. Elrejtöztek a dombok között, melyek a völgyet szegélyezték, a merről a carthagoiak jöttek.

A győztes Hanon odavonult Utica kapui elé. Meg-
íuvatta a trombitákat. Egy torony tetején, az oromzat mellvédjei között megjelent a város három birája.

Az uticaiak nem akartak ily jól felfegyverzett ven-
dégeket falaik közé fogadni. Hanon dühöngött. Végre megengedték, hogy csekély kísérettel bevonulhatott.

Az utcák nagyon is szűkek voltak, semhogy az elefántok elfértek volna azokban. Ezeket a városon kívül kellett hagyni.

Mihelyt a suffeta a városban volt, a főemberek elébe járultak, hogy üdvözljék. Ő azonban a fürdőbe vezettette magát és szakácsait szólította.

Három órával utóbb még mindig a fahéjas olajban ült, melylyel a medenczét megtöltötték és közben, a mel-
lett, hogy folyton fürdött, egy kifeszített ökörbőrről flamingó-nyelvet és mézbe mártott mákot lakmározott. Görög orvosa, a ki hosszú, sárga ruhájában mozdulatlanul állt mellette, időről-időre rakatott a fürdő tüzére, két ifjú suhancz pedig a medencze lépcsőire hajolva, czombjait dörzsölgette. Testének gondozása azonban nem vonta el a közügy szeretétől, a mennyiben levelet

mondott tollba a Nagy-Tanácsnak és merthogy foglyokat is ejtettek, azon töprengett, mily rettentő büntetést találjon ki számukra.

— Várj! — mondá a rabszolgának, a ki egyenesen állva a tenyerén írt. — Hozzatok ide néhányat! Hadd lássam őket.

És a fehéres gőzzel telt teremben, melyben a fáklyák vöröslő foltokként látszottak, a háttérből három barbárt tuskoltak előre: egy samnitát, egy spártait és egy cappadociait.

— Folytasd! — mondá Hanon.

— Örvendjetekek Baalok világossága! Suffetátok kiirtotta a falánk kutyákat! Áldás a köztársaságra! Rendeljetekek el imákat! — Észrevette a foglyokat és hangos nevetésbe tört ki: — Ah! ah! itt vagytok ti siccai hősök! Bezzeg most nem jár oly hangosan a szátok! Én vagyok! Megismertek? Hol vannak kardjaitok? Mily rettenetes férfiak! — És úgy tett, mint a ki félelmében el akar bújni. — Bizonyára lovakat, asszonyokat, földbirtokot, közhivatalt kívántok és papi állásokat! Miért is ne? Nos hát, majd adok nektek földet, hogy soha oda nem hagyjátok! Egész új akasztófácskákkal házasítalak össze benneteket! Hogy zsold is kell? Olvasztott ólomrudakban öntöm majd a torkotokba! És kitűnő helyre, jó magasra, a felhők közzé függesztelek benneteket, hogy közel legyetek a sasokhoz!

A három kóczos és rongyokkal fedett barbár csak nézte, a nélkül, hogy értette volna, mit mond. Sebet kaptak a térdükön és úgy fogták el őket, hogy hurkot vetettek rájuk; a kezüket szorító láncz vége a padozat koczkáin csörgött. Hanon felháborodott hallgatagságukon.

— Térdre! térdre! Sakálok! Hitvány porszemek! Férges! Ganajhulladékok! És nem is felelnek! Elég! Hallgassatok! Nyúzzák meg őket! De mindjárt.

Szemeit ide-oda forgatva fújt, mint a viziló. Az illatos olaj kicsapott testének tömegétől és bőrének pikkelyeihez tapadva, a fáklyák világánál rózsaszínűnek tüntette fel a suffetát.

Folytatta a tollbamondást:

— Négy napon át roppant sokat szenvedtünk a nap-

tól. Mikor Macarnál átjöttünk, néhány öszvérünk odaveszett. Noha az ellenség kitünően el volt sánczolva, a rendkívüli bátorság . . . Ah! Demonades! mennyire szenvedek! Hevítsétek a téglákat, hogy vörösek legyenek!

Kohóvasak és rostélyok zörgése hallatszott. Az illatszert még erősebben füstölt a nagy tartályokban és a meztelen kenők, a kiből úgy dőlt az izzadság, mint a szivacsokból, izületein valami búzából, kénből, fekete borból, kutyatejből, myrrhából, galbanumból és styraxból készült pasztát dörzsölték szét. Szünetlen szomjúság epesztette; a sárgaruhás ember nem engedett e váagnak és aranyserleget nyújtva eléje, melyben viperafőzet párolgott, szólt:

— Igyál, hogy a naptól született kígyók ereje behatoljon csontod velejébe és légy bátor, istenek visszefénye! Tudod, hogy Eschmoun egyik papja figyeli a kutya körül a kegyetlen csillagokat, melyektől betegséged ered. Halványodnak, mint bőrödön a foltok és nem kell meghalnod.

— Oh! Ugy-e, nem? — ismételte a suffeta. — Nem kell meghalnom! — És sötétkék ajkai közül holttetem szagánál bűzősebb lehellet tört elő. Pillátlan szemei helyén mintha két szénparázs égett volna; homlokáról ránczos bőrlebernyeg csüngött alá; elálló fülei nagyobbodni látszottak és a mély ránczok, melyek orrlyukai környékét félkörben barázdálták, különös és ijesztő, vadállati kifejezést adtak arcának. Elváltozott hangja bőgéshez hasonlított.

— Talán igazad van, Demonades! — mondá. — Csakugyan, egy csomó fekély máris behegedt. Erősnek érzem magamat. Nézd csak, hogy eszem!

És nem annyira étvágyból, mint inkább tüntetésből és mintegy maga előtt is be akarva bizonyítani, hogy jól érzi magát, neki látott a sajtból és majoránából készült lepényeknek, a szálkáiktól megtisztított halaknak, a tököknek, osztrigáknak, tojásnak, reteknek, szarvasgombának és nyársra húzott apró madaraknak. Közben egy-egy pillantást vetve a foglyokra, kéjelgett szenvedéseik

elképzelésében. Azután ismét eszébe jutott Sicca és fájdalmi felett érzett egész dühét a három ember szidalmazásában öntötte ki.

— Ah! árulók! Nyomorultak! Gyalázatosak! Átkozottak! És még engem mertetek bántalmazni, engem! Engem! A suffetát! Szolgálataik, vérük ára, mondták! Ah! igen! a vérüket, a vérüket! — Azután mintegy önmagához szólva: — Mindnyájuknak meg kell halni! Egyetlen egyet se szabad eladni! Jobb volna, ha Carthagoba hurczolnám őket! Látnának . . . de kétségkívül nem hoztam magammal elég bilincset! Írd: KüldjeteK . . . Hányan vannak? Kérdezzétek meg Muthumbal-tól! Menj! Nincs kegyelem! Kosarakban hozzák elém levágott kezeiket.

Azonban Hanon hangján és az elébe rakott edények csörömpölésén túl sajátságos, rekedt és mégis átható kiáltások hatoltak a terembe. Mindinkább erősödtek és egyszerre felhangzott az elefántok dühös üvöltése is, mintha újból kezdődnék a csata. Nagy z sivajgás töltötte be a várost.

A carthagoiak meg se kísérelték, hogy üldözőbe vegyék a barbárokat. Málháikkal, szolgálíkkal, satrapai felszerelésükkel a falak tövébe telepedtek és gyöngygyel szegélyezett pompás sátraikban vígadoztak, míg a zsoldosok tábora romhalmazban terült el a síkságon. Spendius újra bátorságra kapott. Zarxas-szal üzent Mathonak, beszaladta az erdőt, összegyűjtötte embereit (az elesettek száma nem volt jelentékeny) és feldühödve, hogy viaskodás nélkül vesztettek csatát, ismét rendbe sorakoztak, mikor egy cső petroleumra bukkantak, melyet kétségkívül a carthagoiak hagytak el. Spendius erre disznókat hozatott a majorokból, petroleumot öntött reájuk, azután meggyújtva szőrüket, Uticának hajtatta az állatokat.

Az elefántok, megijedve a lángoktól, futásnak eredtek. A talaj hegynek emelkedett, dárdákat hajigáltak reájuk, visszafordultak és agyaraikkal felhasították a carthagoiak hasát, lábaikkal széttiporták, agyonlapították őket. Mögöttük a barbárok jöttek lefelé a dombról; az elszánczolatlan pun tábornak az első rohammal bevették és a

carthagoiak odaszorultak a kapuhoz, melyeket a zsoldosoktól való félelem miatt nem nyitottak ki előttük.

A nap fölkelte; nyugat felől feltűntek Matho gyalogosai. Ugyanakkor lovasok is jelentek meg: Narr' Havas volt numidai harczosaival. Az árkokon és bokrokon átugratva úzóbe vették a futókat, mint a vadászkutyák kergetik a nyulakat. A hadiszerencse e fordulata félbeszakította a suffeta levélírását. Kiáltott, hogy segítsék ki a fürdőből.

A három fogoly még mindig ott állt előtte. Ekkor egy néger (ugyanaz, ki a csatában napernyőjét tartotta), odahajolt a füléhez.

— Nos?... — felelt a suffeta vontatottan. — Eh! öld meg őket! — tette hozzá durva hangon.

Az aethiopiai hosszú tört vont elő övéből és a három fej lehullott. Az egyik, az ételmaradékok közé pattanva, legurult a medenczébe és egy ideig nyitott szájjal, kimeredt szemmel ott úszkált benne. A fal hasadékain beszűrődött a reggel világossága; a három test, hason fekvé, mint három szökőkút, vastag sugárban lövelte a vért, mely széles tócsában lepte el a kék porral felhintett mozaikpadlót. A suffeta megmártotta kezét e meleg iszapban és térdeit dörzsölte vele: ez orvosság volt.

Az est leszálltával kíséretével együtt kiosont a városból és nekivágott a hegységnek, hogy utólérje seregét.

Sikerült összegyűjtenie a maradványait.

Négy nap múlva Gorzában volt, egy meredek út tetején, mikor lent megjelentek Spendius csapatai. Húsz jó lándzsa, ha az első sorban haladókkal szembeszáll, könnyen feltartóztathatta volna őket; de a carthagoiak elámultukban hagyták, hogy elvonuljanak. A hátrédben Hanon felismerte a numidák királyát; Narr' Havas meghajlással köszöntötte és jelt adott neki, a melyet azonban a suffeta nem értett meg.

Mindenféle rettegés között visszatértek Carthagoba. Csak éjjel meneteltek; napközben az olajfaerdőkben rejtöztek. Minden megállóhelyen elhalt néhányuk; több ízben végleg elveszettnek hitték magukat. Végre elérték a Hermaeum-fokot, hová hajók jöttek értük.

Hanon oly fáradt, oly kétségbeesett volt, — különösen az elefántok elveszte esett nehezére, — hogy, mindennek véget vetendő, mérget kért Demonadestől. Különben is már a keresztfán érezte magát.

Carthagonak már arra sem volt ereje, hogy felháborodjon ellene. Négyszázezerkilencszázhetvenhét ezüst siklust, tizenötezerhatszázhuszonhárom arany shekelt, tizennyolcz elefántot, tizennégy főtanácsi tagot, háromszáz gazdagot, nyolczezer polgárt, három hónapi takarmányt, jelentékeny mennyiségű málhát vesztettek és odavesztek az összes hadigépek is! Narr' Havas elpártolása kétségtelen volt; kettős ostrom előtt álltak. Autharit serege most már Tunistól Rhodosig nyúlt. Az Acropolis magaslatáról hosszú füstoszlopokat lehetett látni a síkon, a mint az ég felé emelkedtek; a gazdagok felgyújtott kastélyai voltak.

Csak egy ember menthette volna még meg a köztársaságot. Bánták, hogy félreismerték, és maga a békepárt fogadott áldozatokat, hogy Hamilcar hazatérjen.

A zaimph megpillantása egész lényében megzavarta Salammbot. Éjszakánkint hallani vélte az Istennő lépteit és ijedt kiáltásokkal riadt fel álmából. Mindennap ételeket vitetett a templomokba. Taanach agyonfáradt parancsai teljesítésében és Schahabarim nem mozdulhatott mellőle.

HETEDIK FEJEZET.

Hamilcar Barca.

A hold-jelentő, a ki minden éjjel Eschmoun templomának tetején virrasztott, hogy kürtjével hírt adjon az égitest mozgásáról, egy reggel nyugot felől olyasvalamit vett észre, mintha nagy madarat látna, mely szárnyával a tenger felszínét súrolja.

Három soros evezős hajó volt; orrmányán kifaragott ló látszott. A nap fölkelt; a hold-jelentő szeme fölé emelte kezét; azután két kézre kapva kürtjét, harsogó ércszót hömpölyögtetett Carthago felett.

Az összes házakból özönlöttek az emberek. Nem

akartak hinni a szónak, vitatkoztak, a kikötő rakva volt néppel. Végre fölismerték Hamilcar háromevezősét.

Büszkén és harcziasan közeledett, előreszegzett antennával, az egész árbo cz hosszában dagadó vitorlával, szelve maga körül a tajtékot; óriási evezőlapátai ütemesen merültek a vízbe; időről-időre elötűnt ekevasformájú hátulja és a sarkantyú alatt, melyben az orra végződött, a két lábon ágaskodó elefántcsontfejű ló olybá tetszett, mintha vágatna a tenger síkján.

A hegyfoknál, minthogy a szél megszűnt, lehullott a vitorla és a pilóta mellett fedetlen fejű, egyenesen álló embert lehetett megpillantani; ő volt, Hamilcar suifeta! Csipőit csillogó vaslemezek borították; a vállaira erősített vörös köpeny látni engedte karjait; fülein két hosszú gyöngyszem függött és tömött fekete szakállát a mellére hajtotta.

A gálya e közben a sziklákat kerülgetve a töltés mentén haladt, a tömeg pedig kiabálva követte a kőkoczkákon.

— Üdv! áldás! Khamon szeme! — hangozott. — Ah! szabadíts meg bennünket! A gazdagok a hibásak! Életedre törnek! Vigyázz magadra, Barca!

Hamilcar nem felelt, mintha a tenger zúgása és a csaták zaja egészen megsiketítette volna. Mikor azonban a lépcső alá ért, mely az Acropolisról vezetett le, Hamilcar felemelte fejét és karjait keresztbefonva Eschnoun templomára nézett. Azután tekintete még magasabbra hatolt, fel a széles, tiszta égboltozatra. Éles hangon parancsot kiáltott matrózainak; a hajó nekiiramodott; sűrölte a kikötő sarkán lévő bálványt, melyet a viharok feltartóztatására állítottak oda és a szeméttel, faháncs-csal és gyümölcshéjjal tele kereskedelmi kikötőben félre nyomta, szétrepesztette a czölöpökhöz kötözött, krokodilszájban végződő hajókat. A tömeg feléje rohant, néhányan úszva igyekeztek közelébe jutni, de már ott volt a szegekkel kivert kapu előtt. A kapu a magasba emelkedett és a gálya eltűnt a mély boltozat alatt.

A hadikikötő teljesen el volt különítve a várostól; ha követek érkeztek, két fal között egy folyosófélén kellett végighajózniok, mely Khamon temploma előtt bal-

oldalt végződött. E nagy, a kehely szájához hasonlóan kerek víztükör rakpartokkal volt szegélyezve, melyekre kamrákat építettek a hajók oltalmára. Mindegyik előtt két oszlop emelkedett a magasba, fent Amonszarvakkal díszítve és együtt az egész medenczét körülfogó oszlop-csarnokot alkotva. Középen egy szigeten állt a tengeri suffeta számára rendelt ház.

A víz oly tiszta volt, hogy látni lehetett a fehér kavicscsal behintett feneket. Az utczák zaja nem hatolt el idáig és Hamilcar elhaladóban megismerte a háromevezősöket, melyek felett egykor parancsnokolt.

Már csak mintegy húsz maradt belőlük, melyek oldalt döntve vagy élükre állítva, nagyon magas farral és ívelt orrmánnyal, dúsan aranyozva és mystikus jelképekkel borítva szárazon, tető alatt heverték. A chimae-rák elvesztették szárnyukat, a pataekok karjaikat, a bikák ezüstszarvaikat, és a hogy félig szinehagyottan, korhadtan vesztegeltek, de tele történettel és nagy utak illatát árasztva magukból, úgy tünt fel, mintha csonka katonák lettek volna, a kik viszontlátják vezériüket és így szólnak hozzá: „Mi vagyunk! mi vagyunk! És téged is legyőztek!”

A tengeri suffetán kívül senkinek sem volt szabad belépnie az admirálsi házba. A míg nem volt bizonyosság, hogy meghalt, mindig élőnek tekintették. Az Öregek ezzel elkerülték, hogy egy úrral több legyen felettük és Hamilcar esetében sem tértek el e szokástól.

A suffeta belépett az elhagyott termekbe. Minden lépésnél ismerős fegyvereket, bútorokat és eszközöket talált, de a melyek mégis meglepték; az előcsarnokban egy serpenyőben még ott volt azoknak az illatszereknek a hamuja is, melyeket elutazásakor Melkarth segedelméért égetett el. Nem így remélt ő hazatérhetni! Mindaz, a mit tett, a mit látott, felujult emlékezetében: az ostromok, tűzvészek, a legiők, a viharok, Drepanum, Syracusa, Lilybäum, az Aetna, Eryx fensíkja, ötesztendei csatározás, egész a gyászos napig, melyen lerakva a fegyvert, elvesztették Siciliát. Azután citromfaerdők, szürke hegyeken kecskéket legeltető pásztorok tüntek fel szeme előtt és szíve feldobogott az odaát alapítandó új Carthago

gondolatára. Tervei, emlékei össze-vissza rajzoltak fejében, mely még kábult volt a hajó ingásától; szorongás fogta el és hirtelen gyöngeségtől lepetve meg, szükségét érezte, hogy az Istenekhez közeledjék.

Fölment házának legfelsőbb emeletére, azután a kariára akasztott aranykagylóból egy szegekkel körülaggatott lapocztot véve ki, benyitott egy kis tojásdad formájú szobába.

Falba foglalt és üvegként átlátszó vékony, fekete, kerek érclemezek árasztottak benne halvány világosságot. Ez egyforma korongok sorai között mélyedések voltak a falba vájva, hasonlatosan azokhoz, a melyekben az urnák állanak a sírboltokban. Mindegyikben egy-egy gömbölyű, sötétszínű és nagyon súlyosnak látszó ködarab volt. Csak az emelkedett szellemű emberek tisztelték e meteorköveket, melyek a holdból hullottak alá. Estükkal a csillagokat, az eget, a tüzet jelképezték; színükkel a homályos éjszakát és sűrűségükkel a földi dolgok összetartozóságát. Fojtó levegő töltötte be e mystikus helyiséget. A tengeri homok, a mit a szél kétségkívül az ajtó alatt fúj be, kissé megfehérítette a fülkében álló gömbölyű köveket. Hamilcar ujja hegyével érintve egyiket a másik után, megszámlálta, hogy mind megvan-e, azután sáfránszínű fátyolt borított arczára és térdrehullva, kinyújtott karral elterült a földön.

Künt a napfény reáesett a fekete lemezekre. Faformájú elágazódások, halmok, egymásba bonyolódó vonalak, sejtelmes állatok rajzolódtak ki áttetsző vastagságukban és megrendítő, de mégis békés világosság áradt be rajtuk, a minő a nap mögött, a jövődő teremtések komor téerein honolhat. Hamilcar számüzni igyekezett elméjéből az Istenek összes formáit, jelképeit és elnevezéseit, hogy annál inkább megragadja a változatlan szellemet, melyet a látszatok fedeznek. Valami planetaris életerő hatotta át és ezzel egyidejűleg tudatosabb és bensőbb megvetést érzett a halál és a sors minden esélye iránt. Mikor felállt, derüs rettenthetetlenséggel volt tele, hozzáférhetetlen a könyörületnek épp úgy, mint a félelemnek és mert hogy keblét szorulni érezte, felment a toronytetőre, honnan egész Carthagot beláthatta.

A város hosszú görbületben terült el kupoláival, templomaival, aranytetőivel, házaival, itt-ott előződelő pálmacsoportjaival és üveggömbjeivel, melyekből tűz szikrázott és a sánczok mintegy gigászi foglalatiát alkották e bőségszarunak, mely Hamilcar szeme elé tárult. Maga alatt látta a kikötőket, a tereket, az udvarokat, az utczák hálózatát és az embereket, a kik oly kicsiknek tünnek fel, hogy alig emelkedtek ki a kövezet szintjéről. Ah! ha Hanon nem jött volna későn az aegati szigetek mellett vívott csata reggelén! Pillantása a láthatár szélére tapadt és reszkető két karját arra felé nyújtotta, a merre Róma feküdt.

A sokaság ellepte az Acropolis lépcsőit. A Khamon-téren lökdösődtek az emberek, hogy lássák kilépni a sufetát, a terrasszok lassanként megteltek néppel; néhányan felismerték, üdvözlő kiáltások harsogtak feléje; visszavonult, hogy még jobban izgassa a nép türelmetlenségét.

Lent a teremben ott találta pártjának főembereit: Istatten-t, Subeldia-t, Hictamon-t, Jerubas-t és másokat. Elmondtak neki mindent, a mi a béke megkötése óta történt: az Öregek kapzsiságát, a katonák távozását, visszatértüket, követeléseiket, Giscon fogságba esését, a zaimph elrablását, Utica megsegítését és cserbenhagyását; de arról senki se mert neki beszélni, a mi ő reá vonatkozott. Végre elbúcsúztak, azzal, hogy éjszaka az Öregek gyűlésén Moloch templomában találkoznak.

Alig voltak künt, zajgás támadt a kapunál. Valaki a szolgák ellenére is be akart jutni és mert a lárma egyre nagyobb lett, Hamilcar parancsot adott, hogy vessék be az ismeretlent.

Egy öreg, törődött, ránczosképű, reszkető, bárgyú nézésű és tetőtől-talpig széles kék fátylakba burkolt néger asszony jelent meg. Odajött a suffeta elé, egy ideig némán nézték egymást; egyszerre Hamilcar megreszketett; intett a kezével és a rabszolgák távoztak. Erre jelt adva a néger nőnek, hogy óvatosan lépjen, karjánál fogva egy távoli szobába vontá.

A néger nő leborult, hogy megcsókolja lábait; Hamilcar durván fölemelte.

— Hol hagyta, Iddibal?

— Otthon, uram! — és lebontva egyik fátyolát, karjával megtörölte arczát; a fekete szín, az öreges reszketés, a meggörbült testtartás, minden eltűnt. Izmos agastyán állt itt, a kinek bőre kicserzettnek látszott a homoktól, a szélről és a tengertől. Fejetetején egy pamat fehér haj ágaskodott, hasonlatosan a madárbóbitához; gúnyos szemhunyorintással mutatott a földre hullott álöltözetre.

— Jól van, Iddibal! Helyes! — Azután mintegy átűrva szűrő pillantásával, kérdezte: — Senki sem sejt még semmit?...

Az agastyán megesküdütt a kabyrokra, hogy a titok sértetlen. Nem távoztak kunyhójukból, mely három napi járásra volt Hadrumetumtól, teknősbékáktól ellepett, pálmafás parton. — És a hogy parancsoltad uram, dárdatetésre és kocsihajtásra oktatom.

— Erős, ugy-e?

— Igen, uram, és bátor! Nem fél se a kígyóktól, se a mennydörgéstől, se a rémektől. Mezitláb szaladgál, mint a pásztor, a meredélyek szélén.

— Beszélj! beszélj!

— Tört vet a vadállatoknak. A múlt hónapban, — hinnéd-e? — sast fogott; vonta magával és a madár vére meg a gyermek vére nagy cseppekben szóródott a levegőbe, mint rózsaszirmok, melyeket a szél kerget. Az állat dühösen csapdosta szárnyaival; ő a kebléhez nyomta és a mily mértékben szorította ki belőle mind jobban és jobban az életet, annál erősebben, csengőbben és büszkébben hangzott nevetése, mintha kardpengék ütődtek volna egymáshoz.

Hamilcar mintegy kápráztatva a nagyság ez előjeleitől, lehajtotta fejét.

— Egy idő óta azonban valami nyugtalanság bántja. A vitorlákat nézi, melyek a távolban a tengeren siklanak; szomorú, visszalöki az ételt, az Istenekről kérdezősködik és látni akarja Carthagot.

— Nem, nem, még nem! — kiáltott fel a suffeta.

A vén rabszolga, úgy látszott, tudta, mily veszedelem ijeszti Hamilcar-t és folytatta:

— De hogy tartsam vissza? Máris mindenféle igé-

retéket kell neki tennem és csak azért jöttem Carthagoba, hogy gyöngyökkel kirakott ezüstnyelű tört vegyek neki. — Azután elmondta, hogy a terrasszon megpillantván a suffetát, hogy bejuthasson hozzá, az örök előtt Salamambo egyik szolgálójának mondta magát.

Hamilcar hosszú ideig gondolatokba merülten állt, végre megszólalt:

— Holnap napnyugta után légy Megaraban a bíborgyárok mögött és háromszor utánozd a sakál ugatását. Ha nem látsz, úgy minden hónap első napján visszajössz Carthagoba. Ne felejts el semmit! Szeresd őt! És most már beszélhetsz neki Hamilcar-ról.

A rabszolga felöltötte álruháját és együtt távoztak a házból meg a kikötőből.

Hamilcar egyedül és gyalog ment tovább, kíséret nélkül, mert rendkívüli viszonyok között az Öregek gyűlései titkosak voltak és a kik résztvettek bennök, rejtve lopóztak oda.

Először is végigment az Acropolis keleti oldalán, azután átvágott a zöldséges piacon, a Kinisdo-csarnokokon és az illatszerészek külvárosán. Az itt-ott még égő világosság kialudt, majd árnyak suhantak a homályban. Követték útjában, azután mások is bukkantak elő és valamennyien, mint ő, a Mapaliak felé tartottak.

Moloch temploma komor helyen, sziklás szakadék tövében épült. Alulról csak magasba nyúló falakat lehetett látni, melyek mintha valamely rengeteg sírbolt oldalai lettek volna. Az éj sötét volt, szürkés köd nehezedett a tengerre, a mely hörögve és felzokogva csapkodta a partot és az árnyak lassan-lassan eltűntek, mintha a falak elnyelték volna őket.

Mihelyt azonban a kapun belül jutott az ember, nagy négyszögletes udvarban lelte magát, melyet oszlopcsarnokok szegélyeztek. A középén nyolcszögletes, minden oldalon egyforma hosszú épülettömb emelkedett. Fent kupolák csoportosultak egy második emelet körül, melyet valami körépitményféle tetőzött, rajta görbített vonalban felnyúló kúppal, melynek hegye gömbben végződött.

Emberek rudakat tartottak a kezükben, melyeken hengeres drótfonatban világosság égett. A lángok ingadoztak a szélben és vörös fényt vetettek az aranyfésűkre, melyekkel a fáklyahordók fonatokba szedett haja tarkójukra volt erősítve. Ide-oda szaladgáltak, kiabáltak egymásra és fogadták az Öregeket.

A kövezet koczkáin itt-ott, mint megannyi sphinx, óriás oroslánok kuporodtak, eleven jelképei az emésztő napnak. Félig csukott pillákkal szunyókáltak. A léptek és a hangok neszére felébredve, lassan felkeltek, odamentek az Öregekhez, a kiket ruházatukról ismertek és hangos ásítások közt meggörbítve hátukat, czombjaikhoz döngölődtek; lélegzetük göze elshant a fáklyák lángja előtt. A sürgés-forgás mind nagyobb lett, kapuk záródtak be, az összes papok sietve visszavonultak és az Öregek eltűntek az oszlopok alatt, melyek a templom körül mély előcsarnokot alkottak.

Az oszlopok úgy voltak elrendezve, hogy egymáson belől álló körkörös soraikkal a saturnusi rendszert ábrázolták, az éveket, az években a hónapokat, a hónapokban a napokat, mígnem végre a szentély falánál összértek.

Itt az Öregek letették narvalszarvból való botjukat, mert egy mindig megtartott törvény halállal büntette azt, a ki valamiféle fegyverrel lép be az ülésbe. Többeknek közülük, annak bizonyosságára, hogy övéik halálának megsiratásában nem kímélték öltönyüket, ruhájuk alján repedés látszott, mely bíborrojtal volt beszegve, a mi a gyász jele volt, de egyúttal a repedés továbbterjedésének megakadályozására is szolgált. Mások szakállukat kis ibolyaszín bőrzacskóba rejtették, melyet két szíj erősített a fülukhöz. Mindnyájan öleléssel köszöntötték egymást, keblüket egymás keblére szorítva. Körülvették Hamilcart, szerencsét kívántak neki; azt lehetett volna hinni, hogy testvérek, a kik testvérüket látják viszont.

E férfiak általában zömök termetűek voltak és hajlott orrúak, a milyenek az assyr kolosszusok. Néhányuknál azonban az előreálló pofacsontok, a magasabb testalkat és a vékonyabb lábak afrikai eredetről, nomád ősokról tanúskodtak. Azok, a kik folyton írószobáikban

éltek, halovány arczszínnel tűntek ki; másokon megörzödött a puszták nyersessége és ismeretlen napok hevétől barnított kezeik minden ujján idegenszerű ékkövek csillogtak. A tengerészeket meg lehetett ismerni himbáló járásukról, míg a földet művelőkön megérezett a préház, a széna és az öszvér-izzadság szaga. E vén kalózok mezőgazdaságot folytattak, e pénzkúfárok hajókat szereltek fel, e földbirtokosok rabszolgákat tartottak, a kikkel mindenféle mesterséget űztek. Valamennyien járatosak voltak a vallási szertartásokban, értettek a hadviseléshez, könyörtelenek és gazdagok voltak. A sok gondtól fáradtnak látszottak. Lángoló szemeik bizalmatlanul néztek és az utazás meg a hazudozás, a kúfárkodás és a parancsolás megszokása valami ravasz és erőszakos kifejezést, rejtett és vonagló durvaságot adott arczuknak. E mellett most még az isten közelléte is elkomorította őket.

Először is egy tojás formájú, boltíves termen mentek át. A falon, megfelelően a két bolygónak, két ajtó két különböző színű négyszöget mutatott. Egy hosszú szoba után egy másik, hasonló formájú terembe léptek.

A háttérben vertművű virágokkal borított candelaber égett; nyolcz aranykarjának mindegyikén gyémántkehelyben byssus pamat. A hosszú lépcsőfokok egy nagy, sarkain ércszarvakkal díszített oltárhoz vezettek. Két oldalsó lépcső szolgált az oltár lapos tetejéhez; a köveket nem lehetett látni; olybá tűnt fel, mintha hamuból való hegy lenne és rajta lassan füstölgött valami, a mit nem lehetett fölismerni. Mögötte, magasabban a candelabernél és sokkal magasabban, mint az oltár, állt Moloch, egészen vashól, emberkeblével, melyben nyílások tátongtak. Kiterjesztett szárnyai elfedték a falat, hosszú kezei a földet érték; sárga karikába foglalva három fekete kő, mint három szemgolyó volt a homlokán és bikafejét, mintha bögni akart volna, rettenetes erőfeszítéssel szegte fölfelé.

Köröskörül a helyiségben ébenasztalok álltak. Mind-egyik mögött hármaz karmon nyugvó bronztartóban iáklya égett. Mindez a világosság visszaverődött a gyöngyház négyszögekről, melyekkel a padló ki volt

rakva. A terem oly magas volt, hogy a falak veres színe a boltozat felé feketének látszott és a bálvány három szeme fent a magasban úgy tűnt fel, mint három, félig az éj homályába vesző csillag.

Az Öregek, ruhájuk uszályát a fejükre vonva, helyet foglaltak az ébenfapadokon. Mozdulatlanul, széles ruhaujjjaikban összefont kezekkel ültek és a gyöngyházpadló fényes folyamnak tűnt fel, mely az oltártól az ajtóhoz tartva, mezíten lábuk alatt ömlik.

A négy főpap keresztformába rendezett négy elefántcsont-széken, egymásnak háttal, a középen ült: Eschmoun főpapja jáczintszínű ruhában, Tanit főpapja fehér lenben, Khamon főpapja rőt gyapjuöltönyben és Moloch főpapja bíborba öltözve.

Hamilcar a candelaberhez lépett. Körüljárta, miközben az égő byssus-pamatokat nézte, azután valami illatos port hintett reájuk; a karok végén ibolyaszín láng csapott fel.

Harsány szózat hangzott, egy másik felelt reá és száz Öreg, a négy főpap meg Hamilcar felállva egyszerre reákezdték egy himnusra és folyton ugyanazokat a szóttagokat ismételve és hangjukat mind erősebbre fokozva énekük szállt, harsogott, rettenetessé vált, azután hirtelen elhallgattak.

Egy kis ideig vártak. Végre Hamilcar kis háromfejű, saphirkék szobrocskát vont elő kebléből és maga elé tette. Az Igazság képe volt; azt jelezte vele, hogy szavának ez a védszelleme. Azután visszadugta keblébe és mindnyájan, mintha hirtelen dühroham fogta volna el őket, kiabálni kezdtek:

— A barbárok a te barátaid! Áruló! Gyalázatos! Visszajöttél, ugy-e, hogy lásd pusztulásunkat? Hadd beszéljen! — Nem! nem!

Most kitombolták magukat a kényszerért, a melyre a szertartás az imént kötelezte volt őket és jöllehet kívánták Hamilcar visszatértét: felháborodtak, hogy nem előzte meg balsorsukat vagy inkább, hogy nem szenvedte azt velük együtt.

Mikor a zaj lecsillapodott, felállt Moloch főpapja:

— Azt kérjük tőled, miért nem jöttél vissza Cart-hagoba?

— Mi közöttök hozzá! — felelt lenézően a suffeta.

Az ordítás megkétszereződött.

— Mivel vádoltok? Talán rosszul vezettem a háborút? Ti láttátok haditerveimet, ti, a kik engeditek, hogy a barbárok nyugodtan

— Elég! elég!

Hogy jobban hallgassák, halk hangon folytatta:

— Az az hogy igaz! Tévedtem, Baalok világosságai; vannak köztetek bátrak is! Giscon állj elő! — És félig lehúnyt pillával, mintha keresne valakit, végiment az oltár lépcsőjén és ismételte: — Állj fel, Giscon! Te vádolsz, barátaid megvédenek velem szemben! Hanem hol van? — Azután, mintha eszébe jutott volna: — Ah! bizonyára otthon ül a házában, fiaitól környezve, rabszolgáinak parancsokat osztogatva, boldogan és számlálja a falon függő dísznyaklánczokat, melyeket a haza adott neki!

Az Öregek vállalai megrándultak, mintha ostorcsapás érte volna őket. — Még csak azt se tudjátok, hogy él-e vagy meghalt? — És ügyet se vetve kiabálásukra, folytatta, hogy a suffeta cserbenhagyásával a köztársaságot hagyták cserben. A rómaiakkal kötött béke, bármily előnyösnek tűnjék is fel előttük, vészesebb, mint húsz csatavesztés. Néhányan tapsoltak, a Tanács kevésbé gazdag tagjai, a kik gyanuban voltak, hogy a néphez vagy a tyrannusokhoz húznak. Ellenfeleik, a sysitiák főnökei és az intézők számbeli többségükkel győztek rajtuk; a legtekintélyesebbek Hanon körül csoportosultak, a ki a terem másik végén, a magas ajtó előtt ült, melyet jáczintszínű szőnyeg függönyözött el.

Az arczán levő fekélyek festékkal voltak elkenve. Az aranypor azonban, melylyel haját behintette, vállára rázódott, hol két fényes foltot alkotott, melyek körül a bőr fehérbe játszónak, vékonynak és gyapjasan ranczosnak tünt fel. Kezeit illatos olajba mártott kendők takarták, melyekről a zsír a padlóra csepegett és betegsége nagyon előhaladhatott, a mennyiben szemei eltűntek dagadt szemhéjai között. Hogy láthasson, hátra kellett haj-

tania a fejét. Párthívei biztatták, hogy beszéljen. Végre rekedt és kellemetlen hangon megszólalt:

— Ne légy ily elbizakodott, Barca! Valamennyien vereséget szenvedtünk. Mindegyikünk viselje el a maga balsorsát! Nyugodjál bele!

— Mondd meg inkább, — mondá Hamilcar mosolyogva, — miért vezetted gályáidat a római hajók közé?

— A szél vitte oda, — felelt Hanon.

— Olyan vagy, mint az orrszarvú, mely a saját piszkában tipródik: mutatod a butaságodat! Hallgass! — És az aegati szigeteknél vívott csata felől kezdtek egymásnak szemrehányásokat tenni.

Hanon azzal vádolta Hamilcart, hogy nem jött elébe.

— Mert ezzel védtelenül hagytam volna Eryx-et. A nyílt tengerre kellett volna menned; ki akadályozott benne? Ah! igaz! az elefántok félnek a tengertől.

Hamilcar hívei oly jónak találták e megjegyzést, hogy hangos nevetésben törtek ki. A boltozat visszhangzott tőle, mintha dobokat pergettek volna.

Hanon kikelt a méltatlan sértés ellen; betegsége meghülés következménye, melyet Hecatompulos ostrománál szenvedett és a könnyek úgy folytak arczán, mint a téli eső valamely omladozó falon.

Hamilcar folytatta:

— Ha engem is úgy szerettetek volna, mint ezt itten, akkor most Carthago úsznék az örömben! Hány-szor nem kiáltottam hozzátok! És mindig megtagadtátok a pénzt!

— Szükségünk volt reá, — mondták a syssitiák főnökei.

— És mikor a legkétségbeesettebb helyzetben voltam, — ösvérvizeletet ittunk és saruink szíját ettük, — mikor a fűszálakból is katonákat akartam teremteni és halottaink porából is zászlóaljkat kellett volna formálni, még azokat a hajókat is visszahívtatok, melyek megmaradtak!

— Nem tehattünk mindent kockára, — felelt Baat-Baal, kinek aranybányái voltak a dariai Gaetuliában.

— És mit csináltatok ti ezalatt itt Carthagoban, há-

zaitokban, falaitok mögött? Ott vannak a gallok, a kiket fel kellett volna izgatni, Kyrene-ben a canaaniták, a kik segítségünkre jöttek volna és míg a rómaiak követeket küldenek Ptolemeushoz . . .

— Most meg már a rómaiakat dicséri! — Valaki elkiáltotta magát: — Mennyit fizettek, hogy fogd pártjukat?

— Kérdezd meg a brutiumi síkságtól, Locri, Meta-pontum, Heraklea romjaitól! Fölégettem minden házukat, kifosztottam összes templomaikat és nem kegyelmeztem az unokák unokáigi . . .

— Eh! úgy szavalsz, mint valami rhetor! — jegyezte meg Kapruras, egy híres kereskedő. — Mit akarsz hát?

— Azt mondom, hogy vagy okosabbnak vagy féltelmetesebbnek kell lenni! Ha egész Afrika ledobja magáról igátokat, azért van, mert gyöngye kezetekkel nem tudjátok vállára erősíteni! Agathoklesnek, Regulusnak, Coepio-nak, akármely bátor férfinak csak partra kell szállania, hogy mindent elvegyen tőletek, és ha a lybiaiak, a kik kelet felé laknak, szövetkeznek a numidákkal, a kik Nyugatot bírják, ha délről idejönnek a nomádok és északról a rómaiak: — Az irtózat kiáltása hangzott fel a gyülekezésben. — Oh! akkor a kebleteket fogjátok verni, a porban csúsztok és megtépítetek köntöseiteket! De nem fog használni! A malmot kell majd tippornotok Suburraban és szőlőt kapáltok Latium halmain.

Megbotránkozásuk jeléül a jobb tomporukat verdesték és ruháik ujjai úgy repdestek, mint megvadult madarak nagy szárnyai. Hamilcar, az oltár legfelső lépcsőjén állva, az indulattól elragadtatva, reszketve és kérlelhetetlenül folytatta; fölemelte karjait és a mögötte égő candelaber sugarai, mint arany dárdák siklottak át ujjai között.

— Elvesztitek hajóitokat, falusi birtokaitokat, kocsi-jaitokat, függőágyaitokat és a rabszolgákat, a kik lábaitokat dörzsölik! Sakálok tanyáznak majd palotáitokban és az eke föltúrja sírjaitokat. Csak a sasok kiáltozása és a romok omladozása fog hallatszani. Véged lesz, Cart-hago!

A négy főpap kinyújtotta karját, hogy elhárítsa az

átkot. Mindnyájan felugráltak. De a tengeri suffeta, a nap védelme alatt álló papi tisztviselő, mindaddig sérthetetlen volt, a míg a gazdagok gyűlése nem ítelt fölötte. Az oltár visszaborzasztotta őket. Hátrahúzódtak.

Hamilcar elhallgatott. Merev tekintettel és a tiaráján levő gyöngyökhez hasonlóan sápadt arczczal, lihegve állt, szinte maga is megrémülve maga-magától és gyászos látományokba mélyedten. A magasból, a hol állt, a bronztartókban égő fáklyák lángkoronaként tüntek fel alatta; fekete füst kavargott fel a boltozat sötétjébe és a csönd néhány pillanatig oly mélységes volt, hogy a távolból hallani lehetett a tenger zúgását.

Azután az öregek tanakodni kezdtek egymással. Érdekeik, létük, mindenük veszélyben volt a barbárok miatt. A suffeta segedelme nélkül nem győzedelmeskedhettek rajtuk és ennek felgondolása gögjük ellenére minden egyebet feledtetett velök. Félrevonták barátait. Önző kibékülések, titkos megegyezések, ígéretések estek. Hamilcar semmi részt sem akart többé venni a kormányzásban. Valamennyien esküdözve ostromolták. Könyörögtek neki és mert az árulás szó egyre ismétlődött beszédükben, újból feldühödött. Az egyetlen áruló a Nagy Tanács volt, mert miután a katonák kötelezettsége a háború végéig tartott, a háború befejeztével szabadokká váltak; sőt Hamilcar még magasztalva ecsetelte bátorságukat és mindazokat az előnyöket, melyek abból háramlottak volna, ha adományokkal és kiváltságokkal a köztársasághoz fűzik őket.

Maglasran, a ki valaha tartományok kormányzója volt, sárga szemeit forgatva közbevágott:

— Valóban, Barca, a sok utazgatás egészen göröggé vagy latinná, vagy nem tudom én mivé tett! Mit beszélsz ez emberek megjutalmazásáról? Inkább pusztuljon el tizezer barbár, mint egy is a mieink közül!

Az öregek fejbőlintva helyeselték és mormogták: — Úgy van! Mire való a sok hűhó? Mindig talál helyetük az ember másikat.

— És könnyű szerrel szabadúl meg tőlük, nemde? Cserben hagyja őket, mint a hogy Sardiániában tettétek.

Az ember értesíti az ellenséget, hogy melyik úton fognak elvonulni, mint Siciliában tettétek a gallusokkal vagy pedig a tenger közepén valamely pusztaszigetre rakja ki őket. Visszajövet a sziklát egészen fehérnek láttam csontjaiktól.

— Mily szerencsétlenség! — jegyezte meg Kapouras szemérmetlenül.

— Vajjon nem pártoltak-e százszor is az ellenséghez? — kiáltották a többiek.

Hamilcar harsány hangon folytatta:

— Miért hívtátok tehát őket, törvényeitek ellenére, Carthagoba? És a mikor már itt voltak városotokban, szegényen és nagy számmal pompátok és gazdagságtok közepett, miért nem jutott eszetekbe, hogy akármily csekély megosztatással is gyöngítsétek őket? Azután útnak bocsátjátok őket, asszonyaikkal, gyermekeikkal, valamennyiöket, a nélkül, hogy csak egyetlen tuszt is tartottatok volna meg közülök! Azt hittétek talán, fel fogják konczolni egymást, hogy megkímélnének benneteket igéreteitek beváltásának fájdalmától? Gyűlölitek őket, mert erősek! És még jobban gyűlöltök engem, parancsolójukat! Oh! az imént, mikor kezemet csókolgattok, éreztem, mindnyájatoknak kényszeríteni kellett magatokat, hogy bele ne harapjatok.

Ha az udvaron szundikáló oroszlánok üvöltve rohantak volna a terembe, a zaj akkor se lehetett volna nagyobb. Azonban felállt Eschmoun főpapja és térdeit egymáshoz igazítva, könyökeit testéhez szoritva, kiégyenesedve és kezeit félig kinyitva szólt:

— Barca! Carthagonak szüksége van reá, hogy a zsoldosok ellenében vedd át a pún hadak főparancsnokságát!

— Nem teszem, — felelt Hamilcar.

— Teljes hatalommal ruházunk fel! — kiáltották a syssitiák főnökei.

— Nem kell!

— Minden ellenőrzés, minden osztály nélkül, pénzt, a mennyit akarsz, az összes foglyokat, az egész zsákmányt te kapod és ötven pazet földet minden ellenséges holttestért.

— Nem! nem! mert veletek lehetetlen győzni!

— Fél!

— Mert hitványok, kapzsiak, hálátlanok, gyávák és bolondok vagytok!

— Kíméli őket!

— Hogy azután az élükre álljon, — mondá valaki.

— És ellenünk forduljon, — szolt egy másik. És a terem háttéréből Hanon ordította:

— Király akar lenni!

Erre, felborítva a padokat és a fáklyákat, felugrártak és az oltár felé rohantak; kezeikben tört villogtattak. De Hamilcar, ruhájának újjaiba nyúlva, két széles kést húzott elő és félig meghajolva, bal lábát előre szegve, lángoló szemmel, összeszorított fogakkal az arany candelaber alatt mozdulatlanul állva nézett velük farkas-zemet.

Így tehát elővigyázatosságból valamennyien fegyvert hoztak magukkal; ez bűn volt; ijedten néztek egymásra. De minthogy vétkesek voltak, mindenki gyorsan megnyugodott és hátat fordítva a suffetának, dühöngve a megaláztatástól, lassan lejöttek a lépcsőkről. Immár másodszor hátráltak meg előle. Egy kis darabig állva maradtak. Többen, a kik megsebeztek újjaikat, a vért szívták azokból vagy pedig köpenyük aljával óvatosan körülcsavarták a sebet és már menni készültek, mikor Hamilcar e szavakat hallotta:

— Eh! gyöngédségből teszi, hogy ne szomorítsa meg a leányát!

Egy másik hangosabban hozzátette:

— Persze, miután a zsoldosok közül választja szeretőit!

Hamilcar először megingott, azután szeme gyors pillantással Shahabarimot kereste. Tanit papja azonban a helyén ült és Hamilcar messziről csak magas fővegét látta. Mindnyájan az arczába vigyorogtak. A mily mértékben növekedett szorongása, annál inkább fokozódott az örömiük és a hátulállók gúnykiáltások között feléje harsogták:

— Látták kijönni a szobájából!

— Egy Tammuz-havi reggelen!

— Az lopta el a zaimphot!

— Nagyon szép ember!

— Nagyobb, mint te!

Megragadta tiaráját, méltóságának jelvényét, — a mysticus nyolczszoros tiarát, melynek közepén smaragd-kagyló ragyogott, — és két kézre fogva, teljes erejével a földhöz vágta; a megrepedt aranykarikák visszapattantak, a gyöngyök koczódva gurultak szét a padlón. Fehér homlokán hosszú heg vált láthatóvá, mely kígyóként vonaglott szemöldökei között; minden tagja reszketett. Felhaladt az egyik oldalsó lépcsőn, mely az oltárra vezetett, és reálépett ennek felső síkjára. Ez annyit jelentett, hogy Istennek szánja, áldozatul ajánlja magát. Köpenyének suhogása meglobogtatta a candelaber lángjait, melyek most szandáljaiig se értek és a finom por, melyet lépteivel felkavart, fellepként burkolta körül egész a hasáig. Az érczkolosszus lábainál megállt. Felvett két maroknyit abból a homokból, melynek már csak látása is iszonyattal borzongatott meg minden carthagoit és szólt:

— A szellemek száz fáklyájára! a kabyrok nyolcz lángjára! a csillagokra, a meteorokra és a tűzhányókra! mindenre a mi ég! a sivatag szomjára és az óceán sós vizére! Hadrumetum barlangjára és a lelkek honára! az enyészetre! fiaitok hamvára és őseitek fivérenek hamvára, melylyel most az enyémet is elvegyítem! ti, a carthagoi százas tanács tagjai hazudtatok, mikor leányomat vádoltátok! És én, Hamilcar Barca, a tenger suffetája, a gazdagok feje és a nép ura, a bikafejű Moloch előtt esküszöm: — Valami retteneteset vártak, de ő emeltebb és nyugodtabb hangon folytatta: — hogy még csak nem is szólok neki róla!

A szentély aranyfésűs szolgái, némelyek bíbor-szivacsos, mások pálmaággal a kezükben, beléptek. Felvonták az ajtó előtt lebocsátott jáczintszín függönyt és a nyíláson át, a többi terem mélyén túl láthatóvá vált a rózsás ég, mely a sötétkék tengerre hajolva, olybá tünt fel, mintha a boltozat folytatása volna. A nap a habokból kelve emelkedett. Sugarai hirtelen reáestek az érczkolosszus mellére, mely vasrostélyokkal elzárt hét re-

keszre volt osztva. Vörös fogakkal szegélyezett szája szörnyű ásitásra nyílt; rengeteg orrlyukai kitágultak, a napvilág megelevenítette, valami rettenetes és türelmetlen kifejezést adott neki, mintha ki akart volna szökni a szabadba, hogy egyesüljön az égitesttel, az Istennel és együtt fussák be a végtelenségeket.

A földön heverő fáklyák még égtek és vértócsáknak látszottak a gyöngyház-padlón. Az Öregek dülöngéltek a kimerültségtől; tele tüdővel szívták a friss levegőt; kékbe játszó arczukról folyt a verejték; a sok kiabálástól immár nem hallották egymást. A suffeta ellen való haragjuk azonban nem csillapult; búcsúzásképpen fenyegetéseket kiáltottak feléje és Hamilcar felelt nekik:

— Ma éjjel, Barca, Eschmoun templomában!

— Ott leszek.

— A gazdagok majd ítélnek feletted!

— Felettetek pedig a nép!

— Vigyázz, hogy a keresztre ne juss!

— Ti meg, hogy az utczán össze ne tépijenek beneteket!

A mint az udvar küszöbére értek, ismét nyugodt magatartást öltöttek.

Fullajtárjaik és kocsisaik a kapunál várták őket. A legtöbbjük fehér ösvéren távozott. A suffeta kocsijába ugrott, megragadta a gyeploket; a két állat, megszegett nyakkal és ütemben kapálva a lábaik alól felpattanó kavicsot, vágatva haladt fölfelé a Mapaliák útján és a rúd végén levő ezüstkeselyű szinte röpülni látszott, oly gyorsan robotgott tova a kocsi.

Az út mentén hosszú, fent pyramisformájúan hegyes kőlapok álltak, melyek közepén kinyitott kéz volt kifaragva, mintha az alattuk nyugvó halott, kérve valamit, az ég felé nyújtaná. Azután elszórtan agyagból, faágakból és sásból rakott kúpalakú gunyhók következtek. Alacsony kavicsfalak, folyóvízzel telt csatornák, fűből font kötelek, fügefánövények választották el szabálytalan változatosságban e lakhelyeket, melyek a suffeta kertje felé mind sűrűbbekké váltak. Hamilcar pillantása azonban egy nagy toronyra volt szegezve, melynek három

emelete három óriás hengert alkotott. A legelső terméskőből, a középső téglából volt rakva, a felső pedig czedrusfából egyberóva, felette, huszonnégy fenyőoszlopon, rézkupola, melyről virágfonalként egymásba kapcsolt érczlánczocskák csüggték. E magas alkotmány uralkodott az épületeken, melyek tőle jobbfelől emelkedtek, éléstárok, árúraktár, míg az asszonyok palotája a két bronzfalként húzódó cyprusfasor végén állott.

Miután a kocsi csörömpölve behajtott a szűk kapun, megállt egy tágas csürben, hol lebéklyózt lovak összeaprított füvet harapdáltak.

Az összes szolgák elősiettek. Nagy tömegben voltak, mért a katonáktól való félelem azokat is Carthagoba hajtotta, kik a mezőkön dolgoztak. A vadbőrökbe öltözött mezei munkások bokáin odavasalt lánczok voltak; a bíborfestő műhelyben alkalmazottak karja vörös volt, mint a hóhéroké; a hajósok zöld sapkát viseltek; a halászoknak korallláncz lógott a nyakukban; a vadászoknak háló volt a hátukon, a megarabeliek pedig fehér vagy fekete tunicát, rövid bőrnadrágot, szalma-, nemez- vagy vászon-sapkát viseltek, a szerint, hogy milyen szolgálatra vagy mesterségre alkalmazták őket.

Mögöttük rongyokba öltözött sokaság tolongott. Ezek, minden foglalkozás nélkül, távol a lakóhelyiségektől éltek, a kertben aludtak, a konyhai hulladékokból táplálkoztak. — emberi gombafajzat, mely a palota árnyékában tengődött. Hamilcar türte őket, inkább előrelátásból, semmint lenézésből. Örömük jeléül mindnyájan virágot tűztek a fülükbe, sokan közülök még sohasem látták Hamilcart.

Sphinx-hez hasonló hajviseletű, nagy botos férfiak azonban, jobbra-balra csapkodva, nekiestek a tömegnek. Azért tették, hogy visszaszorítsák a gazdára kíváncsi rabszolgákat, nehogy elállják az útját és bántsák a szagukkal.

Most egyszerre mindnyájan hasra vágódtak, miközben kiáltották:

— Báal szeme, viruljon a házad! — És a cyprusfasorban földre borult emberek között lépkedve, fején

fehér mitrával és kezében füstölőt lóbálva, Abdalonim, az intézők-intézője közeledett Hamilcar felé.

Ugyanekkor Salammbô is lefelé indult a gályás lépcsőn. Összes asszonyai a nyomában és minden lépésével ők is jöttek lefelé. A néger nők fejei mint nagy fekete pontok tűntek fel a római asszonyok homlokát körítő aranylemezes szalagok vonalában. Mások ezüst nyilvesszőket, smaragdpillangókat vagy napformára rendezett hosszú tűket viseltek hajukban. A fehér, sárga, kék ruhák tömkelegében gyűrűk, kapcsok, nyaklánczok, rojtok, karpereczek csillogtak; könnyű szövetek suhogása hallatszott; szandalok kopogása vegyült a mezíten lépő lábak tompa neszével; — itt-ott egy-egy nagy eunuch, a ki vállig kimagaslott az asszonyok közül, láttatta vigyorgó arcját. Mikor a férfiak üdvrivalgása elcsendesült, az asszonyok, arcukat öltönyük ujjával fedve, valamennyien egyszerre sajtáságos, a nőtényfarkas üvöltésére emlékeztető kiáltásban törtek ki, mely oly heves és átható volt, hogy úgy tetszett, fentről leig, mint valamely lyra húrját, megreszketteti a nagy ébenfalépcsőt, mely rakva volt nőkkel.

A szél meglebbentette a fátylakat és a vékony papyrus-szárak csöndesen ide-oda hajladoztak. Schebat hónapja volt, a tél közepe. A virágzó granatalmák gömbszerűen váltak ki az ég kékjéből és az ágak között egy távoli, félig ködbevesző szigettel látszott a tenger.

Hamilcar, Salammbôt megpillantva, megállott. A leány több fiúgyermek halála után jött a világra. A nap-vallás híveinél leánygyermek születése különben is szerencsétlenség számba ment. Később az Istenek egy fiúval is megajándékozták Hamilcart; de valami maradt benne leánya iránt a megcsalódott remény keserűségéből, mintegy foszlányaként az átoknak, melyet reá mondott. Salammbô ezalatt egyre közelebb jött.

Füléről válláig és könyökéig érő hosszú fürtökben különböző színű gyöngyök függtek alá. Haja fel volt bodrozva, hogy mintegy felhőt utánczolt. Nyaka körül kis négyszögletes aranylemezeket hordott, melyeken két guggoló oroslán között nőalak volt látható, és öltözéke egészben mása volt az Istennő díszének. A dereka körül

szorosra vont, széles újjú jáczintszín ruhája alul szét-nyílt. Az ajkaira kent cinóber fogait még fehérebbeknek, a szemhéjakon levő antimon szemeit még nagyobbaknak tüntette fel. Tollas madárbőrből vágott szandáljai nagyon magas sarkokkal voltak ellátva és ő maga rendkívül sápadt volt, nyilván a hidegtől.

Végre odaért Hamilcarhoz és anélkül, hogy reátekintene vagy hogy fejét fölemelné, szólt:

— Üdv, Baalok szeme! örök dicsőség! győzelem! békesség! megelégedés! gazdagság! Ime hosszú ideje már, hogy szívem szomorúságba borult és a ház epekedik utánad. De a visszatérő gazda olyan, mint a feltámasztott és a te szemed alatt, atyám, öröm és új élet fog felvirulni mindenütt!

És Taanach kezéből kivett egy kis hosszúkás edényt, melyben lisztből, vajból, cardamomból és borból való keverék gőzölgött. — Igyál jóízűen, — mondá, — a hazatérési italból, melyet szolgálód készített.

— Áldás reád! — felelt Hamilcar és gépiesen nyúlt a feléje nyújtott arany-edény után.

Ezalatt azonban oly éles tekintettel vizsgálta leányát, hogy Salammbô zavarodottan dadogta:

— Elmondták neked, uram . . .

— Igen, tudom! — mondá Hamilcar halkán.

Vallomás volt ez vagy a barbárokról beszélt? Néhány határozatlan szót ejtett a közállapotok bajairól, melyeket egyedül ő remélt orvosolhatni.

— Oh! atyám! — kiáltott fel Salammbô, — nem másíthatod meg a helyrehozhatatlant!

Hamilcar egy lépést hátrált és Salammbô meglepetve nézte csodálkozását, mert ő nem Carthagora értette, a mit mondott, hanem a szentségtörésre, melyben büntársnak vélte magát. Ez az ember, kitől remegtek a legiók és a kit alig ismert, oly félelmet keltett benne, mintha valamely Istennel állana szemben; mindent kitálalt, mindent tud, valami rettenetesnek kell történnie. — Kegyelem! — kiáltott fel.

Hamilcar lassan lehorgasztotta a fejét.

Jóllehet Salammbô vádolni akarta magát, nem merte felnyitni ajkait, holott fojtogatta, hogy panaszkod-

jon és hogy megvigasztalják. Hamilcar küzködött a vágygyal, hogy megszegje esküjét. Gögből vagy a bizonytalanság végetérésének félelméből nem szegte meg és erejének egész megfeszítésével nézett leánya arczába, hogy leolvassa róla, mit rejt szíve mélyében.

E súlyos tekintet terhétől nyomva, Salammbô lihegve, lassan vállai közé sülyesztette a fejét. Hamilcar most már bizonyos volt benne, hogy egy barbár ölelésébe esett; megremegett és fölemelte ökleit. Salammbô elsikította magát és asszonyai karjaiba hanyatlott, a kik köréje sereglettek.

Hamilcar sarkon fordúlt. Az összes intézők követték.

Kinyitották a raktárak ajtaját és a suffeta belépett egy nagy kerek terembe, melybe, mint küllők a kerékagyba, más termék hosszú folyosói futottak össze. A középen köemelvény állott, könyöklövel a vánkosok megtámasztására, melyek most a szőnyegen összehalmazva heverték.

A suffeta először nagy és sebes léptekkel járt föl s alá; hangosan fújta magából a levegőt, sarkával reá-reá dobantott a padlóra és kezével homlokához kapott, mintha legyeket akart volna elhessegetni. De aztán megrázta fejét és felhalmozott gazdagságának láttára lecsillapult; gondolata, mely a folyosók perspektíváját követte, elhatolt a többi, még ritkább kincsekkel tele terembe. Bronzlemezek, ezüstrudak, vaskoczkák váltokoztak ón-tömbökkel, melyeket a tassiteridák hoztak a Kódös-tengeren túlról; a feketék országából való mézga kibugygyant a pálmaháncsból font zsákokból és a tömlőkbe gyűjtött aranypor észrevétlenül szitált a megereszkedett régi varratok között. Egyiptom, Görögország, Taprobane és Judea lenvásznai között tengeri fűből sodort vékony fonalpamatok függtek; a falak tövében nagy bokrokhoz hasonló madreporák szúrkálták egymást és valami meghatározhatatlan illat, szagosítószerek, állatbőrök, fűszer és a boltív tetejéről nagy bokrétákban alácsüngő strucztollak kigözőlgése töltötte be a levegőt. Mindegyik folyosó bejáratánál a sugarasan egymás mellé rakott elefántagyarak mintegy ívet alkottak az ajtó felett.

Végre Hamilcar fellépett a köemelvényre. Az összes intézők keresztbe font karokkal és lehajtott fővel álltak, míg Abdalonim kevély arczkifejezéssel emelte fel csúcsos mitráját.

Hamilcar először is a hajók főnökéhez fordult. Vén pilota volt, kinek a sok szél kifelé görbítette szemhéjait. Fehér hajtincsek lógtak egész a derekáig, mintha a viharok tajtékja rajta maradt volna a szakállán.

Azt felelte, hogy Gadesen és Thymiamatán át hajóhadat küldött ki, mely megkerülve a Déli-szarvat és a Füszer-fokot, Eziongaberbe igyekezzenek eljutni.

Más hajók négy hónapon át voltak útban nyugat felé, a nélkül, hogy partot értek volna; de a hajók orra lonczok között úszott, a távolból szakadatlanul vízesések zaja hallatszott, vérvörös köd homályosította a napot, az illattal terhes szellő elaltatta a legénységet és emlékezetük annyira megzavarodott, hogy semmit se mondhatnak. Mindazonáltal felhajóztak a Scythák folyamain, behatoltak Colchidiába, eljutottak a jugorokhoz és az estekhez, az Archipelagos szigeteiről ezerötszáz szüzet raboltak és az összes idegen hajókat, melyekkel az Oestrymon-fokon túl találkoztak, elsüllyesztették, nehogy az út titkát mások is ismerjék. A schesbari tömjént Ptolomaeus király magának tartotta; Syracusa, Elathia, Corsica és a szigetek mitsem szolgáltattak és a vén pilota meghalkította hangját, hogy jelentse, Rusilada-nál a numidiaiak elfogtak egy háromevezőst, — „mert ezek ő velők tartanak, uram.“

Hamilcar összevonta szemöldökeit; azután intett a szárazföldi utak főnökének, a ki öv nélküli barna ruhába burkolva és feje körül hosszú fehér szövetkendőt viselve, mely az állát is elfedte és hátul a vállára lógott, állt előtte.

A karavánok a téli nap-éjegyenkor annak rendje és módja szerint keltek útra. Az ezerötszáz férfi közül azonban, a kik válogatottan jó tevékkel, új tömlőkkel és nagy készlet festett vászonnal igyekeztek a legtávolabbi Aethiopiába, csak egyetlen egy jött vissza Carthagoba, — a többi meghalt a fáradságtól vagy megőrült a sivatag rémségeitől, — és ez az egy elmondta, hogy jóval

a fekete Harouschon túl, az Atarankok és a nagy majmok vidéke után óriási országokat látott, melyekben még a legcsekélyebb házieszköz is szinaranyból való, látott továbbá egy tejszínű folyót, mely oly széles volt, akár a tenger, kék fákból álló erdőket, fűszer-hegyeket, emberarczú szörnyetegeket, melyek a sziklákon lakoznak és a melyek szemei, ha valakire reánéznek, széttáruznak, mint a virágok, azután a sárkányokkal tele tavak után kristályhegyeket, melyek a napot tartják. Más karavánok pávákkal, borssal és új szövetekkel tértek meg Indiából. A mi azokat illeti, melyek chalcedon beszerzése végett a Syrtek és Ammon temploma felé vették útjukat, kétségkívül elpusztultak a sivatag homokjában. A Gaetuliába és Phazzanaba küldött karavánok meghozták a rendes termékeket; de ő, az utak feje, most nem mer újakat útnak indítani.

Hamilcar megértette; a zsoldosok megszállva tartják a vidéket. Tompa sóhajtással másik könyökére támaszkodott. A majorok főnöke annyira félt szólni, hogy széles vállai és nagy vörös szemei ellenére is szörnyű reszketés fogta el. Arczát, mely laposra volt nyomva, mint a vérebé, háncsrostból font háió körítette: öv gyanánt szőrös leopárdbőrt viselt, melyből két félelmetes kés csillogott elő.

A hogy Hamilcar feléje fordult, nagy kiabálva az összes Baalokat idézte tanuságra. Nem ő a hibás! Ő nem tehet semmiről! Figyelemmel kísérte az időjárást, megvizsgálta a talajt, vigyázta a csillagokat, az ültetést a téli napéjegyenkör végeztette, a faizást holdfogytakor, felügyelt a rabszolgákra, kímélte ruháikat.

E szószaporítás azonban ingerelte Hamilcart. Csetentett a nyelvével, mire a késes ember sebesen kezdte darálni:

— Ah! uram! mindent feldúltak! mindent összerúgtak! mindent szétromboltak! Háromezer láb fát döntöttek ki Maschalaban és Ubadaban feltörték a csűröket, betemették a cziszternákat! Tedesben ezerötszáz gomorlisztet raboltak; Marazzanaban megölték a pásztorokat, megették a nyájakat, fölégették a házadat, a te szép czédrusfaházadat, melyben nyaranta időzni szoktál! A

lubarboi rabszolgák, a kik éppen az árpát aratták, szerteszaladtak a hegyekbe és a szamarak, a csikók, az öszvérek, a taorminai ökrök és a fajlovak mind oda lettek! Egy sincs belőlük! valamennyit elhajtották! Átok teljesült be! Én túl nem élem! — És sírva folytatta: — Ah! ha tudnád, mily tele voltak a pinczék és az ekék hogy ragyogtak! Ah! a szép kosok! a gyönyörű bikák! . . .

Hamilcar dühe elhallgattatta. A suffeta kitört:

— Hallgass! Talán valami szegény vagyok én? Ne hazudj! Az igazat hadd halljam! Az utolsó siklusig, az utolsó cabig tudni akarom, mit vesztettem! Abdalomin, hozd elő a hajók meg a karavánok számadásait és a majorokéit meg a háztartásbelieket! És jaj a fejeteknek, ha lelkiismeretetek nem tiszta! Menjete!

Az összes intézők, hátrafelé haladva és kezükkel szinte a földet súrolva, eltávoztak.

Abdalomin egy falba illesztett láda középső fiókjából csomózott köteleket, vászon- és papyrus-szalagokat és apróbetűs írással telerótt ürülapoczkákat szedett ki. Valamennyit odahelyezte Hamilcar lábai elé, egy fakeretet pedig, melyben három szálon arany-, ezüst- és szarugolyók voltak felfűzve, a kezébe adott és elkezdte:

— Százkilenczvenhét ház a mappaliai telkeken, bérbeadva az új carthagoiaknak, havonként egy ubekaért.

— Nem! ez nagyon sok! Kíméld a szegényeket! És jegyezd fel azoknak a neveit, a kiket a legbátrabbaknak gondolsz és puhatold ki, hogy ragaszkodnak-e a köztársasághoz! Azután?

Abdalomin, meglepetve e nagylelkűségtől, tétovázott.

Hamilcar kitepte kezeiből a vászonszalagokat.

— Mi ez? Három palota Khamon temploma körül, tizenkét-tizenkét kesitért havonként! Számíts huszat! Nem akarom, hogy a gazdagok kiszípolyozzanak.

Az intézők intézője, mély meghajlás után, folytatta:

— Kölcsön Tigillas-nak, két kihar az évszak végéig három száztólira, tengeri kamat; Bar-Malkarthnak ezeröttszáz siklus, zálog: harmincz rabszolga. Tizenkettő azonban meghalt közülök a sótelepben.

— Azért, mert nem voltak elég izmosak, — mondá

nevetve a suffeta. — Mindegy! Ha pénzre van szüksége, csak adj neki! Mindig kell kölcsönt adni és különböző kamatra, a szerint, hogy milyen vagyonos a kölcsönkérő.

Most a szolga sietve felolvasta, hogy mit jövedelmeztek az annabai vasbányák, a corall-halászat, a bíborfestő-műhelyek, a letelepedett görögökre rótt adó, az Arábiába való pénzkivitel, hol az aranynak tízszeres az értéke és az elfogott hajók, az Istennő templomának járó tized levonása után. — Egy negyeddel mindig kevesebbet mondtam, uram! — Hamilcar a golyókkal számolt, melyek csattogva ütődtek egymáshoz ujjai alatt. — Elég! Mit adtál ki?

— A corinthusi Stratonicles-nek és három alexandriai kereskedőnek beérkezett adóslevelekre tízezer atheni drachmát és tizenkét syriai aranytalentumot. A legénység élelmezését háromevezősönként havi húsz minával számítva . . .

— Tudom! Hány veszett oda?

— A számadások itt vannak ezeken az ólomlemezen, — felelt az intező. — A mi a közös rakományú hajókat illeti, minthogy a terhet sokszor a tengerbe kellett hányni, az egyenlőtlen veszteséget felosztották az érdekelték között. A hadiszertárból kölcsönzött kötelekért, melyeket nem lehetett visszaadni, a syssitiák az uticai kivonulás előtt nyolczczáz kesitath-t követeltek.

— Már megint ők! — szólt Hamilcar lehajtva fejét és néhány pillanatilag így maradt, mintegy agyonnyomva a gyűlölet súlyától, melyet magára nehezeden érzett: — Hanem hogy' állnak a megarai kiadások?

Abdalonim elsápadva egy másik fiókhöz lépett és børszíjakkal összefűzött sycomor-lemez csomagokat vett elő.

Hamilcar a házi részletekre kíváncsi figyelemmel hallgatta és az egyhangúság, melylyel az intező számra sorolt, elcsendesítette; Abdalonim kezdett lassabban olvasni. Egyszerre a földre ejtette kezéből a fatáblákat és a halálraítéltek módjára, kiterjesztett karokkal hasra vágta magát. Hamilcar nyugodtan fölszedte a lapokat és ajkai szétvonódtak, szemei tágranyiltak, mi-

kor egyetlen nap számadásában rengeteg nagy tételeit látta az elfogyasztott húsnak, hálnak, szárnyasnak, bornak és fűszernek és mellettök az összetört edények, halott rabszolgák és elveszett szőnyegek számát.

Abdalonim, még mindig elterülve a földön, leírta előtte a barbárok tivornyáját. Nem ellenkezhetett az Öregek parancsával, de meg Salammbô is azt akarta, hogy ne kíméljék a pénzt a katonák minél jobb megvendégelésére.

Leánya nevének hallatára Hamilcar felugrott. Azután összeszorítva ajkait, összehúzódott a vánkosokon; lihegve, tekintetét mereven maga elé szegezve, körmeivel a rojtokat tépdeste.

— Állj fel! — mondá és lelépett az emelvényről.

Abdalonim reszkető térdekkel követte. De azután felkapva egy vasrudat, oly hévvel, mintha őriöngés szállta volna meg, a padozatot kezdte feszegetni. Egy deszka kiugrott a helyéből és a folyosó hosszában csakhamar több ily széles falap fordult ki, mely gabona megörzésére szolgáló vermek nyílásait fedte be.

— Láthatod, Baal szeme, — mondá a szolga reszketve, — nem vettek el mindent! És mélyek e vermek, mindegyik ötven könyökös és színültig van! A míg úton voltál, mindenütt ásattam ilyeneket, a fegyvertárakban, a kertben! Házaad tele van gabonával, mint a szíved bölcsességgel.

Mosoly röppent át Hamilcar arczán: — Jól van, Abdalonim! — Azután füléhez hajolva folytatta: — Hozass gabonát Etruriából, Brutiumból, bárholnan és bármilyen áron! Gyűjtsd össze és őrizd meg! Minden gabonának, a mi Carthagoban található, az én, egyedül az én birtokomban kell lennie.

A hogy a folyosó végére értek, Abdalonim az övén lógó kulcsok egyikével nagy négyszögletes szobát nyitott ki, melyet a közepén álló czédrusoszlopok két részre osztottak. A négy fal mentén, asztalokra rakva vagy fülkékbe töltve arany, ezüst és rézpénz halmok emelkedtek egész a tető gerendázatáig. A sarkokban, óriási, viziló bőréből készült zsákok álltak, telve sorba rakott zacskókkal; a váltópénz egész halmokban hevert a padlón; itt-

ott egy-egy nagyon is magas rakás összeomlott és megcsonkult oszlophoz hasonlított. A nagy carthagoi pénzek, melyeken pálmafa alatt Tanit és egy ló volt látható, össze voltak keverve a gyarmatok pénzeivel, melyek bikával, csillaggal, gömbbel vagy félholddal voltak jelezve. Azután egyenlőtlen mennyiségekbe osztva mindenféle értékű, mindenféle nagyságú és mindenféle korú pénzeket lehetett látni, a régi assyriai érmektől kezdve, melyek vékonyabbak voltak a körömnél, egész a régi latiumi érmekig, melyek a kéznél vastagabbak voltak, köztük aeginai gombok, bactrianiai lemezek és a régi Lacedemoniából való rövid pálczikák; némelyek, melyeket hálóval fogtak ki, vagy ostromok után a városok romjai közül szedtek föl, rozsdásak, piszkosak, a víztől zöldesek vagy a lángtól megfeketültek voltak. A sufeta hamarjában összevetette, hogy az előtte heverő pénztömeg megfelel-e a nyereségnek és veszteségnek, a minek számadását az imént hallotta és tovább indult, mikor három fenéig üres érczkancsót pillantott meg. Abdalonim az iszonyat jeléül félrefordította fejét, és Hamilcar, mintegy beletörődve a dolgokba, nem szólt.

Azután áthaladtak több más folyosón és más termen, mígnem végre egy ajtóhoz értek, a hol, nemrég meghonosított római szokás szerint, a biztosabb őrizet végett, hasa körül a falba forrasztott hosszú lánczczal odabilincselve egy ember állott. Szakálla és körmei rettenetes hosszúra nőttek és a fogságba jutott állatok módjára folytonosan jobbra-balra ingatta magát. Mihelyt Hamilcart felismerte, kiáltozva feléje iparkodott:

— Kegyelem, Baal szeme! Könnyörülj rajtam! Őlj meg! Tíz esztendeje már, hogy nem láttam a napot! Atyád nevére, kegyelem!

Hamilcar, feleletre se méltatva, tapsolt, mire három ember jelent meg és most négyen, megfeszítve karijukat, együtt kihúzták gyűrűiből az óriási tolóvasat, mely az ajtót zárta. Hamilcar felfogott egy fáklyát és eltűnt a sötétben.

Úgy tartották, hogy ez a családi sirbolt; de csak nagy kutat találtak volna ott. Csupán a tolvajok megtevesztése végett ásták és nem volt benne semmi. Ha-

milcar elment mellette, azután lehajolva elforgatott egy kerekeken járó súlyos malomkövet és az így támadt nyíláson át belépett egy kupalakú terembe.

Ércpikkelyek borították a falakat; a középben, gránittalapzaton egy kabyr szobra állt, Aletesé, a keltiberiai bányák fölfedezőjéé. A földön, a talapzat körül és keresztformába rendezve nagy aranypajzsok és zárt nyakú óriási, szokatlan alakú ezüstvázák álltak, melyeket sem mire se lehetett használni. Szokásban volt ugyanis, hogy nemes fémet ily formába öntsenek, a mivel az elorzást, sőt még az elmozdítást is majdnem lehetetlenné tették.

A fáklyával Hamilcar meggyújtott egy bányász-lámpát, mely a bálvány sapkájára volt erősítve; zöld, sárga-, kék-, ibolya-, bor- és vér-színű lángok világították be egyszerre a termet. Tele volt drágakövekkel, melyek ércpántokon függőlámpaként lelógó aranytartályokban voltak vagy pedig anyaközeteikben a fal mentén sorakoztak. Türkiszek, melyeket parittyadobással hasítottak le a hegyi szikláról, hiúz-vizeletből formálódott carbunculusok, halkövek, melyek a holdból hullottak alá, tyanak, gyémántok, sandastrumok, beryll-darabok, rubintok, mind a háromféle fajból, saphirok, mind a négyféle fajból és smaragdok mind a tizenkétféle fajból. Szétföcscent tejként, kék jégcsapokhoz és ezüst porhoz hasonlóan villogtak és kékébkben, sugarakban, csillagosan árasztották fényüket. A menydörgéstől nemzett meteor-kövek mellett calcedonok csillogtak, melyek ártalmatlanná teszik a mérgeket. Voltak ott a Zabarca-hegyből bányászott topagok, melyek megvédenek az ijedelmektől, bactrianiai opálok, melyek megakadályozzák az elvetélést és Ammon-szarvak, melyeket a ki álmodni akar, az ágya alá tesz.

A kövek tüze és a lámpa fénye visszaverődött a nagy aranypajzsokról. Hamilcar keresztbefont karokkal állva mosolygott és élvezte gazdagságának nem annyira a látványát, mint inkább a tudatát. Kincse hozzáférhetetlen, kimeríthetetlen, végtelen. Ósei, a kik itt talpai alatt szunnyadtak, mintegy a szívébe leheltek valamit a maguk örökkévalóságából. Egész közel érezte magát a földalatti szellemekhez. Oly öröm hullámozott át rajta, mint

valamely kabyron és az arczába csapó hosszú fénysugarak olybá tündek fel előtte, mintha láthatatlan háló végzálai lennének, melyek a mélységeken által a föld középpontjához fűzik.

Egyszerre egy gondolat remegtette meg és a bálvány mögé lépve egyenesen a fal felé indult. Azután a karján levő ábrák között kikeresett egy vízszintes és két függőleges vonalat, a mi a canaani számrendszerben tizenháromat jelentett. Erre odament a tizenharmadik ércz-laphoz, megint visszagyűrte bő ruhaújját és jobb karját kinyújtva egy másik helyen bonyolódottabb vonalakat követett a szemével, miközben újjait lantverő módjára gyöngéden mozgatta. Végre hüvelykével kétszer kopantott és a fal egy része, mintha egyetlen tömbből volna, kifordult a helyéből.

Mögötte valami pinczeféle tátongott, melyben rejtelmes, név nélküli, de kiszámíthatatlan értékű tárgyak voltak felhalmozva. Hamilcar lehaladt a három lépcsőfokon, ezüst medenczéből kivett egy antilop-bőrt, mely fekete folyadékban ázott és visszatért a folyosóra.

Abdalonim most ismét előtte haladt. Csengős végű botjával megkopogtatta a padlót és minden fülkénél dicséretes és áldások között hangosan kiáltotta Hamilcar nevét.

A kerek csarnokban, melybe az összes folyosók beszájadzottak, a falak mellett algumminnal megtöltött tömlők, lausoniával tele zsákok, lemnosi földből való lepényrakások és gyöngygyel tele teknősbékahéjak álltak. A suffeta, a hogy mellettük elhaladt, ruhájával surolta a drágaságokat, de még az óriási nagy ambra-darabokat sem méltatta figyelmére, noha ezek, a nap sugaraitól termeltetve, majdnem isteni anyagból valók voltak.

Illatos gőzfelleg csapódott feléjük.

— Nyisd ki az ajtót!

Beléptek.

Meztelen férfiak pépet gyúrtak, füveket dörzsöltek szét, szenet lapátoltak, korsókba olajat öntöttek és tojásdad alakú apró kamrácskákat nyitottak és zártak, melyek köröskörül a falba voltak vájva és oly nagy mennyiség-

ben, hogy a helyiség a méhkas belsejéhez hasonlított. A rekeszek myrobalonnal, bodelliummal, sáfránnyal és ibolyával voltak tömve. Mindenfelé elszórtan gyanta, por, gyökerek, üvegcsövek, rózsaszirmok heverték és a sokféle illat a közepén álló érczháromlábbon pattogó styrax füstgomolya ellenére is fojtogatta az embert.

A jó-szagok felügyelője, egy viaszfáklyához hasonlatos hosszú és sápadt férfi közeledett Hamilcar felé, hogy egy tekercs metopiont nyomjon szét a tenyerében, míg más kettő baccaris-levelekkel dörzsölte sarkait. Hamilcar visszalökte őket, gyalázatos erkölcsű kyreneiek voltak, a kiket azonban titkaik miatt becsültek.

A felügyelő, hogy bebizonyítsa éberségét, borostyánkőkanálban egy kevés malobathront kínált megízlelésre a suffetának, azután árral átszúrt három indiai bezoárkövet. A gazda, a ki ismerte a fogásokat, fölvelt egy balzsammal telt szarvat és a szénparázshoz közelítve, ruhájára csöppentett belőle; barna folt vált láthatóvá, — a balzsam hamisítva volt. Hamilcar mereven reánézett a jó-szagok felügyelőjére és egy szót sem szólva arczába hajította a gazella-szarvat.

Bármennyire is fel volt azonban ingerülve a kárára elkövetett hamisítás miatt, a nárdus kötegek láttára, melyeket a tengerentúli kivitelre csomagoltak, megparancsolta, keverjenek közibük antimont, hogy súlyosabbak legyenek.

Azután a három doboz psagas-ról kérdezősködött, melyek az ő használatára voltak rendelve.

Az illatok felügyelője bevallotta, hogy nem szolgálhat velök, a katonák késekkel hadonászva és üvöltve törtek reá és ő az összes fiókokat kinyitatta nekik.

— Tőlük tehát jobban félsz, mint tőlem! — kiáltott fel a suffeta és szemei a füstön által, mint fáklyák villogtak a sápadt hosszú férfira, a ki kezdte megérteni a helyzetet. — Abdalonim! még mielőtt a nap lenyugszik, megvesszőzteted: tépsd szét!

E veszteség, noha kisebb volt, mint a többi, végleg elkeserítette, mert minden iparkodása ellenére is, hogy a barbárokat kiküszöbölje gondolatából, folyton reájuk bukkant. Garázdálkodásaik összevegyültek leánya gya-

lázatával és az egész házra haragudott, hogy mindenki tud róla és senki sem mondja meg neki. Valami azonban ösztökélte, hogy a fenéig ízlelje balsorsát és kutató dühében az árúraktár mögött a pajtákban végigvizsgálta a szurok-, fa-, horgony- és kötélzet-, a méz- és viasz-készletet, a szövetraktárt, az élelmiszerkamrákat, a márvány-műhelyt, a silphiumos csürt.

Azután átment a kert túlsó oldalára, hogy gunyhóikban megnézzze a házi mesterembereket, a kiknek készítményeit elárusították. Szabók köpenyeket hímeztek, mások hálót fontak, ismét mások vánkosoakat festettek, szandalokat szabtak, Egyiptomból való munkások kagylóval papyrust símitottak, a takácsok hajói zizegtek, a kovácsok kalapácsai csattogtak.

Hamilcar megszólította őket:

— Kardokat kovácsoljatok! Minél több kardot! Szükségem lesz reájuk. — És kebléből elővette a méregben megáztatott antilopbőrt, hogy készítsenek neki belőle oly pánczél, mely erősebb legyen, mintha ércből volna és a melyen ne fogjon se vas, se tűz.

A hogy a munkások között járt, Abdalonim, hogy elfordítsa haragját, mormogva becsmérelve munkájukat, ő ellenük igyekezett ingerelni Hamilcart. — Micsoda munka! Szégyen, gyalázat! Valóban az úr nagyon is jó. — Hamilcar reá sem hallgatva, tovább ment.

Meglassította lépteit, mert a törzstől a csúcsig megszenesedett nagy fák, a minőket oly erdőben lehet látni, hol pásztorok tanyáztak, zárták el az utat; a czölöpök ki voltak döntve, a csatornák kiszáradva húzódtak és iszapos tócsákban üvegcserepek, majomcsontok heverték. A bokrokon itt-ott szövetczafatok lógtak, a czitromfák alatt a megrothadt virágok sárga trágyatömeget alkottak. A szolgák, azt hivén, hogy a gazda nem tér többé vissza, mindent elhanyagoltak.

Minden lépéssel valamely újabb csapásra bukkant, újabb és újabb bizonyosságára annak, a minek megismerését megtiltotta magának. Ime, most bíborsaruit is bepiszkolta a hulladékokkal, melyekbe belelépett és mindezek az emberek nem állanak előtte egy catapulta fejé-

vel szemben, hogy széttúzhassa őket! Megalázva érezte magát, hogy védelmezte őket; ostobaság, árulás volt; és mert hogy nem állhatott bosszút se a katonákon, se az Öregeken, se Salammbôn, se senkin, de haragjának áldozat kellett, egy intéssel az összes kerti rabszolgákat bányamunkára ítélte.

Valahányszor az állatok kerítése felé látta közeledni a suffetát, Abdalonim megremegett. Hamilcar azonban befordult a malomhoz vezető ösvényre, honnan panaszos ének hangzott.

Porfelleg közepett nehéz malomkövek forogtak, azaz hogy két egymásra helyezett porphyrkúp közül a felső, mely tölcsérrel volt ellátva, erős rudak segélyével az alsón keringett. Egy csomó ember, mellükkel és karjaikkal nekifeszülve, tolt a rudakat, míg mások hámba fogva, húzták azokat. Hónaljaik alatt a szíj dörzsölése gennyes sebet vájt, a melyet a szamarak szügyén lehet látni és a fekete, foszladozó rongy, mely alig fedte csípőiket, lelógó végével hosszú farokként csapkodta ikráikat. Szemeik ki voltak vörösödve, a lábukon levő lánczok csörögtek és valamennyiök keble egy ütemben zihált. Szájukon két kis bronzlánczcza felcsatolt szájkosarat viseltek, hogy ne ehessenek a lisztből és kezeik újjatlan keztyűkbe voltak bújtatva, hogy ne is vehessenek belőle.

A gazda beléptére a farudak erősebben recsegtek. Az árpa csikorogva őrlődött a kövek között. Többen térdre hullottak; mások, átlépve rajtuk, folytatták munkájukat.

Hamilcar Giddenem-et, a rabszolgák kormányzóját szólította és ez megjelent, öltözékének gazdagságával is mutatva méltóságát, a mennyiben kétoldalt behasított tunikája finom bíborból való volt, füleit súlyos gyűrűk húzták lefelé és a szövetet, mely czombjait fedte, aranypánt tartotta, mely, mint kígyó a fatörzs körül, bokáitól a derekáig tekergett. Gyűrűkkel megrakott újjai között gagalszemekből való nyaklánczot tartott, hogy felismerje a nehéz kórságosakat.

Hamilcar intett neki, hogy vegye le a szájkosarokat. Valamennyien, kiéhezett állatok ordítózásával neki

rohantak a lisztnek és arcukat a halomba nyomva nyeldestek belőle.

— Elgyöngíted őket! — mondá a suffeta.

Giddenem azt felelte, így kell, hogy féken tartassa őket.

— Ezért nem volt érdemes, hogy Syracusaba küldtelek a rabszolgaiskolába. Hozass másokat!

És a szakácsok, a pinczeszolgák, a lovászok, a kenyelfutók, a gyaloghintósok, a fürdetők és az asszonyok gyermekeikkel együtt mind ott álltak a kertben, egy sorban, mely az áruraktártól a vadállatok parkjáig nyúlt. Lélegzeni se mertek. Óriási csend borult Megarara. A nap a catacombak tövében levő lagunára sütött. Hamilcar lassú léptekkel haladt előre.

— Mit csináljak ezekkel a vénekkel? — mondá. — Add el őket! Nagyon sok a gallus, mind részegesek! És sok a cretai is, ezek hazugok! Cappadociaiakat, ázsiaiakat és négereket végy.

Feltűnt neki, hogy mily kevés a gyermek. — A házban minden évben kell lenni születéseknek, Giddenem. Az ajtók minden éjjel nyitva legyenek, hogy szabadon keveredhessenek.

Ezután megmutattatta magának a tolvajokat, a lustákat, a makranczosokat. Büntetéseket diktált és közben szemrehányásokat tett Giddenemnek; Giddenem, mint a bika, leszegezte alacsony homlokát, melynek alapján a két sűrű szemöldök összeért.

— Nézd, Baal szeme, — mondá egy izmos lybiaira mutatva, — ezt rajta csípték, a mikor kötelet hurkolt a nyakára.

— Ah! meg akarsz halni? — kérdé megvetően a suffeta.

És a rabszolga bátor hangon válaszolt:

— Igen!

Hamilcar nem törődve se a példával, se az anyagi veszteséggel, intett a szolgálknak:

— Vigyétek!

Belsejében talán valami áldozatfélének szánta. Magaróttá magára ezt a kárt, hogy elejét vegye másoknak és rettenetesebbeknek.

A megcsönkítettakat Giddenem a többiek mögé rejtette. Hamilcar észre vette őket:

— Ki vágta le a karodat?

— A katonák, Baal szeme.

Azután egy samnitához fordult, a ki megsebzett gém módjára sántított.

— És rajtad ki tette ezt?

A rabszolgák kormányzója egy vasvillával eltörte a lábát.

Ez az ostoba kegyetlenség felháborította a suffetát és kiragadva Giddenem kezéből a gagal-nyaklánczot, reákiáltott:

— Átok a kutyára, mely megharapja a nyáját! Nyomorékká tenni a rabszolgákat, jóságos Tanit! Ah! te kárt csinálsz uradnak! Fojtsátok a szemétbe. És a kik hiányoznak? Hol vannak? Együtt gyilkoltad le őket a katonákkal?

Arczkifejezése oly rettenetes volt, hogy az asszonyok mind elszaladtak. A rabszolgák visszahúzódva nagy kört alkottak kettőjük körül; Giddenem mintegy önkívületben csókolgatta a suffeta szandaljait; Hamilcar, kezeit kinyújtva felette, kiegyenesedve állott.

Azzal a világos értelemmel, mely a harcz legádázabb hevében sem hagyta el, most visszaemlékezett minden balesetre, a gyalázatosságokra, melyektől elfordult és haragjának felvillanásában, mint az égi háború villámának fényénél, egy szempillantással áttekintette az összes csapásokat. A mezei gazdaságok felügyelői a katonáktól való félelemből vagy talán, velök egyetértve hagyták oda helyeiket, mindnyájan megcsalták, már nagyon is sokáig túrtöztette magát.

— Hozzátok ide őket! — kiáltotta — és tüzes vassal süssétek homlokukra a gyávák bélyegét.

Erre a kert közepét telehordták kötelekkel, nyaklókkal, késekkel, a bányamunkára ítélték megvasalására szolgáló lánczokkal, lábakra való béklyókkal, numellákkal, melyeket a vállakra kapcsolnak és scorpiókkal, érczorogban végződő háromágú korbácsokkal.

Az összes elítélteket, arczczal a nap, a pusztító

Moloch felé fordítva, hasra vagy hanyatt terítették, azokat pedig, a kikre megkorbácsolás várt, állva a fákhöz kötözték, — mindenik mellett két ember, egy, a ki számálta az ütések, és egy másik, a ki ütött.

Két kézzel sújtott; az ostorszíjjak fütyölve szelték a levegőt és nagy darabokat hasítottak a platánok kérégből. A vér sűrű esőcseppekként fecscsent a lombokra és a fák tövében üvöltő vörös tömegek vonaglottak. A kiket vasra vertek, körmeikkel tépték az arcukat. A facsavarok recsegték; tompa ütések hallatszottak; néha hirtelen egy-egy éles sikítás hasította át a levegőt. A konyhák felé eső oldalon, szétrongyolt ruhafoszlányok és levágott hajtömegek között guggolva, emberek legyezőkkel élesztették a szénparaszt és megpörkölt hús szaga terjengett. A megkorbácsoltak összecsuclottak, de a karjaik körül futó kötelektől fentartva, behúnyt szemekkel forgatták fejüket. A többiek, a kik nézték őket, az iszonyat kiáltásaiba törtek ki és az oroszlánok, talán visszaemlékezve a tivornyára, ásítózva és nyújtózkodva dörzsölődtek a vermek falához.

A terrasszon megjelent Salammbô. Gyors léptekkel és magából egészen kikelve járkált a lapos tetőn ide-oda. Hamilcar észrevette. Úgy tetszett neki, mintha ő is fel emelné karjait, hogy kegyelmet kérjen; Hamilcar az útálat kifejezésével fordult el és az elefántok parkja felé indult.

Az előkelő pun házaknak ezek az állatok voltak a büszkeségei. Hordozták volt az ősoket, csatákban győztek és tisztelték őket, mint a nap kedvenceit.

Egész Carthagoban a megarai elefántok voltak a legerősebbek. Hamilcar, mielőtt útra kelt, megeskettette Abdalonim-ot, hogy gondjukat viseli. Azonban behaltak sebeikbe és csak három maradt meg, melyek az udvar közepén, jászolaik roncsai előtt a porban heverték.

Megismerték Hamilcar-t és elébe jöttek.

Az egyiknek a fülei rémesen össze voltak szabdalva, a másiknak nagy seb volt a térdén, a harmadiknak pedig el volt vágva az ormánya.

Szomorú kifejezéssel néztek Hamilcarra, mintha ér-

telmes lények lettek volna és az, a melyiknek már nem volt ormánya, óriási fejét lehajtva és térdre ereszkedve, gyöngéden símogatni próbálta csonka nyúlványának nyákos végével.

Az állat e czirógatására két könnycsepp gördült ki a suffeta szeméből. Reaugrott Abdalonimra.

— Ah! nyomorult! A keresztre! a keresztre!

Abdalonim ájulva bukott hátra.

A bíborfestőgyár mögül, melynek kék füstoszlopai lassanként emelkedtek az ég felé, sakálugatás hallatszott; Hamilcar megállt.

Fiának gondolata, mintha valamely Isten érintette volna, egyszerre lecsillapította. Erejének fenmaradása, lényének a határtalanba nyúló folytatása derengett előtte és a rabszolgák meg nem foghatták, mi okozta elcsöndesedését.

A bíborfestőgyár felé tartva, odaért az ergastulumhoz, egy fekete kőből való hosszú épülethez, mely keskeny úttal szegélyezett és a négy sarkon lépcsővel ellátott négyszögletes gödörben állott.

Hogy jeladását bevégezhesse, Iddibal kétségtelenül megvárja az éjszakát. — Még van idő, — gondolá Hamilcar és lehaladt a börtönbe. Néhányan utána kiáltottak: — Fordulj vissza! — a bátrabbak követték.

Az ajtó tárva-nyitva állt. A keskeny réseken beszűrődött az alkony világossága és az épület belsejében a falakról alácsüngő széttört lánczokat lehetett látni.

Ez volt minden, a mi a hadifoglyokból megmaradt.

Hamilcar rettenetesen elsápadt és a kik a gödör széle fölé hajoltak, látták, a mint a falhoz támaszkodik, hogy el ne essék.

A sakál azonban háromszor egymásután üvöltött. Hamilcar fölemelte fejét; nem szólt egy szót se, semmi indulat se látszott rajta. Mikor azután a nap egészen lenyugodott, eltűnt a fügefesövénnyel mögött és este Eschmoun templomában azzal lépett be a gazdagok gyűlésébe, hogy:

— Baalok fényességei, elfogadom a pun haderők főparancsnokságát a barbárok serege ellen.

NYOLCZADIK FEJEZET.

A Macar melletti csata.

Mindjárt másnap kétszázhuszonháromezer aranykikárt követelt be a syssitiáktól és fejenként tizennégy shekel adót vetett ki a gazdagokra. Még az asszonyok is adóztak; a gyermekekért is fizettek és a mi hallatlan volt a carthagoiak szemében, a papi kollegiumokat is kényszerítette, hogy pénzt adjanak.

Lefoglalta az összes lovakat, az összes öszvéreket, az összes fegyvereket. Néhányan el akarták titkolni gazdagságukat, — eladatta a javaikat és hogy megfélemlítse a többiek kapzsiságát, egymaga annyit adott, mint az egész elefántcsont-társaság: hatvan fegyverzetet és ezeröt száz gommor lisztet.

Embereket küldött Liguriába, hogy toborozzanak katonákat, háromezer hegylakót, a kik megszokták, hogy medvékkel viaskodjanak. Napi négy minával számítva, hat havi zsoldot előre kifizettek nekik.

Azonban hadsereg kellett. De nem fogadta el, mint Hanno, az összes polgárokat. A kik ülő foglalkozást űztek, továbbá a kik nagyon kövérek voltak vagy ijedősöknek látszottak, azokat visszautasította, ellenben besorozta a becsteleneket. Malqua söpredékét, a barbárok fiait és a felszabadult rabszolgákat. Jutalmul ez új-carthagoiaknak teljes polgárjogot ígért.

Első gondja volt, hogy a légiót reformálja. E szép fiatal emberek, kik a köztársaság katonai fenségét látták magukban, saját törvényeik alatt éltek. Hamilcar elmozdította tisztjeiket; keményen bánt velök, szaladniok, ugorniok kellett, egy szuszra futtatta meg velök a Byrsa magaslatát, dárdavetésben, birkózásban gyakoroltatta őket és éjszaka a piaczon kellett hálgniok. Családtagsaik odagyültek köréjük és síránkoztak rajtuk.

Rövidebb kardokat és vastagabb czipőket rendelt. Megállapította a szolgák számát és korlátozta a podgyász mennyiségét és hogy Moloch templomában háromszáz római pilumot őriztek, a főpap tiltakozása ellenére is elvette ezeket.

Az Uticanál megmenekült, valamint a magánosok birtokában levő elefántokból hetvenhét elefántból álló, kitűnően felszerelt phalanxot formált. Vezetőiket ellátta kalapáccsal és vésővel, hogy széthasíthassák az állatok fejét, ha a harczban megvadulnának.

Nem engedte, hogy vezéreit a Nagy-Tanács nevezze ki. Az öregek megpróbálták, hogy vele szemben a törvényekre hivatkozzanak, — túltette magát rajtuk; már gúnyolódni se mertek, mindenki meghajolt lángelméjének erőszakossága előtt.

Egymaga rendelkezett a háború, a kormányzás és a pénzügyek dolgaiban és hogy a vádaskodásnak elejét vegye, számadásainak ellenőrzésével Hanno suffetát bizatta meg.

A sánczokat megerősítette és hogy köveket szerezzen, lebontotta a régi belső falakat, melyek feleslegessé váltak. A vagyonskülönbség azonban, mely a faji különbség helyébe lépett, még mindig elkülönítve tartotta egymástól a legyőzöttek és a hódítók fiait, éppen ezért a patricziusok bosszús arczczal látták e romok ledöntését, míg a köznép, a nélkül, hogy valami nagyon tudná, miért, — örült neki.

A csapatok reggeltől estig teljes fegyverzetben vonultak az utczákon; minden pillanatban kúrtharsogás hallatszott; pajzsokkal, sátrakkal, lándzsákkal megrakott szekereket lehetett látni; az udvarok tele voltak asszonyokkal, a kik tépést csináltak; a buzgóság egyikről a másikra ragadt: Hamilcar lelke betöltötte a köztársaságot.

Katonáit párokba osztotta, ügyelve, hogy a sorban váltakozva egy erős és egy gyöngébb következzen egymásra; ilyesformán a kevésbé izmost vagy a gyávábbat két másik egyszerre vezette is, meg nógatta is. De a háromezer ligúrral meg a legderejobb carthagoiakkal is csak egy négyezerkilenczvenhat, bronzsisakkal és tizen-négy könyök hosszú tölgyfa-sarissával ellátott hoplitából álló egyszerű phalanxot tudott formálni.

Kétezer szandalos fiatal ember parittyavetővel és tőrrel volt fölfegyverkezve. Ezekhez hozzácsatolt nyolcz-

száz mást, a kik kerek pajzsossal és római karddal voltak ellátva.

A nehéz lovasság ezerkilencszáz testőrből állott, kik a légióból maradtak és a kik, mint az assyr clinabarok, aranyozott bronzpánczélt viseltek. Volt még négyszáz lovas íjásza is, abból a fajtából, kiket tarentiniaknak neveztek és a kik ürgebőr sapkát, kétélű bárdot és bőrtunikát hordtak. Végül a karavanok negyedéből besorozott ezerkétszáz négernek az volt a feladata, hogy a clinabarok-kal elvegyülve és egyik kezükkel lovaik sörényébe kapaszkodva velök rohanjanak. Minden készen volt, de Hamilcar még mindig nem mozdult.

Éjszaka gyakran egész egyedül kiment Carthagoból és elkószált túl a lagunán, a Macar torkolatai felé. A zsoldosokkal akart talán szövetkezni? A liguroktól, kik a Mappaliakon táboroztak, nem lehetett hozzáférni házához.

A gazdagok aggódása igazoltnak tűnt fel, mikor egy nap háromszáz barbárt láttak közeledni a falakhoz. A sufeta kinyitatta előttük a kapukat: átpártoló szökevények voltak, kik a félelemtől vagy a hűségétől üzetve, visszajöttek vezérükhöz.

Hamilcar visszatérte a legkevésbé se lepte meg a barbárokat; ez az ember, az ő hitük szerint, nem halhatott meg. Visszatért, hogy beváltsa ígéreteit: e remény egyáltalán nem volt képtelen, oly mély hasadék tántogott a haza és a hadsereg között. Különben is bünteleneknek vélték magukat; a tivornyát már elfeledték.

A kémeek, a kiket kézre kerítették, kiábrándították őket. A mit tőlük hallottak, diadalára szolgált a haragvóknak és még a lanyhákat is felbőszítette. De meg aztán a két ostrom roppant úntatta is őket; egy lépéssel se jutottak előbbre; a csata többet érne! Éppen ezért sokan elszakadtak a seregtől és szanaszét portyáztak a vidéken. A fegyverkezés hírére visszatértek. Matho ugrált örömben. — Végre! végre! — kiáltott föl.

A neheztelés, a mit Salammbô iránt érzett, Hamilcar ellen fordult. Gyűlöletének most már határozott cél-tárgya volt és mert a bosszú kezdett közelebbnek látszani, szinte azt hitte, hogy már el is érte és kéjelgett

benne. Ezzel egyidejűleg azonban valami még nagyobb gyöngédség fogta el és még epesztőbb vágy emésztette. Hol katonák között látta magát, a mint lándzsán a suffeta fejét csóválja, majd meg a bíborágyas szobában, a mint a szűzet karjai közé zárja, arcát csókjaival borítja, kezeivel hosszú fekete haját simogatja és ez az elképzelés, melynek megvalósulását lehetetlennek tudta, kínokkal gyötörte. Miután társai schalishimmé választották, megesküdött, hogy élére áll a háborúnak; a bizonyosság, hogy nem térhet meg belőle, kérlelhetetlenségre ösztökélte.

Fölkereste Spendius és így szólt hozzá:

— Szedd össze embereidet! Én is elhozom a magaméit! Értesítsd Autharitot! Ha bevárjuk, hogy Hamilcar megtámadjon bennünket, el vagyunk veszve! Hallod? Kelj fel!

Spendius elámult e parancsoló hangon. Matho rendszerint engedte magát vezetetni és a kitörések, melyek néha elragadták, általában hamar alábbhagytak. Most azonban egyszerre nyugodtabbnak és rettenetesebbnek látszott; szemeiben büszke akarat lobogott, hasonlóan az áldozati tűz lángjához. A görög nem halogatott érveire. Gyöngyszegélyes carthagoi sátorban lakott, ezüst serlegből frissítő italokat ivott, cottabust játszott, megnövesztette a haját és kényelmes lassúsággal vezette az ostromot. Különben pedig voltak összekötetései a városbeliekkel és nem akart elmozdulni, mert biztosra vette, hogy néhány nap múlva megnyílnak előtte a kapuk.

Narr' Havas, ki a három sereg között ide-oda csatangolt, éppen vele volt. Csatlakozott véleményéhez, sőt még korholta a lybiait, hogy eszeveszett vakmerőségből abba akarja hagyni a megkezdett vállalkozást.

— Eredj utadra, ha félsz! — kiáltott fel Matho. — Szurkot, ként, elefántokat, lovakat ígértél nekünk, hol vannak?

Narr' Havas emlékeztette, hogy ő semmisítette meg Hanno utolsó cohorsait; — a mi az elefántokat illeti, ezekre most vadásznak az erdőkben, a gyalogosokat fegyverzik, a lovak már útban vannak és a vállaira omló strucztoollakat simogatva a numidiai nőies ka-

czérsággal forgatta szemeit és kihívóan mosolygott. Matho nem tudott neki felelni.

Ekkor azonban verejtékkal fedett, rémült arczú, vérző lábú, kioldódott övű ismeretlen férfi lépett a sátorba; keble úgy zihált, hogy kiálló bordái majd szétpattantak és valami ismeretlen nyelven beszélve, tágra nyitott szemekkel nézett, mintha csatáról szólna. A király kirohant a sátorból és lovasait szólította.

Körbe sorakoztak előtte a síkon. Narr' Havas lehajtott fejjel és ajkait harapdálva ült lován. Végre két csapatba osztotta embereit; az egyiknek azt mondta, hogy várjanak reá, azután a másiknak parancsoló mozdulattal jelt adott a vágatásra és a hegyek irányában eltűnt a messzeségben.

— Uram! — mormolta Spendius, — nem szeretem az ily különös véletleneket; a suffeta hazajön, Narr' Havas pedig távozik . . .

— Eh! mit törődöm vele! — felelt megvetően Matho.

Most már egy okkal több volt, hogy egyesülve Autharit-tal, megelőzzék Hamilcar-t. De ha abbaahagyják a városok ostromát, a lakosok kijöhetnek, hátba támadhatják őket, míg szemközt a carthagoiak állanak. Sok tanakodás után a következőkben állapotok meg, a mikre nézve azután haladéktalanul a kivitelhez láttak.

Spendius tizenötezer emberrel a Macaron átvezető hídhöz vonult, mely háromezer lépésnyire volt Uticatól; a hídfőket négy óriási, catapultákkal fölszerelt toronnyal erősítették meg. Fatörzsekkel, sziklatömbökkel, tüskés sövénynyel és kőfalakkal elzárták a hegyekben az összes ösvényeket és átjárókat; a csúcsokon száraz füvet halmoztak össze, a mit jeladásul meggyujtsanak és bizonyos távolságokban a messzire nézésben gyakorlott pásztorokat állítottak föl.

Hamilcar kétségkívül nem fogja a meleg-vizekhez vezető hegyi utat választani, mint a hogy Hanno tette. Gondolhatja, hogy Autharit, a terület ura, elzárja előle az utat. De meg egy, mindjárt a hadjárat kezdetén szenvedett kudarcz vesztét okozná, ha pedig győzelmet aratna, csakhamar újra kellene kezdenie a harczot, mert

hogy a zsoldosok még arrább vannak. Kiköthetne még a Szöllőfürtök-fokánál is, hogy azután innen vonuljon valamelyik város felé. Ebben az esetben azonban két hadsereg közé jutna, a mi oly oktalanság lenne, hogy kevés számú haderejével nem követheti el. Következésképpen az Ariana tövében kellett haladnia, azután balra fordulnia, hogy kikerülje a Macar torkolatait és egyenesen a hídnak tartson. Matho itt várta.

Éjszaka fáklyavilág mellett ügyelte a sánczhányókat. Most Hippo-Zarytusba sietett, azután a hegyekben folyó munkálatokat szemlélte meg, jött-ment, sohasem pihent. Spendius irigyelte erejét; de a mi a kémek ellenőrzését, az őrszemek kiválasztását, a hadigépek fölszerelését és az összes védelmi intézkedéseket illette, Matho engedelmesen követte társa utasításait és már nem beszéltek Salammbô-ról, — az egyik, mert nem gondolt rá, a másik, mert valami szemérmesség akadályozta.

Matho gyakran elbolyongott Carthago felé, hogy eshetőleg megpillantsa Hamilcar csapatait. Szemeit a láthatár szélére szegezte; hasra feküdt és ereinek lüktesét közeledő hadsereg dübörgésének hallotta.

Spendiusnak kijelentette, hogy ha Hamilcar három napon belül nem jön, összes embereivel elébe vonul és felkínálja neki a csatát. Még két nap múlt el. Spendius tartóztatta. A hatodik nap reggelén fölkerekedett.

A carthagoiak nem kevésbé türelmetlenül várták a harczot, mint a barbárok. A sátrakat épp úgy, mint a házakat ugyanaz a vágy, ugyanaz a nyugtalanság töltötte be; mindenki azt kérdezgette, mi késlelteti Hamilcar-t.

A suffeta időről-időre fölment Eschmoun templomának kupolájára a hold-jelentő mellé és a szél fúvását figyelte.

Egy nap, Tibby hónap harmadikán volt, látták, hogy gyors léptekkel jön le az Acropolisról. A Mappaliakon nagy zsvajgás támadt. Csakhamar az utcák megélénkültek és a katonák mindenfelé elkezdtek fegyverkezni, míg asszonyaik sírva borultak keblükre, az-

után gyorsan a Khamon-térre siettek, hogy sorba álljanak. Nem volt szabad őket követni, se beszélni velök, se a sánczokhoz közeledni; néhány pillanatig az egész város néma volt, mint egy nagy sír. A katonák lándzsáikra támaszkodva merengtek, a többiek pedig a házakban sóhajtoztak.

Mikor a nap leszállt, a sereg a nyugati kapun kivonult a városból; de a helyett, hogy Tunis felé, vagy a hegyeken át Utica irányába fordultak volna, a tengerparton haladtak és csakhamar elértek a lagunához, melyben a sótól fehérlő kerek szigetek úgy csillogtak, mintha ott felejtett óriási ezüsttálak lennének.

Azután a tócsák mind sűrűbben következtek egymásra. A talaj lassankint folyton puhább lett, a lábak besüppedtek. Hamilcar nem fordult vissza. Egyre a sereg élén járt és lova, mely, mint valami sárkány, sárga foltokkal volt tarkázva és szájából szórta a tajtékot, a sarkantyúdöfések alatt nagy lépésekkel dagasztotta az iszapot. Beállt az éj, holdvilágtalan éj. Néhányan azt kiabálták, hogy vesztükbe mennek; Hamilcar elvétette és a szolgálknak adta fegyvereiket. E közben a sár mind mélyebb lett. A teherhordó állatokra kellett kapaszkodni, mások a lovak farkába csimpaszkodtak; az erősek vonszolták a gyöngéket és a ligurok csapatja a lándzsák hegyével hajtotta előre a gyalogságot. A sötétség fokozódott. Elvesztették az utat. Mindnyájan megálltak.

Ekkor a suffeta rabszolgái előre siettek, hogy megkeressék a czölöpöket, melyeket parancsára szabályos távolságban a földbe vertek volt. A sötétben kiáltásokkal adtak jelt és a sereg messziről követte őket.

Végre kezdték érezni, hogy a talaj keményebbé válik. Azután homályosan fehérlő görbület látszott és a Macar partján lelték magukat. Noha hideg volt, nem gyújtottak tüzet.

Éjfél tájban forgószél támadt. Hamilcar felkölttette a katonákat, de egyetlen kürt se harsogott: a kapitányok csendesen vállon koppintották embereiket.

Egy magastermetű ember bement a vízbe. Nem ért az övéig sem; át lehetett gázolni.

A suffeta elrendelte, hogy harminczkét elefántot

száz lépéssel feljebb állítsanak fel a folyóban, míg a többi, lentebb fölállítva, arra szolgált, hogy feltartóztassa azokat az embereket, a kiket az ár elsodorna és erre mindnyájan, fegyvereiket fejük fölé tartva, mintegy két fal között átmentek a Macar-on. Hamilcar megfigyelte volt, hogy a nyugati szél, fölkavarva a homokot, eltömeszti a folyót és természetes átjárót formál benne.

Most már a balparton volt, szemben Uticaval és tágas síkságon, a mi előnyös volt elefántjaira nézve, melyek hadseregének erejét alkották.

E lángelméjű művelet föllelkesítette a katonákat. A Hamilcar iránt való rendkívüli bizalom megújult bennök. Rögtön a barbárokra akartak rohanni; a suffeta két óráig pihentette őket. A hogy a nap feltűnt, három sorban nyomultak előre a síkon: elől haladtak az elefántok, utánuk következett a könnyű gyalogság és a lovasság, végül pedig jött a phalanx.

Az Utica előtt táborozó barbárok és a híd körül levő tizenötezer zsoldos meglepetve látták a távolban hullámozni a földet. A szél, mely nagyon erősen fúj, homoktölcséreket kergetett; mintegy a talajból kiszakítva, nagy, szőke fellegekké szélesültek, azután megszakadoztak és folyton újra kezdődtek, elfedezve a zsoldosok elől a pun sereget. A sisakokra erősített szarvak miatt némelyek azt hitték, hogy ökörcsorda közeledik; mások, a kiket a köpenyek lobogása tévesztett meg, szárnyakat véltek látni, míg azok, a kik sok földet bejártak, vállat vonva, a délibáb játékának mondták az egészet. E közben azonban valami óriási egyre közeledett. A puszta felszínén lélekzethez hasonló lengeségű kis párafelhők hömpölyögtek; a nap, mely már magasabbra hágott, erősebben ragyogott: az éles és mintegy rezgő fény mélyebbnek láttatta az égboltozatot és áthatva a tárgyakat, meghatározhatatlanná tette a távolságokat. Az óriási síkság mindenfelé beláthatatlan messzeségbe nyúlt és a talaj majdnem észrevehetetlen hullámossága egész a láthatár széléig terjedt, melyet hosszú kék vonal, a tenger szegett be. A két sereg a sátrak előtt állva nézgetett; az uticaiak, hogy jobban lássanak, a sánczokon tolongtak.

Végre több vízszintes vonalat különböztettek meg, melyek egyenletesen csipkézetteknek látszottak. Mind vastagabbá váltak, megnövekedtek; fekete halmok himbálóztak ide-oda; hirtelen négyszögletesre nyesett bokrok tüntek föl: elefántok és lándzsák voltak. Valamennyien egyetlen kiáltásban törtek ki: — „A carthagoiak!“ és jeladást sem várva, minden parancsszó nélkül az uticai katonák és a híd körül táborozók összeszaladtak, hogy együttesen essenek Hamilcar-nak.

Spendius megreszketett e névre. Lihegve ismételte: „Hamilcar! Hamilcar!“ — és Matho nem volt itt! Mit tegyen? Menekülésre nincs mód! A meglepetés, a suffetától való rettegése, főleg azonban a gyors elhatározás sürgössége egészen megzavarták; ezer kardszúrás-tól általjárva, lefejezve, holtan látta magát. E közben már szólították; harmincezer ember állt készen, hogy kövesse; düh szállta meg saját maga ellen; a győzelem reményébe kapaszkodott, mely csupa gyönyörűséget ígért számára és bátrabbnak hitte magát Epaminondasnál. Sápadságának leplezésére cinobert kent az arczára, azután felcsatolta lábpánczélijait, vértjét, felhajtott egy csésze tiszta bort és szaladt csapata után, mely az uticai sereghez igyekezett.

A két sereg oly gyorsan egyesült, hogy a suffetának nem volt ideje embereit csatarendbe állítani. Apránként meglassította az előnyomulást. Az elefántok megálltak; strucztollas fejüket ide-oda ingatták, miközben orrmányukkal lapoczkáikat csapkodták.

A köztük lévő nyílások mélyén a veliták cohorsait lehetett látni, még hátrább a clinabarok sisakjait, napfényben ragyogó kardokat, vérteket, tollbokkrétákat és lengő zászlókat. Azonban a tizenegyezerháromszázkilenczvenhat emberből álló carthagoi sereg még ily erősnek sem látszott, mert keskeny, összeszorult, hosszúkás négyszöget alkotott.

Ily gyöngének látván ellenfelüket, a barbárok, a kik háromszor annyian is voltak, mérhetetlen öröme gyúltak; Hamilcart nem látták. Talán otthon maradt? Egyébként mit törődnek vele? A megvetés, a mit e szatócsok iránt éreztek, fokozta bátorságukat és még mielőtt Spen-

dius parancsot adott volna, már tudták és teljesítették, a mit tenniök kellett.

Hosszú egyenes vonalba fejlődtek, mely túlért a pun sereg szárnyain, úgy, hogy azt teljesen körülzárhas-sák. A mikor azonban már csak háromszáz lépésre voltak egymástól, az elefántok, a helyett, hogy előrehaladtak volna, megfordultak; a clinabarok is sarkon fordulva, követték példájukat és a zsoldosok még nagyobb meglepetésére az összes íjászok és parittyások szintén utánok eredtek. A carthagoiak tehát félnek, menekülnek! A barbárok rettenetes üvöltésbe törtek ki és tevéjének hátán Spendius elkiáltotta magát: „Ah! tudtam én ezt! Előre! előre!”

Dárdák, kelevézek, parittyá-golyók süvítettek a levegőben. Az elefántok, a hátukba akadt nyílveosztoktól izgatva, gyorsabb ügetésbe fogtak; nagy porfelleg támadt körülöttük és eltűntek, mint árnyak a ködben.

Közben azonban a háttérből dübörgő léptek lármája hallatszott, melyet a teljes erőből fújó kürtök éles hangja harsogott túl. A kavargó porral és tolongással tele térség, mely a barbárok előtt megnyílt, örvényként szédített; néhányan belérohantak. Gyalogos cohorsok tűntek fel; összezárultak és ugyanakkor a többiek futva közeledő könnyű gyalogosokat és vágató lovasokat láttak megjelenni.

Az történt, hogy Hamilcar parancsot adott a phalanxnak, nyisson utat az elefántoknak, a könnyű csapatoknak és a lovasságnak, hogy e közön át a szárnyakra siethessenek és oly jól számította ki a barbároktól való távolságot, hogy a mikor összeértek, az egész carthagoi sereg egy hosszú, egyenes vonalban állott.

Középen tüskéllett a syntagmákból, vagyis szabályos, minden oldalon tizenhat emberből álló négyszögek-ből formált phalanx. Az összes osztagok vezetői, hosszú, hegyes vaslándzsák közé ékelve álltak, a melyek egyenlőtlenül nyúltak előre, a mennyiben a hat első sor közepén fogva keresztezve tartotta a lándzsát, míg a tíz következő sorban minden ember a mögötte levőnek vállán nyugtatta a magáét. Az arczok félig eltűntek a

sisakrostély alatt; mindegyiknek a jobblábát bronz láb-pánczél borította; a nagy, hengerformájú pajzsok egész a térdig értek és az egész rettenetes négyszögű tömeg, mintha egy darabból volna, élőnek látszott, mint valami állat és úgy működött, mintha gép lenne. A két oldalt két cohors elefánt fedezte; az állatok részketve hullatták le magukról a nyílveeszöket, melyek megakadtak fekete bőrükben. A tarkójukon fehér tollak között kuporodó indiaiak a csákányuk fokával tartóztatták őket, míg a tornyokban egész a vállig elfedezett íjászok kifeszített nagy nyílakon égő kóczczal körülcsavart vasveeszöket tartottak. Az elefántok mellett jobbról és balról parittyások sűrögtek, parittyával a derekuk körül, egy másikkal a fejükön, a harmadikat pedig jobb kezükben tartva. Azután következtek a clinabarok, a kik, oldalukon egy négerrel, lándzsájukat előrszegezve tartották a velök egyformán aranynyal borított lovak fülei között. Mellettük álltak egymással szabályos távolságban a könnyű fegyverzetű katonák hiúzbörből való pajzsaikkal, melyek mögül kilátszottak a balkézben tartott dárdák hegyei, míg a széleken a két-két lóval ellátott tarentiniek szegték be a katonákból álló falat.

A barbárok serege ellenben nem tudta megőrizni a sort. A rengeteg hosszú vonalban meghajlások, közök támadtak; a futástól mindnyájan kimerülve lihegtek.

A phalanx nehézkes mozgással, az összes sarissákat előrszegezve, nekilendült; az óriás nyomás alatt a zsoldosok nagyon is vékony vonala a középben csakhamar behorpadt.

Erre a carthagoi szárnyak is kifejlődtek, hogy közrefogják a barbárokat; az elefántok követték őket. Rézsut szegezett lándzsáival a phalanx átvágta a zsoldosok csatasorát; a két óriási töredék ide-oda hullámozott; a szárnyakon harczoló parittyások és íjászok visszaszorították az ellent a phalanx felé. Hogy a barbárok kiszabadíthassák magukat, arra hiányzott a lovasság; mindössze kétszáz numidájuk volt, kik a clinabarok jobb szakaszára vetették magukat. A többiek mind be voltak rekesztve, nem tudtak kijutni a carthagoiak sorai közül. A veszély nagy volt és sürgősen kellett határozni.

Spendius parancsot adott, hogy a két oldalon támadják meg a phalanxot és így törjék át sorait. De most a rövidebb sorok a hosszabbak mögé léptek, állást foglaltak és a phalanx az oldalakon is oly rettenetes erővel fordult a barbárok ellen, mint az imént a homlokzaton.

A zsoldosok a sarissák nyelét igyekeztek csapásaikkal összetörni, de a hátuk mögé került lovasság akadályozta támadásukat és a phalanx, az elefántokra támaszkodva, hol összehúzódott, hol kitágult, egyszer négyszöget, aztán kúpot, rhombust, trapezt, pyramist formált. Az első sortól az utolsóig állandóan kettős mozgás hullámzott benne, a mennyiben, a kik hátul álltak, egyre előre törekedtek, míg az első sorban levők, fáradtság vagy sebesülés miatt hátrafelé húzódtak. A barbárok a phalanxhoz szorítva látták magukat. Azonban ennek is lehetetlen volt előrejutnia; azt lehetett volna hinni, hogy tengert lát az ember, melyben érczpikkelyek között vörös tollbokréták lengenek, míg a fényes pajzsok ezüsttajték gyanánt torlódnak. Néha széles áradat hullámzott az egyik széltől a másikig és vissza, a középen pedig mozdulatlan tömeg állott. A lándzsák váltakozva süllyedtek és emelkedtek. Másutt a meztelen kardok oly gyorsan villogtak, hogy csak a hegyüket lehetett megkülönböztetni, míg a lovas turmák körökben nyitottak maguknak utat a tömegben, mely mögöttük kavarogva zárult össze újra.

A kapitányok szavát, a kürtök harsogását és a lyrák csengését túlhangozta a sivítás, melylyel az ólomgolyók és agyaglövegek a levegőt hasították, kiugraszta a kezekből a bárdokat, a koponyákból az agyvelőt. A sebesültek egyik kezükben pajzsukat tartva maguk elé, a másikkal kinyújtották kardjukat, melynek markolatát a földre támasztották, míg mások, vértócsákban fetrengve, ide-oda forgolódtak, hogy a reájuk gázolók sarkába harapjanak. A tömeg úgy össze volt préselve, a por oly sűrű, a kavarodás oly nagy volt, hogy semmit se lehetett megkülönböztetni; a gyávákat, kik magukat kegyelemre meg akarták adni, nem is hallották. Mikor a kezekből kifogytak a fegyverek, testtel test ellen viaskodtak; a bordák összeroppantak a vértek nyomásától és a holttestek

hátracsuklott fővel lógtak a szorító karok között. Egy hatvan umbriaiból álló csapat előre szegezett lándzsákkal, rendíthetetlenül és fogcsikorgatva, szilárd léptekkel nyomult előre és egyszerre két syntagmát kényszerített hátrálásra. Epirusi pásztorok a clinabarok baloldali szakaszára vetették magukat, belekapaszkodtak a lovak sörényébe és körbe forgatták botjaikat; az állatok felágaskodva levetették lovasaikat és tovaszánguldottak a síkon. A szanaszét levő pun parittyások ámulva álltak. A phalanx kezdett ingadozni, a kapitányok fejüket vesztve szaladgáltak, a pásztorok szorították a katonákat és a barbarok újra rendbe szedték magukat; ismét támadtak, a győzelem az ő részükön látszott.

Ekkor azonban kiáltás, rettenetes kiabálás, a fájdalom és a düh ordítása hallatszott: a hetvenhét elefánt volt, mely most kettős sorban törtetett előre, mert Hamilcar bevárta, míg a zsoldosok egy helyre csoportosulnak, hogy akkor eressze rájuk a rengeteg állatokat; az indusok oly hevesen szurkálták őket, hogy a vér végigfolyt nagy füleiken. Miniummal bemázolt orrmányaik vörös kígyókhöz hasonlóan nyúltak fel a levegőben; szűgyükön nagy ércz tövis meredt előre; hátukat pánczél fedte, agyaraik görbe kardhoz hasonló vaspengével voltak meghosszabbítva — és hogy vadabbak legyenek, borsból, tiszta borból és tömjénből való keverékkel ittasították meg őket. Megrázták csörgős nyakláncukat, ordítottak és az elefántarchok lehajtották fejüket a gyújtó nyilvesszők elől, melyek a tornyok tetejéről elkezdtek repülni.

Hogy jobban ellenállhassanak, a barbarok sűrű tömegekbe verődtek; az elefántok dühösen a közepüknek rontottak. A szűgyükön levő tövis, mint a hajó orra a hullámokat, úgy szelte a cohorsokat, melyek torlódva húzódtak előlük. Orrmányaikkal agyonszorították az embereket vagy pedig felkapva a földről, fejük felett a tornyokban levő katonákhoz emelték őket; agyaraikkal felhasították a hasat, a levegőbe hajigálták az embereket és a kampós csontokról hosszú bélrészletek lógtak alá, mint kötelek az árboczokról. A barbárok azon igyekeztek, hogy kitolják szemeiket és átvágják térdüket; mások a

hasuk alá csúszva, kardjukat markolatig döfték beléjük és agyonnyomatva pusztultak el alattuk; a legbátrabbak a szíjakba kapaszkodtak és nem törődve a lángokkal, golyókkal, nyilvesszőkkel, a bőrhevedereket vagdalták, míg nem a fűzfából font torony összeomlott, mintha kőből rakták volna. A jobb szárnyon levő elefántok közül tizennégy, a sebestől felbőszülten, a második sor ellen fordult; az indusok felhasználták a kalapácsot és vésőjüket a koponyaeresztékre illesztve, teljes erővel reá ütöttek.

A rengeteg állatok megcsuklottak és egymás hegyé hulltak. Egész hegy támadt belőlük és a holttetemek és fegyverzetek e halmán, egyik szemében nyilvesszővel és lábaival lánczok közé szorítva egy óriási elefánt, melyet *Baal haragjá*-nak neveztek, egész estig üvöltött.

A többiek azonban, mint hódítók, a kik kéjelegnek a rombolásban, mindent össze-vissza hánytak, zúztak, tiportak; dobálták a holttesteket és a roncokat. Hogy a körben sorakozó manipulusokat viaszorítsák, állandó keringésben forogtak hátsó lábaikon, de e mellett folyton haladtak előre. A carthagioak megkettőződni érezték erejüket és a csata újra kezdődött.

A barbárok inogtak; a görög hopliták elhajították fegyvereiket, a többieket rémület szállta meg. Látták, a mint Spendius reálapul tevéjére és két dárdával sarkantyúzza azt ügetésre. Erre mindnyájan a szárnyak felé tódultak és szaladtak Utica irányába.

A clinabarok, kiknek lovai ki voltak merülve, meg sem kísérelték, hogy elérjék őket. A ligurok, a szomjúságtól epedve, nagy kiabálással a folyóhoz akartak sietni. A carthagoiak azonban, kik a syntagmák közepén álltak és kevesebbet szenvedtek, reszkettek a vágytól a bosszú után, mely futott előlük; már a zsoldosok üldözésére akartak sietni, mikor megjelent Hamilcar.

Ezüst kantárszárakon tartotta vissza tigrisfoltos lovát, melyet egészen elborított az izzadság. A sisakjának szarvaira erősített szalagok csapkodva szálltak mögötte a levegőben; kerek pajzsát bal czombja alá csúsztatta. Háromcsúcsú lándzsájának egy intésével megállította a sereget.

A tarentiniek gyorsan átugrottak lovukról a másikkra és elvágattak jobbra és balra, a folyó és a város felé.

A phalanx kényelmesen végzett a barbárok maradvékával. A hogy a kardok elérték őket, a zsoldosok behunyva szemüket, kitárták keblüket. Mások a végletig védelmezték magukat; ezeket, mint a veszett kutyákat, messziről kövekkel hajigálták agyon. Hamilcar azt kívánta, hogy ejtsenek foglyokat; de a carthagoiak csak kedvük ellen engedelmeskedtek neki, olyannyira élvezetet szerzett nekik, hogy kardjukat a barbárokba düfjék, Merthogy nagyon melegük volt, meztelen karokkal dolgoztak, mint az aratók és mikor megálltak, hogy egy kissé kifújják magukat, tekintetükkel egy lovast követtek, ki egy futó katonát üldözött a síkon. Utólérvén, hajánál fogva megragadta, egy ideig így tartotta, azután egy bárdcsapással leütötte a fejét.

Leszállt az éj. A carthagoiak is, meg a barbárok is eltűntek. Az elszabadult elefántok a láthatár szélén száguldoztak, hátukon égő tornyukkal. Az elszórt lobogás áttűnt a homályon, mint megannyi félig ködbe vesző partiláng és a síkon nem látszott más mozgás, mint a folyóé, mely megáradva a hulláktól, ezeket a tenger felé hömpölyögtette.

Két órával utóbb megérkezett Matho. A csillagok világánál hosszú egyenlőtlen rendeket látott a földön heverni.

A barbárok sorai voltak. Lehajolt; mindnyájan halva voltak. Kiáltott; egy hang se válaszolt neki.

Seregével aznap reggel hagyta el Hippo-Zarytus-t, hogy Carthago ellen vonuljon. Mikor Uticához ért, Spendius serege épp akkor távozott el onnan és a lakosok a hadigépeket gyujtogatták. Elkeseredett harcz támadt. Minthogy azonban a rivalgás, mely a híd felől hallatszott, érthetetlen módon mind hangosabb lett, Matho a legrövidebb úton, a hegyeken át odasietett és mert a barbárok a síkságnak menekültek, senkivel se találkozott.

Szemben vele kis pyramisformájú tömegek emel-

kedtek és a folyó innenső oldalán, közelebb a parthoz a föld színén mozdulatlan világosságok látszottak. A cart-hagoiak ugyanis visszavonultak a híd mögé, de a barbárok megtévesztése végett a suffeta nagyszámú őrszemet állíttatott a másik partra.

Matho, mindegyre előhaladva, pun jelvényeket vélt megpillantani, a mennyiben gulákba rakott lándzsákon, melyeket azonban nem lehetett megkülönböztetni, mozdulatlan lófejek látszottak, míg a távolból nagy zsivaigás, énekelés és pohárcsengés hallatszott.

Most már nem tudván, hogy hol van, sem hogy miként találja meg Spendius-t, telve aggodalommal, megzavarodva és vak homályban visszasiétt az úton, a melyen jött. Már derengett a hajnal, mikor a hegytetőről megpillantotta a várost, köröskörül a hadigépek lángoktól megfeketedett vázaival, melyek mint megannyi óriás csontváz támaszkodtak a falakhoz.

Valami rendkívüli némaságban és kimerültségben pihent minden. Katonái között a sátrak szélén majdnem egészen meztelen férfiak aludtak hátukon fekvé vagy pedig homlokukat pánczéljukon nyugvó karjukra hajtva. Némelyek véres kötést csavargattak le lábaikról. A haldoklók lassan forgatták fejüket, mások vánszorogva vizet hoztak nekik. A szűk úton az őrszemek fel és alá jártak, hogy kimelegüljenek vagy pedig a láthatár felé fordulva, lándzsájukat vállukon tartva, vad kifejezéssel me-reven álltak.

Matho Spendius-t két botra feszített vászonrongy alatt, térdein összekulcsolt kezekkel, lehorgasztott ívvel ülve találta.

Hosszú ideig szótlánul maradtak.

Végre Matho megszólalt: — Legyőzve! — mormolta.

Spendius komor hangon visszhangozta: — Úgy van, legyőzve!

És minden kérdésre csak egy-egy csüggedt kézmozdúlattal válaszolt.

A nyögés és a hörgés azonban elhallatszott hozzájuk. Matho felcsapta a vásznat. A katonák látványa egy

másik, ugyane helyen szenvedett vereségre emlékeztette és fogcsikorgatva kiáltott fel:

— Nyomorult! Egyszer már . . .

Spendius közbevágott:

— Te akkor nem voltál jelen.

— Mert átok nehezedik reám! — kiáltott Matho. — De végül mégis elérem! Le fogom győzni! Megölöm! Ah! ha ott lettem volna . . . — A gondolat, hogy elmulasztotta a csatát, még jobban emésztette, mint a vereség. Kirántotta kardját és a földre dobta. — De hogy verhetek meg benneteket a carthagoiak?

Az egykori rabszolga belefogott, hogy leírja a hadműveleteket. Mathonak úgy tünt fel, mintha a saját szemével látná és dühe egyre növekedett. Az uticai seregnek, a helyett, hogy a híd felé szaladt, hátba kellett volna támadnia Hamilcart.

— Eh! ezt én is tudom! — mondá Spendius.

— Mélyebb sorokba kellett volna állítaniok az embereket, a velitaknak nem lett volna szabad a phalanxszal szemben lenniök, útat kellett volna nyitni az elefántoknak. Még az utolsó pillanatban is mindent visszanyerhettetek volna, semmi sem kényszerített a futásra.

— Láttam őt, — felelt Spendius, — a mint szálló vörös köpenyében, fölemelt karokkal, kiemelkedve a kavargó porból vágatott, mint sasmadár, mely a cohorsok szélén kering és fejének minden intésére hol öszszébb tömörültek, hol előre rohantak; a tömeg egymás közelébe sodort bennünket; reámnézett és úgy éreztem, mintha hideg vas járta volna át szívemet.

— Talán volt valami különös oka, hogy éppen ezt a napot válaszsza! — mondá Matho halkan és mintegy önmagához szólva.

Egymást kérdezgetve találgatták, miként történt, hogy a suffeta éppen a legkedvezőtlenebb napon ütött rajtuk? Azután mostani helyzetükről kezdtek beszélgetni és Spendius, akár hogy mentegesse hibáját, akár hogy maga-magát is bátorítsa, kijelentette, hogy még van remény.

— És ha nem volna is, mit bánom én! — fakadt ki Matho. — Ha egyedül maradok, se adom fel a harczot!

— Én sem! — kiáltott a görög felpattanva. Nagy léptekkel járt fel és alá; szemei csillogtak és sakálarczát különös mosolygás vonta ránczokba.

— Újra fogjuk kezdeni. Ne távozz mellőlem! A nap-pali csata nem nekem való; a kardok villogása vakítja szememet; ez betegség, nagyon is sokáig voltam az er-gastulumban. Hanem mondd, hogy éjszaka idején mász-szam meg a falakat és én behatolok a várba és mire a kakasok kukorékolnak, a holttetemek már hidegek lesz-nek! Vagy mutass valakit, vagy valamit, ellenséget, kin-cset, nőt, — ismételte: — nőt, legyen bár királynak a leánya, élve fektetem lábaidhoz vágyaid tárgyát. Sze-memre veted, hogy Hannoval szemben elvesztettem a csatát, holott végül mégis megnyertem. Valld be! Az én disznócsordám nagyobb hasznunkra volt, mint egy egész phalanx spártai. — És engedve a szükségérzetnek, hogy dicsérje magát és elégtételt nyerjen, sorba elszámlálta mindazt, a mit a zsoldosok érdekében tett. — A suffeta kertjében én biztattam fel a gallust! Siccaban mindnyáju-kat megörjítettem a köztársaságtól való rettegéssel! Giscon lecsöndesítette volna őket, de én nem engedtem, hogy a tolmácsok szóhoz jussanak. Ah! hogy tátották a szájukat! Emlékszel? Téged bevittelek Carthagoba; el-loptam a zaimphot. Elvezettelek ő hozzá. Még többet fogok tenni, — majd meglátod! — És felnevetett, mint egy örült.

Matho tágranyitott szemekkel nézte. E gyáva, de egyúttal mégis oly rettenetes ember valami kényelmetlen érzést keltett benne.

A görög újjaival csettintve, jókedvűen folytatta:

— Evoé! Eső után megint kisüt a nap. Én dolgoz-tam a kőbányákban és ittam massicait a magam hajóján, aranyos ernyő alatt, mint egy Ptolemaeus. A balsors arra való, hogy még ügyesebbé tegyen bennünket. Mun-kával szolgálatunkba hajthatjuk a szerencsét. Kegyeli az okosakat. Hozzánk fog pártolni!

Odalépett Mathohoz és megragadta a karját:

— Uram, a carthagoiak biztosra veszik, hogy győz-tek. Neked egész sereged van, a mely nem harczolt és a te embereid engedelmeskednek parancsodnak. Menj elől

velök; az enyéme, hogy bosszút álljanak, követni fognak benneteket. Még maradt háromezer cariaim, ezerkétszáz parittyásom, egy csomó ijászom, több teljes cohorsom! Még esetleg phalanxot is formálhatunk. Menjünk vissza!

Matho, elkábulva a csapástól, eddig még nem is gondolt rá, hogy mi módon segítsen magán. Nyitott szájával hallgatta Spendius és a bronzpántok, melyek körül fogták, hullámozóan rezegtek szívének dobogásától. Felvette kardját és elkiáltotta magát:

— Kövess! Menjünk!

A kiküldött kémek azonban azt jelentették, hogy a carthagoiak halottai el vannak takarítva, a híd romokban hever és Hamilcar eltűnt.

IX.

Hadban.

Hamilcar azt gondolta, hogy a zsoldosok Uucanál fogják várni vagy pedig visszajönnek, hogy újra ellene forduljanak és mert erejét nem vélte elégségesnek sem a támadásra, sem ennek a visszaverésére, dél felé vonult, még pedig a folyó jobb partján, a mivel védve volt minden hirtelen meglepetés elől.

Az volt a szándéka, hogy egyelőre szemet hunyva lázadásuk felett, az összes törzseket elpártolásra bírja a barbároktól; ha majd azután külön-külön lesznek, rájuk veti magát és kiirtja őket.

Két hét alatt lecsendesítette a Thuccaber és Utica közé eső vidéket, Tignicabah, Tessurah, Vacca és még más nyugoti városokkal együtt. A hegyek között épült Zunghar, a templomáról híres Assuras, a fenyőmagban termékeny Djeraado, Thapitis és Hagur követeket küldtek hozzá. A mezők lakói élelmiszerral megrakodva járultak eléje, megcsókolták a lábát, a katonák lábait és panaszkodtak a barbárok ellen. Néhányan zsoldos-fejeket hoztak zsákokban, mondván, hogy ők ölték meg a katonákat, holott holttetemekről vágták le a fejeket, mert

sokan a barbárok közül futás közben eltévedtek és egyes helyeken olajfák alatt vagy a szőlőben holtan lelték meg őket.

Hogy a népet elkápráztassa, Hamilcar mindjárt a győzelem után való nap útnak indította Carthagoba a kétezer foglyot, ki a csatáéren esett a kezébe. Százas csoportokra osztva, hosszú sorban jöttek hátraszorított karjaikkal a nyakukra erősített vasrúdhoz fűzve és a vértől csepegő sebesülteknek is lakolniok kellett, mert a mögöttük haladó lovasok ostorcsapásokkal kergették őket.

A carthagoiak örjöngtek az örömtől! Azt beszélték, hogy hatezer barbár esett el; a többi nem tarthatja magát, vége a háborúnak; az utczákon ölelkeztek az emberek és a pataekák arczát, köszönetképpen, vajjal és fahéjjal dörzsölték. A nagyszemű, kövérhasú, vállig föl-emelt karokkal álló istenek a megújított festéstől mintegy elevenséget kaptak és olybá látszottak, mintha részt vennének a nép örvendezésében. A gazdagok feltárták kapúikat; a város visszhangzott a csörgődobok lármájától; a templomok egész éjjel fényárban úsztak és az Istennő szolgálónői lejöttek Malguaba és az utczasarkokon sycomorfa-emelvényeket állítottak, a melyeken mindenkinek odaadták magukat. A győzőknek földbirtokokat, Melkarthnak áldozatokat, a suffietának háromszáz aranykoronát szavaztak meg és párthívei azt javasolták, hogy új előjogokkal és kiváltságokkal is ruházzák fel.

Hamilcar felszólította az öregeket, kezdjenek tárgyalásokat Autharittal, hogy — ha másként nem — az összes barbárok ellenében adja ki az öreg Giscon-t és a többi fogoly carthagoit. A lybiai és numidiai katonák, a kikből Autharit serege állott, alig ismerték az itáliai vagy görög származású zsoldosokat és ha a köztársaság annyi sok barbárt ajánl föl ily kis számú carthagoiért, ez annyit jelent, hogy azok mítsem érnek, emezek pedig nagyon is sokat. Cselfogást szimatoltak. Autharit elutasítólag válaszolt.

Erre az öregek elrendelték, hogy a foglyokat ki kell végezni, noha a suffieta azt írta nekik, hogy ne öljék meg őket. Úgy számított, hogy a legderekabbakat besorozza

csapatai közé, hogy ilyesformán más barbárokat is át-
pártolásra bírjon. De a gyűlölet legyűrte a meggondolást.

A kétezer barbárt a Mappaliák síroszlopaihoz kötötték, és kereskedők, konyhaszolgák, zsinórfonók, sőt asszonyok is, az elesettek özvegyei gyermekeikkel együtt, mindazok, a kiknek csak tetszett, nyílazhatták őket. Hogy kinszenvedésük tovább tartson, lassan czéloztak reájuk, azután leeresztették az íjjat, majd megint fölemelték és a tömeg üvöltve tolongott körülöttük. Bénák hordágyon hozták el magukat, mások, előrelátásból élelmiszert is hoztak magukkal és egész estig maradtak, ismét mások az éjszakát is ott töltötték. Sátorakat vertek, a melyekben ittak. Ijjak kölcsönadásával többen szép összeget kerestek.

Azután a meglövdözött holttesteket, melyek megannyi vörös szobornak látszottak a sirokon, állva hagyták és a lelkesedés átragadt még a malgaiakra is, a kik öslakos családoktól származtak és rendszerint közönyösök voltak a haza ügyei iránt. Most, hálából az élvezetért, a mit nekik nyujtottak, érdeklődéssel kezdtek viseltetni sorsa iránt, punoknak érezték magukat és az Öregek dicsérték a saját okosságukat, hogy a bosszúban egybeolvasztották az egész népet.

Nem hiányzott az Istenek jóváhagyása sem, a mennyiben minden oldalról hollók sereglettek. Rekedt káro-gással keringtek a levegőben és óriási felhőbe verődtek, mely állandó forgásban volt. Clypeából, Rhadesből és Hermaeum fokáról is lehetett látni. Néha hirtelen megszakadt és fekete csigavonalakban tágult a messzeségbe, a közepén lecsapott egy sas, hogy azután újra felröppenjen; a terrasszokon, a kupolákon, az obeliszkek csúcsán és a templomok párkányán itt-ott nagy madarak ültek, melyek emberhús-czafatokat tartottak vértől vöröslő csőrükben.

A búz miatt a carthagoiak végre is reászánták magukat, hogy eloldják a holttesteket. Néhányat közülök elégettek; a többit a tengerbe hányták és a hullámok, az északi szélről üzetve, az öböl végén, Autharit tábora előtt, a partra vetették őket.

E bosszúállás kétségtelenül megrémítette a barbá-

rokat, mert Eschmoun templomának tetejéről látni lehetett, hogy fölszedik sátraikat, összeterelik nyájaikat, szamarakra rakják podgyászaikat és az egész sereg még aznap este elvonúlt.

Az volt a feladata, hogy a Forró-Vizek és Hippo-Zarytus között ide-oda portyázva, megakadályozza a suffetát, hogy a tyriai városokhoz közeledjen vagy Cartagoba visszatérjen.

Ezzel egyidejűleg a másik két sereg délfelé igyekezett öt utólélni, Spendius keletről, Matho pedig nyugotról, úgy tervezve, hogy azután mindhárman egyesülnek és körülfogják. Közben nem remélt segítséget is kaptak: Narr' Havas visszajött és háromszáz szurokkal megrakott tevét, huszonöt elefántot és hatezer lovast hozott magával.

A zsoldosok gyöngítése végett a suffeta eszélyesnek vélte, hogy a numidát távol, a maga országában foglalkoztassa. Még Carthagoból megegyezett Masgabával, egy gätuliai rablóval, a ki birodalmat akart alapítani. Pun pénzzel és szabadságot ígérve nekik, a kalandor fölkelésre bírta a numidiai tartományokat. Narr'Havas azonban, dajkájának fiától értesülve a dolgokról, becsapott Cirtaba, a cziszternák vizével megmérgezte a győzőket, leüttetett néhány fejet, helyreállította a rendet és még a barbároknál is felbőszültebben fordult a suffeta ellen.

A négy sereg vezére megállapodott egymással a hadjárat tervében. A harcz hosszúnak ígérkezett; minden eshetőséget számításba kellett venni.

Először is elhatározták, hogy segítségül hívják a rómaiakat. E küldetést Spendiusra akarták bízni, de mint szökevény nem merte vállalni, így azután tizenkét görögöt választottak, a kik Annaba-ban egy numidiai bárkára szálltak. Azután a vezérek azt kívánták, hogy az összes barbárok esküdjenek feltétlen engedelmességet. A kapitányok mindennap ruha- és lábbeli-szemlét tartottak; az őrszemeknek megtiltották, hogy pajzsot vigyenek magukkal, mert gyakran megtörtént, hogy lándzsájukhoz támasztották és reáborulva elaludtak; a kiknek valami podgyászuk volt, kénytelenek voltak azt elhagyni; római

mód szerint mindent a háton kellett hordani. Az elefántok ellen való védekezés céljából Matho pánczélos lovascsapatot alakított, melyben ló és lovas szegekkel tüskézett vizilóbőrbe volt bujtatva és hogy a lovak patáit is megvédjék, fűből sarukat fontak számukra.

Tilos volt, hogy a falvakban fosztogassanak és a nem-pun lakosokat sanyargassák. Minthogy azonban a környék már nem tudta őket eltartani, Matho elrendelte, hogy a katonáknak élelmiszert osszanak, de a nőkkel ne törődjenek. Eleinte a zsoldosok megosztották velök az ételmet. A hiányos táplálkozás folytán sokan elgyöngültek; de egyszersmind vége-hossza nem volt a pörlekedésnek és panasznak, a mennyiben többen csábítással vagy az ételmiszer megosztásának ígéretével magukhoz csalták mások társnőit. Ekkor Matho elrendelte, hogy az összes nőket kergessék el. Autharit táborába menekültek; de a gall és lybiai nők szidalmaikkal kényszerítették őket, hogy tovább álljanak.

Végül is Carthago falai alá gyűltek, hogy Ceres és Proserpina pártfogását esdekeljék, mert Byrsaban volt egy templom, melyet a hozzávaló papokkal együtt engesztelésül a Syracusa ostrománál elkövetett borzalmasságokért a két istennőnek szenteltek. A syssitiák a gazdátlan jószágokra való joguk alapján a menekülő nők közül kiválogatták a legfiatalabbakat, hogy eladják őket, sok lacedemoniai asszonyt pedig, a kik szökék voltak, új-carthagoiak feleségül vettek.

A nők egy része makacsul kitartott a mellett, hogy követi a sereget. Ott szaladtak a syntagmák szélén, a kapitányok mellett. Hangosan kiáltozva szólították férfijaikat, belekapaszkodtak köpenyükbé, átkozódva verték a mellüket és kinyujtott karjaikkal tartották meztelen kis gyermekeiket, a kik sírtak. E látvány ellágyította a barbárokat; az asszonyok zavart és veszedelmet okoztak. Többször is elűzték őket, de mindig visszatértek; Matho Narr'Havas lovasaival lándzsáztatta őket és mikor a barbárok azt kiabálták, hogy nekik asszony kell, azzal felelt:

— Nekem sincs!

Moloch szelleme szállotta meg. Noha lelkiismerete

lázongott ellene, rettenetes dolgokat művelt, azt híván, hogy valamely isten parancsának engedelmeskedik ezzel. A mezőket, melyeket nem tudott elpusztítani, kövekkel hányatta tele, hogy terméketlenek legyenek.

Autharitot és Spendiuszt ismételt üzenetekkel sürgette, hogy siessenek. A suffeta hadműveletei azonban érthetetleneknek tüntek fel. Egymásután táborozott Eidous-nál, Monchar-nál, Tehent-nél; a kémek Ischiil-nél, Narr'Havas határainak közelében vélték láthatni és arról értesültek, hogy Teburba felett átkelt a folyón, mintha vissza akarna menni Carthago-ba. Alig ért egy helyre, már is másutt volt. Sohasem tudták, mely utakon halad. A nélkül, hogy csatát fogadott volna el, a suffeta megőrizte előnyeit; a barbároktól üzetve is olybá látszott, mintha ő vezetné őket.

A sok ide-oda menés még jobban kifárasztotta a carthagoiakat és Hamilcar hadereje, nem kapván pótlást, napról-napra csökkent. A környékbeli lakosok most már renyhébben hordták neki az élelmiszert. Mindenütt této-vázással, hallgatag gyűlölettel találkozott és noha többször fordúlt kérőn a Nagy-Tanácshoz, semmiféle segély se érkezett.

Azt mondták (talán azt is hitték), hogy nincs reá szüksége. Kérése csak ravaszság vagy fölösleges panaszkodás és Hanno párthívei, hogy elutasíthassák, túlozták győzelmének jelentőségét. A parancsnoksága alatt álló csapatokat odaáldozzák; de annyira már nem mennek, hogy folytonosan minden kívánságát teljesítsék. A háború amúgy is nagyon súlyos volt! Nagyon sokba került! És azok a patricziusok, a kik Hamilcar pártján voltak, gögből csak gyengén támogatták követeléseit.

Erre Hamilcar, elkeseredve a köztársaság miatt, erőszakkal szerzett meg a törzsektől mindent, a mire a háború folytatása végett szüksége volt: gabonát, olajt, fát, barmokat és embereket. A lakosok azonban szökésre fogták a dolgot. A falvak, melyeken átvonultak, néptelenek voltak, a gunyhókban, melyeket átkutattak, mitsém találtak és csakhamar ijesztő elhagyatottság vette körül a pun sereget.

A carthagoiak, felbőszülve, pusztítani kezdték a tar-

tományokat; a cziszternákat betemették, a házakat felgyújtották. A szél messze elhordta a szikrákat és a hegyeken egész erdők égtek; lángkoszorúval szegélyezték a völgyeket; a seregnek, hogy áthaladhasson rajtuk, várnia kellett. Azután ízzó napfényben és a még meleg hamún folytatták útjukat.

Néha az útszélen a bozótból mintha tigrisszemek villogtak volna elő. Valamely barbár volt, a ki ott guggolt és a ki behintette magát porral, hogy jobban összeolvadjon a lombok színével. Máskor ismét meredek úton vonulva, azok, a kik szélről mentek, egyszerre köveket hallottak gurulni, és föltekintve, a szakadék szájánál mezitlábás férfit láttak, a ki felpattant.

Utica és Hippo-Zarytus azonban szabadok voltak, minthogy a zsoldosok már felhagytak az ostromlásukkal. Hamilcar reájuk üzent, hogy jöjjenek segítségére. De, nem mervén színt vallani, határozatlan szavakkal, bókokkal és kifogásokkal feleltek neki.

Most hirtelen északra fordúlt, el lévén tökéelve, hogy az egyik tyriai várost megnyitattja maga előtt, ha kell akár ostrommal is. Szüksége volt parti helyre, hogy vagy a szigetekről vagy Cyreneből élelmiszert és katonákat szerezzen és főként Utica kikötőjét szerette volna, mint a mely legközelebb van Carthagohoz.

A suffieta tehát fölkerelkedett Zuitinből és óvatosan megkerülte Hippo-Zarytus tavát. Csakhamar azonban, hogy a két völgyet elválasztó hegyet megmászhatta, kényszerült csapatait oszloprendbe nyújtani. Napnyugtakor éppen lemenőben voltak a hegytetőn levő tölcsérszerű mélyedésbe, mikor a talaj színén bronz farkas-szúkákat pillantottak meg, melyek futni látszottak a fűben.

Hirtelen nagy tollbokréták bukkantak fel és fuvolák hangjától kísérve rettenetes ének hangzott. Spendius serege volt; a campaniaiak és görögök ugyanis Carthago iránt való gyűlöletükből római jelvényeket használtak. Ugyanekkor balfelől hosszú lándzsák, párduczboros pajzsok, lenvászon pánczélók, meztelen vállak tüntek elő. Matho iberiai katonái voltak, lusitanok, balearok, gätulok; a domb körül Narr'Havas lovainak nyerítése hallatszott;

azután megérkezett a tarka tömeg is, a melyet Autharit vezényelt: gallusok, lybiaiak, nomadok és közöttük a tisztátlan étküek, kiket fel lehetett ismerni a hajukban levő halszálkákról.

Igy tehát a barbárok, pontosan kiszámítva a menetelést, összetalálkoztak. De, maguk is meg lévén lepetve, néhány perczig mozdulatlanul álltak és tanácskoztak.

A suffeta körkörös tömegbe csoportosította embe-reit, hogy minden ponton egyenlő ellenállást fejthessen ki. A csúcsban végződő magas pajzsok, szorosán egymás mellé tüzdelve a pázsitban, falként körítették a gyalogságot. A clinabarok ettől kifelé álltak és valamivel arrább voltak elosztva az elefántok. A zsoldosok ki voltak merülve a fáradságtól; jobbnak látszott nekik, ha bevárják a reggelt és bizonyosra véve győzelmüket, a barbárok az egész éjjelt lakmározással töltötték.

Nagy, fennen lobogó tüzeket gyujtottak, melyek kápráztatták szemüket és árnyékban hagyták a pun se-reget. Hamilcar, a rómaiak módjára, tizenöt láb széles és tíz rőf mély árkot vonatot tábora körül; a kiásott föld-ből az árok belső partján mellvédet hánytak, a melybe egymást keresztező hegyes czölöpöket vertek és mikor a nap fölkel, a zsoldosok ámulva látták, hogy a cart-hagoiak mintegy valami erősségbe vannak elsánczolva.

A sátrak között felismerték Hamilcar-t, a ki parancsokat osztogatva járt ide-oda. Kis pikkelyekből formált barna pánczél volt rajta és lovától követve meg-megállt, hogy kinyujtott jobb kezével reámutasson valamire.

E látványra a barbárok között nem egynek jutottak eszébe hasonló reggelek, a mikor trombitaharsogás között elléptetett előttük és tekintetével erőt öntött beléjük, mintha bort ittak volna. Valami meghatottság fogta el őket. Azok ellenben, a kik nem ismerték Hamilcart, tomboltak az örömtől, hogy végre nem menekülhet előlük.

Azonban ha valamennyien egyszerre támadnak, a nagyon is szűk helyen kölcsönösen akadályoznák egymást. A numidák reá vethetik ugyan magukat az ellenre; ám a vértékkel védett clinabarok összemorzsolnák őket; de meg miként hatoljanak át a czölöp-kerítésen? A mi

az elefántokat illeti, ezek még nem voltak eléggé beidomítva.

— Mindnyájan gyávák vagytok! — kiáltott fel Matho.

És a legderekabbakkal nekirohant a sáncznak. Kőzapor kergette vissza őket, mert a suffeta magával hozta a catapultákat, melyeket ők a hídnál hagytak.

E sikertelenség hirtelen megfordította a barbárok mozgékony szellemét. Bátorságukból eltűnt a túlcсаpongás; győzni akartak, de minél kevesebb kockázattal. Spendius azt tanácsolta, maradjanak meg hadállásukban és éheztessek ki a pun sereget. A carthagoiak azonban nekiláttak, hogy kutakat ássanak és a domb hegyektől lévén környezve, találtak is vizet.

A czölöpök mögül nyilakat lövöldöztek, sarat, trágyát, a földről felmarkolt kavicsokat hajigáltak, míg a hat catapulta szünetlenül járt a sánczon ide-oda.

De hát a források ki fognak apadni; az élelem kifogy, a catapulták megrongálódnak; a zsoldosok, a kik tízszeres számúak, végül is diadalmaskodni fognak. A suffeta, hogy időt nyerjen, színleg tárgyalásokat kezdett és a barbárok egy reggel teleírt birkabőrt leltek soraik között. Hamilcar mentegette győzelmét: az Öregek reá-kényszerítették a háborúra és hogy lássák, mennyire hű maradt szavához, felajánlotta nekik Utica vagy Hippo-Zarytus kifosztását, a melyik inkább innyükre van. Végezetül kijelentette a suffeta, hogy nem fél tőlük, mert sikerült közöttük árulókra szert tennie és ezek segédelmével könnyen fog végezhetni a többivel is.

A barbárok zavarba jöttek: a rögtöni zsákmány ajánlata gondolkodóba ejtette őket; nem sejtván, hogy a suffeta kérdésese csak cselíogás, árulástól tartottak és kezdtek gyanakodva nézni egymásra. Megfigyelték az elejtett nyilatkozatokat, a cselekedeteket; éjszaka gyakran ijedten riadtak fel. Többen elhagyták társaikat; tetszésük szerint változtatták, hogy melyik sereghez tartozzanak és a gallusok Autharit vezetése alatt a cisalpiniekhez csatlakoztak, kiknek értették a nyelvüket.

A négy vezér minden este Matho sátrában gyűlt össze, hol egy pajzs köré kuporodva nagy figyelemmel

toltak előre vagy huzogattak vissza kis fabábukat, a milyeneket Pyrrhus talált ki a hadműveletek jelzésére. Spendius kifejtette, hogy Hamilcar hányadán áll segélyforrásaival; könyörgött, hogy szalaszszák el az alkalmat és esküdözött az összes istenekre. Matho bosszúsan és heves taglejtéssel járt fel és alá. A Carthago ellen való háborút személyes ügyének tekintette és haragudott, hogy mások is beleelegyednek, a nélkül, hogy neki engedelmeskedni akarnának. Autharit, a ki arczáról olvasta le, hogy mit mond, egy véleményen volt vele. Narr' Havas megvetően biggyesztette ajkát; egy terv se volt, a melyet károsnak ne vélt volna és már nem mosolygott. Fel-felsóhajtott, mintha valamely elérhetetlen álom fájdalmát, valamely elhibázott terv miatt való kétségbeesését temetné magába.

Míg a barbárok határozatlanul ide-oda tanácskoztak, a suffeta kibővítette védőműveit: a sánczon belül egy második árkot és egy második falat hányatott, a sarkokon fatornyokat emeltetett és rabszolgái egész az ellenséges őrszemek vonaláig lopódtak, hogy vermeket vájjanak. Az elefántok azonban, melyeknek élelmiszere-adagját megkisebbitették, rakonczátlankodva tépdesni kezdték kötelékeiket. Hogy kímélje a takarmányt, Hamilcar megparancsolta a clinabaroknak, hogy a kevésbbé izmos méneket öljék le. Néhányan ellenszegültek; lefejeztette őket. A lovakat megették. E friss hús emléke a következő napokon nagyon szomorúvá tette a carthagoiakat.

Az amphitheatrum mélyéből, a hová összeszorultak, köröskörül látták a barbárok négy táborát, mely tele volt élénkséggel. Fejükön tömlőt hordó asszonyok jártakeltek, az egymáshoz támasztott lándzsák között mekegő kecskék legeltek; őrségeket váltottak, az üstök köré csoportosulva lakmároztak. A környékbeli törzsek bőven ellátták őket élelemmel és maguk sem sejtették, hogy tétlenségük mennyire rémíti a pun sereget.

A nomádok táborában a carthagoiak már a második nap észrevettek egy háromszáz emberből álló csapatot, mely a többiektől elkülönítve állott. A gazdagok voltak, kiket a háború kezdete óta foglyul tartottak.

A lybiaiak az árok partjára sorakoztatták őket és testüket védőfalnak használva, mögülök dárdákat hajigáltak. Alig lehetett felismerni a szerencsétleneket, annyira elborította arcukat a piszok és a féreg. Helyenkint töből ki-tépett hajuk meztelenül láttatta a fejükön levő fekélyeket és oly soványak, iszonyatkeltők voltak, hogy rongyos mumiákhoz hasonlítottak. Néhányan, egész testükben reszketve, bárgyú arczkifejezéssel zokogtak, mások át-kiabáltak barátaikhoz, hogy löjjenek a barbárokra. Volt köztük egy, a ki fejét lehajtva, mozdulatlanul állt és nem szólt; hosszú, ősz szakálla egészen lánczokba vert kezéig ért és a carthagoiak, valami olyast érezve, mintha a köz-társaság elomlását látnák, felismerték benne Giscont. Noha a hely veszedelmes pont volt, tolongtak, hogy láthassák. Furcsa, vizilóbórból készült és kavicsokkal kirakott tiara volt a fején. Ezt Autharit eszelte ki, de Mathonak nem tetszett a dolog.

Hamilcar elkeseredve utat nyitattott a czölöpök kö-zött, elszántan, hogy bármi módon, de keresztülvágja magát és a carthagoiak bösz rohammal mintegy három-száz lépésnyire fölhatoltak a hegyoldalón. A barbárok oly áradta zúdult reájuk, hogy kénytelenek voltak vissza-térni hadállásukba. Egy légionárius, a ki hátul rekedt, megbotlott a kövekben. Tarxas odarohant, a földre te-perte és törét a nyakába dőfte, majd kihúзва a pengét, reávetette magát a sebre és ajkát odatapasztva, kéjelgő morgással és egész testén végigfutó vonaglások között, teljes erejével szívta a vért; azután nyugodtan reáült a holttestre, nyakát hátrahajtva fölemelte a fejét, hogy jobban szívhassa a levegőt, mint a hogy a szarvas teszi, ha ivott és éles hangon baleári dalba kezdett, valami határozatlan, elnyújtott zengéssel tele melódiába, mely meg-megszakadt, váltakozott, mint a hegyek között fe-llelkező visszhang; halott testvéreit szólította és lakomára hívta őket; — azután kezeit lábai közé ejtette, lassan lehajtotta a fejét és sírt. Rettenetes cselekedete irtózatot keltett a barbárokban, különösen a görögökben.

E pillanattól fogva a carthagoiak nem kíséreltek meg több kirohanást, de megadásra se gondoltak, bizonyosak lévén, hogy kínzások között kellene elpusztulniok.

Az élelem azonban Hamilcar minden gondoskodása mellett is ijesztően fogyott. Egy-egy emberre már csak tíz k'kommer gabona, három hin köles és tizenkét betza aszaltgyümölcs jutott. Nem volt többé se hús, se olaj, se besózott étel és egy szem árpa se a lovaknak; látni lehetett, a mint lesoványodott nyakukat lehajtva, a porban a széttiport szalmaszálak törmelékeit szedegették. A sánczon álló őrszemek a holdfénynél gyakran észrevettek egy-egy kutyát, mely a barbárok táborából odakóborolt az erődítmény alá és a hulladékhalmozban turkált; kövel agyondobták, a czölöpökre erősített pajzsszijakon leereszkedtek hozzá és egy hangot se szólva, megették. Néha irtózatossá ugatás támadt és az ember nem tért többé vissza. Egy patkány miatt a tizenkettedik syntagma negyedik dilochájának három phalangitája késsel agyonzurkálta egymást.

Mindnyájan bánkódtak családjuk, otthonuk után; a szegények kasformájú gunyhóikra gondoltak, a kagylós küszöbű ajtókra, a felaggatott hálóra, a gazdagok: kékes homálylyal telt nagy termeikre, melyekben a nap legtikkasztóbb óráiban pihenni szoktak, hallgatva az utczák távoli moraját és kertjük fáinak suttogását — és hogy jobban elmélyedhessenek e gondolatba, hogy még jobban kiélvezhessék, behunyták szemeiket, mígnem egyszerre a sebesüléssel járó megrázkódtatás felébresztette őket. Minden pillanatban volt valami csetepaté, újabb és újabb riadalom; a tornyok lángoltak, a tisztátlan étküek felkapaszkodtak a czölöpökre; bárddal lecsapták kezeiket; mások jöttek a helyükbe; vas-zápor hullott a sátrakra. A lövegek ellen való védekezés végett sásfonatú folyosókat rögtönöztek. A carthagoiak ezekbe zárkóztak és ki sem mozdultak.

A nap, mely a domb felett kelt, minden nap már az első órák után eltűnt a szakadék fölül és árnyékban hagyta őket. Előttük és mögöttük szürkén emelkedtek a lejtők, kavicscsal borítva, melyet helylyel-közzel ritkás moha tarkázott és fejük felett az állandóan felhőtlen égbolt még egy érczkupolánál is simábbnak és hidegebbnek látszott. Hamilcar annyira fel volt háborodva Carthago ellen, hogy szinte kedvet érzett a barbárokhoz ál-

lani és a köztársaság ellen vezetni őket. Már a fegyverhordók, a markotányosok és a rabszolgák is morogni kezdtek és sem a nép, sem a Nagy-Tanács, se senki még csak a legtávolabbi reménnyel se biztatta őket. A helyzetet különösen az a meggondolás tette elviselhetetlenné, hogy még rosszabbra fog fordulni.

A szerencsétlenség hírére Carthago szinte önkívületben volt a haragtól és a gyűlölettől; a suffetát kevésbbé átkozták volna, ha mindjárt eleinte le hagyja magát győzni.

Hogy új zsoldosokat fogadjanak, arra nem volt se idő, se pénz. A mi a városban való toborzást illetné, honnan vegyék a fölszerelést? Hamilcar magával vitte az összes fegyvereket! De meg kik legyenek a vezérek? A legjobb kapitányok vele voltak! Ezenközben a suffetától küldött emberek telekiabálták az utczákat. A Nagy-Tanács nyugtalankodni kezdett és intézkedett, hogy elűntessék őket.

Felesleges óvatosság volt; mindenki vádolta Barcat, hogy hanyagul járt el. Győzelme után meg kellett volna semmisítenie a zsoldosokat. Miért sarczolta a törzseket? Carthago elég súlyos áldozatokat hozott! És a patricziusok sajnálták tizennégy shekeljüket, a syssitiák a kétszázhuszontháromezer kikar aranyat; azok, a kik mivel sem járultak a költségekhez, épp úgy jajveszékelték, mint a többiek. A nép féltékenykedett az új-carthagoiakra, kiknek Hamilcar teljes polgár-jogot ígért, sőt a ligurokat is, kik oly bátran harczoltak, egynek vették a barbárokkal és épp úgy átkozták, mint ezeket; származásuk vétkesekké és büntársakká bélyegezte őket. A kereskedők boltjuk küszöbén, a munkások, a hogy kezükben ólomirányzót tartva dolguk után mentek, a sósléárusok, miközben fazekaikat öblögették, a fürdető szolgák és a meleg italárusok mind a hadműveletekről vitatkoztak. Ujjaikkal csataterveket rajzoltak a porba és nem volt az a kis suhancz, a ki ne tudta volna jobban Hamilcarnál, hogy miként kell hadat viselni.

A papok azt mondták, hogy ez megrögzött istentelenségének a büntetése. Nem mutatott be áldozatokat; nem tisztította meg seregeit, sőt még augurokat se vitt

magával; — és a szentségsértésen való megbotránkozás még növelte a sokáig visszafojtott gyűlölet hevét, a csalódott remények miatt érzett felháborodást. Emlékezetbe idézték a siciliai vereségeket, gögiének hosszú ideig viselt terhét. A papi collégiumok nem bocsátották meg neki, hogy elragadta kincseiket és a Nagy-Tanács ígéretét követelték, hogy ha valaha visszatér, keresztrefeszítteti.

Az Elul havi hőség, mely ez évben rendkívül nagy volt, még mással is fokozta a bajt. A tó partjáról undortkeltő párák szálltak fel és a levegőben elvegyültek az utczák sarkán égetett fűszerek füstjével. Állandóan hymnuszok hallatszottak. A templomok lépcsőin népáradat hullámozott; minden fal fekete fátyollal volt borítva; a pataekák homlokán gyertyák égtek és az áldozatul leölt tevék vére vörös zuhatagként ömlött alá a lépcsőfokokon. Carthagot valami gyászos őrjögés fogta el. A legszűkebb utczák mélyéből, a legsötétebb zugokból sápadt alakok bújtak elő, viperaképzű emberek, a kik a fogukat csikorgatták. A házakat betöltötte az asszonyok éles üvöltözése, mely a rácson át kihallatszott a piacokra és hátrafordulásra bírta az ácsorgó beszélgetőket. Néha azt hitték, hogy már jönnek a barbárok; látták őket a Forró-Vizek hegye mögött; Tunis mellett táboroztak és a hangok megsokszorozódva, megnövekedve egyetlen kiáltásba olvadtak. Azután hirtelen általános csönd támadt, egyesek az épületek párkányán kuporodva és tenyerüket szemük fölé emelve néztek a távolba, míg mások a sánczok tövében a földre hasalva füleltek. Az ijedelem elnémultával újra kitört a dühöngés, de tehetetlenségük tudata csakhamar visszamerítette őket előbbi szomorúságukba.

Még nagyobbá vált ez esténkint, mikor mindnyájan a terraszokra gyűlve, kilenczszer borultak a földre és hangos kiáltással köszöntötték a napot, mely túl a lagunán lassan süllyedt lefelé, azután egyszerre eltűnt a hegyek között, a merre a barbárok voltak.

Küszöbön állt a háromszorosan szent ünnep, a mikor máglya tetejéről sas repül az ég felé, jelképe az év feltámadásának, üzenet, melyet a nép küld legfelsőbb

Baaljának és a melyet olybá tekintettek, mint szövetekezést, összekapcsolódást a Nap erejével. Egyébként azonban most Carthago népe, gyűlölettel eltelve, hitével az Emberölő Moloch-hoz fordult és mind elhagyták Tانيتot, Rabetnát, mert nem volt meg többé a fátyola; valósággal úgy nézték, hogy elvesztette hatalmának egy részét. Megvonta vizeinek jótéteményét, elhagyta Carthagot, árulóvá, ellenséggé lett. Némelyek a gyalázatokából kövel hajigálták; sokan azonban szidalmazásaik között is siratták; még mindig szerették és talán még mélyebben, mint eddig.

Minden baj tehát a zaimph elvesztéből eredt. Salammbônak közvetve része volt benne; őt is belefoglalták a felháborodásba; lakolnia kell. A nép körében csakhamar felmerült a határozatlan gondolat, hogy áldozzák fel. A Baalimok megbékítése végett kétségkívül valami kiszámíthatatlan értékű ajándékot kell nekik adni, egy szép, fiatal, szüzi, ősi házból való, Istenektől származott teremtetést, egy emberi csillagot. A megarai kertet minden nap ellepték ismeretlen emberek; a rabszolgák, maguk is remegve életükért, nem mertek ellenkezni velük. Mindazonáltal a tömeg nem ment tovább a hajóorros lépcsőnél. Lent maradtak és tekintetüket a legfelsőbb terraszra szögezték; várták Salammbót és órák hosszat kiabáltak fel hozzá, mint kutyák, melyek a holdat ugatják.

TIZEDIK FEJEZET.

A kígyó.

A csöcselék e zajongása nem rémítette Hamilcar leányát.

Magasabbrendű gondok nyugtalanították: nagy kígyója, a fekete Python betegeskedett, már pedig a kígyó a carthagoiaknál egyben nemzeti és személyi fetis volt. Az iszap fiának vélték, mert ennek a mélységeiből merül fel és hogy szaladjon, nincs szüksége lábakra; mozgása a folyóvíz hullámozására emlékeztet, testhőmérséklete a csirákkal telt ősi nyúlós ködre és a kör, a mit

farkába harapva alkot, a bolygók összességére, Eschmoun szellemére.

Salammbô kígyója már több ízben visszautasította a négy eleven verebet, melyet holdtöltekor és minden újholdkor nyújtottak neki. Szép bőre, mely az esti égbolthoz hasonlóan fekete alapon aranyos pettyekkel volt borítva, most sárga volt, fonnyadt, ránczos és túlságosan bő a testéhez képest; fejét pelyhes penész lepte el és szemhéjai szögletében kis vörös pontokat lehetett észrevenni, melyek mozogni látszottak. Időről-időre Salammbô odalépett ezüstdrótból font kosarához; felemelte a bíborfüggönyt, a lotusleveleket, a tolltakarót; folyton össztekerődzve feküdt, mozdulatlanabban a hervadt lombnál és hogy nagyon nézte, Salammbô végül is mintha valami csigavonalat érzett volna a szívében, egy másik kígyót, mely lassan a torkára kúszik és megfojtja.

Kétségbe volt esve, hogy látta a zaimphot és mégis valami örömet, belső büszkeséget érzett e miatt. Ránczainak ragyogásában mysterium nyilatkozott meg előtte; a felhő volt, mely az Isteneket, az egyetemes lét titkát burkolja és Salammbô, maga is borzadva magától, bánta, hogy nem lebbentette fel.

Majdnem mindig termének leghátsó zugában ült, kezeit térdén átvetett ballában összekulcsolva, nyitott szájjal, lehorgasztott fővel és mereven maga elé nézve. Rémülettel idézte emlékezetébe apjának arczát; arra gondolt, hogy elzarándokol Phönícia hegyei közé, Aphaka templomába, hol Tanit csillag alakjában a földre szállt; mindenféle képzelődés vont, taszította és e mellett napról-napra mind nagyobbá vált a magányosság, mely körül vette. Még csak azt se tudta, hogy mi történt Hamilcar-ral.

Végre, belefáradva gondolataiba, felállt és kis szandáljaiban, melyek talpa minden lépésnél a sarkához csapódott, vánszorgó léptekkel czéltalanul ide-oda sétált a nagy néma szobában. A padmaly amethystjei és topázai itt-ott rezgő fényfoltokat vetettek és Salammbô, egyre járkálva, kissé arra fordította fejét, hogy nézze e játékot. Nyakuknál fogva magához vont a függő amphorákat; hogy felfrissüljön, odatárta keblét a nagy legyezőknek

vagy pedig azzal szórakozott, hogy kivájt gyöngyökben fahéjat égetett. Mikor a nap leáldozott, Taanach elvette a fekete nemez-táblákat, melyek a fal nyílásait fedték, mire beröpültek galambjai, melyek, mint Tanit galambjai, balzsammal voltak bedörzsölve; rózsaszínű lábaik meg-megcsúsztak az üvegkoczkákon az árpaszemek között, melyeket Salammbô tele marokkal szórt nekik, mint a hogy a magvető a mezőn szokta. Egyszerre azonban zokogásban tört ki és elnyúlva feküdt az ökörbőrszíjából font nagy ágyon, mozdulatlanul, egyre ugyanazt az egy szót ismételve, nyitott szemmel, sápadtan, mint a halott, érzéketlen hidegen és közben mégis hallva a pálmák sűrűjében tanyázó majmok rikácsolását és a nagy kerék folytonos nyikorgását, melylyel az összes emeleteken át tiszta vizet emelt a porphyrmedenczébe.

Néha napokon át visszautasította az ételt. Álmaiban homályos csillagokat látott, melyek lábai alatt keringtek. Hivatta Schahabarim-t és mikor eljött, nem tudott neki mit mondani.

Nem tudott ellenni jelenlétének vigasza nélkül. Belsejében azonban lázadozott ez uralom ellen; egyszerre félelmet, féltékenységet, gyűlöletet és valami szerelmet érzett a pap iránt, hálából a különös gyönyörért, melyet mellette lelt.

Schahabarim értvén hozzá, hogy megkülönböztesse, mely Istenek okozzák a betegséget, felismerte Rabbet behatását és hogy meggyógyítsa Salammbôt, verbena- és fődorka-léből készült keverékkel locsoltatta be a szobáját; minden reggel mandragorákat etetett vele; éjszaka a papoktól összeválogatott illatszerekkel telt vánkoson kellett nyugtatnia a fejét; még a baarast is használta, egy lángszín gyökeret, mely a medve-csillagzatba üzi a rossz szellemeket; végül a sarkcsillag felé fordulva, háromszor elsuttogta Tanit rejtelmes nevét; de Salammbô tovább szenvedett és a pap mindjobban kezdett aggódni.

Egész Carthagoban senki sem volt oly tudós, mint ő. Ifjúságában a mogdbedek kollégiumában tanult a Babylon melletti Borsippában, azután meglátogatta Samothraket, Pessinuntot, Epheust, Thessaliat, Judeat, a Nabateusok

templomait, melyek a sivatagban állanak és a zuhatagoktól egész a tengerig gyalog járta végig a Nilus partjait. Lefátyolozott arczczal és kezében fáklyát csóválva a Rettenet-Atyja, a Sphinx előtt fekete kakast vett a sandarach-lángba. Leszállt volt Proserpina barlangjába; látta forogni a lemnosi labirinth ötszáz oszlopát, felragyogni a tarenti gyertyatartót, melynek szárából annyi kar nyúl ki, a hány nap van az évben; éjszaka néha görögöket fogadott, hogy kikérdezze őket. Az Istenek lényénél nem kevésbé érdekelte a világ szerkezete; az Alexandria kikötőjében álló astrolabiumokkal tanulmányozta volt a napéjegyent és egész Cyreneig követte Evergetes bematistáit, a kik lépteik számából határozzák meg az ég méreteit és lassanként valami különös, határozatlan elvű és éppen ezért annál szédületesebb és izzóbb vallás alakult ki elméjében. Már nem hitte, hogy a föld fenyőtoboz formájú, azt tartotta, hogy kerek és folyton oly óriási sebességgel zuhan a végtelenségben, hogy nem is lehet észrevenni az esést.

A napnak a hold felett való helyzetéből arra következtetett, hogy Baal a hatalmasabb, a kinek a csillag csak visszfénye és képmása; egyáltalában mindaz, a mit a földi dolgokban látott, a pusztító férfiúi principium fensőbbiségének elismerésére kényszerítette. Titokban váddal fordult Rabbet ellen, hogy élete boldogtalanságának ő az oka. Mert nem ő érette történt-e, hogy annak idején a főpap hárfák pengése között és egy csésze forró víz mellett megfosztotta jövődjő férfiasságától? És búskomoly pillantással követte a férfiakat, kik a papnőkkel eltűntek a terpentinfák sűrűjében.

Napjai azzal teltek, hogy megszemlélte a füstölőket, az aranyvázákat, a csípővasakat, az oltáron levő hamu eltakarítására szolgáló kaparókat és a szobrok ruháit, egész a bronztüig, melylyel egy, a smaragdszöllőtő közelében a harmadik kápolnában álló régi Tanitkép haját fésülték. Ugyanazokban az órákban félrevonta ugyanazokról az ajtókról ugyanazokat a szőnyegeket, melyek azután ugyanúgy visszahullottak; karjait kinyújtva ugyanabban az órában, ugyanabban a helyzetben állt; térdreborulva ugyanazokon a kockákön imádkozott,

mialatt körülötte az örök félhomálylyal telt folyosókban meztelen lábú papok serege járkált.

Életének sivárságában azonban Salammbô olyan volt, mint a virág a sírbolt hasadékában. Mindazonáltal kemény volt iránta és nem takarékoskodott vele szemben se a vezeklések kirovásával, se a keserű szavakkal. Nem levén férfiú, mintegy a hasonlóneműek viszonyában álltak egymással és nem annyira azért haragudott az ifjú leányra, hogy nem birhatja, mint inkább, hogy oly szép és főként oly tiszta. Gyakran látta, mennyire fárasztja magát, hogy kövesse gondolatait. Ilyenkor még szomorúbban jött el tőle; még elhagyottabbnak, még magányosabbnak, még üresebbnek érezte életét.

Néha különös szavakat ejtett el, melyek mint mélységeket megvilágító széles villámok czikkáztak Salammbô előtt. Ez éjszaka történt, a terrasszon, mikor kettesben a csillagokat nézték, Carthago pedig, az öböl és a ködbe vesző nyílt tenger lent, lábuk alatt terült el.

Fejtegette neki a lelkeket, melyek ugyanazon az úton szállnak alá a földre, mint a melyen a nap az állatkörön át halad. Kariját kinyújtva a Kosra mutatott, mint az emberi származás kapujára és a zergére, mely az Istenekhez való visszatérés kapuja és Salammbô megfeszített figyelemmel igyekezett megpillantani ezeket, mert mind e fogalmakat valóságoknak vette; a jelképeket és szólásformákat ténylegesen igazaknak tekintette, a mire nézve különben a pap se tudott mindig szabatosan különbséget tenni.

— A halottak lelke, — mondá, — feloldódik a holdban, mint a holttest a földben. A lelkek könnyeitől nyeri nedvességét, — iszappal, törmelékkal teljes viharjárta táj ez.

Salammbô megkérdezte, hogy mi lesz belőle.

— Eleinte enyészni fogsz, mint könnyű pára, mely a vizeken imbolyog, azután hosszabb megpróbáltatások és rettenetek után megtérsz a nap ölébe, az értelem forrásához.

Rabbetről azonban egy szóval se beszélt. Salammbô azt hitte, hogy azért van, mert szégyenli Istenőnének legyőzetését és egyik mindennapi nevén em-

lítve, mely a holdat jelentette, áldóigéket mondott a termékeny és szelid csillagzatra. Schahabarim végre is felkiáltott:

— Nem! nem! Minden termékenységet a másiktól nyeri! Nem látod-e, hogy úgy kóborol körülötte, mint egy szerelmes asszony, ki a mezőn valamely férfi után szalad? — És túláradó hévvel dicsőítette a világoosság erejét.

Távol lévén tőle, hogy elfojtsa Salammbô mystikus vágyakozását, még inkább ösztökélte ezt, sőt úgy látzott, élvezetet talál benne, hogy lesújtsa a kérlelhetetlen tudás kinyilatkoztatásával. Salammbô, szerelmének minden fájdalma mellett is, kapva-kapott rajtuk.

Minél inkább érzett azonban Schahabarim kételkedést Tanit-tal szemben, annál inkább akart benne hinni. Titkos lelkiismeretfurdalás kínozta. Valami bizonyíték, az istenek valami megnyilatkozása kellett volna neki és ennek reményében a pap olyasmit gondolt ki, a mi egyszerre megmenthetné hazáját is, hitét is.

Keseregve kezdte emlegetni Salammbô előtt a szentségtörést és bajokat, melyek ennek következtében még az égi körökben is bekövetkeztek. Azután egyszerre tudtára adta, mily veszedelemben forog a suffeta, a kit egyszerre három sereg tart körülzárva, élükön Matho-val, — Matho-t ugyanis a fátyol miatt a carthagoiak mintegy a barbárok királyának tekintették — és hozzátette, hogy úgy atyjának, mint a köztársaságnak üdve egyedül ő tőle függ.

— Tőlem? — kiáltott fel Salammbô. — Hogy tudhatnám én . . . ?

A pap lenéző mosolylyal közbevágott:

— Sohasem fogod magadat reászánni!

Salammbô könyörögve kérdezte. Végre Schahabarim megmondta neki:

— El kell menned a barbárokhoz, hogy szerezd vissza a zaimphot.

Salammbô leroskadt az ébenfapadra és térdei között lecsüggő karokkal, minden tagjában reszketve ült ott, mint az áldozat az oltár lábánál, a bunkócsapást várva. Halántékai zúgtak, szemei előtt tüzes karikák forogtak

és kábultságában csak egyet értett, azt, hogy minhamar bizonyosan meg kell halnia.

Am ha Rabbetna diadalmaskodik, ha a zaimph visszakerül és Carthago megmenekül, mit számít ezzel szemben az asszonyi élet! — gondolá Schahabarim. Különben is, talán meg tudja szerezni a fátyolt, a nélkül, hogy vesztét lelné.

Három napig feléje se nézett; a negyedik nap este-jén Salammbô hívatta.

Hogy még jobban felgyújtsa szívét, a pap elismételte előtte mindazokat a szidalmakat, a miket a Tanácsban Hamilcar ellen üvöltöttek; azt mondta neki, hogy hibázott, a bűnt jóvá kell tennie és Rabbetna parancsolja az áldozatot.

A Mappaliákon át gyakori nagy kiabálás hullámzott Megaraba. Schahabarim és Salammbô gyorsan ki-léptek és a hajóorros lépcsötetejéről körülnéztek.

A Kamon-téren összegyűlt emberek kiabáltak, hogy adjanak nekik fegyvereket. Az Öregek nem akarták teljesíteni kérésüket, mert haszontalannak vélték az erőlködést, lévén, hogy egyes csapatokat, melyek vezér nélkül kimerészkedtek, már felkonczoltak. Végre megkapták az engedélyt, hogy kivonulhassanak és a tömeg, mintegy hódolatképpen Moloch-nak vagy pedig a rombolás határozatlan ösztönétől üzetve, nagy cziprusokat tépett ki a templomi ligeteből és a Kabyrok fáklyáin meggyújtva a fákat, énekelve járta be az utcákat. Az óriási lángok lassú himbálással mozogtak előre; fényük reávetődött a templomok oromzatán levő üveggömbökre, a kolossusok ékítéseire, a hajók sarkantyúira, el-suhant a terrasszokon és az egész olybá tünt fel, mintha a városban szerteguruló napok volnának. Lehaladtak az Acropolisról. Malgua kapuja kinyílt.

— Kész vagy? — kiáltott fel Schahabarim. — Vagy azt kell mondaniok apádnak, hogy cserben hagyta őt? — Salammbô fátyolába rejtette arcát és a nagy fáklyák, lassankint a parthoz alacsonyodva, mind messzebb távolodtak.

Valami határozatlan rémület bénította Salammbôt; félt Moloch-tól, félt Matho-tól. Ez az óriási termetű férfi,

ki a zaimphot birtokában tartotta, épp úgy uralkodott Rabbetna felett, mint Baal és szemében ugyanazoktól a villámoktól övezve tűnt fel; de meg az Istenek lelke néha férfiak testébe öltözik. Nem mondta-e Schahabarim is, Matho-ról szólva, hogy Salammbônak Moloch felett kell győznie? Az egyik összeolvadt a másikkal; képzelmében egynek vette a kettőt és mindakettő üldözte.

Tudni akarta a jövőt és odalépett a kígyóhoz, mert a kígyók elhelyezkedéséből jóslatokat szoktak következtetni. De a kosár üres volt; Salammbôt nyugtalanság fogta el.

Végre megtalálta a függő ágy mellett, farkával az egyik ezüstszlopra tekeredve, melyhez hozzádörzsölődött, hogy ledobja megsárgult régi bőrét, melyből fénylő és tiszta teste úgy nyúlt elő, mint a félig kihúzott kard a hüvelyből.

A következő napokon minél inkább hallgatott a reábeszélésre és minél erősebben hajlandónak érezte magát, hogy segítségére legyen Tanit-nak, a kígyó annál inkább gyógyult és telt; újjáéledni látszott.

Salammbô öntudatában most bizonyossággá érlelődött, hogy Schahabarim szavából az Istenek akarata szól hozzá. Egy reggel arra ébredt, hogy el van szánva és megkérdezte, mit kell tennie, hogy Matho visszaadja a fátyolt.

— Követeld tőle! — mondá Schahabarim.

— De ha megtagadja? — kérdezte.

A pap mereven és oly mosolylyal, a minőt még soha sem látott, nézett reá.

— Mit tegyek akkor? — ismételte Salammbô.

Schahabarim szemeit lesütve, mozdulatlanul állott és ujjai között a tiarájáról vállára hulló szalagok végét morzsolgatta. Végre látta, hogy Salammbô nem érti, megszólalt:

— Egyedül a sátrában.

— Aztán? — szólta Salammbô.

— Egyedül a sátorában.

— És akkor?

Schahabarim az ajkát harapdálta. Valami kifejezést, valami kibúvót keresett.

— Ha meg kell halnod, az csak később történik, — mondá, — csak később! Ne félj semmit! És bármit csinál is, ne kiálts, ne ijedj meg! Alázatos leszel, érted, és engedelmeskedel kívánságának, mely az ég parancsa!

— De a fátyol?

— Arról majd az Istenek gondoskodnak, — felelt Schahabarim. Salammbô hozzátette:

— Ha elkísérnél, atyám! . . .

— Nem!

Letérdeltette és bal kezét felemelve, jobbját ki nyújtva tartva megesküdött a nevében, hogy Tanit köpenyét visszahozza Carthagoba. Rettenetes fogadalmakkal az Isteneknek ajánlotta magát és a mi szót Schaharim kimondott, elhaló hangon ismételte.

A pap megszabta neki, micsoda tisztálkodásokat kell végeznie, mily böjtöket kell tartania és felvilágosította, hogy miként juthat el Matho-hoz. Egyébként egy az utakkal ismerős ember kíséрни fogja.

Salammbô úgy érezte, mintha nagy tehertől szabadult volna meg. Nem gondolt másra, csak a boldogságra, hogy újra látni fogja a zaimphot és most már áldotta Schahabarimot, a miért felbuzdította.

Az az idő volt, mikor a carthagoi galambok Siciliába, Eryx hegyére, Venus templomának tájára szoktak költözni. Eltávozásuk előtt több napon át keresték és szólították egymást, hogy együvé gyűljenek; végre egy este elszálltak; a szél hajtotta őket és seregük, mint nagy fehér felhő, magasan a tenger felett úszott az égen.

A láthatár vérvörös fényben égett. A galambok úgy tunk fel, mintha lassanként lesülyednének a tenger színére, azután eltunkek, miként ha a nap torkába buktak volna, mely elnyelte őket. Salammbô miután hosszan nézte röpülésüket, lehorgasztotta a fejét és Taanach, tudni vélve bánatának okát, szeliden szólt hozzá:

— Hiszen majd visszajönnek, úrnöm.

— Igen! tudom.

— És akkor újra láthatod őket.

— Talán! — sóhajtott Salammbô.

Senkivel se közölte elhatározását. Hogy titkát még

inkább megőrizhesse, az intézők igénybevétele helyett Taanach-hal Kinisdó külvárosában vásároltatott be mindent, a mire szükségük lesz czinóbert, illatszereket, lenvászonövet és új ruhákat. A vén rabszolganő nem tudta mire vélni ez előkészületeket, de nem mert kérdezősködni és ezenközben elérkezett a nap, melyet Schahabarim Salammbô elindulására kitűzött.

A tizenkettedik óra táján a sycomorok sűrűjében megpillantott egy vak aggastyánt, a ki egyik kezét egy előtte haladó gyermek vállán nyugtatta, míg a másikkal egy fekete fából való cziterafélét szorított a csípőjéhez. Az eunuchokat, a rabszolgákat és az asszonyokat mind gondosan eltávolították; senkinek nem volt szabad tudni, hogy mily mysterium készül.

A szoba sarkaiban Taanach meggyújtott négy, strobusszal és cardamommal tele háromlábat, azután lebocsátotta és köröskörül kötelekre feszítette a nagy babyloni szőnyeget, mert Salammbô azt akarta, hogy még a falak se lássák. A kintornás az ajtó mögött kuporgott, míg a gyermek, mellette állva, nádsípot tartott az ajkaihoz. A távolból elhalóan hailatszott az utcák zsi-vaja, a templomok oszlopcsarnokai előtt ibolyaszín árnyék terjengett, míg az öböl túlsó oldalán a hegyek tövei, az olajfaszigetek és a sárga talaj elmosódó hullámvonalai valami kékes gözbe olvadtak össze; semmiféle nesz sem hallatszott, valami kimondhatatlan szorongás feküdt meg a levegőt.

Salammbô letérdelt az onyx-lépcsőre, a medence szélén; felgyűrte és vállalai mögé tűzte széles ruhaujjait és el kezdett mosakodni, módszeresen, úgy a hogy a szent ritus előírta.

Ezután Taanach alabástrom-edényben valami félig folyékony, félig megolvadt szert nyújtott neki: fekete kutyának a vére volt, mely kutyát meddő asszonyok öltek meg, téli éjszakán, omladozó sírboltban. A vérrel Salammbô bekente füleit, sarkait, jobb kezének hüvelykujját, sőt kissé a körme is vörös lett, mintha gyümölcsöt nyomott volna szét.

A hold fölkelte; e pillanatban a czitera meg a síp egyszerre megszólalt.

Salammbô lerakta fülönfüggőit, nyaklánczát, kar-pereceit, hosszú fehér köntösét; kioldozta a haját össze-tartó szalagot és néhány pillanatig kissé megrázta fejét, hogy a szétterülő haj szellőjével hűsítse magát. Künt egyre tartott a zene; három hangból állt, mindig ugyan-azokból, melyek törtetve, vad gyorsasággal következtek egymásra; a húrok pattogtak, a síp bűgött; Taanach tap-solva jelezte az ütemet. Salammbô egész testét ide-oda himbálva imákat mormolt és ruhái egymásután lehullot-tak a földre.

A nehéz szőnyeg föllebbent és a kötél felett, mely tartotta, feltűnt a kígyó feje. Lassan csúszott alá, mint a falról lepergő vízcsepp, átkanyargott a szétszórt ruha-darabok között, azután farkát a padozatnak feszítve egyenesen felemelkedett és szemeit, melyek carbuncu-lusoknál is jobban csillogtak, Salammbôra szegezte.

A hidegtől való borzadás vagy talán a szemérem Salammbôt először habozásra bírta. De eszébe jutott Schahabarim parancsa, előlépett; a kígyó reáhajolt és testének közepével tarkóját körítve, fejét és farkát le-lógatta, úgy, hogy olybá látszott, mint valami elszakadt nyakláncz, melynek két vége a földet éri. Salammbô körülfonta vele csipőjét, karjait, térdeit, azután állánál fogva a kis háromszögletű száját ajkaihoz emelte és sze-meit félig lehúnyva, hátrahajolt a hold sugarai alatt. A fehér fény mintegy eziüst ködbe fűrésztötte, nedves lá-bainak nyoma ragyogott a padozat koczkáin, a víz mé-lyében csillagok rezegtek; a kígyó szorosra vonta köréje aranyfoltos fekete gyűrűit. Salammbô lihegett a súlyos teher alatt, bordái meghajoltak, úgy érezte, hogy meg kell halnia, míg a kígyó farkával szeliden verdeste czombjait, azután pedig, hogy a zene elhallgatott, lehu-lott róla.

Most Taanach újra odalépett Salammbôhoz és mi-után meggyújtott két lámpát, melyek fénye vízzel tele kristálygolyókból ragyogott elő, úrnőjének tenyereit be-festette lausoniával, czinobert kent az arczára, antimont szemhéjai szélére és valami gyantából, moschusból, ében-fából és szétnyomott légy lábakból készült keverékkel meghosszabbította szemöldökíveit.

Salammbô egy elefántcsontkarú széken ülve, hagyta, hogy rabszolgája piperézze. Ám e bedörzsölések, a szagosítók illata és a bőjtölés, a mit elszenvedett, egészen kimerítették. Oly sápadt lett, hogy Taanach megállott.

— Csak folytasd! — mondá Salammbô és daczolva gyöngeségével, hirtelen újra összeszedte magát. De most már türelmetlenség fogta el; sürgette Taanach-t, hogy iparkodjék és a vén rabszolganő dörmögve mentegődözött:

— Jó! jó! Úrnöm! . . . Hisz nincs senki, a ki vár!

— De igen! — mondá Salammbô. — Valaki vár reám.

Taanach meglepetve hátrált és hogy többet tudjon, folytatá:

— Mit parancsolsz, úrnöm? Mert ha nem léssz itthon . . .

Salammbô azonban könnyekre fakadt; a rabszolganő felkiáltott:

— Szenvedsz! Mi bajod van hát? Ne menj el! Vigyél magaddal! Mikor még kicsike voltál és sírtál, szívemre szoritottalak és mellem bimbójával nevetésre csiklandoztalak; emlőim te miattad száradtak el, úrnöm! — És kezével fonnyadt mellét verte. — Most már öreg vagyok és semmit se tehetek érted! Te nem szeretsz többé! Eltitkolod előlem fájdalmadat, megveted a dajkádát! — És részint gyöngédségből, részint bosszankodásból az arcát felszántott redők árkaiban könnyek peregtek alá.

— Nem! nem! — mondá Salammbô. — Szeretlek! Vigasztalódjál!

Taanach oly mosolylyal, mint egy vén majom arcfintorítása, újra hozzálátott munkájához. Schahabarim azt parancsolta neki, hogy pompásan öltöztesse föl Salammbôt és Taanach barbár ízléssel, mely egyszerre csupa keresettség és természetesség volt, tett eleget kívánságának.

Az első, lenge és borszínű tunica fölé madártollal telehimzett másodikat adott reá. Derekat aranypikkelyes széles öv körítette, mely alól hullámosan dagadt elő sok-

ránczú, ezüstcsillagos kék nadrágja. Ezután Taanach zöldcsíkos fehér seriai vászonnól készült hosszú köntösbe bújtatta. Vállaira négyszögletes bíborszövetet erősített, melyet az alsó szélen sandastrum^m-szemek nehezítettek, és mind e ruhadarabok fölé hosszú uszályú fekete köpenyt vetett, aztán végignézett Salammbôn és büszkén a művére, nem állhatta meg, hogy meg ne szólaljon:

— Násznapodon se leszel szebb!

— Násznapomon! — ismételte Salammbô és könnyökét az elefántcsont szék karjára támasztva elmerengett,

Taanach azonban széles és oly magas réztükröt állított elébe, hogy egész alakját láthatta benne. Erre fölkelte és könnyed újjal fölsimított egy hajfürtöt, mely nagyon lelógott.

Haja be volt hintve aranyporral, homlokán göndör fürtökbe szedve, míg hátul hosszú, gyöngyökben végződő fonatokban hullámozott alá. A lámpák világossága még élénkebbé tette arcán a festést, kiemelte ruházatának aranyát, bőrének fehérségét; dereka körül, karjain, kezein és lábujjain oly bősege ragyogott a drágaköveknek, hogy a tükör napként csillogott sugaraiktól, és Salammbô, Taanach mellett állva, a ki előrehajolt, hogy jobban lássa úrnőjét, mosolygott e fényözön megpillantására.

Azután fel és alá kezdett járni, nem tudva, mit kezdjen a még hátralévő idővel.

Egyszerre kakaskukorékolás hallatszott. Salammbô sebesen hosszú sárga fátyolt tűzött a hajára, vállkendőt vetett a nyaka köré, lábait kék bőrből készült czipőkbé dugta és intett Taanachnak:

— Nézd meg a myrthusoknál, nem áll-e ott egy ember két lóval?

Taanach alig tért vissza, Salammbô már lefelé indult a hajóorros lépcsőn.

— Úrnőm! — kiáltotta a dajka.

Salammbô hátrafordult és ajkához emelte az ujját, jeléül, hogy Taanach hallgasson és ne mozduljon.

Taanach a hajóorrok mentén nesztelenül a terrassz tövéig csúszott, és messziről a hold fényénél a cyprus-

sorban egy óriási árnyat látott Salammbô balján haladni, — előjele a halálnak.

Taanach visszament a szobába. A földre vetette magát és körmeivel az arcát hasogatta; tépte a haját és torkából éles üvöltések törtek elő.

Azután eszébe jutott, hogy meghallhatják, erre elhallgatott. Kezeit a fejére szorítva és arcát a padlóra hajtva, halkán zokogott.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A sátorban.

Az az ember, a ki Salammbôt kalauzolta, őt a catacombák irányában fölvezette túl a világitótornyon, azután le, végig a meredek utcákkal telt Molouya külvároson. Az éj kezdett derengeni. A falakból kinyúló pálmagerendák miatt fejüket néha le kellett hajtaniok. A lépésben haladó két ló meg-megcsúszott; így értek el a tevestei kapuhoz.

A súlyos kapuszárnyak félig nyitva voltak; áthaladtak köztük; a kapu bezárult mögöttük.

Először is egy ideig a sánczok tövében folytatták útjukat, azután, mikor elértek a czisztternák magaslatára, befordultak a Taeniára, egy keskeny sárga földszalagra, mely a tó és az öböl között egész Rhodosig húzódik.

Senki se látszott se Carthago körül, se a tengeren, se a mezőn. A palaszínű hullámok csöndesen csobogtak és a könnyű szellő, mely ide-oda űzte rajtuk a habot, fehér bodrokkal tarkázta őket. Salammbô a sok fátyol ellenére is reszketett a reggel hűsétől; a mozgás, a szabad levegő kábította. Azután fölkelte a nap; sugarai a nyakába tűztek és önkéntelenül is kissé elszundított. A két ló nagyokat lépdelve egymás mellett haladt a süppedő és hangtalan homokban.

A hogy túlértek a Forró-Vizek hegyén, minthogy a talaj szilárdabbá vált, sebesebb ügetésbe fogtak.

Noha aratás és szántás ideje volt, a táj, meddig csak elláttak, üres és elhagyatott volt, mint a puszta.

Itt-ott szétömlött gabona-halom állott, másutt az érett árpa kipergett a kalászból. A láthatár világos háttérből feketén, össze nem függő és éles határú formákban váltak ki a falvak.

Helylyel-közzel egy-egy félig megszenesedett faldarab állott az út szélén. A gunyhók teteje beomolva és bent cserépdarabokat, ruhafoszlányokat, mindenféle házi-eszközt és összetört, felismerhetetlen tárgyakat lehetett látni. Néha egy-egy rongyokba burkolt, földszín arczú, lángoló szemű teremtes bújt elő az omladékok közül. De nyomban futásnak eredt, vagy pedig eltűnt valami lyukba. Salammbô és vezetője nem álltak meg.

Mindegyre elhagyatott síkságon át vezetett az útjuk. A világosbarna talaj nagy területein egyenlőtlen vonalakban szénpor feküdt, mely a lovak lépteitől felkavarva szállt utánuk. Néha kis barátságos helyekre akadtak, patak folyt a magas fű között és mikor a túlsó partra kapaszkodtak, Salammbô nedves leveleket tépett, hogy kezeit hűsítse. Egy oleander-liget szögletén lova oldalt ugrott egy holttest elől, mely a földön hevert.

A rabszolga rögtön helyreigazította Salammbô elcsúszott vánkosit. A templom egyik szolgája volt, a kit Schahabarim veszélyes küldetésekben szokott volt felhasználni.

Elővigyázat okából a rabszolga most már gyalog folytatta az utat a két ló között, és a karjára erősített bőrszíjjal ostorozta őket vagy pedig a mellére akasztott kosárából lothuslevélbe takart, buzalisztból, datolyából és tojássárgájából készült lepénykéket szedett elő, melyeket szó nélkül és egyre ügetve, Salammbônak nyújtott.

Dél felé három, állatbőrbe öltözött barbár keresztezte útjukat. Lassanként másokat is láttak, tíz, tizenkét, huszonöt emberből álló csapatokat; többen kecskéket tereltek vagy pedig valami sántító ehenet. Súlyos botjaik vashegygyel voltak ellátva; piszkos ruháik ránczai közül nagy kés villogott elő, és fenyegetve meg csodálkozva meresztették szemöket. A hogy elhaladtak, néhányan köznapias köszöntést vetettek nekik, mások otromba megjegyzéseket tettek, és Schahabarim em-

bere mindeniknek a maga nyelvén válaszolt. Azt mondta, hogy beteg fiút kísér, a ki valamely távoli templomban keres gyógyulást.

Ezen közben a nap kezdett leáldozni. Kutyaugatás hallatszott; arra felé tartottak.

Az esthajnal szürkületében kőkerítést pillantottak meg, melynek közepén határozatlan formájú épület állott. A falon kutya szaladgált ide-oda. A rabszolga kavicsokkal elkergette és beléptek egy magas boltíves terembe.

A középén rőzsetűz mellett, melynek füstje a tetőzet lyukain tódult a szabadba, egy asszony gubbasztott. Térdig érő ősz haja félig befedezte és a helyett, hogy a vezető kérdéseire válaszolt volna, bárgyú arczzal bosszú-igéket mormolt a barbárok és a carthagoiak ellen.

A rabszolga mindent feltűrt a szobában, azután visszament az asszonyhoz és enni kért tőle. Ez fejét rázta és tekintetét a parázsra szögezve mormogta:

— Én voltam a kéz. Mind a tíz ujjat levágták. A szájam nem eszik többé.

A rabszolga egy marék aranyat mutatott neki. A vén asszony feléje rohant, de csakhamar visszafoglalta előbbi mozdulatlanságát.

Végre a férfi tört vont elő az övéből és az asszony torkának irányította. Erre ez reszketve fölemelt egy széles kőlapot, egy amphora bort és mézbe főzött hippozarytusi halakat hozott.

Salammbô elfordult e tisztátlan ételektől és a terem egyik sarkába terített lópokróczra dölve elaludt.

A rabszolga még napkelte előtt felébresztette.

A kutya vonított. A rabszolga odalopódzott hozzá és törével lenyisszantotta a fejét. Azután a vérrel megkente a lovak orrlyukait, hogy friss kedvet öntsön beléjük. A vén asszony átkot mondott utána. Salammbô észrevette ezt és szívéhez szorította a talizmánt, melyet keblén hordott.

Folytatták útjukat.

Időről-időre Salammbô megkérdezte, hogy még sokáig kell-e menniök. Az út kis dombokon át kanyargott. Csak a tücskök czirpelése hallatszott. A nap perzselte a megsárgult füvet; a föld tele volt hasadékokkal, melyek

mintegy óriási koczkára osztották. Néha egy-egy vipera osont el mellettük, a levegőben sasok röpködtek; a rabszolga egyre ügetett. Salammbô elmerengett a fátylak alatt, melyeket a hőség ellenére se hajtott fel, mert félt, hogy szép ruhái bepiszkolódnak.

Szabályos távolságokban tornyok álltak, melyeket a carthagoiak építettek, hogy az adózó törzsekre felügyelhessenek. Ezekbe be-beléptek, hogy az árnyékban pihenjenek, azután újra útnak indultak.

Az előző napon elővigyázat okából nagy kerülőt tettek. De most már nem találtak senkivel; a barbárok, mivel a vidék terméketlen és elhagyatott volt, nem jártak erre.

Azután lassanként újra kezdődtek a pusztítás nyomai. Néhol a mező közepén mozaikmű hevert, egyetlen maradványa valamely elünt kastélynak és a leveleiktől fosztott olajfák messziről olybá látszottak, mintha nagy túskebokrok lennének. Áthaladtak egy falun, melynek házai tövig leégtek. A falak mentén emberi csontvázakat lehetett látni; de voltak teve- és öszvér-csontvázak is. Félig felfalt dögtetemek heverték az utczákon.

Kezdett beállani az éjszaka. Az ég alacsonyan boltosult és felhőkkel volt fedve.

Még két óráig haladtak fölfelé nyugoti irányban, mikor egyszerre nagy mennyiségű kis lángot pillantottak meg.

Tölcsérszerű mélyedés fenekén csillogtak. Itt-ott aranyos lemezek szikrázva mozdultak egyik helyről a másikra. A clinabarok pánczéljai voltak; a pun táborát látták maguk alatt. Azután köröskörül nagyszámú más lángot pillantottak meg, a mennyiben a zsoldosok egyesült seregei nagy térséget foglaltak el.

Salammbô egyenesen előre akarta folytatni útját; de Schahabarim embere oldalvást vont a barbárok táborát körítő sáncz mentén haladtak. Egy réshez értek; a rabszolga eltűnt.

Fent a sáncz tetején egy őrszem járkált, ijjal a kezében és lándzsával a vállán.

Salammbô egyre közelebb ért hozzá; a barbár leterdelt és egy hosszú nyilvessző fúrta át Salammbô kö-

penyének alját. A hogy erre mozdulatlanul állva maradt, az ör kiáltó hangja kérdezte, hogy mit akar:

— Matho-val akarok beszélni, — felelte. — Carthagóból szöktem hozzátok.

Az ör füttyentést hallatott, a mely mind messzebről és messzebről ismétlődött.

Salammbô várakozott; lova megriadtan körbe ágaskodott.

Mikor Matho odajött, a hold éppen Salammbô mögött emelkedett. Arczát fekete virágos sárga fátyol borította és teste annyira be volt burkolva, hogy lehetetlen volt felismerni. Matho a sáncz tetejéről nézte a bizonytalan alakot, mely mint valami kísértet állt az esti homályban.

Végre Salammbô megszólalt:

— Vezess a sátradba! Akarom!

Valami határozatlan emlékezés nyilalt át Matho agyán. Szíve hangosabban dobogott. E parancsoló hang engedelmessé tette.

— Kövess! — mondá.

A rács megnyílt és egy pillanat mulva Salammbô a barbárok táborában volt.

Nyüzsgő és zsvajgó tömeggel volt ez telve. Függő üstök alatt vidám láng lobogott, rőt fényével bevilágítva egyes helyeket, míg a többiek annál teljesebb homályba merültek. Lárma, kiabálás hallatszott; a lebélyözött lovak hosszú egyenes sorokban álltak a kerek vagy négyszögletes, bőrből vagy vászonból való sátrak között; voltak azután nádkunyhók is, míg másutt lyukak tátongtak a homokban, a milyeneket a kutyák szoktak vájni. A katonák rendezkedtek, a földre könyökölve heverésztek vagy gyékénybe burkolózva aludni készültek és Salammbô lovának, hogy köztük elhaladhasson, hol nagyobbakat kellett lépnie, hol pedig át kellett ugornia rajtuk.

Salammbô visszaemlékezett, hogy már látta őket; de szakálluk most hosszabb volt, arczuk még feketébb és hangjuk durvább. Matho, a ki előtte haladt, egy-egy kézmozdulattal, mely meglebbentette vörös köpenyét, félre parancsolta az útban állókat. Némelyek kezét csó-

koltak neki, mások mélyen meghajolva hozzá léptek, hogy parancsait kérjék, mert most már a barbároknak ő volt az igazi, az egyedüli vezére. Spendius, Autharit és Narr' Havas el voltak csüggedve, míg ő oly bátorságot és kitartást tanusított, hogy mindnyájan neki engedelmeskedtek.

Nyomában léptetve Salammbô áthaladt az egész táboron. Matho sátra ennek a végén állott, háromszáz lépésnyire Hamilcar sánczától.

Jobb felől Salammbô egy széles árkot vett észre és úgy tetszett neki, hogy az árokparton arcok sorakoznak a földön, mintha levágott fejek lennének. De mégis: szemeik mozogtak és a félig nyitott ajkak közül pun nyelvű panaszos nyögések törtek elő.

A sátor ajtajánál kétoldalt két szurokfáklyás néger állott. Matho hevesen félre csapta a vászonfüggönyt. Salammbô követte.

Mélyen elnyúló sátor volt, támasztó rúddal a közepén. Nagy lótos-formájú lámpás, színültig telve sárga olajjal, melyben kóczpamatok úszkáltak, világította be és a homályban harci szerszámok csillogtak. Pajzs mellett meztelen bárd támaszkodott egy padkához; sáskosarakban vízilóbórból font ostorok, cymbalmok, csörgők, nyaklánczok voltak össze-vissza hányva; nemez-teritőn fekete kenyérmorzsák heverték; az egyik sarokban kerek kövön rézpénz volt hanyagul felhalmozva és a hasadékon át a szél befújta a port meg a szagot, a mit az elefántok terjesztettek, melyeket hallani lehetett, a mint lánczaikat csörgetve esznek.

— Ki vagy? — kérdé Matho.

Felelet helyett Salammbô lassan körültekintett, azután pillantása megakadt a sátor hátsó részében, hol palmaágból rakott ágy felett valami kékesen ragyogó tárgy tündökölt.

Élénken előre lépett. Ajkai közül kiáltás tört elő. Háta mögött Matho dobbantott a lábával.

— Mi hozott ide? Miért jöttél?

Salammbô egyik kezével a zaimphra mutatva válaszolt:

— Ezért! — és a másik kezével letépte arczáról a

fátyolt. Matho hátrafesztett könyökökkel, ámulva, majdnem megrémülve tántorodott vissza.

Salammbô úgy érezte, mintha az Istenek erejére támaszkodna és szembe nézve Mathoval, követelte tőle a zaimphot; szapora és büszke szavakkal követelte.

Matho nem hallott; csak nézte Salammbô-t, és ruhái merőben összeolvadtak előtte testével. A szövetek fénye, épp úgy, mint bőrének ragyogása, hozzátartozott szépségéhez, ennek egyik sajátossága volt. Szemei és gyémántjai egyaránt tündököltek; körmének símaságában az újjait elborító drágakövek csiszolt volta folytatódott; tunicájának két kapcsa kissé fölemelte és egymáshoz közelítette kebleit és Matho gondolata elveszett a köztük levő szűk résben, melybe egy fonál nyúlt be, rajta smaragdlappal, mely alább átfénylett az ibolyaszín fátyolszövet alól. Függők gyanánt két kis saphircsésze lógott alá a füléről, melyben kivájt gyöngy folyékony illatszerrel volt tele. A gyöngy lyukain át időnként egy kis csöpp szivárgott elő, mely lehullva, benedvesítette meztelen vállait. Matho elnézte, hogy mint hull alá.

Leküzdhetetlen kíváncsiság fogta el és mint a gyermek, ki valamely ismeretlen gyümölcshez nyúl, ujjá hegyével reszketve és könnyedén megérintette fent a keblét; a kissé hideg bőr rugalmas ellenállással engedett.

Ez az alig érezhető érintés minden ízében megrendítette Matho-t. Egész valója ágaskodva tört Salammbô felé. Átfonni, felszívni, kiinni szerette volna. Keble zihált, fogai vaczogtak.

Két csuklyójánál fogva gyöngéden magához vont a és leült egy pánczélra, az oroslánbőrrel beterített palmaágas nyughely mellett. Salammbô egyenesen állt. Matho felnézett reá és térdei között tartva Salammbôt, ismételte:

— Mily szép vagy! Mily szép!

Mereven az övéibe néző szeme bántotta Salammbôt és a bántó, visszaborzongó érzés oly hevessé fokozódott, hogy csak nehezen fojthatta vissza a kiáltást. Eszébe jutott Schahabarim és csendesen maradt.

Matho még egyre fogta kis kezeit és Salammbô, a pap parancsa ellenére, fejét félrefordította, időnként megkísérelte, hogy karjának rángatásával kiszabadítsa magát. Matho tágranyította orrlyukait, hogy jobban beszívhasssa az illatot, mely belőle áradt. Valami meghatározhatatlan, hűs kisugárzás volt, de a mely mégis bódított, mint az illatszeres-serpenyő füstje. Méz, bors, tömjén, rózsa és még valami más szag érzett benne.

Azonban, hogy került ide hozzája, sátrába, a hatalmába? Bizonyára küldte valaki. Nem a zaimph miatt jött vajjon? Matho karjai lehanyatlottak és hirtelen mehengéstől megkapatva, lehorgasztotta a fejét.

Salammbô, hogy meglágyítsa, panaszkodó hangon szólt hozzá:

— Mit vétettem ellened, hogy halálomat akarod?

— Halálodat?

Salammbô folytatta:

— Gőzölgő kupák és legyilkolt rabszolgáim között pillantottalak meg egy este, égő kertem lángjainak fényénél és haragod oly heves volt, hogy reám akartál ugrani és nekem futnom kellett! Aztán rémület költözött Carthagoba. Fölégetett városokról, elpusztított mezőkről, leöldösött katonákról beszéltek; te romboltál, te voltál a gyilkos! Gyűlöllek! Már a puszta neved úgy éget, mint a lelkiismeretfurdalás. Átkozottabb vagy a pestisnél és a római háborúnál! A tartományok reszketnek dühödtől és az árkok holttetemekkel vannak tele! Úgy követtem lángjaid nyomát, mintha Moloch ösvényét járnám!

Matho felugrott; óriási büszkeség dagasztotta szívét; isteni nagynak tűnt fel maga előtt.

Salammbô rezgő orrczimpákkal, fogait összepréselve folytatá:

— És mintha még nem lett volna elég a szentségtörés, alvásom közben behatoltál hozzám, rajtad a zaimph-fal! Szavaidat nem értettem, de láttam, hogy valami szörnyűségbe, valamely mélység fenekére akarsz taszítani.

Matho kezeit tördelve kiáltott:

— Nem! nem! Noked akartam adni, visszaadni! Úgy tetszett előttem, hogy az istennő csak te miattad engedte elvenni öltönyét és hogy az téged illet! Az ő templomában, vagy a te házában, nem mindegy-e? Nem vagy-e te mindenható, mocsoktalan, sugárzó és szép, mint Tanit! — És végtelen imádatlalt telt tekintettel hozzátette:

— Ha ugyan nem vagy talán maga Tanit!

— Én, Tanit? — mondá önmagának Salammbô.

Mindketten hallgattak. Messziről mennydörgés hangzott. A vihartól megrémült birkák bégettek.

— Oh! jer közelebb! — szólalt meg újból Matho.
— Jer közelebb! Ne félj! Azelőtt közönséges katoná voltam a zsoldosok tömegében és oly szelid, hogy mások helyett is vittem fát a hátamon. Mit törődöm én Carthagoval! Embereinek serege belevész előttem szandáljaid porába és minden kincse, tartománya, hajója és szigete nem ér fel nekem ajkaid hamvasságával és vállad gömbölyűségével. De le akartam rombolni falait, hogy eljuthassak hozzád, hogy a magamévá tegyelek! Addig is pedig bosszúmat töltöttem! Úgy taposom szét az embereket, mintha csigák lennének és reávetem magam a phalanxokra, pusztá kézzel lököm félre a sarissakat, orrlyukaikba kapva állítom meg a lovakat; még egy catapultá se tudná megölni! Oh! ha tudnád, csatázás közben is mennyire reád gondolok! Néha egy mozdulatod emléke, ruhád egy redőjének a képe lecsap reám és mint hálóban tart fogva! A gyújtónyilak lángjában és a pajzsok aranyában a te szemeidet látom! A czimbalmok pengésében a te hangodat hallom. Arra fordulok, nem vagy ott! És erre visszamerülök a csatába!

Fölemelte karjait, melyen a kidagadt erek úgy keresztelkedtek, mint indák a fatörzsön. Elődoborodó izmaj között verejték folyt alá a mellén és lélekzete meg-rázkódtatta vékonyát bronzövével együtt, melyről kö-röskörül szíjak lógtak le márványnál szilárdabb térdéig. Salammbô, a ki eunuchokhoz volt szokva, elámult e férfi erején. Az Istennő büntetése vagy Moloch hatalma táborozott körülötte az öt seregben. Valami fáradság

nehezedett reá és elernyedten hallgatta az örök időnként egymásnak felelgető kiáltásait.

A lámpa lángjai ide-oda lobogtak a forró levegő szélrohamai alatt. Néha széles villámlás czikkázott, azután még nagyobb lett a sötétség és Salammbô már csak Matho szemeit látta, melyek parázsként égtek az éjszakában. Azonban érezte, hogy a végzet jár körülötte, hogy itt a végső, a visszahozhatatlan pillanat és összeszedve erejét, a zaimph felé lépett és kinyújtotta karjait, hogy megragadja az Istennő köpenyét.

— Mit csinálsz? — kiáltott Matho.

Salammbô nyugodtan válaszolt:

— Megyek vissza Carthagoba.

Matho keresztbe font karokkal előrelépett és oly rettenetes arczczal nézett reá, hogy mintegy leszögezve állva maradt.

— Visszatérsz Carthagoba? — dadogta és fogcsikorgatva ismételte:

— Visszatérsz Carthagoba! Ah! azért jöttél, hogy elvedd a zaimphot, hogy diadalmaskodjál rajtam és azután eltűnj! Nem, nem! Te az enyém vagy és most már senki el nem ragad tőlem! Oh! nem feledtem el nagy nyugodt szemeid daczos tekintetét és hogy miként tiportál le szépséged kevélységével! Most rajtam a sor! Foglyom, rabom, szolgálóm vagy! Szólítsd segítségül, ha akarod, apádat és hadseregét, az Öregeket, a gazdagokat és egész átkozott népedet! Háromszázezer katonára vár a parancsomra! Luzitaniából, Galliából, a sivatag mélyéből még újjakat szerzek hozzájuk és feldúlva városodat, felégetem összes templomait; a gályák vértengerben fognak úszni! Nem hagyok épen egyetlen házat, ne maradjon egy téglá, egy pálmafa se! És ha kevés lesz az emberem, előhívom a hegyek medvéit és oroszlánokat kergetek reátok! Ne próbálj menekülni, megöllek!

Sápadtan és ökölbe szorított kezekkel állott, reszketve, mint a hárfa, melynek húrjai elpattanni készülnek. Egyszerre azután fuldokló zokogás tört elő belőle és térdre roskadt.

— Ah! bocsáss meg! Gyalázatos vagyok és hitvá-

nyabb a scorpioknál, a sárnál és a pornál! Az imént, mikor szóltál, lehelleted arczomba csapott és én ittasodva szívtam magamba, mint a haldokló, a ki hasrafekve iszik a patak partján. Tiporj szét, csak hadd érezzem lábaidat! Átkozz meg; csak hadd halljam hangodat! Ne menj el! Könyörülj rajtam! Szeretlek! Szeretlek!

Letérdelt Salammbô előtt és fejét hátrahajtva, reszkető kezekkel átkarolta derekát; a fürteiről lefüggő aranykorongok csillogtak bronzszínű nyakán, szemeiből ezüst gyöngyszemekhez hasonlóan nagy könnycseppek gördültek alá; dédelgetőn sóhajtozott és határozatlan szavakat suttogott, melyek könnyebbek voltak a szellőnél és édesek, mint a csók.

Salammbôn valami bágyadtság vett erőt, melyben egészen elvesztette öntudatát. Egy benső, de mégis fensőbb hang, isteni parancs arra ösztökélte, hogy engedje át magát neki; mintha felhők emelték volna és meg-inogva leroskadt az ágyra az oroszlánbőrre. Matho megragadta sarkait, az aranylánczocska elpattant és két vége, mint két felugró vipera csapódott a szövethöz. A zaimph lehullott, befedezte Salammbôt; megpillantotta Matho arczát, a mint keble fölé hajolt.

— Moloch elperzselsz! — és a katona csókjai, melyek égetőbbek voltak a lángnál, végigjárták testét; mintha orkán sodorta volna magával, a nap hatalmas ömlött el rajta.

Matho végigcsókolta kezeinek mindegyik újját, karjait, lábait és hosszú hajfonatait.

— Vidd magaddal, — mondá, — kell is nekem! És vigyél el velem engem is! Elhagyom a sereget! Lemondok mindenről! Endesen túl, húsz napi járatra a tengerben van egy aranyporral, zöld lombbal és madarakkal tele sziget. A hegyeken gőzölgő illattól terhes nagy virágok hajladoznak, mint megannyi örökkévaló füstölgő edény; a czedrusnál magasabb citromfákon tejszínű kígyók gyémántfogaikkal a pázsitra szórják a gyümölcsöt; a levegő oly enyhe, hogy nem engedi meghalni az embert. Oh! reátalálok, meglásd. Kristálybarlangban fogunk élni, a dombok tövében. Még senki se lakik ott, vagy ha igen, királya leszek az országnak.

Letörölte Salammbô cothurnusairól a port; mindenképp azt akarta, hogy vegyen ajakai közé egy negyed granatalmát; feje alatt ruhákat halmozott össze, hogy vánkosul szolgáljanak neki. Mindenféle módon igyekezett szolgálatára lenni, magát megalázni és a zaimphot reáborította lábaira, mintha közönséges szőnyeg lett volna.

— Megvannak még, — mondá, — azok a kis gazellaszarvaid, melyeken nyaklánczaid fügnek? Add nekem, nagyon szeretném őket! — Úgy beszélt, mintha a háborúnak vége volna, vidáman nevetgélt; a zoldosok, Hamilcar, minden akadály eltűnt. A hold két felhőszlány között úszott. A sátor egyik nyílásán át megpillantották. — Ah! hány éjszakát töltöttem a nézésével! Úgy tűnt föl előttem, mint valami fátyol, mely a te arcodat fedezi; mögüle te néztél reám; emléked összevegyült sugaraival; nem tudtalak elválasztani tőle! — És fejét Salammbô keblére hajtva, átadta magát a sírásnak.

— Ez hát, — gondolá Salammbô, — az a rettenetes férfi, a kitől Carthago reszket!

Matho elaludt. Erre, kibontakozva karjai közül, Salammbô egyik lábával lelépett a földre és észrevette, hogy lánczocskája el van szakítva.

Az előkelő családokban úgy szoktatták a szüzeket, hogy e béklyókat szinte valami szent dolognak tekintsék és Salammbô pirulva csavarta lábai köré az aranyláncz két végét.

Carthago, Megara, palotája, szobája és a tájék, melyeken át jött, tolongva, de mégis tiszta képekben kavarogtak emlékezetében. De egy hirtelen támadt szakadás messze, végtelen távolba taszította őket tőle.

A vihar elvonulóban volt; néha-néha egy-egy esőcsepp csattant a sátorra és megrezzentette a tető vásznát.

Matho, mint az ittas ember, oldalára fordulva aludt és egyik karja túlért a fekhely szélén. Gyöngyös szalagja kissé felcsúszott és szabadon hagyta homlokát. Fogai mosolyra voltak nyitva. Kiragyogtak fekete szakállából és félig lehúnyt szemhéjai között hallgatag és szinte sértő vidámság játszadozott.

Salammbô mozdulatlanul, lehajtott fővel, keresztbe-font karokkal nézte.

Az ágy fejénél cziprusfaasztalon tör feküdt; a fénylő penge láttára Salammbôt valami véres vágy fogta el. A messzi homályból panaszos hangok hallatszottak, melyekkel mintha szellemek sürgetnék. Közelebb lépett; markolatánál fogva megragadta a fegyvert. Ruhájának suhogására Matho kinyitotta szemeit, ajkaival karját ke-reste és a tör a földre hullott.

Kiáltások hallatszottak; a sátor mögött ijesztő fény lobogott. Matho fölemelte a vásznat; a lybiaiak táborá lángokban állott.

A nádkunyhók ropogtak és a száruk, össze-vissza görbülve, szétpattantak és mint nyilak repültek a füstben; a vérvörös szemhatáron fekete árnyak futkároztak. Hal-lani lehetett a gunyhókban rekedtek üvöltését; az elefán-tok, ökrök, lovak a tömeg között száguldottak, össze-tiporva az embereket, a tűzből kimentett hadiszerral és podgyászokkal együtt. Kürtök harsogtak. Kiabálás hal-latszott: „Matho! Matho!” Az ajtón emberek akartak belépni.

— Siess már! Hamilcar felgyújtotta Autarith táborát!

Matho felpattant. Salammbô egyedül lelte magát.

Most szemügyre vette a zaimphot és miután jól megszemlélte, meglepetéssel tapasztalta, hogy nem érzi azt a boldogságot, a mit egykor elképzelt. Beteljesült álma búskomolylyá tette.

Azonban a sátor széle fellebbent és valami szörny-alak jelent meg. Salammbô eleinte csak két szemet és földig érő hosszú ősz szakállt különböztetett meg, mert a rőt színű rongyokba burkolt test a földön csúszott és a két kar minden mozdulatnál, a melylyel előbbre jött, eltűnt a szakállban, hogy azután újra kinyúljon belőle. Így kúszva, elért Salammbô lábaihoz, a ki most felismerte az öreg Giscont.

A zsoldosok ugyanis, hogy a fogoly Öregeket meg-akadályozzák a szökésben, ércrudakkal eltörték lábai-
kat és mindnyájan ott rothadoztak egy gödörben, min-
denféle rondaság között. Ha a csajkák zörgését hallot-

ták, a legizmosabbak még kiabálva fölegyenesedtek és Giscon így vette észre Salammbôt. A kis sandastrumgolyókról, melyek cothurnusaihoz ütődtek, kitalálta, hogy valamely carthagoi nőnek kell lennie és nevezetes rejtelmet sejtve, társainak segítségével sikerült kimásznia a gödörből. Azután könyökét és tenyerét használva, húsz lépéssel odább vonszolta magát, egészen Matho sátráig. Két hang beszéde váltakozott benne. Giscon hallgatódzott és mindent hallott.

— Te vagy? — szólalt meg végre Salammbô majdnem iszonyattal.

Csuklóira támaszkodva Giscon válaszolt:

— Igen, én vagyok! Ugy-e azt hiszik, hogy meghaltam?

Salammbô lehajtotta a fejét. Giscon folytatta:

— Ah! miért is tagadták meg tőlem a Baalok e kegyet! — És annyira közeledve Salammbôhoz, hogy ruháját súrolta, hozzátette: — Megkíméltek volna a bánattól, hogy téged megátkozzalak!

Salammbô élénken hátralépett, annyira félt e szennyel borított embertől, a ki visszataszító volt, mint a halott és rettenetes, mint a kísértet.

— Közel száz éves vagyok, — folytatta Giscon. — Láttam Agathoklest, láttam Regulust és a római sasokat, a hogy a pun mezők vetései felett vonultak! Láttam a csaták minden szörnyűségét és a tengert hajóhadaink roncsaival ellepve! A barbárok, a kik felett vezérkedtem, meglánczolták kezeimet és lábaimat, mintha emberölő rabszolga volnék. Társaim, egyik a másik után hal meg melletttem; holttetemeik szaga nem enged aludnom; kergetem a madarakat, melyek szemeiket vájják és mégis, egy pillanatra se szüntem meg bízni Carthago sorsában! Még ha a föld összes seregeit láttam volna is ellene támadni és az ostrom lángjai templomainál is magasabbra csapnak vala, még akkor is hittem volna örökkévalóságában! De most, mindennek vége! Minden elveszett! Az Istenek útálata nehezedik reá! Légy átkozott, a ki gyalázatoságoddal siettetted romlását!

Salammbô szólásra nyitotta ajkait.

— Ah! itt voltam! — kiáltott fel Giscon. — Hallot-

tam, a hogy lihegtél a szerelemtől, mint a piaczi leány; ő a vágyáról beszélt és te meghagytad csókolni kezedet! De ha már szemérmertlenséged tüze ösztökélt, legalább úgy kellett volna tenned, mint a vadállatoknak, melyek elrejtözve végzik párzásukat, nem pedig hogy atyád szemei előtt bontsd ki szégyenedet!

— Mit beszélsz? — mondá Salammbô.

— Ah! nem tudtad, hogy a két sáncz csak hatvan rőfnyire van egymástól és hogy a te Method, elbizakodott gögijében, Hamilcarral szemtől-szembe állította fel sátrát? Apád itt van a hátad mögött és ha fel tudnék vászorogni az ösvényen, mely a sáncz tetejére vezet, oda kiáltanám neki: Jer, nézd a leányodat egy barbár karjai között! Hogy jobban tessék neki, az istennő ruháját öltötte magára és odaengedte testét, neved dicsőségével együtt kiszolgáltatta az istenek fenségét, a haza megbosszulását, Carthago üdvét! — Fogatlan szájának mozgása egész hosszában meg-meghullámoztatta szakállát; mereven reászegezett tekintetével szinte elnyelte Salammbôt és a porban feküdve lihegve ismételte:

— Ah! szentségtörő! Légy átkozott! átkozott! átkozott!

Salammbô felhajtotta a sátorponyva szélét, karjával felemelve tartotta és a nélkül, hogy válaszolt volna, arra felé tekintett, a merre Hamilcar táborozott:

— Erre van, ugy-e? — kérdé.

— Mi közöd hozzá? Fordulj el! Menj! Szorítsd inkább arczodat a földhöz! Szent hely az, melyet nézésed bepiszkít!

Salammbô dereka köré csavarta a zaimphot, sebesen magára kapta fátyolait, köpenyét, kendőjét. — „Futok hozzá!“ — kiáltott fel és kiszökve a sátorból, eltűnt.

Eleinte senkivel se találkozott a homályban, mert mindnyájan a tűzhöz rohantak; a lárma megkétszereződött, mögötte magasra felcsapó lángok vörösre festették az eget. Egy hosszú sáncz elállta az útját.

Megfordult, találomra jobbra, majd balra tartott, hogy valami létrát, kötelet, követ vagy bármit találjon,

a minek segítségével feljuthasson a sánczra. Félt Giscontól és úgy tetszett neki, mintha kiáltások és lépések kergetnék. Pirkadni kezdett. Végre Salammbô a sánczba vájva egy keskeny csapást pillantott meg. Ruhájának, mely akadályozta a menésben, fogai közé kapta a szélét és három ugrással a sáncz tetején termett.

Alulról csengő kiáltás hallatszott fel hozzá a homályból, ugyanolyan, a melyet a gályás lépcső tövén hallott; előrehajolva megismerte Schahabarim emberét, a ki két egymáshoz kötött lovat tartott.

Egész éjszaka kóborolt a két sáncz között; azután, a tüztől nyugtalaníttatva hátra került, hogy meghallja, mi történik Matho táborában és tudván, hogy az a hely van legközelebb sátorához, híven a pap parancsához, nem mozdult el onnan.

Felállt az egyik ló hátára, Salammbô leereszkedett hozzá és vágatva elnyargaltak, körüllovagolva a pun táborn, hogy valahol kapura leljenek.

Matho visszatért sátrába. A füstölgő lámpa alig terjesztett valami világosságot és Matho azt hitte, Salammbô alszik. Gyöngéden végigtapogatta az oroszlánbört, az egész ágyat. Szólította Salammbôt, — semmi válasz; hevesen leszakított egy darabot a sátor vásznából, hogy a napvilág behatolhasson; a zaimph eltűnt.

A föld rengett a szapora léptektől. Kibálás, nyerítés, fegyvercsörömpölés töltötte be a levegőt és a harsónák rohamra szóltak. Mintha orkán tombolt volna körülötte. Mérheteretlen dühvel felkapta fegyvereit és kirohant.

A hegyről hosszú sorokban, futva jöttek alá a barbárok, míg a pun négyszögek súlyos és szabályos hullámzással nyomultak szembe velök. A köd a nap sugarai alatt apró felhőkre szakadt, melyek ide-oda lengedeztek és a hogy lassankint a magasba emelkedtek, zászlók, sisakok és lándzsahegyek váltak láthatókká. A csapatok gyors mozdulatai folytán úgy látszott, mintha maga a még homálylyal fedett talaj változtatná alakját; másutt, mintha zuhatagok szelnék keresztül-kasul egymást, közöttük pedig tüskéllő tömbök állnak mozdulatlanul. Matho felismerte a kapitányokat, a katonákat, a

kürtösöket, sőt még a hátul elhelyezett szolgálakat is, a kik számárháton ültek. Narr' Havas azonban, a helyett, hogy helybenmaradásával fedezte volna a gyalogosokat, hirtelen jobbra kanyarodott, mintha azt akarta volna, hogy széttiportassa magát Hamilcar-ral.

Lovasai túlszáguldottak az elefántokon, melyek meglassították lépteiket és az összes lovak, a nekieresztett kantár alatt előrenyújtva fejüket, oly sebes iramodással vágattak, hogy hasuk szinte a földet érte. Azután Narr' Havas egyszerre elszántan az egyik őrszem felé tartott. Elhajította kardját, lándzsáját, dárdáit és eltünt a carthagoiak között.

A numidák királya elért Hamilcar sátrába és embeireire mutatva, a kik a távolban állva maradtak, szólt: — Barca! elhoztam őket neked. A tied.

És a szolgaság jeléül leborult a földre és hűségének bizonyítékául elsorolta, hogy miként viselkedett a háború kezdete óta.

Először is megakadályozta Carthago ostromát és a foglyok lemészárolását; továbbá, mi hasznot sem húzott az uticai vereség után a Hanno felett aratott győzelemből. A mi a syriai városok dolgában tanúsított magatartását illeti, ezek birodalmának határán állanak. Végül nem vett részt a Macar mellett vívott csatában, sőt egyenesen azért maradt távol, hogy ne kelljen a suffeta ellen harcolnia.

Valójában Narr' Havasnak az volt a szándéka, hogy a pun tartományokkal növelje országát és a győzelem esélyei szerint hol segítette, hol pedig cserbenhagyta a zsoldosokat. Látva azonban, hogy végül is Hamilcar lesz az erősebb, hozzája csatlakozott, és lehet, hogy ez átpártolásban volt része valami haragnak is, a mivel Matho ellen vagy vezéri rangja, vagy pedig régi szerelme miatt viseltetett.

A suffeta félbeszakítás nélkül hallgatta meg Narr' Havast. Az az ember, a ki így csatlakozik egy sereghez, melynek bosszúját kihívta maga ellen, nem volt megvetendő segítség; Hamilcar nyomban felismerte, hogy e szövetség mily haszonnal járhat nagy terveire nézve. A numidák segítségével megszabadulhat a lybiaiaktól,

azután a Nyugotot belevonja Iberia meghódításába és nem is kérdezve Narr' Havastól, hogy miért nem jött hamarabb, valamint nem czáfolva egyetlen hazugságát se, keblét az övéhez érintette és háromszor megcsókolta.

Csak kétségbeestében és hogy valamiféle véget vessen a dolognak, gyújtotta fel a lybiaiak táborát. A numidák csatlakozása úgy érte, mint az Istenek segítsége. Örvendezését azonban palástolva, így felelt Narr' Havasnak:

— A Baalok kegyelme legyen veled! Nem tudom, hogy a köztársaság mit fog tenni érted; de Hamilcar nem ismeri a hálátlanságot.

A zsivajgás növekedett; kapitányok léptek be a sátorba. Hamilcar fegyverkezés közben szólott:

— Rajta, fordulj vissza! Lovasaiddal a te és az én elefántjaim között támadd meg gyalogságukat! Bátor-ság! Semmisítsd meg őket!

Narr' Havas már rohant, mikor megjelent Salammbô.

Gyorsan leugrott lováról. Szétnyitotta hosszú köpenyét és kitárva karjait, felfedte a zaimphot.

A sátor bőrfalai alul fel voltak hajtva, úgy, hogy köröskörül a katonákkal megrakott egész hegyet lehetett látni és mert Salammbô a közepén állt, minden oldalról megpillantották. Óriási ordítás hangzott, a győzelem és a remény kiáltása. A menetelők megálltak; a haldoklók, könyökükre támaszkodva visszafordultak, hogy áldást mondjanak reá. Az összes barbárok tudták már, hogy Salammbô visszaszerezte a zaimphot; a távolból mind látták, mind látni vélték és más ordítás, de a düh és a bosszú kiáltása hangzott a carthagoiak ujongása ellenében; a hegyen lépcsőzetesen elhelyezkedett mind az öt hadsereg tombolt és üvöltött Salammbô körül.

Hamilcar, képtelenül a szólásra, fejének bölintgatásával intett neki köszönetet. Tekintete váltakozva hol a zaimphra, hol ő reá irányult és észrevette, hogy a lánzcocska szétszakadt. Rettenetes gyanú reszkettette meg. De csakhamar visszanyerte szenvtelen kifejezését és a nélkül, hogy fejét arra fordította volna, átható oldalpillantást vetett Narr' Havasra.

A numidák királya szerény tartással félrevonultan állt; homlokán még ott volt egy kevés a porból, a mihez, mikor a földre borult, hozzáért. Végre a suffeta odalépett hozzá és ünnepélyes arczkifejezéssel szólott:

— Jutalmul a szolgálatokért, melyeket nekem tetél, Narr' Havas, neked adom leányomat. — És hozzátette: — Légy a fiam és védelmezd apádat!

Narr' Havas mély meglepetést kifejező mozdulatot tett, azután megragadta és csókokkal borította Hamilcar kezeit.

Salammbô szoborszerű mozdulatlansággal állt és úgy látszott, mintha nem értené, mi történik. Kissé elpirulva lesütötte szemeit; felhajló, hosszú pillái árnyat vetettek arczára.

Hamilcar nyomban felbonthatatlan eljegyzéssel akarta őket egyesíteni. Salammbônak lándzsát adtak a kezébe, melyet Narr' Havasnak nyújtott; hüvelykujjait ökörszíjjal egymáshoz fűzték, azután gabonát öntöttek a fejükre és a körülöttük alápergő szemek úgy hangzottak, mint a jégeső kopogása.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A vízvezeték.

Tizenkét órával utóbb a zsoldosok seregéből nem maradt más, mint csak egy halom sebesült, halott és haldokló.

Hamilcar, miután hirtelen kitört a hegykatlanból, a Hippo-Zarytus felé néző nyugoti lejtőn aláereszkedett, és minthogy ott a tér tágasabb volt, maga után csalta a barbárokat. Narr' Havas lovasaival bekerítette, a suffeta pedig szorította és tiporta őket; de meg a zaimph elveszte folytán már eleve le voltak győzve; még azok is, a kik nem törődtek az Istennő köpenyével, bizonyos szorongást és ellankadást éreztek. Hamilcar, nem találván büszkeségét benne, hogy a csatatér birtokában maradjon, kissé távolabb, balfelé húzódott, fel a magaslatokra, honnan uralkodhatott a barbárok felett.

Az össze-vissza hajlott sáncz-czölöpökről fel le-

hetett ismerni a táborok körvonalait. A lybiaiak helyén hosszú határ fekete hamu füstölgött; a feltúrt föld hullámos volt, mint a tenger és a foszlányokra tépett sátorponyvák határozatlan formájú hajóknak látszottak, melyek félig elsülyedtek a zátonyok között. A holttestek között pánczélók, vellák, kürtök, fa-, vas- és bronzdarabok, gabona, szalma és ruhák heverték szanaszét; itt-ott egy-egy elalvófélben lévő gyújtónyíl pislákkolt valami podgyászhalmon; egyes helyeken a föld eltűnt a pajzsok alatt; a lótetemek mint apró dombok sorakoztak egymás mellett; lábszárakat, szandálokat, karokat, pánczélingeket és az áll-szíjnál fogva a sisakhoz csatolt fejeket lehetett látni, melyek úgy gurultak, mint a golyók; túskebokrokra hajpamatok lengtek; kilógó belü elefántok, tornyaikra dölve, vértócsákban hörögtek; mindenfelé síkos tárgyak heverték, és a föld sáros volt, noha nem esett eső.

E holttest-halmaz csúcsától aljáig elborította az egész hegyet.

A kik még életben maradtak, épp úgy nem mozdultak, mint a halottak. Kisebb-nagyobb csoportokban gubbasztva rémülten néztek egymásra és nem szóltak.

Hosszan elnyúló mezőség végén a hippo-zarytusi tó ragyogott a lenyugvó nap sugaraiban. Jobbfelől kőfalöv mögül egymáshoz tapasztott fehér házak emelkedtek; azután a végtelenbe terjedő tenger látszott és a barbárok, állukat tenyerükbe támasztva, sóhajtozva gondoltak hazájukra. A levegőben szürke porfelhő ereszkedett alá.

Az esti szellő kezdett lengedezni; az összes keblek kitágultak és a mily mértékben nőtt a hűvösség, látni lehetett, hogy a férgek odahagyják a hidegedő holtakat és a meleg homokon kúsznak. Nagy sziklatömbökön mozdulatlan hollók ültek a haldoklók felé fordulva.

Mikor az éj leszállt, sárgaszőrü kutyák, abból a piszkos fajtából valók, mely a seregek kísérője, csöndesen odasompolyogtak a barbárok közé. Először csak az olvadt vért nyaldosták a még meleg tagokon, de csakhamar fejüket a belek közé fúrva, elkezdték marcangolni a holttetemeket.

Egyenként és mint az árnyak, feltűntek a menekültek; a visszajövetelt megkoczkáztatták az asszonyok is, mert a numidák rettenetes mérsárlása ellenére is még mindig voltak nők a barbárok seregében, különösen a lybiaiak között.

Néhányan kötéldarabokat fogtak, melyeket meggyújtottak, hogy fáklyák gyanánt szolgáljanak. Mások keresztbe fektetett lándzsákat tartottak. Holttesteket fektettek rájuk, melyeket azután félre vittek.

A tetemek hosszú sorokban, hanyatterülve, nyitott szájjal feküdtek, mellettük lándzsájuk; vagy pedig össze-vissza voltak halmozva és a hiányzókért gyakran egész dombokat kellett feltúrni. Azután a fáklyával lassan végigvilágították arcukat. Szörnyűséges fegyverek a legkülönbözőbb sebeket ejtették rajtuk. Homlokukról zöldes czafatok lógtak; némelyek darabokra voltak szabdalva, mások egészen szétlapítva, megkülkülve a fojtogatástól vagy pedig az elefántagyaraktól felhasítva heverték. Jóllehet mindnyájan majdnem ugyanegy időben haltak meg, a feloszlás különböző képét mutatták. Az északi férfiak kékesen fel voltak puffadva, míg az idegesebb afrikaiak mintegy megfüstölteknek látszottak és már kezdtek kiszáradni. A zsoldosokat fel lehetett ismerni a karjukba étetett rajzolatokról: Antiochus régi katonáin karvaly látszott; azokon, a kik azelőtt Egyiptomban szolgáltak, majomfej; az ázsiai fejedelmek volt katonáin bárd, granátalma, kalapács; a görög köztársaságokéin vártorony vagy egy archonnak a neve; voltak olyanok is, a kiknek karját egészen elborította a régi jelekkel és új sebekkel kevert sok jelkép.

A latin fajúaknak, a samnitáknak, etruszkoknak, campaniaiaknak és brutiumiaknak négy nagy máglyát raktak.

A görögök kardjuk hegyével árkokat vájtak. A spártaiak levetették vörös köpenyeiket és ezekbe csavarták a halottakat; az athéniek arczczal napkelet felé fordították őket; a cantabriak kavicsshalom alá temették a maguk halottait; a nasamonok ökörbőrszíjakkal kétrét hajtották őket, a garamontok pedig a parton temettek, hogy a hullámok örökké öntözzék a halottakat. A latinok azon-

ban kétségbe voltak esve, hogy a hamvakat nem gyűjtették urnákba; a nomádok a meleg homok után bánkódtak, melyben a tetemek kiszikkadnak, a kelták pedig a három faragatlan kő után, melynek esős égbolt alatt, apró szigetekkel tele öböl szélén kellene állania.

Jajveszéklések hallatszottak, melyekre hosszú némaság következett. Ezzel kényszeríteni akarták a lelkeket, hogy térjenek vissza. Azután szabályos időközökben és makacs kitartással újra kezdődött a kiabálás.

Bocsánatot kértek a halottaktól, hogy nem tisztelhetik meg őket, a hogy a vallási szabályok követelik: e mulasztás következtében végtelen időig kóborolniuk kell, alávetve mindenféle esélynek és átváltozásnak; szóltgatták őket, megkérdezték tőlük, mit kívánnak; mások szidalmakkal halmozták el őket, a miért legyőzték magukat.

A nagy fáklyák fénye még sápadtabbaknak mutatta a vértelen arczokat, melyek itt-ott a törött fegyverekből rakott halmokon feküdtek. És a könnyek újabb könnyeket fakasztottak, a zokogás mind hangosabb, a fölismert halottak ölelgetése mind lázasabb lett. Az aszszonyok, ajkukat az ajkakra, homlokukat a homlokokra szorítva, reáborultak a holttestekre és ütlegekkel kellett őket kényszeríteni, hogy félreálljanak a sírokba hányt föld elől. Sokan befeketítették arczukat, levágták hajukat, megszárták magukat és a kiömlő vért a sírokba folyatták; bőrükre hasonló sebeket karczoltak, mint a milyenek a holtakat éktelenítették. Jajkiáltások üvöltöttek túl a czimbalmok lármáját. Némelyek letépték amulettjüket és reáköptek. A haldoklók hemperegtek a véres sárban és kínjukban csonka kézfejükbe haraptak; negyvenhárom semnita, egy egész szentséges tavasz, gladiátorok módjára, kölcsönösen agyonszúrta magát. Csakhamar nem volt fa a máglyák számára, a lángok kialudtak, minden sírhely be volt földve, — és fáradtan a sok kiabálástól, kimerülve és támolyogva elaludtak halott testvéreik mellett, azok, a kik ragaszkodtak az élethez, telve félelemmel, a többiek azt óhajtva, hogy vajha föl se ébrednének többé.

Hajnalpirkadáskor katonák jelentek meg a barbárok tábora előtt, a kik sisakjukat lándzsahegyen hordva lépdelték a sáncz mentén. Köszöntötték a zsoldosokat és megkérdezték őket, nem üzennek-e valamit hazájukba.

Mások is közeledtek és a barbárok felismerték egyes volt társaikat.

A suffeta fölhívta az összes foglyokat, hogy álljanak csapataiba. Többen rettenthetetlenül visszautasították az ajánlatot és Hamilcar, el lévén határozva, hogy sem nem eteti, sem pedig a Nagy-Tanácsnak ki nem szolgáltatja őket, azzal a parancscsal, hogy többé ne merészeljenek Carthago ellen harczolni, engedte, hogy elvonuljanak. A mi azokat illeti, kiket a kínzásoktól való félelem engedelmessé tett, köztük kiosztották az ellenség fegyvereit és ezek most odajöttek a legyőzöttekhez, nem annyira, hogy átcsábítsák őket, mint inkább kevélykedésből és kíváncsiságból.

Azzal kezdték, hogy dicsérték a suffeta jó bánásmódját; a barbárok, minden megvetés mellett is, a mit irántuk éreztek, irigykedve hallgatták őket. Az első szemrehányó szavakra azonban a gyáva elpártoltak dühbe jöttek; a távolból tulajdon kardjaikat és vértjeiket mutogatták a zsoldosoknak és szidalmazva hívták őket, hogy vegyék vissza azokat. A barbárok kavicsokat ragadtak, mire mindnyájan elszaladtak és a hegycsúcson csakhamar nem látszott más, mint a sáncz mögül kiálló lándzsák hegye.

A barbárokat mély, a vereség megalázásánál is súlyosabb fájdalom fogta el. Bátorságuk hiábavaló voltára gondoltak. Merev tekintettel és fogaikat vicsorgatva álltak.

Egyszerre valamennyiöknek ugyanaz a gondolata támadt. Zajongva a carthagoi foglyokra rohantak. Véletlen eset folytán a suffeta katonái nem tudtak reájuk akadni és hogy Hamilcar elvonult a csatatérről, még mindig a mély gödörben voltak.

Egy sík helyen sorba a földre fektették őket. Örszemek körben álltak körülöttük és harmincz-negyven főből álló csoportokban reájuk bocsátották az asszonyokat. Ezek, ki akarva használni a rövid időt, a mit nekik

engedtek, határozatlanul és lelkendezve egyiktől a másikhöz szaladtak, azután reáhajolva a nyomorult testekre, teljes erejükből ütni kezdték őket, mint a hogy mosónők a ruhát sulykolják; férjeik nevét üvöltve, körmeikkel marczangolták arcukat; hajtűikkel a szemekbe szurkáltak. Ezután jöttek a férfiak és megkínózták őket a lábaktól kezdve, melyeket bokában szeltek egész a homlokig, melynek bőréből koszorúformájú csíkot vágtak, a mit a saját fejükre tettek. A tisztátlan étküek különösen rettenetesekek voltak a kitalálásokban. Hogy a sebeket elmérgesítsék, port, eczetet, cserépdarabokat keverték beléjük; a többiek mögöttük várakoztak; folyt a vér és a barbárok örvendeztek, mint a szüretelők a gőzölgő üstök körül.

Matho ezalatt ült a földön, ugyanazon a helyen, a melyen volt, mikor a csata bevégeződött, két könyökét a térdére támasztva és fejét a kezébe hajtva. Nem látott, nem hallott, nem gondolt semmit.

A tömeg örömrivalgására föltekintett. Előtte, pózna hegyérőli a földet söpörve vászonrongy lengett, mely mögött kosarak, szőnyegek és egy oroszlánbőr látszottak. Sátrára ismert és tekintete a földre tapadt, mintha Hamilcar leánya, mikor eltűnt, a föld alá süllyedt volna.

Az összehasogatott vászon ide-oda csapkodott a szélben; hosszú foszlányai néha a szája előtt röpdöstek és Matho egy vörös foltot vett észre, mely kézlenyomathoz hasonlított. Narr' Havas keze volt, szövetkezésük jelképe. Matho felállt. Egy még füstölgő fadarabot ragadott és megvetően sátrának roncsára dobta. Azután cothurnusa hegyével a lángok közé lökte a szétgurult tárgyakat is, hogy semmi sem maradjon meg.

Egyszerre, a nélkül, hogy észre lehetett volna venni, honnan bukkant föl, ott állt előtte Spendius.

Az egykori rabszolga két lándzsaszilánkot kötött a czombjára; siralmas képpel és nagyokat nyögve sántikált.

— Vedd csak le ezeket, — mondá neki Matho, — tudom, hogy derék férfi vagy! — Az Istenek igazságta-

lansága ugyanis annyira megtörte, hogy már nem volt elég ereje megbotránkozni az embereken.

Spendius intett neki és egy domb barlangjába vezette, hol Zarxas és Autharit rejtőzködtek.

Ők is épp úgy megfutottak, mint a rabszolga, az egyik vérszomjas volta, a másik bátorsága ellenére is. De hát ki is lehetett elkészülve, mondák, Narr' Havas árulására, a lybiaiak táborának fölgyújtására, a zaimph elvesztésére, Hamilcar hirtelen támadására, főleg pedig a cselvetésre, melylyel kényszerítette őket, hogy visszamenjenek a hegytölcsér mélyére, egyenesen a carthagoiak kezeügyébe? Spendius nem ismerte be, hogy megijedt és egyre azt hajtogatta, hogy eltört a lába.

Végre a három vezér és a schalischim reátértek, hogy mire határozzák magukat.

Hamilcar elzárva tartja előlük a Carthago felé vezető utat; közbe vannak fogva a katonák és Narr' Havas tartományai között; a tyriai városok a győzőkhöz fognak csatlakozni; a tengerpartra szorulnak és az ellenfél erejétől el kell pusztulniok. Ime, ez vár reájuk.

Nincs mód, hogy a csatát elkerüljék. Következőleg folytatniok kell a háborút a végletekig. Azonban hogy értessék meg a végeszakadatlan harczolás szükségét ezekkel a csüggedt és még vérző sebű emberekkel?

— Ezt magamra vállalom! — mondá Spendius.

Két órával utóbb egy ember, a ki Hippo-Zarytus felől jött, futva sietett föl a hegyoldalra. Kezében kis táblákat lóbált és mert nagyon hangosan kiabált, a barbárok köréje sereglettek.

A táblákat a sardiniai görög katonák küldték. Figyelmeztették afrikai társaikat, hogy vigyázzanak Giconra és a többi fogolyra. Egy samosi kereskedőtől, bizonyos Hipponax-tól, a ki Carthagoból jött, hallották, hogy összeesküvés készül a megszojtetésükre és ezért fölhívják a barbárokat, legyenek résen; a köztársaság hatalmas.

Spendius cselvetése eleinte nem vált be annyira, mint remélte. Ez az újabb veszedelemmel való fenyegetés, a helyett, hogy felbőszítette volna őket, csak félelmet támasztott; eszökbe jutott Hamilcar minapi intése

és valami előreláthatatlan és szörnyű eseményt vártak. Az éjszaka nagy rettegésben telt el, sőt többen levetették fegyvereiket, hogy könnyörületességre bírják a suffetát, ha majd megjelenik.

Másnap azonban a harmadik örváltáskor egy második futár jött, a ki még jobban lihegett és egészen fekete volt a portól. A görög egy phöniciai írásjegyekkel telerótt papyrus-tekerceset ragadott ki a kezéből. Arra kérték benne a zsoldosokat, hogy ne csüggedjenek; a tunisi bátrak nagy segédcapatokkal közelednek.

Spendius először is háromszor egymásután fölolvasta a levelet, azután két cappadociaival, a kik vállukra emelve tartották, egyik helyről a másikra vitette magát és mindenütt újra felolvasta. Két órán át szónokolt.

Emlékeztette a zsoldosokat a Nagy-Tanács ígéreteire, az afrikaiakat az intendansok kegyetlenkedéseire, az összes barbárokat Carthago igazságtalanságára. A suffeta kegyelmessége csak fogás, hogy törbe csalja őket. Azokat, a kik megadják magukat, rabszolgák gyanánt fogják eladni; a legyőzöttekre kínhalál vár. A mi az elmenekülést illeti, merre fordulhatnak? Egy nép se fogadná be őket. Míg ellenben, ha folytatják a harczot, szabadság, bosszú és gazdagság int nekik! És nem is kell sokáig várniok, mert hiszen a tunisiak, egész Lybia sietnek a segélyükre. Felmutatta a kigöngyölt papyrust.

— Nézzétek! olvassátok! Itt van, hogy mit ígérnek! Nem hazudom.

Fekete orrukon vörös foltokkal tarkázott kutyák ólálkodtak ide-oda. A déli nap izzón sütött a födetlen fejekre. Undorító szag áradt a rosszul elföldelt tetemekből. Némelyek hasig kilátszottak a földből. Spendius tanúságra hívta őket, hogy igazat beszél, azután öklét rázta Hamilcar felé.

Tudta, hogy Matho szemmel tartja és gyávaságának palástolása végett oly dühösséget színlelt, mely lassan-lassan erőt vett rajta. Az Isteneknek ajánlva magát, átkokat szórt a carthagoiakra. A foglyok megkínzása gyerekjáték volt. Miért kímélnék és hurczolnák magukkal ezt a csordát! — Nem! végezni kell velök! Ismeretes, hogy mit akarnak! Egyetlen egy is elveszíthet ben-

nünket! Nincs kegyelem! A lábak gyorsaságáról és az ütések erejéről fog megismerszeni, hogy ki a derék!

Erre megint a foglyoknak estek. Néhányan még hörögtek; torkon tiporva vagy dárdával átverve őket, véget vetettek életüknek.

Aztán Giscon jutott az eszükbe. Sehol sem látták; valami nyugtalanság fogta el őket. Egyszerre akartak meggyőződni a haláláról és részt venni a megölésében. Végre három samnita pásztor reáakadt, tizenöt lépésnyire a helytől, a hol egykor Matho sátora állott. Reáismertek hosszú szakálláról és odacsődítették a többieket.

Hanyatt terülve, csípői hosszában nyugvó karjaival és összeszorított térdeivel halottnak látszott, a ki az eltemetést várja. Sovány mellkasa azonban dagadt és süppedt és halovány arcza közepén tágra nyílt szemei merev és elviselhetetlen tekintettel néztek.

A barbárok először nagy csodálkozással szemléltek. A mióta a gödörben élt, majdnem megfeledkeztek róla; fészélyezve a régi emlékektől, távol tartották magukat tőle és nem mertek kezét emelni reá.

A hátul állók azonban morogtak és lökdösődtek, mígnem egy garamant áttört a tömegben; sarlóval hadonászott; mindnyájan megértették, hogy mi a szándéka; az arcok kipirultak és szégyenkezve habozásuk miatt, üvöltöttek: „Igen, igen!”

A sarlós ember odalépett Giscon-hoz. Megragadta a fejét és térdeire fektetve, gyors nyiszálással leszelte; a fej lehullott; két vastag vérsugár lyukat vájt a homokban. Zarxas odaugrott és könnyebben, mint a leopárd, a carthagoiak felé iramodott.

Mikor már kétharmadrészt feljutott a hegyre, kivette kebléből Giscon fejét és szakállánál fogva karját többször sebesen körbecsóválta, — az elröpített fej hosszú parabolát írt le a levegőben és eltűnt a pun sáncz mögött.

A czölöpök szélén csakhamar két keresztbe tett zászló tűnt föl, hagyományos jel, hogy a holttesteket kérik.

Erre előlépett négy kürtös, kiket mellkasuk ereje

szerint szemeltek ki, és az ércz tubákba kiáltva kijelentette, hogy ezentúl a carthagoiak és barbárok között nincs se hit, se kegyelem, se Isten, hogy előre is visszatülasítanak minden tárgyalást és hogy a követeket levágott karokkal küldenék vissza.

Nyomban ezután Spendius elküldték Hippo-Zarytusba, hogy szerezzen élelmet; a tyriai város még az este küldött nekik. Habzsolva lakmároztak. Azután, hogy fölfrissítették magukat, gyorsan összeszedték podgyászuk maradványait és törött fegyvereiket; az asszonyokat a középre gyűjtötték és mitsem törődve az ottmaradó sebesültek siránkozásaival, sebes léptekkel, mint egy elosonó farkasnyáj, a part mentén eltávoztak.

Hippo-Zarytus felé tartottak, eltökélve, hogy elfoglalják, mert szükségük volt egy városra.

Hamilcar a távolból kétségbeesve nézte őket, noha hízelgett kevélységének, hogy futnak előle. Új csapatokkal nyomban rajtuk kellett volna ütni. Még egy ily nap és vége a háborúnak! A veszteglésnek az lesz az eredménye, hogy megerősödvé fognak visszatérni; a tyr városok csatlakoznak hozzájuk; a legyőzöttekkel szemben tanusított szelídsége mit sem használt. Elhatározta, hogy kérlelhetetlen lesz.

Még aznap este útnak indított a Nagy-Tanács számára egy tevét, megrakva a halottakról leszedett karpereczekkel és rettenetes fenyegetések között megparancsolta, hogy küldjenek neki új sereget.

Mindnyáján már régen elveszettnek hitték, annyira, hogy győzelmének hírére oly álmélkodás fogta el őket, mely szinte határos volt a rettenettel. A zaimph homályosan jelzett visszaszerzése teljessé tette a csodát. Az Istenek és Carthago ereje tehát, úgy látszik, vele vannak.

Egy ellensége se mert panaszt vagy vádaskodást koczkáztatni és az egyik párt lelkesedése, a másiknak pedig gyávasága folytán egy ötezer férfiből álló sereg még a kitűzött határidő letelte előtt készen állott.

E sereg hamarosan elérkezett Uticához, hogy hátulról támogassa a suffetát, míg más háromezer katona

hajókra szállt, melyek Hippo-Zarytus elé vitték őket, hogy onnan visszaszorítsák a barbárokat.

A vezérletet Hanno vállalta; de a szárazföldi csapatokat reábizta helyettesére, Magdassen-re, maga pedig a hajókkal ment, mert a hordszékbeli rázkódtatásokat már nem tudta elviselni. Betegsége, lerágva ajkait és orrczimpáit, széles lyukat vájt az arczába; tíz lépésről a torkába lehetett látni és annyira visszataszítónak tudta magát, hogy asszonyok módjára fátyolt borított a fejére.

Hippo-Zarytus nem hallgatott követeléseire, épp úgy, mint a barbárokéira sem; de a lakosok minden reggel kosarakban élelmiszereket eresztettek le a falakról, miközben a tornyok tetejéről a köztársaság igényeivel mentegették magukat és távozásra kérték a barbárokat. Jelekkel ugyanily tiltakozást intéztek a carthagoiakhoz is, kik a tengeren állomásoztak.

Hanno megelégedett a kikötő elzárásával, a nélkül, hogy támadást merészelt volna. Végre is azonban reábeszélte a hippo-zarytusi bírakat, hogy háromszáz katonát fogadjanak falaik közé. Azután elhajózott a szállók felé és nagy kerülőt tett, hogy körüljárja a barbárokat, a mi haszontalan, sőt veszélyes művelet volt. Féltekenysége tiltotta, hogy segítségére legyen a suffétának; kémeit feltartóztatta, terveit akadályozta, az egész vállalkozást veszélyeztette. Végre Hamilcar írt a Nagy-Tanácsnak, hogy szabadítsák meg tőle és Hanno visszatért Carthagoba, dühösen az Öregek hitványsága és vezértársának eszeveszettsége miatt. Oly sok reménység után tehát még siralmasabb volt a helyzet, mint azelőtt; azon igyekeztek, hogy ne is gondoljanak reá, sőt, hogy ne is beszéljenek róla.

És mintha még nem lett volna elég a bajból, azt az értesítést kapták, hogy a sardiniai zsoldosok keresztre feszítették parancsnokukat, megszállták az erődöket és mindenütt lemészárolták a canaani származású embereket. A római nép rögtöni támadással tenyegetődött, ha a köztársaság nem fizet ezerkétszáz talentumot és nem adja át az egész Sardiniát. Róma elfogadta a barbárok szövetségi ajánlatát és liszttel meg szárított hússal rakott hajókat küldött nekik. A carthagoiak úzóbe vették

ezeket, ötszáz embert foglyul ejtettek; de három nap múlva egy egész hajóhad, mely Bysacena-ból élelmiszerekkel jött Carthago felé, elsülyedt a viharban. Az Istenek nyilván a köztársaság ellen fordultak.

Ekkor a hippo-zarytusi polgárok riadó ürügyével a falakra csődítették Hanno háromszáz emberét, azután hirtelen hátulról reájuk rohantak, megragadták lábaikat és átvetették őket a sánczon. Azt a néhányat, a ki nem halt meg, üldözőbe vették és a tengerbe fullasztották.

Utica egy ideig nyögte a katonákat, mert Magdassen ugyanúgy tett, mint Hanno és parancsai szerint, mitsem hallgatva Hamilcar kéréseire, körülfogta a várost, mígnem az uticaiak mandragorás bort adtak a katonának, azután álmukban legyilkolták őket. Ugyanekkor megjelentek a barbárok; Magdassen menekült, a kapuk kinyitak és ettől fogva a két tyr város új barátai iránt rendíthetetlen ragaszkodást, egykori szövetségeseivel szemben pedig megfoghatatlan gyűlöletet tanusított.

A pun ügy e cserbenhagyása tanács és példaadás volt. A felszabadulás reményei új életre keltek. Az eddig még határozatlan törpék most már nem haboztak többé. Minden lángba borult. A suffeta tudomást szerzett róla és sehonnan se várhatott segítséget. Most már visszavonhatatlanul el volt veszve.

Narr' Havast rögtön elbocsátotta, hogy őrizze országa határait. A mi őt magát illeti, elhatározta, hogy visszatér Carthagoba és azután újra kezdi a háborút.

A Hippo-Zarytusban veszteglő barbárok látták, a hogy serege leereszkedik a hegyről.

Vajjon hova mennek a carthagoiak? Kétségkívül az éhség hajtja őket, és elkeseredve a sok szenvedéstől, gyöngeségük ellenére is meg akarnak ütközni. Azonban jobbra fordulnak: menekülnek. Utól lehetne érni őket, eltiporni mindnyájukat. A barbárok utánuk eredtek.

A folyó megállította útjukban a carthagoikat. Ezúttal szélesen hömpölygött és nem fújt a nyugoti szél. Egyesek úszva, a többiek pajzsaikra fekvé keltek át rajta. Azután újra menetbe rendezkedtek. Az éj leszállt. Már nem lehetett őket látni.

A barbárok nem álltak meg; feljebb haladtak a

folyó mentén, hogy keskenyebb helyet találjanak. A tunisiak csatlakoztak hozzájuk és magukkal vonták az uticaiakat is. Számuk lépten-nyomon növekedett és a carthagoiak, fülüket a földre szorítva, a sötétben halották lépéseik dübörgését. Barca, hogy feltartóztassa őket, időnként nyílzáport röpítettett hátrafelé, többen halálukat lették tőle. Mikor a nap fölkelt, az ariani hegyekben voltak, azon a helyen, hol az út könyökbe törik.

Matho, a ki a sereg élén haladt, a szemhatár szélén egy magaslat csúcsán valami földet vélt észre vehetni. Azután a talaj alább szállt és obeliszkek, kupolák, házak tüntek fel. Carthago volt! Egy fához támaszkodott, hogy el ne essék, oly hevesen dobogott a szíve.

Arra gondolt, mi minden történt vele, mióta utóljára járt arra! Mintha valami végtelen meglepetés, kábultság nehezedett volna reá. Azután a gondolatra, hogy viszontláthatja Salammbô-t, túlradó öröm fogta el. Emlékezetében fölmerültek az okok, a melyek miattátkoznia kellene Hamilcar leányát; de ezeket gyorsan elhessegette magától. Reszketve és kimeredt szemmel nézte Eschmoun templomán túl egy palota magas terrasszát, mely pálmalombokból nyúlt fel; arcza, mintha valami nagy fényesség csapta volna meg, az elragadtatás mosolyában ragyogott; kitérte karjait, csókokat lehelt a szellőbe és suttozta: „Jer! jer!” Sóhaj dagasztotta keblét és két könnycsepp, mintha két hosszúkás gyöngyszem lett volna, hullott a szakállára.

— Miért állsz meg? — kiáltotta Spendius. — Siess! Előre! A suffeta még elmenekül előlünk! De hiszen reszketnek a térdeid és úgy nézel reám, mint a ki részeg!

Toporzékolt a türelmetlenségtől; nógatta Matho-t; és szemeit hunyorgatva, mint a ki végre közel van a régóta célbavett zsákmányhoz, hozzátette:

— Ah! itt vagyunk! Helyben vagyunk! Most a markomban tartom őket!

Arczkifejezése oly biztos és diadalmas volt, hogy Matho-t is kiragadta elernyedtségéből. Szavai a legmélyebb szomorúság pillanatában hangzottak fülébe, kétségbeesését bosszúállásra fordították, haragjának céljelöltek ki. Felpattant az egyik podgyászt hordó te-

vére, letépte a kötőfékét és a hosszú kötéllel ütötte a hátul czammogókat, hol jobbra, hol balra szaladva a sereg mögött, mint a kutya, mely a nyáját tereli.

Dörgő szavára a sorok szorosabbra zárultak, még a sántítók is meggyorsították lépteiket; az isthmus közepén a seregek közti távolság mind szűkebbre vált. A barbárok első sorai már a carthagoiaktól fölkapart porfellegben jártak. A két sereg mindegyre közelebb jutott egymáshoz, már szinte érintkeztek. Ekkor azonban a malquai-, a tagastai- meg a nagy Khamon-kapú feltárták szárnyaikat; a pun négyszög felbomlott, a katonák három oszlopban özönlöttek a kapúhoz és tolongva vonultak be rajtuk. Az összeszorúlt tömeg azonban csakhamar nem haladhatott tovább. A lándzsák egymáshoz ütődtek a levegőben és a barbárok nyílai a falakhoz csapódtak.

A Khamon-kapú küszöbén láthatóvá vált Hamilcar. Hátrafordulva kiáltott embereinek, hogy tágítsanak. Leszállt lováról és a kezében tartott karddal az állat hátuljába szúrva, a barbárok felé iramította azt.

Oryngi mén volt, melyet lisztgolyókkal etettek és a mely behajtotta térdét, hogy urát felszállni engedje. Miért űzte tehát Hamilcar vissza? Áldozatnak szánta?

A nagy mén vágatva rohant a lándzsák között, feldöntötte a embereket, nagyokat szökött és míg a barbárok félreugortak, feltartóztatni próbálták vagy meglepetve utána néztek, a carthagoiak elérték egymást és behaladtak az óriási kapún, mely csattanva zárult be utánuk.

Hiába döngették, nem engedett. A barbárok dühösen rontottak neki és néhány pillanatig a sereg egész hosszán hullámvész futott végig, mely mind gyöngébbé vált, mígnem végre egészen megszűnt.

A carthagoiak katonákat állítottak a vízvezetékre és ezek köveket, golyókat, gerendákat kezdtek alázúdítam a barbárokra. Spendius figyelmeztette társait, hogy nem kell makacskodniok. Valamivel arrább foglaltak állást, mindnyájan el lévén tökéelve, hogy megostromolják Carthagot.

Ezenközben a háború híre elterjedt túl a pun bi-

rodalom határain és Hercules oszlopaitól egész Kyrené-n túlig a nyájaikat legeltető pásztorok erről álmodoztak és a karavánok éjszaka, csillagfénynél erről beszélgettek. Hogy akadtak emberek, a kik meg merték támadni Carthago-t, a tengerek úrnőjét, mely ragyogó volt, mint a nap és félelmes, mint egy Isten! Sőt többször már a bukását is hiesztelték és mindnyájan elhitték, mert mindnyájan kívánták: a leigázott népek, az adózó falvak, a szövetséges tartományok, a független hordák, mindazok, a kik gyűlöltek zsarnoksága miatt vagy féltékenykedtek hatalmára vagy maguknak áhítozták gazdagságát. A legbátrabbak mindjárt eleinte csatlakoztak a zsoldosokhoz. A Macar melletti vereség visszatartotta a többbit, de aztán visszanyerték bizalmukat, lassanként előbbre jöttek, összetömörültek és most már a keleti tájakra való emberek ott rejtöztek a clypeni homokbuczkák között, az öböl tulsó oldalán. A hogy észreveték a barbárokat, előbújtak.

Nem a Carthago környéki lybiaiak voltak; azok már régóta a harmadik sereghez tartoztak; hanem a Barca-fensík nomadjai, a Phiscus-fok, a Derné-, a Phazana- és a Marmarica-promontorium banditái. Tevecsontokkal vájt sósvizü kutakból oltva szomjúságukat, vomultak át a sivatagon: a strucztoollakkal borított zuaesek négyes fogatokon; a fekete fátyolba burkolódzott garamantok tarkára festett kanczákon; mások szamarakon, onagereken, zebrákon, bölényeken, sőt némelyek családjukkal és bálványaikkal együtt gunyhójuk csónakformájú tetőjét is magukkal hurczolták. Voltak köztük ammoniaiak, a kiknek bőre ránczos a meleg források vizétől; atarantok, a kik gyűlölik a napot; troglodyták, kik nevetve temetik halottaikat falombok alá; látni lehetett az undorító auseusokat, a kik sáskákkal táplálkoznak, az achyrmachidokat, a kik tetveket és a cinoberrel bekent gysantokat, a kik majmokat esznek.

Mindnyájan hosszú egyenes sorba rendezkedtek a tengerparton, azután, mint a széltől felkavart porfelhő, előretódultak. Az isthmus közepén megálltak, minthogy a zsoldosok, a kik előttük, a falak közelében táboroztak, nem akartak mozdulni.

Most Ariana felül feltűntek a nyugotról jött férfiak, a numidák. Narr' Havas ugyanis csak a massyliaiak felett uralkodott; de meg mert a régi szokás is felszabadította őket, hogy vereség esetén odahagyják királyukat, öszszegyülekeztek a Zaine-nál és mihelyt Hamilcar megkezdte a hátrálást, átkeltek rajta. Legelől jöttek Malthutnael és Garaphos oroszlánbörbe öltözött vadászai, kik lándzsájuk nyelével hosszúsörényű sovány kis lovakat hajtottak; utánuk a kígyóbőr-pánczélba bújt gaetulok következtek, azután a pharusiak, viaszból és gyantából formált magas koronával a fejükön, majd a caanok, a macarok, a tillabarok, a kik közül mindegyik két dárdával és vizilóbörből való kerek pajzsossal volt ellátva. Lent a catacombák végénél, a laguna szélén megálltak.

A hogy azonban a lybiaiak elvonultak, a helyen, melyet elfoglaltak volt, mint a föld szintjén terjeszkedő felhő, a négerek sokasága vált láthatóvá. Egyaránt voltak a Fehér-Harus, a Fekete-Harus, meg az augylaei sivatag tájáról valók, sőt az óriás kiterjedésű Agazymbából is jöttek, mely négy napi járóföldre van délfelé a garamantoktól, de meg még messzebről is! Vörös fából való czifraságaik mellett is, melyeket magukra aggattak, zsíros fekete bőrük porban meghentergetett érett földiszederhez tette őket hasonlóvá. Háncsból való nadrágot, száraz fűből font tunicat, fejükön vadállatczímereket viseltek és farkasordításhoz hasonló üvöltözéssel gyűrűs rudakat ráztak és zászlók gyanánt botokra erősített tehénfarkakat lengettek.

A numidák, maurusiak és gaetulok mögött sárgásbőrű emberek tolongtak, a kik Toggiron túl a czédruserdőkben laktak. Vállukon macskabőr-tegez függött és pórázon óriási kutyákat vezettek, melyek akkorák voltak, mint a szamarak és nem ugattak.

Végre, mintha Afrika még nem zúdította volna ki elegendőképpen a tartalmát és mintha, hogy több gyűlölséget szedhessenek össze, a fajok seprűjére is reá lettek volna utalva, mind e sokaság mögött állatias képű, bárgyúan vigyorgó embereket lehetett látni, — utálatos betegségetől elcsúfított szerencsétleneket,

korcs törpéket, kétséges nemű kevertvérűeket, albinókat, a kik vörös szemeiket hunyorgatták a napfényben, — valamennyien értelmetlen hangokat hebegtek és egy újjukat a szájukba dugták, mutatván vele, hogy éhesek.

A fegyverek tarkasága nem volt kisebb, mint a ruháké és a népeké. A fatöröktől, kőbárdoktól és elefántcsont-szigonyoktól kezdve, a keskeny és hajlékony rézpántból készült hosszú, fűrész-szerűen fogazott kardokig, az öldöklés egyetlen szerszáma sem hiányzott. Némelyek antilopszarvhoz hasonlóan több ágba oszló késeket hordtak, mások kötélvégre erősített kampókat, vasháromszögeket, bunkókat, vésőket. A bambotusi aethiopiaiak kis mérgezett dárdákat rejtegettek hajukban. Többen egy-egy zacskó kavicsot hoztak magukkal. Mások, a kik üres kézzel álltak, fogaikat csattogtatták.

A tömeg állandó hullámban volt. Hajókhoz hasonlóan kátránnyal bekent tevék fellökték az asszonyokat, a kik hátukon czipelték gyermekeiket. Kosarukból élelmiszer ömlött a földre; sódarabokat, gyantacsomókat, rothadt datolyákat, guru-diókat tiportak szét; — némelyiknek piszokkal fedett keblén vékony zsinóron oly gyémánt függött, melyért satrapák versenghettek, egy-egy szinte mesés drágakő, melynek árán birodalmakat lehetett volna vásárolni. A legtöbb nem is tudta, hogy mit akar. Valami bűvölet, kíváncsiság vonta őket; a nomádok, a kik soha sem láttak várost, megrettentek a falak árnyékától.

Az isthmus egészen el volt borítva az emberektől és e hosszan elnyúló tömeg, melyben a sátrak úgy tűntek fel, mint vízáradásban a gunyhók, egész a vastól csillogó és a vízvezeték két oldalán egyenletesen elosztott barbárok első soráig terjedt.

A carthagoiak még a zsoldosok megérkezésétől okozott első ijedelemben voltak, mikor egyenesen feléjük tartva, mintha szörnyetegek vagy nagy épületek lettek volna, a tyr városokból küldött ostromgépeket látták közeledni, árboczaikkal, karjaikkal, kötélzetükkel, tagozatukkal, oromzataikkal és védpánczéjaikkal: hatvan carrobalista, nyolczvan onager, harmincz scorio, ötven tollenon, tizenkét faltörő kos és három óriási catapulta,

melyek tizenöt talentum súlyú szikladarabokat tudtak hajtani. Alapjuknak dölve egész tömeg ember tolt a gépeket, minden lépésnél recsegték-ropogtak, mígnem elértek szembe a falakkal.

Azonban még több napig tartott, míg az ostrom előkészületeit befejezhették. A zsoldosok, okulva vere ségeiken, nem akartak haszontalan csatározásokat kockáztatni; de meg se az egyik, se a másik félnek nem kellett sietnie, tudván jól, hogy rettenetes mérkőzés előtt állanak, mely vagy győzelemmel vagy teljes megsemmisüléssel fog végződni.

Carthago hosszú ideig ellenállhatott; széles falai egész sor ki- és beszögelléssel épültek, a mi nagyon előnyös volt a rohamok visszaverésére.

Ám a catacombák felé eső oldalon a fal egy része leomlott és sötét éjszakákon a sarkaikból kifordult koczkák közti nyílásokon át látni lehetett a malguai gúnyhókból kiszűrődő világosságot. Egyes helyeken e gúnyhók magasabban voltak, mint a sánczok. Itt éltek új férjeikkel a zsoldosok asszonyai, a kiket Matho elűzött. A hogy újra megpillantották egykori embereiket, szívüknek nem volt maradása. Messziről kendőikkel integettek nekik, aztán a sötétben a fal repedéséhez gyűltek, hogy a katonákkal beszélgessenek és egy reggel a Nagy-Tanács arról értesült, hogy mindnyájan megszöktek. Egyesek a kövek között kúsztak át; mások, a kik bátrabbak voltak, köteleken ereszkedtek alá.

Végre Spendius elhatározta, hogy végrehajtja szándékát.

Eddig a háború akadályozta benne, mert távol tartotta Carthagótól; a mióta pedig visszaérkezett, úgy látszott előtte, hogy a lakosok gyanítják a tervét. Csakhamar azonban csökkentették a vízvezeték öreinek számát. Nem voltak oly sokan, hogy ne kellett volna mindenki a falak őrzésére.

Az egykori rabszolga több napon át a tóbeli flamingókon a nyíllövésben gyakorolta magát. Azután egy holdas estén felszólította Matho-t, hogy éjszaka gyújtáson nagy szalmatüzet és ugyanakkor összes emberei

csapjanak minél nagyobb lármát, ő maga pedig Zarxaszal az öböl partján eltávozott Tunis irányába.

Az utolsó ívezetekkel egy szintre érkezve, mind a ketten egyenesen a vízvezetéknek tartottak. A hely nyílt térség volt; csúszva jutottak el az oszlopok tövéhez.

A tetőzeten levő örök nyugodtan járkáltak fel s alá.

Magas lángok csaptak fel; kúrtharsogás hallatszott; az örök, azt hívén, hogy ostromot fújnak, sietve Carthagó felé iramodtak.

Egy ember maradt. Alakja feketén vált ki az ég hátteréből. A hold mögötte sütött és óriási árnyéka, mint egy mozgó obeliszké, messze vetődött a síkra.

A kettő bevárta, míg éppen velök szembe jut. Zarxas megragadta parittyavetőjét; elővigyázatosságból-e vagy vérszomjból Spendius megfogta a kezét. — Nem. A golyó sivitása zajt okozna! Majd én!

Erre ballábának nagyujjához feszítve az alját, teljes erejével meghúzta az íjját; célzott és a nyílvessző elröpült.

Az ember nem bukott föl. Eltűnt.

— Ha csak megsebesült volna, hallanánk! — mondá Spendius és úgy, mint először, kötél és kámpó segítségével gyorsan felmászott egyik emeletről a másikra. Mikor azután fenn volt, a holttest mellett, lehajította a kötelet. A baleár szekerczét és kalapácsot kötött reá, azután visszaindult a táborba.

A kürtök már nem szóltak. Minden csöndben nyugodott. Spendius fölemelte az egyik koczkát, belépett a vízbe és feje fölött újra helyretette a fedőlapot.

Léptei szerint számítva a távolságot, egyenesen eljutott a helyre, a hol rézsut futó repedést vett volt észre, és három órán át, egész reggelig dolgozott, pihenés nélkül és szinte örjöngve, a hasadékon alig kapva annyi levegőt, hogy lélekzetet vehessen, fulladozva és hűszszor is közel állva a halálhoz. Végre recsegés hallatszott; egy óriási kő, kifordulva sarkaiból, alágurult, — és egyszerre a magasból zuhatag, egész folyam zúdult le a síkra. A meglékelt vízvezeték kiöntötte tartalmát. Ez a halált jelentette a carthagobelieknek és a győzelmet a barbároknak.

A felriadt carthagoiak egy pillanat alatt ellepték a falakat, a házakat, a templomokat. A barbárok kiabálva tolongtak. Örjögve ugrándoztak a nagy vízesés körül és jókedvük túlcsapongásában alája-alája tartották a fejüket.

A vízvezeték tetején összerongyolódott barna tunicában egy embert pillantottak meg. Csípőre tett kezekkel kihajolt a tető széle felett és mintegy maga is csodálkozva a művén, nézett alá.

Azután fölegyenesedett. Felsőséges pillantással nézett körül, mintha azt mondta volna: „Most már mindez az enyém!” A barbárok tapsban törtek ki, a carthagoiak pedig, végre felfogva szerencsétlenségüket, üvöltöttek a kétségbeeséstől. Erre Spendius futni kezdett a lapos tetőn és mint az olympiai játékok kocsiversenyének győztese, magánkívül a büszkeségtől, magasra emelte karjait.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Moloch.

Afrika felől a barbároknak nem kellett védsánczokat emelniök, ez egészen az ő hatalmukban volt. Hogy azonban könnyebben megközelíthessék a falakat, az árkot szegélyező földhányást lehordták. Ezután Matho nagy félkörökbe osztotta a sereget, hogy így jobban körüljárhassa Carthagot. Az első sort a zsoldosok hoplitái alkották, mögöttük a parittyások és a lovasok, leg hátul pedig a podgyász, a szekerek és a lovak voltak elhelyezve. A sereg előtt háromszáz lépésnyire tornyokból meredtek elő a hadigépek.

Ezek a századok folytán többszörösen változott elnevezések nagy sokfélesége mellett is két fajtára voltak visszavezethetők: vagy a parittyavetők vagy a nyilak módjára működtek.

Az előbbieket, a catapultákat, két merőleges és egy vízszintes gerendával ellátott négyszögletű keretből állottak. Elöl kötelekkel fölszerelt henger nagy legömbölyített gerendát tartott, melyen a lövedékek felvételére szolgáló kanál volt. Az alsó részt kifeszített köte-

lekből álló hálózat fogta és ha a köteleket megeresztették, az elülső gerenda felemelkedett és a vízszintes gerendához csapódott, mely ellenlökést adva még fokozta a hajítóerőt.

A második fajtájúak bonyolódottabb szerkezetűek voltak. Kis oszlopon keresztbe téve és mindkét oldalon egyforma hosszan gerenda állott, melyhez az oszlopon valami vájulatféle szolgált; a keresztfa két végén két tartó volt, melyekben lószörgombolyagot helyeztek el, a lószőr közé két kis fahasáb volt beágyazva, mely egy bronzlemezen át a vájulatnak egész a végéig feszített kötél két végét tartotta. Egy rúgó működése folytán a fémlemez kimozdult a helyéről és ékeken előre csúszva, elröpítette a nyilvesszőt.

A catapultákat onagereknek is nevezték, mert a vad-szamarakra emlékeztettek, melyek patáikkal kavicsokat szórnak, a ballistákat pedig scorióknak, a fémlemezre erősített szeg miatt, mely, ha egy ökölcsapással leütötték, működésbe hozta a rúgót.

E gépek megszerkesztése tudós számításokat igényelt. Fájukat a legkeményebb minőségűekből kellett összeválogatni, a kapcsoknak ércből kellett lenniök; beállításuk emeltyűkkel, csigaművekkel, csavarokkal vagy taposó szerkezetekkel történt; a hajítás irányát erős czölöpök szabályozták; a gépeket hengereken tolták és a legnagyobbakat, melyeket széjjel szedve szállítottak egyik helyről a másikra, csak az ellenséggel szemtől-szembe szerelték fel.

A három nagy catapultat Spendius a védfal három fő szögletének irányította; mindegyik kapu elé egy kost, mindegyik toronynyal szembe egy ballistát állított, míg a carroballistákat hátrább, egyik helyről a másikra tolták. Azonban gondoskodni kellett, hogy védve legyenek az ostromlottak gyújtólövegeitől és mindenekelőtt be kellett temetni az árkot, mely a falaktól elválasztotta őket.

Zöld galyból és félkörbe hajtott tölgyágakból font folyosókat toltak előre, melyek három keréken gurultak és óriási pajzsokhoz hasonlítottak; a dolgozókat nyers bőrökkel borított és tengeri fűvel kibélelt gunyhók fedez-

ték; a catapultákat és ballistákat függöny védte, melyet hogy meg ne gyuladhasson, eczetbe áztatott kötelékekből fontak. Az asszonyok és a gyermekek a parton kavicsot szedtek vagy pedig karjaikkal földet kapartak össze, a mit azután a katonáknak vittek.

A carthagoiak is készülődtek.

Hamilcar azzal a kijelentéssel, hogy a cziszternákban még százhuszonhárom napra való víz van, hamarosan megnyugtatta őket. E biztatás, valamint a suffeta jelenléte, főleg pedig, hogy a zaimph ismét náluk van, visszaadta reménységüket. Carthago felocsúdott kétségbeeséséből és a többiek szenvedélye még azokat is magával ragadta, a kik nem voltak canaani eredetűek.

A hadiszertárat kiürítették, az összes rabszolgákat fölfegyverezték; minden polgárnak ki volt jelölve a helye és a teendője. Az átpártoltakból még ezerkétszáz ember volt életben, — a suffeta valamennyiüket kapitányokká nevezte ki; az ácsokat, fegyverműveseket, kovácsokat és aranyműveseket a hadigépekhez rendelték. A carthagoiaknak a rómaiakkal kötött béke megszabásai ellenére is volt még néhány hadigépök. Ezeket most kijavították. A carthagoiak értettek az efajta munkához.

Az északi és keleti oldal, melyet a tenger és az öböl védett, hozzáférhetetlen volt. A barbárokkal szembenező falra fatörzseket, malomköveket, kénnel tele edényeket, olajjal tele korsókat hordtak és kemenczéket építettek. A tornyok tetőin köveket halmoztak fel és a házakat, melyek közvetlenül a sánczra támaszkodtak, telehordták homokkal, hogy vastagabbá és erősebbé tegyék a falat.

E készülődések izgatták a barbárokat. Mindjárt meg akarták kezdeni a harczot. A kövek, melyeket a catapultákba raktak, oly óriási súlyúak voltak, hogy a rudak eltörtek; a támadást el kellett halasztani.

Végre Schabar hónap tizenharmadik napján napfelkeltekor a Khamon-kapun nagy dobbanás hallatszott.

Egy óriási gerenda alatt, mely lánczokon lógva vízszintesen függött az emelőről és elől merő érczből való kosfejben végződött, hetvenöt katona húzta a köteleket.

A gerenda ökörbőrrel volt bevonva, helyenként vasgyűrűk körítették, háromszor oly vastag volt, mint egy emberi törzs, százhusz rőf husszú s a lökö és húzó meztelen karok tömege felett szabályosan mozgott előre és hátra.

A többi kapu előtt felállított kosok is elkezdtek működni. A taposó szerkezet kivájt kerekeiben látni lehetett az embereket, a mint küllőről küllőre lépnek. A hengerek és a csavarok nyikorogtak, a kötélfüggönyök lehullottak és kő- meg nyilzápor repült egyszerre; a szétszórtan elhelyezett parittyások mind előre rohantak. Néha a sáncz közelébe férkőztek, pajzsuk alatt égő gyantával telt fazekat rejtegetve, a mit azután teljes erejükkel elhajítottak. E kő-, dárda- és tüzeseő átröpült az első sorok felett és ívpályát futva be a levegőben, a falak mögött hullott alá. A sáncztetőn azonban hosszú daruk nyúltak fel, a milyenekkel a hajók árboczait szokták emelni és róluk óriási fogók ereszkedtek alá, melyek két, belől fogazott félkörben végződtek. Ezek közrekapták a kosokat. A katonák, neki csimpászkodva, hátrafelé húzták a gerendát. A carthagoiak lihegve erőlködtek, hogy a magasha vonják és a harcz így tartott egész estig.

Mikor másnap reggel a zsoldosok újra az ostromhoz láttak, a fal teteje teljesen ki volt párnázva gyapotsomagokkal, szövettel, vánkosokkal; a repedéseket gyékénnyel tömték be és a sánczon, a daruk között, botokra tűzött vellák és kések sora meredt fel. Nyomban dühös harcz kezdődött.

A kosokra köteleken tartott fatörzsek zúdultak alá, hogy azután ismét felemelkedjenek; ballistákra kivetett kampók letépték a gunyhók tetejét és a tornyokról kavics és törmelék zuhogott.

Vége a kosok betörték a Khamon- és a Tagastakaput. A carthagoiak azonban annyi mindenfélét halmoztak fel mögöttük, hogy szárnyaik nem nyíltak ki. Egyenesen állva maradtak.

Erre nagy fúrókkal támadtak a falaknak, hogy a köveket kiforgassák eresztékeikből. A gépeket most jobban irányították, a hozzávaló embereket szakaszokba osztották és a fúrók reggeltől estig szakadatlanul dol-

goztak, szabályos egyhangúsággal, akár valamely szövöszék.

Spendius fáradhatatlan volt az irányzásban. Ő maga ajzotta fel a ballistákat. Hogy mindkét oldalon teljesen egyenlő feszültségben legyenek, addig húzták a köteleket, míg, ha reájuk ütöttek, a jobb, meg a bal oldalon egyforma hangot adtak. Spendius felkészült az állványra. Lábujjhegygyel gyöngén megrezdítette a köteleket és odatartotta a fülét, mint a zenész, a ki lyrát hangol. Mikor azután a catapulta rúdja felemelkedett, a ballista oszlopa megrázkódott a rúgó lökésétől, a kövek sugarakban, a dárdák kévékben röpültek: egész testével előrehajolt és karjait kiterjesztette, mintha utánuk akart volna szállani.

A katonák csodálták ügyességét és készségesen teljesítették parancsait. Vígán folytatva munkájukat, tréfákra használták a gépek neveit. Így, minthogy a kosok megragadására szolgáló fogókat *farkasok*-nak hívták, a fedett folyosókat pedig *szőlőlugasok*-nak, ők maguk bárányok voltak, szüretelésre készültek és mikor a gépet rakták, az onagereket ekként biztatgatták: „Rajta, ne sajnáld!“, a scorpiókat pedig: „Csak a szívük közepébe!“ E mindig azonos évődések jó kedvben tartották őket.

Azonban a gépek nem boldogultak a sánczczal, mely két falból állt és közben földdel volt feltöltve. Ha sikerült is lerombolni a felső részt, az ostromlottak ezt mindig újra meg újra kijavították. Matho elrendelte, hogy tákoljanak össze fatornyokat, melyek épp oly magasak legyenek, mint a kőtornyok. Az árokba pázsitdarabokat, czölöpöket, rögöt, szekereket hánytak, ez utóbbiakat a kerekkel együtt, hogy annál gyorsabban betölthessék a mélységet; de még mielőtt ezzel végeztek volna, a barbárok óriási tömege egyszerre előrehullámozott a síkon és mint a kiáradt tenger, a falak tövét csapkodta.

Kötélhágcsókat, falétrákat és sambucakat hoztak elő, mely utóbbiak két árbocz között, csigákon függő és elől mozgó hídban végződő bambuszpálczasíkokból állottak. Számptalan egyenes vonalban támaszkodtak a falaknak és a zsoldosok, kivont karddal a kezükben, egy-

másután szálltak föl. Egyetlen egy carthagoi se mutatkozott; az ostromlók már eljutottak a fal kétharmad magasságáig. Ekkor egyszerre megnyíltak a rések és mint megannyi sárkánytorok, tüzet és füstöt hánytak. A szétporzó homok behatolt a vérték repedésein; a petroleum rajtamaradt a ruhákon; a folyékony ólom lezuhogott a sisakokra, lyukakat égetett a húsba; szikra-zápor csapott az arcokba és üres szemgödrökből mandula nagyságú könnyek peregtek alá. Olajtól egész sárgára festett embereknek lángolt a hajuk. Futásnak eredtek és másokat is tűzbe borítottak. Messziről vérbe áztatott köpenyeket dobtak az arcukra és ily módon megfullasztották őket. Egyesek a kik nem kaptak sebet, mozdulatlanul álltak, mereven, mint a czövek, nyitott szájjal és széttárt karokkal.

Az ostrom több napon át mindegyre megújult, a zsoldosok abban a reményben lévén, hogy erejük és bátorságuk megfeszítésével diadalmaskodni fognak.

Néha egy-egy ember valamelyik másiknak a vállára állva, vaspálczát vert a kövek közé, azután, mintegy hágcsónak használva, reálépett és fölötte egy másodikat, egy harmadikat helyezett el; ilyesformán és a fal kiálló párkányzatának védelme alatt lassan felkúsztak, de bizonyos magasságból mindig visszahullottak. A nagy árok halmozva volt velök; az élők léptei alatt a sebesültek össze-vissza gyömöszölve keveredtek holttestekkel és haldoklókkal. A kitódult belek, szétloccsant agyvelők és vértócsák között fekete foltokként látszottak a megszenesedett törzsek és az egy-egy halomból félig kinyúló karok és lábak úgy álltak fölfelé, mint a czövekek valami leégett szőlőben.

Mint hogy a létrák elégteleneknek bizonyultak, a tollenonokhoz folyamodtak, melyek úgy voltak szerkesztve, hogy egy hosszú gerenda keresztben állt egy másikon és a végén négyszögletes kosarat tartott, melybe negyven fölfegyverzett gyalogos fért.

Az elsőbe, melyet fölszereltek, Matho is be akart szállani. Spendius visszatartotta.

Egy csomó katona nekifeküdt egy emelőnek; a

nagy gerenda megemelkedett, vízszintes helyzetbe jutott, azután majdnem merőlegessé ágaskodott és a végén lévő túlságos tehertől meghajolt, mint a nádszál. A katonák, kik a kosárban állig el voltak bujtatva, sűrűn összepréselve álltak; csak sisakjuk tollait lehetett látni. Végre, mikor a kosár ötven rőf magasan volt a levegőben, a gerenda többször jobbra és balra fordult, azután leereszkedett és mint óriási kar, mely egy cohors törpét tart a tenyerén, a fal szélére tette az emberekkel telt kosarat. A katonák a tömegbe vetették magukat és soha nem tértek többé vissza.

Hamarosan fölszerelték a többi tollenonokat is. A város bevételeire azonban százszor ennyire lett szükség. Ezért más gyilkos módon vették hasznukat: aethiopiai íjászok szálltak a kosarakba, azután, hogy a köteleket alul megerősítették, ott maradtak a levegőben és mérgezett nyilakkal lövöldöztek. Az ötven tollenon, egy magasságra nyúlva a fal oromzatával, úgy állt Carthago körül, mint megannyi óriási keselyű és a négerek nevettek, ha a falakon lévő öröket rettenetes görcsök között látták halódní.

Hamilcar hoplitákat állított a sánczokra és minden reggel bizonyos növényekből sajtolt nedvet itatott velök, a mi megóvta őket a méreg hatásától.

Egy este, borús időben, legderékabb katonáit teherhajókra és tutajokra rakta és a kikötőtől jobbra tartva, a Taenián partraszállította őket. Azután egész a barbárok első soráig hatoltak és oldalba támadva őket, nagy vérengzést vittek végbe köztük. Egyesek éjszaka idején köteleken, fáklyával a kezükben, leereszkedtek a falakról, fölgyújtották a zsoldosok szerelményeit, azután újra a magasba vonatták magukat.

Matho el volt keseredve; minden újabb akadály csak fokozta dühét; rettenetes és eszeveszett dolgokat művelt. Gondolatban találkozóra hívta Salammbó-t és aztán várta, hogy eljöjjön. Nem jött; ezt újabb árulásnak vette és ettől fogva gyűlölte. Ha holttestét látja, talán elvonul vala. Megkettőztette az előőröket, a sáncz tövében vellákat állított fel, szerte a földön csapóvasakat rakott és a lybiaiaknak megparancsolta, hozzanak neki

egy egész erdőt, hogy meggyújtsa és kifüstölje Carthagot, mint valami róka-odut.

Spendius teljesen az ostromnak élt. Azon törte a fejét, hogy szörnyű új gépeket eszeljen ki, olyanokat, a minőket még sohasem csináltak.

A többi barbárok, a kik távolabb az isthmuson táboroztak, csodálkoztak e lassúságon; morogni kezdtek, mire nekieresztették őket.

Késeikkel és dárdáikkal megrohanták a kapukat. Minthogy azonban testük meztelen volta könnyűvé tette a megsebesítést, a carthagoiak halomra öldösték őket és a zsoldosok örültek ennek, kétségtelenül mert irigyelték volna tőlük a zsákmányt. E miatt czivódások, sőt verekedések is támadtak köztük. Azután, mert már az egész környéket felélték, csakhamar az élelmszerekért is dulakodtak. Kezdek csüggedni. Számos horda el is vonult. A tömeg azonban oly nagy volt, hogy ez meg sem látszott.

A legderekabbak megkísérelték, hogy aknákat ásanak; de a rosszul alátámasztott földréteg beomlott. Erre más helyen próbálkoztak meg vele; Hamilcar azonban, fülét egy bronzpajzshoz tartva, mindig kitálalta, hogy mely irányt választottak. Az útvonalak alatt, melyeken a fatornyoknak el kellett haladniuk, ellenaknákat ásatott és mikor a tornyokat előre hengergették, gödrökbe zuhantak.

Végre az összes barbárok belátták, hogy a várost mindaddig be nem vehetik, míg a falakkal egyenlő magasságú hosszú sánczot nem hánynak, mely lehetővé tegye, hogy egyszínben harcoljanak; a sáncz tejét ki fogják kövezni, hogy a gépeket tolhassák rajta. Akkor azután Carthago nem fog ellenállhatni.

A város már kezdett szenvedni a szomjúságtól. Míg az ostrom elején egy bath víz két késitah-ba került, most már egy ezüst shekel volt az ára; a hús- és gabona-készlet is fogyóban volt; éhinségtől tartottak, sőt némelyek már haszontalan szájakról is beszéltek, a mi mindenkit rémületbe ejtett.

A Khamon-tértől egész Melkarth templomáig holt-

testek heverték az utczákon és minthogy nyár vége volt, nagy fekete legyek rajzoltak a harczolók között. A sebesülteket aggastyánok hordták el, az istenfélők pedig a háború folyamán távol elhúnyt övéik és barátaik színleges temetésével foglalatoskodtak. Az ajtók felett hajjal ellátott és felöltöztetett viaszszobrok voltak keresztbe fektetve. Olvadoztak a mellettük égő gyertyák melegétől; a festék végigfolyt vállukon és a könny patakban ömlött az élők arczán, a kik előttük állva gyászénekeket zengtek. Ezenközben pedig a tömeg ide-oda hullámzott az utczákon; fegyveres csapatok siettek előre; a kapitányok vezényszavakat kiabáltak és egyre hangzott a kosok csattogása, a hogy a kapukat döngették.

A hőség oly nagy volt, hogy a felfúvódott holttestek már nem fértek be a koporsókba. Az udvarokon máglyákra rakták őket. A tűz azonban a nagyon is szűkre szorított helyen belekapott a szomszédos falakba és egyszerre az ütőérből felszökkenő vérhez hasonlóan hosszú lángok csaptak ki a házból. Moloch birtokába vette Carthagot; körülfogta a bástyákat, végigszáguldozott az utczákon és megemésztette még a holtakat is.

Kétségbeesésük jeléül rongyokból összetoldott köpenybe burkolt emberek álltak az utczasarkokon. Az Öregek is Hamilcar ellen szónokoltak, teljes elbukást jósoltak a népnek és biztatták, hogy romboljon és tegyen kénye-kedve szerint. A legveszedelmesebbek voltak, a kik beléndek-levet ittak; örületükben vadállatoknak képzelték magukat, reáugrottak a járókelőkre és össze-vissza marczangolták ezeket. Nagy csoportosulások támadtak körülöttük, annyira, hogy Carthago védelmezéséről is megfeledkeztek. A suffeta azt gondolta ki, hogy pénzért fogadott olyanokat, a kik politikáját védelmezzék.

Hogy az isteneket a városban tartóztassák, lánczokat raktak képmásaikra. Fekete fátyollal borították le a Pataekákat és szórterítővel az oltárokat; igyekeztek fölkelteni a Baalok kevélységét és féltékenységét, azzal, hogy a fiülükbe énekeltek: „Le hagyod magadat győzni? Mások talán erősebbek, mint te? Mutasd meg, mit tudsz? Segíts rajtunk, nehogy a népek azt mondhassák: „No, hol vannak hát isteneik?“

A papicollegiumok állandó nyugtalanságban voltak. Különösen Rabetna papjai féltek, minthogy a zaimph visszahozatala mitsem használt. Bezárkóztak a harmadik udvarba, mely megvívhatatlan volt, mint valamely erősség. Csak egy merészelt közülök kilépni: Schahabarim, a főpap.

Eljárt Salammbôhoz. Azonban vagy némán állt és csak mereven nézte, vagy pedig elárasztotta szavaival és a szemrehányások, melyekkel illetve, keményebbek voltak, mint valaha.

Érthetetlen ellentmondással nem bocsátotta meg a fiatal leánynak, hogy teljesítette parancsait; — Schahabarim mindent kitalált és e gondolat terhétől tehetetlen féltékenysége még kínzóbbá vált. Azzal vádolta Salammbôt, hogy ő az oka a háborúnak. Szerinte Matho azért ostromolja Carthagot, hogy visszavegye a zaimphot és átkozva meg kigúnyolva emlegette a barbárt, a ki ily szent holmi birtokára törekszik. Tulajdonképpen azonban nem erről akart beszélni.

Am Salammbô most már mitsem rettegett tőle. A szorongások, melyek azelőtt gyötörték, elmúltak róla. Valami különös nyugodtság töltötte be. Szeme, mely már nem nézett oly tétován, tiszta fényvel ragyogott.

E közben a kigyó újra beteg lett és minthogy Salammbô, ezzel ellenkezőleg, gyógyulni látszott, az öreg Taanach nagyban örvendezett, meg lévén győződve, hogy az állat e senyvedésével magára veszi úrnője betegségét.

Egy reggel az ökörbőrös ágy mögött találta, egészen összetekerődve, márványnál hidegebben és a fejét szinte elfedte a sok kukac. Taanach kiáltására Salammbô is odalépett. Sandaljának hegyével egy darabig ide-oda forgatta és a rabszolganő elámult az érzéketlenségén.

Hamilcar leánya már nem nyújtotta oly buzgón a böjtöket. Egész napokat töltött a terrasz tetején, a mellvédre könyökölve és nézegetéssel szórakozva. A város végén a bástyafalak egyenlőtlen cikczakos vonalban váltak ki az égbolt háttéréből és az örök lándzsái olybá tűntek fel, mintha a falak hosszában tövisszegély hu-

zódnék végig. Túl rajtuk és a tornyok között látta a barbárok hadműveleteit, sőt oly napokon, mikor az ostrom szünetelt, még a foglalatatoskodásaikat is megfigyelhette. Vértjeiket foltozgatták, a hajukat zsírozták vagy pedig véres karjaikat mosták a tengerben; a sátrak zárva voltak; az igavonó állatok ettek és a távolban a félkörbe sorakoztatott sarlós kocsik ezüstből való görbe kardhoz hasonlítottak, mely a domb tövében fekszik. Salammbônak eszébe jutottak Schahabarim kijelentései. Völegényét, Narr' Havast várta és gyűlölete ellenére is szeretne volna viszontlátni Matho-t. Az összes carthagoiak között talán ő volt az egyetlen, a ki félelem nélkül tudott volna vele beszélni.

Apja gyakran meglátogatta szobájában. Lihegve telepedett a vánkosokra és majdnem elérzékenyült arcz kifejezéssel nézte, mintha látásában enyhülést talált volna fáradalmaira. Néha szóba hozta a zsoldosok táborába való útját. Még azt is megkérdezte, hogy esetleg nem bízta-e valaki vállalkozásában és Salammbô nem-et intett, annyira büszke volt reá, hogy megmentette a zaimphot.

Beszéd közben azonban a suffeta, katonai szempontból való tájékozódások ürügye alatt, folyton visszatért Mathora. Nem értette, hogy mivel töltötte azokat az órákat, melyeken át a sátorban volt. Salammbô nem említette Giscont, mert mivel a szavaknak önmaguktól is tényleges erejük van, az átkok, melyeket valakinek elmondanak, könnyen az illető ellen fordulhatnak és elhallgatta a vágyat is, melyet a gyilkolásra érzett, mert félt, hogy a suffeta szemrehányást tesz neki, a miért nem ölte meg Matho-t. Azt mondta, hogy a schalischim nagyon dühösnek látszott, sokat kiabált, azután elaludt. Salammbô nem mondott többet ennél, talán szégyenkezésből vagy pedig mert ártatlanságában mi jelentőséget se tulajdonított a katona csókjainak. Mindez egyébként borongósan és ködösen kóválygott a fejében, mint valami nyomasztó álm emléke és nem tudta volna, hogy mily módon, mely szavakkal adjon neki kifejezést.

Egy este, mikor így egymással szemben ültek, Taanach ijedt arczczal lépett be hozzájuk. Az udvaron

egy aggastyán van egy gyermekkel és a sufféta elé kíván jutni.

Hamilcar elsáppadt, aztán sietve válaszolt:

— Jöjjön fel.

Iddibal lépett be, a nélkül, hogy leborult volna. Kezénél fogva egy birkabőr köpenybe burkolt kis legénykét vezetett és nyomban hátravetve a csuklyát, mely a gyermek arczát elfedezte, szolt:

— Itt van, uram! Vegyed!

A sufféta és a rabszolga a szoba egyik szögletébe vonultak.

A gyermek a szoba közepén állva maradt és inkább figyelmes, mint csodálkozó tekintettel nézte a tetőzetet, a bútorokat, a biborfüggönyökön függő gyöngysorokat és a fenséges külsejű fiatal nőt, a ki lehajolt hozzá.

Körülbelül tízéves lehetett és nem volt nagyobb, mint egy római kard. Göndör fürtjei beárnyékolták kidomborodó homlokát. Tekintete, úgy látszott, mintha a messzeségeket keresné. Vékony orrczimpái élénken rezegtek; egész lényén az a meghatározhatatlan ragyogás áradt el, mely a nagy dolgok véghezvitelére születetteket jellemzi. Nagyon is súlyos köpenyét ledobva, dereka köré övezett hiúzborben állott és a portól egész fehér kis lábait szilárdan vetette meg a padló koczkáin. Kétségkívül kitalálta azonban, hogy fontos dolgokról van szó, mert egyik kezét a háta mögött tartva, lehajtott fővel és egy ujját az ajkaihoz nyomva, mozdulatlanul maradt állva.

Végre Hamilcar magához intette Salammbôt és halk hangon mondá neki:

— Magadnál fogod tartani a gyermeket, érted? De senkinek, még a házbelieknek sem szabad tudniok róla!

Azután az ajtó mögött még egyszer megkérdezte Iddibal-t, biztosan tudja-e, hogy senki se vette őket észre?

— Senki! — felelt a rabszolga. — Az utczák teljesen üresek voltak!

Minthogy a háború átterjedt az összes tartományokra, féltette ura fiának az életét. Nem tudva, hogy hova rejtse, egy csónakban levezett a part mentén és

már három nap óta leskelődött az öbölben, folyton a bástyákat vizsgálva. Végre ez este, minthogy a Khamontemplom környéke elhagyottnak látszott, gyorsan átkelt a szoroson és, miután a kikötő bejárata még szabad volt, a fegyvertár mellett partra szállott.

Csakhamar azonban a barbárok, hogy a carthagoiak ki ne jöhessenek, óriási tutajt tákoltak össze. Ezzel egyidőben magasabbra emelték a tornyokat és a sáncz is készült.

Miután a külvilággal való közlekedés ilyesformán el volt vágva, a városban elviselhetetlen éhinség kezdődött.

Leölték az összes kutyákat, az összes öszvéreket, az összes szamarakat, azután a tizenöt elefántot, melyeket a suffeta visszahozott magával. A Moloch-templom oroslánjai megdühödtek és a templomszolgák nem mertek többé közelükbe menni. Először a sebesült barbárokkal etették őket, azután még ki nem hült holttesteket vetettek eléjük, ezekből azonban nem ettek és mind megdöglöttek. Estszürkületkor egy csomó ember a régi bástyafalakon bolyongott és a kövek között füvet meg virágokat szedett, a miket azután borban megfőztek, mivelhogy a bor olcsóbb volt, mint a víz. Mások egész az ellenség előrséig csúsztak és a sátrak közé osontak, hogy élelmiszereket lopjanak; az elámult barbarok néha hagyták őket visszamenni. Végre elérkezett egy nap, a melyen az Öregek elhatározták, hogy a maguk hasznára leölik Eschmoun lovait. Ezek szent állatok voltak, melyek sörényét a papok aranyszalaggal fonták be és a melyek a nap mozgását, a tűz eszméjét jelképezték. A húst, egyenlő darabokra vágva, az oltár mögé rejtették. Azután az Öregek minden este, ájtatoskodás ürügye alatt, felmentek a templomba, titokban lakomáztak és tunicajuk alatt gyermekeiknek is vittek egy-egy darab húst. A falaktól távol eső elhagyottabb negyedekben a lakosok, a kik kevésbé szenvedtek szükséget, a többiektől való félelmükben eltorlaszolták magukat.

A catapultaktól behajított kövek és a védelem céljából foganatosított lerombolások törmelékhalomokkal töltötték meg az utcákat. A legnyugodtabb órákban is egy-

szerre ordítózva menekülő néptömeg száguldott elő és az Acropolis magaslatáról a lángok olybá látszottak, mintha a terraszokon szétszórva biborrongyokat lobogtatna a szél.

A három nagy catapulta minden egyéb munka mellett is szakadatlanul dolgozott. Rendkívüli rombolásokat vittek végbe: egy ember feje egész a syssitiek épületének ormára pattant fel; a Kinidso-utczában egy márványtömb agyonsújtott egy szülönöt és a gyermeket ágyastól a Cynasin-térre sodorta.

A legkellemetlenebbek voltak azonban a parittyások golyói. Szünet nélkül hullottak tetőkre, a kertekbe, az udvarokba, hol az emberek nehéz szívvel ültek sovány lakomájukhoz. E szörnyű lövegekbe betűk voltak vésve, melyek belenyomódtak a húsba és holttesteken gyakran lehetett szidalmakat olvasni, mint például: *disznó, sakál, féreg*, vagy pedig gúnyos tréfálkozásokat, mint: *kapd el!* vagy: *megérdemeltem.*

A sáncznak azt a részét, mely a kikötőtől a ciszternák magaslatáig terjedt, végre is betörték. A malquaiak ennél fogva Byrsa régi bástyája és a barbárok közé szorultak. A carthagoiaknak azonban elég dolgot adott, hogy a falat vastagabbá és minél magasabbá tegyék, semhogy velök is törődhetek volna; sorsukra hagyták őket; mindnyájan odavesztek és e miatt, noha általában gyűlöletesek voltak, nagy iszonyodás támadt Hamilcar ellen.

Másnap a suffeta kinyitatta a vermeket, melyekben gabonáját őrizte és intézői kiosztották ezt a nép között. Három napig a carthagoiak tömték magukat.

Ezzel azonban a szomjúság csak még elviselhetetlenebbé vált és e mellett folyton látták a hosszú zuhatagot, melylyel a megbontott vízvezetékéből a tiszta víz aláúdult. Az aljáról finom pára emelkedett a magasba és oldalt szivárvány meg egy kis patak látszott, mely kanyargó folyással haladva át a síkon az öbölbe ömlött.

Hamilcar nem csüggedt. Valami előre nem látott, döntő, rendkívüli eseményre számított.

Rabszolgái lefeszítették Melkarth templomának

ezüst lemezeit; négy hosszú hajót csigagépekkel a kikötőből a Mappaliak végződéséig vontattak, a falat, mely a tengerre nézett, áttörték és a hajók útrakeltek Galliába, hogy ott bármely áron zsoldosokat toborozzanak. Nagyon fájlalta azonban Hamilcar, hogy nem érintkezhetik a numidák királyával, mert tudta róla, hogy ott állt a barbárok mögött és kész megtámadni őket. Egymagában azonban Narr' Havas nagyon is gyöngö volt, semhogy támadást kockáztathatott volna; a sufeta tizenhét araszszal magasabbra hányatta a sánczot, az Acropolisra hordatta a hadiszertárok minden készletét és újból kijavíttatta a gépeket.

A catapultak szíjazatához bika-nyakból vagy szarvaslábból vett inakat használtak. Carthagoban azonban nem voltak már se bikák, se szarvasok. Hamilcar felszólította az Öregeket, hogy adják oda asszonyaik haját; mindnyájan meghozták ezt az áldozatot, de a mennyiség nem volt elegendő. A syssitiák épületében volt ezerkétszáz férjhez való rabszolganő, kiket a görögországi és italiai prostitúció számára tartogattak; hajuk, mely a sok kenőcsözéstől rugalmassá vált, kiválóan alkalmas lett volna a hadigépekhez való felhasználásra. Későbbre tekintve azonban, ez igen nagy veszteséget jelentett volna. Ezért tehát azt határozták, hogy a plebejusok asszonyai között fogják összeválogatni a legszebb hajúakat. Ezek azonban mitsem gondolva a hazabajával, valamennyien kétségbeesetten sikítottak, mikor a Százak szolgálói ollóikkal beléptek hozzájuk, hogy megnyírják őket.

A barbárokat kettőzött düh hevítette. A távolból látni lehetett, mint olvasztják ki a halottakból a zsírt, hogy gépeiket kenjék vele, mások letépték a holttestekről a körmöket, melyeket azután egymás mellé ruháikra varrtak, hogy pánczél gyanánt szolgáljanak. A catapultákba a négerektől összehordott kígyókkal tele edényeket raktak; az agyagfazekak összetörtek a kövezeten, a kígyók szétszaladtak és oly nagy számban voltak, hogy úgy látszott, mintha ott a helyszínén szaporodnának és a falból nyüzsögnének elő. Azután a barbárok, nem lévén megelegedve ötletükkel, tovább mentek: minden-

féle rondaságot, emberi ürüléket, dög-darabokat, holttesteket hajítottak a városba. Pestis tört ki. A carthagoiaknak kihullottak a fogaik és innyök oly színtelen volt, mint a tevéké, ha hosszú útat tettek.

A gépeket fölvontatták az új sánczra, jóllehet ez még nem érte el mindenütt a bástyák magasságát. A város falának huszonhárom tornyával szemben huszonhárom fatorony állott. Az összes tollonok föl voltak szerelve és a középen, kissé hátrább, föltűnt Demetrius Poliorketes rettenetes helepolisa, melyet Spendiusnak végre sikerült összeszerkesztenie. Pyramis alakú volt, mint az alexandriai világító-torony, százharmincz rőf magas és huszonhárom rőf széles, kilencz, számos ajtóval ellátott és katonákkal megrakott emeletből állott, melyek föfelé mind keskenyebbekké váltak és ércpikkelyekkel voltak borítva; a lapos tetőn két ballista között catapulta volt elhelyezve.

Most Hamilcar kereszteteket állíttatott azok számára, a kik megadásról beszélnének és még az asszonyokat is beosztották a harczolók közé. Mindenki az utcán éjjelezett és szívszorongva várták a törtézőket.

Egy reggel azután, kevéssel napfelkelte előtt (Nysan hónap hetedik napján volt) egetverő kiáltást hallottak, melylyel az összes barbárok egyszerre elordították magukat; az ólomcsöví trombiták zúgtak, a nagy paphlagoniai kürtök bömböltek, mint a bikák. Mindnyájan felugrottak és a bástyára siettek.

A fal tövében lándzsa- és kard-erdő tuskélt. Nekihömpölygött a bástyának, létrák támaszkodtak fel és az oromzat rései között barbárok jelentek meg.

Hosszú sor emberektől tartott gerendák döngették a kapukat és azokon a helyeken, hol a földsáncz megszakadt, a zsoldosok, hogy lerombolják a falat, zárt cohorsokban törtettek előre, a mikor is azután az első sor leguggolt, a második térdelt, a többi pedig fokozatosan mind jobban kiegyenesedett, úgy hogy az utolsó sor egészen egyenesen állott, míg másutt viszont, a hol a falra akartak hágni, lefelé haladtak a legmagasabb termetűek, hátul a legalacsonyabbak, balkezükkel mindnyájan sisakjuk fölé tartva pajzsukat, még pedig oly szorosán egymás

mellett, hogy óriási teknősbéka-csoportnak látszottak. A rézsutos síkon a lövegek ártalmatlanul csúsztak le.

A carthagoiak malomköveket, mozsártöröket, teknőket, hordókat, ágyakat hajigáltak alá, mindenfélét, a mi nek súlya volt és a mi agyonsujthatott embereket. Némelyek halászhálót tartva a lőréséknél lesekedtek és a barbár, a kit megfogtak, beleakadva a bogokba, halként ficzánkolt. A carthagoiak maguk tördelték le a párkányzat kiemelkedéseit; nagy porzással egész falrészek zuhantak le és az egymásra célzó catapulták kövei összeütődtek és ezer darabra zúzódva, sűrű esőben hullottak alá a harczolókra.

A két tömeg csakhamar egyetlen széles emberlánczolatot alkotott, mely, a két szélen kissé lazábban, benyúlt a sánczközökbe és egy helyben maradvá folytonos hullámzásban volt. Az emberek, mint a birkózók, a földön hemperegve fojtogatták egymást. Sokakat agyontiportak. Az asszonyok kihajoltak a párkány felett és éles sikításokat hallattak. Fátyolaiknál fogva lehúzgálták őket és csípőjük hirtelen fölfedett fehérsége kiragyogott a négerek karjai közül, a hogy tört szúrtak beléjük. A szorosán összepréselt tömegben a halottak már nem buktak a földre; társaik vállalai közé ékelve még perczekig egyenesen állva és mereven nézve sodródtak odább. Némelyek, kiknek a dárda mindkét halántékát áltáljárta, ide-oda ingatták a fejüket, mint a medvék. Kiáltásra nyílt szájak tátva maradtak; levágott kezek repültek a levegőben. Hatalmas csapások estek, melyekről, a kik túléltek a csatát, még sokáig beszéltek.

Ezenközben a fa- és a kő-tornyok tetejéről szünet nélkül hullott a nyíl-zápor. A tollonok sebesen jártatták hosszú karjaikat és miután a barbárok a catacombák alatt feltépték az őslakók régi temetőjét, sírköveket hajigáltak a carthagoiakra. A túlságosan megterhelt kosarak súlyától néha elszakadtak a kötelek és ilyenkor egész embertömegek, mindnyájan az ég felé emelve karjaikat, zuhantak le a magasból.

A hopliták veteránjai egész délig erőlködtek a Taenián, hogy a kikötőbe hatolhassanak és szétrombolják a hajókat. Hamilcar a Khamon-templom tetején nedves szal-

mát gyújtatott elébök, mire a füsttől vakítva balra fordultak és még növelték a rettenetes tolongást, mely Malguat betöltötte. Külön e célra kiválasztott izmos emberekből álló syntagmak betörtek három kaput. Szegekkel kivert deszkákból épített magas torlaszok állították meg őket. Egy negyedik kapu könnyen engedett; száguldva rohantak előre és egy árokba zuhantak, melybe török voltak lerakva. A délkeleti sarkon Autharit és emberei lerombolták a bástyát, melynek repedése téglákkal volt betömve. Mögötte a talaj dombos volt; fürgén fent termettek; de ott egy második falat találtak, mely sakk-táblaszerűen váltakozó kövekből és hosszába fektetett gerendákból állott. Ez gall erődítmény volt, melyet a suffeta a helyzet szükségéhez képest alkalmazott. A gallosok úgy érezték, mintha egy otthoni város előtt állának; lanyhán támadtak és visszaverést szenvedtek.

A Khamon-utczától a zöldség-piaczig immár az egész körbemenő út a barbárok hatalmában volt és a samiták lándzsadöfésekkel szúrták agyon a haldoklókat vagy pedig egyik lábukkal a falon állva, nézték maguk alatt a füstölgő romokat és a távolban a csatát, mely újra kezdődött.

A hátul felállított parittyások egyre röpitették lövegeiket. Az acarnani parittyák rúgója azonban a sok használattól elpattant és többen, pásztorok módjára, kezükkel hajigálták a kavicsot, mások pedig ostornyélről vetettek ólomgolyókat. Xarxas, vállát verő hosszú hajával hol itt, hol ott tűnt fel és magával ragadta a baleárok. Két tasak függött a csípőjén; bal kezével folyton nyúlt beléjük, jobb karja pedig úgy forgott, mint a szekérkerék.

Matho eleinte tartózkodott a harcban való részvételtől, hogy jobb áttekintéssel vezényelhesse az összes barbárokat. Most az öböl partján a zsoldosok között, azután a laguna mellett a numidákkal, majd a tó partján a négereknél lehetett látni és a síkság mélyéből egyre újabb és újabb tömegeket indított szünetlen özönléssel az erődítmények vonalai ellen. Lassankint maga is mind közelebb jutott azokhoz és a vér szaga, a mészárlás látványa, a kürtök harsogása végül is feltüzeltelte a szívét. Visszatért sátrába és ledobva pánczéliját, magára kanya-

rította oroszlánbőrét, mely kényelmesebb volt a csatázásra. Az állat torka Matho fejére jutott és arczát fogak sorával körítette; a mellső lábak keblén kereszteződtek, a hátsók pedig egész térde alá nyújtották karmaikat.

A széles övet, melyen kétélű bárd ragyogott, magán tartotta és nagy kardját két kézre fogva, szilaj iramodással a résbe vetette magát. Mint a favágó, a ki fűzfavesszőket szel és a ki minél többet igyekszik levágni, hogy minél több pénzt szerezzen, útjában úgy kaszálta maga körül a carthagoiakat. A kik oldalról próbálták megragadni, azokat kardjának markolatával lökte hanyatt; a kik szembe támadták, azokat keresztülszúrta, ha futni akartak előle, kettéhasította őket. Egyszerre két ember ugrott a hátára; visszapattant egy kapuhoz és agyonnyomta őket. Kardja fel és alá járt. Egy falszögleten darabokra tört. Erre súlyos bárdját ragadta fel és elől-hátul úgy mészárolta a carthagoiakat, mint a birkákat. Mindjobban ritkultak körülötte és egész egyedül eljutott az Acropolis tövében a második falig. Az oromzatról leszórt tárgyak elborították a lépcsőfokokat és túlértek a fal magasságán. A romok között Matho hátrafordult, hogy társait szólítsa.

Tollbokrétáikat szanaszét szórtan pillantotta meg a tömegben; sülyedni látszottak, veszélyben voltak; Matho feléjük rohant, mire a vörös tollak széles gyűrűje összébb szorult, és katonái csakhamar utólérték és körülvették. Az oldalsó utczákból azonban rengeteg tömeg özönlött. Matho a többiek közé ékelve, csípőjénél fogva felemelődött és a bástyán kívülre sodródott, oly helyre, hol a sáncz magas volt.

Valami vezényszót kiáltott: az összes pajzsok a sisakokra borultak; Matho fölugrott azokra, hogy valahol megkapaszkodjék és visszahatoljon Carthagoba; rettenetes bárdját csóválva úgy szaladt a bronz-hullámokhoz hasonló pajzsokon, mint valami szigonyos tengeri isten a vizek árján.

Ezalatt egy fehérruhás férfi ott sétált a sáncz szélén, érzéketlenül és mitsem törődve a minden oldalról fenyegető halállal. Néha a szeme fölé emelte a jobb kezét, mintha keresne valakit. Matho épp alatta rohant el. Sze-

mei egyszerre fellángoltak, ólomszín arcza eltorzult és fölemelve sovány karjait, átkokat kiabált le Mathora.

Ez nem értette szavait, de oly kegyetlen és dühöngő pillantástól érezte magát általjárva, hogy felordított. Hosszú bárdját a fehérruhás férfira hajította; egy csomó ember Schahabarim elé vetette magát és Matho, elvesztvén őt szemei elől, kimerülten esett hátra.

Rekedt hangok ütemes énekével vegyült rémes recsegés-ropogás közeledett.

A nagy helepolis volt ez, mely óriási tömeg katonától környezve mozdult mind előbbre és előbbre. Egyesek pusztá kézzel, mások a kötelekbe kapaszkodva húzták, a többiek vállaikkal tolták, mert az emelkedés, mely a síkságtól a falhoz vezetett, noha nagyon enyhe lejtésű volt, túlságosan meredeknek bizonyult ily rengeteg súlyú gépezet számára. Nyolcz, vaspánttal kovácsolt kereke volt és reggel óta így haladt előre, lassan és hegyhez hasonlatosan, mely egy másikon gördül tova. Alul óriási kos állt ki belőle, a város felé néző három oldalon az ajtók le voltak eresztve és belül, mint vasoszlopok, látszottak a pánczélos katonák. Némelyek az emeleteket összekötő két lépcsőn mászkáltak le és fel; mások ugrásra készen várták, hogy a kampók belekapjanak a falba; fent a lapos tető közepén csikorogtak a ballisták és a catapulta nagy rúdja kezdett aláereszkedni.

Hamilcar a Melkarth-templom tetején állott. Úgy számított, hogy a helepolis egyenesen feléje fog tartani, a falnak legbiztosabb és éppen ezért örökkel legkevésbé megrakott része ellen. Rabszolgái már hosszú idő óta tömlőt tömlő után czipeltek a körkörös térre, a hol agyagból két harántirányú válaszfalat emeltek, úgy, hogy az egész valami medenczefélét alkotott. Innen a víz észrevétlenül és folytonosan csurgott a terraszra, de csodálatosképpen Hamilcar mitsem látszott törödni vele.

Mikor azonban a helepolis körülbelül harmincz lépésnyire volt, megparancsolta, hogy a czisztarnáktól egész a sánczig egyik háztól a másikig fektessenek deszkákat az utczák fölé és hosszú sorban álló emberek sisakokat meg amphorákat adtak kézről-kézre és egyre ön-

tötték a vizet a medenczébe. A carthagoiak zúgolódva nézték e vízpocsékolást. A kos bezúzta a falat, mikor egyszerre a szétvált kövek közül forrás tört elő és a kilenczemeletes óriási ércztömeg, mely részint magában, részint maga körül több, mint háromezer katonát foglalkoztatott, mint valami hajó, ingadozni kezdett. A víz, áthatolva a terrasszon, alámosta az utat; a helepolis kerekei elakadtak a sárban és az első emelet bőrfüggönyei között láthatóvá vált Spendius, a mint tele tudóvel fújta elefántcsont kürtjét. A nagy gépezet, mintegy görcsös neki-rugaszkodással, még talán vagy tíz lépésnyit haladt előre; de a talaj egyre puhább és puhább lett, az iszap a tengelyekig ért és a helepolis, fenyegetően oldalt billenve, megállt. A catapulta a tető szélére csúszott és rúdjának terhétől tovább ragadva, lezuhant, estében végigzúzva az alsó emeleteket. A katonák, kik az ajtóknál álltak, a mélységbe buktak, vagy pedig a hosszú gerendák végébe kapaszkodtak és ily módon még a maguk súlyával is növelték a helepolis elhajlását, mígnem az összes eresztékeiben recsegve-ropogva széjjelhullott.

A többi barbár sietve jött segíteni. Sűrű tömegben torlódtak össze. A carthagoiak leszálltak a sánczról és hátba támadva őket, kényük-kedvük szerint öldököltek. Azonban előrobogtak a sarlós-kocsik. Körülvágtattak a tömeg szélén, úgy, hogy ez kénytelen volt fölmenekülni a falra. Beállt az éj és a barbárok lassanként visszavonultak.

A síkon már csak valami fekete nyüzsgést lehetett látni, mely a kéklő öbölből a fehéren csillogó lagunáig terjedt; távolabb a tó, melybe vér ömlött, mint nagy bíborszín tócsa terült el.

A terrassz annyira el volt borítva holttestekkel, hogy szinte emberi testekből formálódnak látszott. A középen emelkedett a vértékkel fedett helepolis és időnként óriási darabok zuhantak le belőle, mint kövek valamely elomló pyramisról. A falakon széles csíkok látszottak, az olvasztott ólom patakjának vonalai. Itt-ott egy-egy ledöntött fatorony égett és a házak határozatlan körvonalakkal olybá látszottak, mint valamely romokban heverő amphitheatrum lépcsőfokai. Sűrű füstfellegek emelkedtek a ma-

gasba, sziporkákat ragadva magukkal, melyek a fekete égboltozathoz vesztek.

Ezenközben a carthagoiak, a kiket epesztett a szomjúság, a cziszternákhoz rohantak. Betörték a kapukat. A medenczék sáros feneké tárult eléjük.

Mi lesz most? A barbárok különben is számlálhatlan sokan vannak és fáradságuk elmúltával újra fogják kezdeni a támadást.

A nép, városrészek szerint csoportosulva, egész éjjel tanácskozott az utczasarkokon. Egyesek azt mondták, hogy az asszonyokat, a betegeket és az öregeket távolítsák el a városból, mások azt javasolták, hogy hagyják veszni Carthagot és telepedjenek meg valamely távoli gyarmatban. Azonban nem voltak hajók és már a nap is felkelt, mikor még mindig mitsem határoztak.

E napon szünetelt a harcz, mert mindnyájan ki voltak merülve. Az alvók holttestekhez hasonlítottak.

A carthagoiaknak, vereségeik okán való tanakodásuk közben eszükbe jutott, hogy ezidén nem küldték el Phönicziába a tyriai Melkarth-nak járó évi ajándékot és irtózatossz rémület szállta meg őket. Az istenek, fel lévén ingerelve a köztársaság ellen, bizonyára folytatni fogják bosszúművüket.

Kegyetlen uraknak nézték az isteneket, kiket könnyölgésekkel lehet csillapítani és a kik ajándékokkal megvesztegethetők. Valamennyien semmik voltak az öldöklő Moloch mellett. Az emberek léte, de még a húsa is az övé volt; — éppen azért, hogy megmenekülhesse tőle, egy részt neki áldoztak magukból, a mivel lecsendesítették haragját. A gyermekek homlokán vagy nyakán tüzes gyapjúval kis foltot égettek és minthogy a Baal kielégítésének e módja a papoknak sok pénzt jövedelmezett, ezek nem szüntek meg ajánlani ezt az eljárást, mint a mely legkönnyebb és legszelidebb.

Ezúttal azonban magáról a köztársaságról volt szó. Már pedig, minthogy minden haszonért valami áldozat járt és minden alku a gyengébb szükséglete és az erősebb követelése szerint szabályozódott: nem volt fájdalom, a mely túlságos nagy lett volna az istennek, a ki

a legiszonyúbb szenvedésekben gyönyörködött és a kinek most kényre-kegyre voltak kiszolgáltatva. Tehát teljes áldozattal kellett megbékíteni. Példák bizonyították, hogy ily módon el lehet fordítani a csapást. Meg azután azt is hitték, hogy a közáldozat meg fogja tisztítani Carthagot. A nép vérszomja már eleve csiklándott, annál inkább, mert az áldozatokat kizárólag az előkelő családokból kellett összeválogatni.

Az Öregek tanácskozásra gyűltek. Az ülés sokáig tartott. Hanno is megjelent. Minthogy már nem tudott ülni, fekve maradt az ajtónál, félig elfedve a nagy függöny rojtjaitól és mikor Moloch főpapja megkérdezte a tanács tagjaitól, hogy hajlandók-e ideadni gyermekeiket, egyszerre úgy tört elő hangja a homályból, mint egy szellem ordítása valamely barlang mélyéből. Sajnálja, úgymond, hogy nincs, a kit a saját véréből áldozzon és Hamilcarra nézett, a ki szemben vele, a terem másik végén ült. E tekintet annyira megzavarta a suffetát, hogy lesütötte szemét. Fejbólintással sorban valamennyien helyeslést intettek és a ritus szerint Hamilcarnak azt kellett felelnie a főpapnak: „Igen, legyen úgy“. Erre az öregek elrendelték az áldozatot, a hagyományos körülírással, mert vannak dolgok, melyeket feszélyezőbb kimondani, mint megtenni.

A határozat szinte rögtön ismeretessé vált Carthagoban; a város jajveszékeléstől visszhangzott. Mindenfelől hallani lehetett az asszonyok sírását; férjeik vigasztalták vagy szemrehányásokkal halmozták el őket.

Három órával utóbb azonban még rendkívülibb hír terjedt: a suffeta a meredek tövében forrásokra lelt. Oda-szaladtak. A homokba vájt lyukakból víz szivárgott és némelyek már nekihasalva ittak.

Hamilcar maga sem tudta, hogy isteni sugallat vagy valami homályos emlékezés irányította-e apjának egy régi közlésére; de az Öregektől eljövet lement a partra és rabszolgáival ásatni kezdte a homokot.

Ruhát, lábravalót és bort osztatott ki. Odaadta mind a maradék gabonát, a mije még volt, sőt beeresztette a tömeget palotájába, kinyitatta a konyhákat, a raktárakat, az összes szobákat, — kivéve Salammbô-ét.

Kijelentette, hogy hatezer gall zsoldos már útban van és hogy Maczedónia királya katonákat küld.

Ami a források már a második nap alábbhagytak, a harmadik nap estéjére pedig egészen kiapadtak. Erre az Öregek határozata újból szájról-szájra járt és Moloch papjai munkához láttak.

Feketeruhás emberek jelentek meg a házakban. Sokan valamely dolog elvégzésének vagy nyalánság bevérszívásának ürügye alatt elmentek hazulról; Moloch szolgálói betoppantak és elvitték a gyermekeket. Mások mintegy eltompulva maguk adták oda őket. A gyermekeket azután Tanit templomába szállították, a hol a papnőknek az ünnepélyes nap eljöttéig mulattatni és táplálni kellett őket.

Egyszerre beléptek Hamilcar-hoz is, a kit kertjében találtak:

— Barca, eljöttünk, már tudod miért . . . fiadért!
— És hozzátették, hogy a múlt hónap egy estéjén látták a Mappaliákon, a mint egy aggastyán a kezénél fogva vezette.

A suffetának elakadt a lélekzete. Hamarosan belátva azonban, hogy minden tagadás hasztalan volna, Hamilcar meghajolt és az embereket az árúházba vezette. Intésére rabszolgák siettek oda és szemmel tartották a környéket.

Kábultan belépett Salammbô szobájába. Egyik kezével megragadta Hannibal-t, a másikkal leszakította egy ott heverő ruha zsinórját, összekötözte a gyermek lábait, kezeit, a zsinór végét gombolyaggá gyúrva a szájába gyömöszölte, aztán az ökörbőrös ágy alá dugta, melyet földig érő széles függönnyel takart le.

Hevesen föl és alá járkált, fölemelte a karjait, megfordult a helyében, ajkát harapdálta. Azután merev tekintettel és zihálva, mintha a lélek ki akarna szakadni belőle, megállt.

Háromszor tapsolt. Belépett Giddenem.

— Figyelj ide! — mondá neki Hamilcar, — keress ki a rabszolgák közül egy nyolcz-kilenczéves, fekete hajú, kidomborodó homlokú fiúgyermeket és hozd ide! Siess!

Giddenem csakhamar visszatért, egy kis fiút vezetve magával.

Szegény, véznatestű és puffadtképű gyermek volt; bőre épp oly szürkébe játsónak látszott, mint a piszkos rongydarab, mely a czipője körül lógott; fejét behúzta a vállai közé és kezének a hátával csipás szemeit dörzsölte.

Hogy nézhetnék ezt Hannibálnak! És már nem volt idő, hogy mást lehessen keresni! Hamilcar reánézett Giddenem-re; kedve lett volna megfojtani.

— Takarodj! — kiáltotta és a rabszolga felügyelő sietve menekült.

A csapás, melytől már oly régóta tartott, tehát itt van és Hamilcar iszonyú erőlködéssel marczangolta az agyát, hogy nincs-e mód, a melylyel elfordítsa.

Az ajtó mögül egyszerre Abdalonim hangja hallatszott. Hívják a suffetát. Moloch szolgálai már türelmetlenkednek.

Hamilcar majdnem fölkiáltott, mintha tüzes vassal égették volna s újra föl és alá kezdett száguldani a szobában, mint egy tébolyodott. Azután leroskadt a korlát mellé és könyökeit térdére támasztva, öklei közé szorította a fejét.

A porphyrmencedzében még volt egy kevés tiszta víz, a mi Salammbô mosakodására volt szánva. Minden büszkesége és undora ellenére a suffeta belemártotta a gyermeket és mint valami rabszolgakereskedő, kefékkel és vörös földdel dörzsölte. Azután a fal melletti fiókokból két négyszögletes bíborkendőt vett ki, az egyiket a gyermek mellére, a másikat a hátára borította és a kettőt a vállon át gyémántos csattal erősítette egymáshoz. Fejére illatszert öntött, borostyánkő-lánczot vetett a nyaka köré és lábait gyöngyös-sarkú szandálokba bujtatta, — leányának szandáljaiba! E mellett azonban toporzékolt a szégyentől és az izgalomtól; Salammbô, a ki segíteni igyekezett neki, épp oly sápadt volt, mint ő. A gyermek, elkápráztatva e fénytől, mosolygott, sőt nekibátorodva tapsolni és ugrálni kezdett, mikor Hamilcar magával vont.

Kezénél fogva tartotta, erősen, mintha félt volna,

hogy elveszti és a gyermek, kinek fájt a szorítás, kissé sirdogálva szaladt mellette.

Az ergastulum közelében egy pálmafa alól egy hang hallatszott, siránkozó és könyörgő hang. Azt mormogta: „Uram! oh! uram!”

Hamilcar megfordult és egy piszkos külsejű embert pillantott meg. Egyike volt azoknak a nyomorultaknak, a kik kegyelem-kenyéren éltek a házban.

— Mit akarsz? — kérde a suffeta.

A rabszolga, a ki irtózatosan reszketett, dadogva válaszolt:

— Én vagyok az apja!

Hamilcar tovább haladt; a másik, meggörnyedve, ingadozó térdekkel, előrenyújtott fejjel követte. Arcza ki-mondhatatlan szorongástól vonaglott; majd megfulladt a visszatartott zokogástól, annyira szeretett volna egyszerre kérdezni és kegyelemért esdekeln.

Végre egy ujjával könnyedén meg merte érinteni a suffeta könnyökét.

— Azt akarod, hogy őt —? — Nem volt ereje befejezni a mondatot és Hamilcar megállt, elámulva e fájdalomon.

Sohasem gondolta volna, — oly rengeteg volt a mélység, mely kettejüket elválasztotta, — hogy közöttük valami közös lehet. Most is, úgy érezte, mintha sértés érné és valaki jogaiba akarna avatkozni. Oly pillantással válaszolt, mely hidegebb és súlyosabb volt, mint a hóhér bárdja; a rabszolga ájultan rogyott lábaihoz a porba. Hamilcar átlépett rajta.

A három feketeruhás ember a nagy teremben a kőpadnál állva várta. Hamilcar rögtön megtépte ruháit és éles kiáltások között a padlóra vetette magát.

— Ah! szegény kis Hannibal! oh! drága fiam! vigaszom! reményem! életem! Öljetek meg engem is! Vigyetek! Oh! jaj! Oh! jaj! — Körmeivel marczangolta az arczát, haját tépte és úgy üvöltött, mint a temetéseken a sirató asszonyok. — Vigyétek hát! Nagyon is szenvedek! Menjete! Öljete meg engem is. — Moloch szolgái csodálták, hogy a nagy Hamilcar-nak ily érzékeny a szíve. Majdnem meghatotta őket.

Meztelen lábak nesze hallatszott és szagatott hör-gés, mely a törtető vadállat fúvásához hasonlított és a harmadik csarnok küszöbén az elefántcsont oszlopok között egy ember jelent meg, sápadtan, rettenetes nézéssel, széttárt karokkal. Fölkiáltott:

— Gyermekem!

Hamilcar egy ugrással a rabszolgára vetette magát és kezét a szájára szorítva, még hangosabban kiáltott:

— Ez az öreg, a ki fölnevelte! Fiának nevezi! Meg-örül a fájdalomtól! Elég! elég! — És vállaival kifelé taszi-gálva a három papot, meg áldozatukat, velük együtt ki-ment és erős rugással becsapta maga mögött az ajtót.

Néhány pillanatig még fülelt, egyre attól tartva, hogy visszajönnek. Azután azon gondolkodott, eltegye-e láb alól a rabszolgát, hogy biztos legyen hallgatása felől; de hát a veszély még nem múlt el teljesen és a halál, ha az isteneket felháborítja, fia ellen fordulhat. Mást gondolva tehát, Taanach-hal pompás falatokat küldött neki a kony-háról: egy negyed ürüt, babot és szárított granátalmát. A rabszolga, a ki már régóta nem evett, neki esett az ételnek; könnyei potyogtak a tálba.

Végre Hamilcar visszatért Salammbôhoz és fel-oldozta Hannibált. A gyermek, magánkívül a méregtől, véresre harapta a kezét. Hamilcar czirógatva háritotta el magától.

Salammbô, hogy lecsöndesítse, Lamiával, egy kyrenei emberevő boszorkánynyal ijesztgette.

— Hol van? Hadd látom! — mondá Hannibal.

Azt mondták neki, hogy rablók voltak itt, a kik fogságba akarták czipelni.

— Csak hadd jöjjenek! — felelte. — Mind meg-ölöm!

Erre Hamilcar elmondta neki a rettenetes valósá-got. Hannibal azonban haragosan támadt apjára és azt hajtogatta, hogy az egész népet kiírthatja, mert ő Car-thago parancsolója.

Végre, az erőlködéstől és a dühöngéstől kimerülve, vad álomba merült. Hátával egy skárlátszín vánkosnak támaszkodva, hangosan beszélt álmában; feje kissé hátra-

hanyatlott és egyenesen kinyújtott kis karja parancsoló tartásban maradt.

Mikor az éj már egészen sötét volt, Hamilcar gyöngéden fölemelte és fáklya nélkül lehaladt a gályakorros lépcsőn. Az árúraktárból, a hogy elhaladt mellette, egy kosár szőlőt és egy korsó tiszta vizet vett; a gyermek Aletes szobra előtt, a drágaköves pinczében ébredt fel és — épp úgy, mint a másik — mosolygott a körülötte sugárzó fény láttára.

Hamilcar most már biztos volt, hogy fiát nem ragadhatják el tőle. Hozzáférhetetlen helyen volt, a honnan egy földalatti folyosó, melyet csak ő ismert, vezetett a partra és körülhordozva tekintetét maga körül, nagyot lélegzett. Azután letette a gyermeket egy padra, az arany-pajzsok mellé.

Senkisémet láthatta, nem kellett feszélyeznie magát, megkönnyebbülhetett. Mint az anya, a ki újra megtalálja elveszettnek hitt elsőszülött gyermekét, úgy vetette magát a fiára; keblére szorította, egyszerre nevetett is, sírt is, a leggyöngédebb nevekkel szólította, csókokkal borította. A kis Hannibál, megriadva e viharos gyöngédségtől, hallgatott.

Hamilcar nesztelen léptekkel tért vissza, tapogatódzva lépkedve a fal mellett; érkezett a nagy terembe, hova a boltozat egyik részén át besütött a holdvilág; a középben, egész hosszában elnyúlva, a márványkoczkákon ott hevert a jóllakott rabszolga és aludt. Hamilcar ránézett és valami részvétfélét érzett. Kothurnusának hegyével egy szőnyeget csúsztatott a feje alá. Azután föltekintett és elnézte Tanitot, melynek keskeny sarlója ragyogott az égbolton és erősebbnek érezte magát az összes Baaloknál és tele volt irántuk megvetéssel.

Az áldozatra való előkészületek már megkezdődtek.

Moloch templomának ledöntötték az egyik falát, hogy az érczistent kivontathassák, a nélkül, hogy az oltáron levő hamvakat megbolygatnák. Azután, mikor a nap fölkel, a templomszolgák elkezdték a Khamon-tér felé tolni a kolosszust.

Hengereken gördülve hátrálvást haladt előre; vállal túlértek a falak magasságán; mihelyt a távolból észrevették, a carthagoiak sietve menekültek, mert senki sem nézhette büntetlenül Baalt, kivéve dühének lakmározása idején.

Illatszerek füstje szállt szerte az utczákon. Egyszerre megnyíltak az összes templomok; szekereken vagy hordszékeken, melyeket papok vittek, tabernaculumok kanyarodtak ki belőlük. Nagy tollbokkréták lengedeztek sarkaikon és kristály-, arany-, ezüst vagy rézgömbben végződő hegyes csúcsaikról fénysugarak verődtek szét.

A kanaani Baal-ok voltak, a legfőbb Baal másodlatai, a kik most visszatértek ös-elvükhez, hogy megálázkodjanak előtte és megsemmisüljenek a ragyogásától.

Melkarth sátra alatt, mely finom bíborszövetből volt, petroleum-láng lobogott; Khamon jáczintszín tabernaculumján elefántcsont phallus állt, melyet drágakövekből kirakott gyűrű körített; Eschmoun égszínkék függönyei között körbe csavarodott kígyó szunnyadt és a Pataeka-istenek, papjaik karjaiban sarkaikkal a földet súroló nagy pólyásbabáknak látszottak.

Ezután jöttek az istenség összes alsóbbrendű formái: Baal-Samin, az égi térségek istene; Baal-Peor, a szent hegyek istene; Baal-Zeboub, a romlás istene, továbbá a szomszéd országok és a rokontörzsek istenei: a lybiai Jarbal, a chaldeai Adrammelech, a syriaiak Kijunja; a szűzképű Derceto uszonyszárnyaira támaszkodva és Tammouz holtteste egy katafalk közepén fáklyákból és hajból font koszorúktól környezve. Hogy az égbolt királyait hódolatra bírják a Nap iránt és hogy egyenként való erejük ne gyöngítse az övét, hosszú póznák végén különböző színre festett ércszillagokat csóváltak; az összes csillagzatok ott voltak, a fekete Nebo-tól, Mercur szellemétől kezdve az utálatos Rahebiig, a krokodil csillagáig. A holdból aláhullott kövek, az Abaddirok ezüstdrótból font parittyákban forogtak; Ceres papjai kosarakban nő ivarszerv formájára süttött kis hengereket vittek; rég elfelejtett bálványok jelentek meg, sőt még a hajók mystikus jelvényeit is leszedték, mintha Carthago egész teljes-

sége összpontosult volna a halál és a kétségbeesés gondolatában.

Mindegyik tabernaculum előtt egy ember nagy edényt tartott a fején, melyben illatszer füstölgött. Itt-ott felhőfoszlányok úsztak a levegőben és e gőzgomolyok között fel-feltűntek a szent sátrak festett szövetei, bojtjai és hímzései. Rengeteg súlyoknál fogva csak lassan mozogtak előre. A szekerek tengelye néha meg-megakadt és ilyenkor az ájtatosak felhasználták az alkalmat, hogy a Baalokat megérintsék ruhájukkal, melyet azután mint szent tárgyat őriztek.

Az érczszobor e közben mind közelebb és közelebb jutott a Khamon-térhez. A gazdagok, kezükben smaragd-gombban végződő jogart tartva, elindultak Megaraból; a diadémot viselő Öregek Kinisdoban gyűltek össze és velök együtt a pénzügyek intézői, a tartományok kormányzói, a kereskedők, a katonák, a matrózok és az egész nagyszámú tömeg, mely a temetéseknel szokott szerepelni, hivataluk jelvényeivel vagy foglalkozásuk eszközeivel elébe mentek a tabernaculumoknak, melyek a főpapok collegiumaitól környezve az Acropolisról jöttek lefelé.

Moloch iránt való tiszteletükből a papok legragyogóbb drágaságaikkal ékesítették fel magukat. A fekete öltönyökön gyémántok szikráztak; a nagyon is tág gyűrűk azonban lötyögtek a lesóványodott kezeken, — és semmi se lehetett gyászosabb, mint az a hallgatag tömeg, melyben a fülönfüggők sápadt arczokat verdestek és az aranytírák szörnyű kétségbeeséstől megránczosodott homlokokat körítették.

Végre a Baal érkezett a tér közepére. Papjai, hogy a tömeget távol tartsák, rácsból kerítést vontak köréje, ők maguk pedig lábainál foglaltak helyet.

Khamon papjai, rőt színű gyapjúköntöseikben templomuk előtt sorakoztak, a bejárat oszlopcsarnokában; Eschmoun papjai, kik lenköpenyt, kukupha-fej nyaklánczot és hegyes süveget viseltek, az Acropolis lépcsőin álltak; Melkarth ibolyaszín tunicás papjai a nyugoti oldalt foglalták el; az Abbadirok papjai, a kik phrygiai

szövetből szabott szalagokkal csavarták körül magukat, a keleti oldalon helyezkedtek el, míg a déli oldalon a tetovált bőrű necromantok, a rongyos köpenyű üvöltők, a Pataekák szolgái és a yidonimok álltak, a kik, hogy a jövőbe lássanak, halottnak a csontját teszik a szájukba. Ceres kékruhás papjai nagy eszélyesen megálltak a Salheb-utczában és halk hangon, megarai tájszólásban thesmophorion-t énekeltek.

Időnként egy-egy sor egészen meztelen férfi lépett elő, szétterjesztett karjaikat egymás vállán nyugtatva. Keblök mélyéből rekedt, tompa üvöltés tört elő; szemek, melyeket a kolosszusra szegeztek, csillogtak a felkavart porban és testüket egyenletesen és együtt, mintha ugyanaz a lendítés mozdítaná mindnyájukat, ide-oda himbálták. Annyira önkívületben voltak, hogy a templomszolgák a rend fentartása végett botütésekkel hasrafekvésre kényszerítették őket, a mikor is arcukat az ércrácshoz szorították.

A háttérből most egy fehérruhás férfi közeledett. Lassú léptekkel haladt át a tömegben és reáismertek, hogy Tanit papja, — Schahabarim. Gúnykiáltások hallatszottak, mert e napon mindenek öntudata a férfiúi principium zsarnoki erejével volt eltelve és annyira megfeledkeztek az istennőről, hogy még papjai távollétét se vették észre. A csodálkozás még nagyobb lett, mikor azt látták, hogy Schahabarim kinyitja a rács egyik ajtaját, mely az áldozók bejárójául szolgált. Moloch papjai úgy vélték, hogy ezzel gyalázat esik istenükön és heves taglejtésekkel igyekeztek visszariasztani Schahabarimot. Az áldozatok húsán meghízott, királyok módjára bíborba öltözött és hármaskoronát viselő papok leköpdösték a sápadt eunuchot, kit a sok vezeklés vázzá sorvasztott és haragos nevetés rázkódtatta meg kebleiken napként szétterülő fekete szakállukat.

Schahabarim, egy hanggal se felelve nekik, folytatta útját és lassan áthaladva a körülzárt téren, elért a kolosszus lábaihoz, melyeket azután széttárt karjaival kétoldalt megérintett, a mi a megimádás ünnepi formája volt. Rabbetna már hosszú ideje gyötörte és kétségbeesésből vagy talán azért, mert nem talált oly istent, a ki telje-

sen megfelelően gondolatának, végül is Moloch-hoz pártolt.

A tömeg, elszörnyűködve e hittagadáson, elnyújtott morajba tört ki. Úgy érezték, hogy az utolsó szál is elszakadt, mely a lelkeket egy szelid istenséghez fűzte.

Herélt volna miatt azonban Schahabarim nem vehetett részt a Baal tiszteletében. A vörösköpenyes férfiak kituszkolták a bekerített helyről; a hogy kívül volt, sorban végighaladt az összes collegiumok mellett és aztán az immár isten nélkül való pap eltűnt a tömegben, mely, a merre ment, visszahúzódott mellőle.

Ezenközben aloe-, czédrus- és babérfából rakott máglyát gyújtottak meg a kolosszus lábai között. Hosszú szárnyainak vége beleért a lángokba; a kenőcsök, melyekkel be volt dörzsölve, verejtékként folytak alá ércztagjairól. A kerek lap körül, melyen lábai nyugodtak, mozdulatlan gyűrűt alkotva álltak fekete fátyolokba burkolva a gyermekek és a bálvány mértéktelenül hosszú karjain egész hozzájuk lógtak markai, mintegy hogy megragadják és az égbe emeljék e koszorút.

A gazdagok, az Öregek, az asszonyok, az egész sokaság ott szorongott a papok mögött és a házak terraszszain. A nagy festett csillagok már nem keringtek; a tabernaculumok a földön álltak és az illatszeres serpenyők füstje függőlegesen szállt fölfelé, hasonlatosan megannyi óriási fához, mely az azurszín magasban szétterjeszti kékes ágait.

Többen elájultak; mások mintegy megbénultak és kövé meredtek az extázistól. Valami végtelen szorongás nehezedett a keblekre. Egymásután elhaltak a végső kiáltások is és Carthago népe lihegve állt, elmerülve a rettenet várásában.

Végre Moloch főpapja balkezével a gyermekek fátyla alá nyult és homlokukról egy fürt haját szakított, a mit azután a tűzbe vetett. Erre a vörös köpenyes férfiak reákezdték a szent hymnusra:

— Üdv neked, Nap! Királya mindkét zónának! Teremtő, a ki maga nemzi magát, Apa és Anya, Apa és Fiú, Isten és Istennő, Istennő és Isten! — És szavuk elveszett a hangszerek lármájában, melyek egyszerre mind

fölharsantak, hogy elnyomják az áldozatok kiáltásait. A nyolcz húros scheminithek, a tíz húrú kinnorok és a tizenkét húrú nebalok csikorogtak, sikoltoztak, dörögtek. Csövektől tüskéllő óriási tömbök éles csattogást hallattak; a kézzel vert dobok gyorsan egymásra következő tompa hangokat adtak és a kürtök őrzöngő harsogása mellett is hallani lehetett a salsalimok sáskazizegéshez hasonló suhogását.

A templomszolgák hosszú kampóval kinyitották a Baal testében emeletszerűen egymásra következő hét rekeszt. A legfelsőbe lisztet öntöttek; a másodikba pár galambot tettek; a harmadikba egy majmot; a negyedikbe kost; az ötödikbe bárányt és merthogy nem volt ökör a hatodik számára, ebbe egy kicserzett bőrt vetettek, melyet a szentélyből hoztak. A hetedik rekesz táva maradt.

Mielőtt a tulajdonképpeni áldozathoz hozzáfognának, jó volt kipróbálni az isten karjait. Ujjairól vékony lánczok húzódtak a vállára és onnan a háta mögé, a hol egy csomó ember beléjük kapaszkodott és a könyök magasságáig felhúzta széttárt kezeit, melyek egymáshoz közeledve a hasára feküdtek; apró, szakgatott mozgásokkal többször megismételték e műveletet. Azután a hangszerek elhallgattak. A tűz morgott.

A papok ide-oda járkáltak a talapzaton és fürkészsze szemlélték a sokaságot.

Először ugyanis az kellett, hogy valaki külön, önkényt áldozzék, a mivel azután mintegy maga után vonja a többi. Eddig azonban még senki se jelentkezett és a hét járat, mely a kerítéstől a kolosszusig vezetett, teljesen üresen állt. Ekkor a papok, hogy fölbátorítsák a népet, övükből késeket vontak elő és megvagdalták arcukat. A szenteket, kik a rács előtt hasukon feküdtek, bebocsátották. Egy csomó rettenetes vasszerszámot vetettek nekik és mindegyikök kiválasztotta a maga kínzó eszközét. Nyársakat szúrtak a keblökbe; össze-vissza vagdalták az arcukat; töviskoszorút tettek a fejükre, azután összefogódzkodtak és a gyermekek körül egy második gyűrűt alkottak, mely hol kitágult, hol összébb

szorult. Elértek a korbátig, azután visszavetődtek és megint előlről kezdték, magukkal vonva a tömeget e véres és kiáltásokkal teljes mozgás szédületébe.

Lassanként egyesek a kerítés nyílásáig léptek; gyöngyöket, aranyedényeket, serlegeket, gyertyatartókat dobáltak a lángokba, minden kincsüket; az áldozati adományok mind fényesebbekké és szaporábbakká váltak. Végre egy ingadozó lépésű, sápadt és a borzalomtól eltorzult arcú ember előretaszított egy gyermeket; a kolosszus kezei között egy kis fekete valami látszott, mely becsúszott a sötét nyílásba. A papok meghajoltak a talapzat szélén és új ének harsant fel, mely a halál gyönyöreit és az öröklétben való újjászületést dicsőítette.

Az áldozatok lassan emelkedtek a magasba és mint-hogy a felszálló füst szinte az égig kavargott, messziről úgy látszott, mintha valamely felhőben tűnnének el. Egyikök se moczczant. Kezüik és lábuk össze volt kötözve és a sötét fátyol nem engedte, hogy lássanak vagy hogy felismerjék őket.

Hamilcar, épp oly vörös köpenyben, mint Moloch papjai, a Baal mellett állt, a jobb láb hüvelykujja előtt. Mikor a tizenegyedik gyermekre került a sor, mindenki észrevehette, hogy az irtózat rázkódása fut végig rajta. De csakhamar visszanyerte előbbeni kifejezését, összefonta karjait és a földre nézett. A szobor másik oldalán állt a főpap, épp oly mozdulatlanul, mint ő. Lehajtva fejét, melyre assyriai mitra nehezedett, a mellén lévő aranylemezt nézte, mely jóserejű kövekkel volt kirakva és a melyben a láng szivárványos színeket játszva tükröződött. A főpap zavarodottan elsápadt. Hamilcar lehajtotta homlokát és mindketten oly közel álltak a máglyához, hogy köpenyüik széle, a mint időnként fölemelődött, hozzá súrlódott.

Az érczkarok kezdtek gyorsabban járni. Már meg sem álltak. Valahányszor egy-egy gyermeket helyeztek közibük, Moloch papjai reátették kezüket, hogy reá-hárítsák a nép bűneit, miközben harsányan kiabálták: „Ezek nem emberek, hanem ökrök!” — és a körülálló tömeg ismételte: „Ökrök! ökrök!” Az ájtatosok üvöltöttek: „Urunk! egyél!” és Proserpina papjai rettegésükben

alkalmazkodva Carthago szükségleteihez, az eleusi igét mormolták: „Ontsd az esőt! Szülj!”

Az áldozatok, alig hogy a nyílás széléhez értek, el-
tűntek, mint a vízcsepp a vörösen izzó vason és a nagy
skárlátpiros alapon kis fehér füstfelleg szállt fel.

Az Isten étvágya azonban telhetetlen volt. Mind-
egyre újabb és újabb áldozatokat követelt. Hogy jobban
tömhessék, a gyermekeket egymásra helyezve halmozták
kezeire, nagy lánczczal kötve át egy-egy ily csomagot.
A hívők eleinte meg akarták számlálni az áldozatokat,
hogy lássák, számuk megfelel-e a napév napjainak; de
egyre újak és újak kerültek sorra és a rettenetes karok
szédítő mozgása mellett lehetetlenség volt a megszámlá-
lás. Hosszú ideig így tartott ez, egész estig. Azután
a belső válaszfalak komorabb fényben ragyogtak és látni
lehetett az égő húst. Sőt némelyek haját, tagokat, egész
testeket véltek megkülönböztethetni.

A nap leszállt; a Baal felett felhők gyűltek. A már
lángtalan máglya parázsból való pyramist alkotott, mely
egész a térdig ért; vörösen, mint vértől borított
óriás, hátravetett fejével ingadozni látszott részegségé-
nek terhe alatt.

Abban a mértékben, a hogy a papok siettek, nőtt a
tömeg örvongése; hogy az áldozatok száma kevesbe-
dett, néhányan azt kiabálták, hogy takarékoskodni kell
velök, mások, hogy még újakat kell hozni. Szinte azt
lehetett volna hinni, hogy a néppel megrakott falak le-
omlanak az iszonyat és a misztikus gyönyör üvöltéseitől.
Azután a hívők befurakodtak a járatokba, magukkal
vonva gyermekeiket, a kik beléjük kapaszkodtak és a
kiktől ütlegekkel igyekeztek szabadulni, hogy a vörös
embereknek adhassák őket. A hangszeresek néha ki-
merülten elhallgattak; ilyenkor hallani lehetett az anyák
fajgatását és a parázsra hulló zsír sistergését. A belén-
deklé-ivók négykézláb jártak a kolosszus körül és tigris-
ként ordítottak; a yidonimok jóslásokat kiabáltak, a
felhasított ajkú szentek énekeltek; a rácsot felborították,
mindnyájan részt akartak venni az áldozatban és az
apák, kiknek gyermekei már elhaltak, a tűzbe vetették
képmásaikat, játékszereiket, otthon tartogatott csontjai-

kat. Néhányan, kiknél kés volt, nekiestek a többieknek. Össze-vissza gyilkolták egymást. A templomszolgák a talapzat szélén bronzlapátokra szedték a lehullott hamvakat és széjjelszórták a levegőbe, hogy az áldozat szétterjedjen az egész város felett és felhatoljon a csillagokig.

A nagy lárma és a nagy fényesség a barbárokat odavonta a falak tövébe. Hogy jobban láthassanak, a helepolis roncsaira kapaszkodtak és az irtózáttól tátott szájjal bámultak.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

A Bárd-szoros.

A carthagoiak még nem tértek vissza házaikba, mikor a felhők mind sűrűbben tornyosodtak; a kik a kolosszus felé emelték tekintetüket, nagy csöppeket éreztek homlokukon, — elkezdett esni.

És esett egész éjjel, bőségesen, patakokban; a menny dörgött; Moloch hangja szólt benne; legyőzte Tanit-ot és ez, megtermékenyítve, megnyitotta az égi magasságban rengeteg ölet. Néha egy-egy villámlás fényénél látni is lehetett, a mint elnyúlva fekszik a felhővankosokon; azután ismét összezárult a homály, mintha még mindig nagyon fáradt lévén, tovább akart volna aludni. A carthagoiak, kik azt hitték, hogy az esőt a hold szüli, kiabálással igyekeztek őt tevékenységre serkenteni.

Az eső csapkodta a terraszokat és lecsurgott róluk; tavakat formált az udvarokban, zuhatagokban ömlött alá a lépcsőkön és örvénylett az utczasarkokon. Nehéz, langyos tömegekben és sűrű sugarakban omlott alá; az épületek sarkairól vastag, tajtékszó patakok zuhogtak; a falakon mintha fehéres kendők lógnának és a templomok leöblített tetői feketén ragyogtak a villámok fényében. Az Acropolisról a víz ezer zuhatagban bukfenczezett alá; házak omlottak össze és a kövezeten sebesen tova-hömpölygő patakok hátán gerendák, gipszdarabok és butorok úsztak,

Amphorákat, hordókat tettek ki, vászonernyőket feszítettek az eső alá; a fáklyák elaludtak, mire a Baal máglyájából vettek üszköket és a carthagoiak hátra-szegett nyakkal, tátott szájjal álltak, hogy szomjukat csillapítsák. Mások az iszapos tócsák szélére hasáltak és karjaikat egész honalig belévájva, annyira teleítették magukat, hogy aztán, mint a bivalyok, kihányták a vizet. Lassan-lassan hűvösség terjedt el a levegőben; az emberek tagjaikat nyújtóztatva szívták a nedves levegőt és örömmámorukból csakhamar rengeteg reménység fakadt. Feledték minden nyomorukat. A haza újra föltámadt.

Mintegy szükségét érezték, hogy a dühnek azt a túlradását, melyet nem fordíthattak maguk ellen, másokon öntsék ki. Ily áldozatnak nem szabad haszon nélkül múlni el és jóllehet nem voltak lelki-furdalásaik, az az örjöngés ragadta el őket, a mit a jóvátehetetlen vétkek bűnrészessége okoz.

A barbárok a vihart rosszul záródó sátraikban szenvedték el és másnap egészen átázva lubiczkoltak a sárban, elveszett és megrongálódott fegyvereiket és hadi fölszereléseiket keresve.

Hamilcar a maga jószántából fölkereste Hanno-t és teljhatalmánál fogva reáruházta a parancsnokságot. A vén suffieta néhány pillanatig habozott neheztelése és uralmi vágya között Végre is azonban elfogadta az ajánlatot.

Erre Hamilcar elővontatott egy gályát, melynek mindegyik végén egy-egy catapulta állott. Az öbölben szembe a tutajjal lehorgonyozta, aztán a legderekabb csapatokkal a még rendelkezésre álló hajókra szállott, Szökött tehát és észak felé tartva, eltűnt a ködben.

Három nappal utóbb azonban (épp mikor újabb támadásra készültek) a lybiai part felől nagy kiabálással emberek özönlöttek a barbárok táborára. Barca közékük csapott volt. Mindenféle élelmiszereket harácsolt és elborította az országot.

A barbárok úgy méltatlankodtak, mintha a suffieta árulást követett volna el velük szemben. Azok, a kik unták az ostromot, főként a gallok, egy pillanatig sem haboz-

tak, hogy odahagyják a falakat és utána eredjenek. Spen-
dius újra lábra akarta állítani a helepolist; Matho elméjé-
ben utat vont sátrából Megaráig és megesküdött, hogy
ehhez tartja magát; nekik kettőjüknek egy emberük se
mozdult el a helyéről. A többiek azonban, Autharit ve-
zérlate alatt, elvonultak, szabadon hagyva a bástya nyu-
goti oldalát. A gondatlanság oly nagy volt, hogy senki-
nek se jutott eszébe pótolni őket.

Narr' Havas messziről a hegyek közül figyelte moz-
dulataikat. Éjszaka azután egész táborával leszállt a la-
guna külső oldalára és bevonult Carthagoba.

Hatezer emberével, a kik közül mindegyik lisztet
hozott a köpenye alatt és takarmánnyal meg szárított
hússal megrakott negyven elefántjával úgy jött, mint va-
lami szabadító. A nép körülsürögte az elefántokat és ne-
veket adott nekik. A segítségnak a carthagoiak nem is
örültek annyira, mint e Baalnak szentelt hatalmas állatok
látványának; záloga volt az vonzalmának, bizonyíték,
hogy végre védelmébe fogadva őket, beleavatkozik a há-
borúba.

Narr' Havas fogadta az öregek üdvözlését, azután
elindult Salammbô palotája felé.

Azóta, hogy Hamilcar sátrában, az öt sereg köze-
pett hideg és puha kis kezét a magáéban érezte, nem
látta; az eljegyzés után Salammbô visszament Cartha-
goba. Szerelme, melyet másnemű becsvágyai egy időre
háttérbe szorítottak, kiújult és most élvezni akarta jo-
gait, elvenni, a magáévá tenni Salammbôt.

Salammbô nem tudta megérteni, miként lehetne ez
a fiatal ember valaha az ő paracsolója! Jóllehet
minden nap Matho halálát könyörögte Tanit-tól, az irtó-
zat, melylyel a lybiai iránt viseltetett, alábbhagyott. Ho-
mályosan érezte, hogy a gyűlölet, melylyel az üldözte,
közel áll a szent dolgokhoz és szerette volna, ha Narr'
Havasban valami visszfényét látja annak az erőszakos-
ságnak, mely még mindig varázsában tartotta. Közé-
lebről kívánta ismerni, de jelenléte mégis feszélyezte
volna. Azt feleltette neki, hogy nem fogadhatja.

Hamilcar különben is megtiltotta embereinek, hogy
a numidák királyát hozzája bocsássák; a háború végére

tartogatta e jutalmat, azt remélve, hogy így biztosítja magának Narr' Havas hűségét. És Narr' Havas a suffeta iránt való félelemből visszavonult.

Annál gőgösebbnek mutatta azonban magát a Százak tanácsával szemben. Intézkedéseiket megváltoztatta. Kiváltságos jogokat követelt embereinek és a legfontosabb őrhelyeket velök rakta meg. A barbárok ugyancsak nagy szemeket meresztettek, mikor numidákat pillantottak meg a tornyokon.

Ám még nagyobb volt a carthagoiak meglepetése, mikor egy régi pun háromsorevezősön megérkezett négyszáz társuk, kik a siciliai hadjáratban estek volt foglyul. Hamilcar ugyanis titokban visszaküldte a quiriteknek a még a tyr városok elpártolása előtt elfogott latin hajók legénységét és cserébe ezért az előzékenységért Róma most visszaadta a maga hadifoglyait. E mellett szóba se állt a sardiniai zsoldosokkal, sőt Utica lakosait se akarta alattvalóinak elismerni.

E példa követésre bírta Hierot is, a ki Syracusában uralkodott. Államának megtarthatása szükségessé tette, hogy a két nép egyensúlyban legyen egymással. A canaanitáknak boldogulása tehát érdekében állott, miért is barátjuknak jelentette ki magát és ezerkétszáz ökröt meg ötvenháromezer nebel tiszta búzát küldött nekik.

Még mélyebb ok is volt, a mely Carthago segítése mellett szólt. Érezték, hogy ha a zsoldosok diadalmaszkodnak, a katonától kezdve egész a tányérmosóig minden szolga fellázad és egy kormány, egy ház se tudna ellenállani a forradalomnak.

Hamilcar ezalatt a keleti vidékeket járta seregével. A gallokat visszaszorította és a barbárok mintegy maguk kerültek ostrom alá.

Most elkezdte őket ingerkedéssel nyugtalanítani. Közelebb jött, majd távolabb vonult és e művelet megismérlésével lassanként kicsalta őket erődítményeikből. Spendius kénytelen volt velök tartani és végül Matho is utánok vonult.

Ő azonban nem ment tovább Tunisnál és bezárkózott a város falai közé. E makacsság nagyon bölcs dolgnak bizonyult, mert csakhamar látták, hogy Narr'

Havas elefántjaival és katonáival kivonúl a Khamonkapun; Hamilcar magához parancsolta őt. A többi barbár azonban már a tartományokban kóborolt, a suffeta nyomában.

Glypeában háromezer gallus csatlakozott Hamilcarhoz. A kyrenei tartományból lovakat hozatott, Brutiumból fegyvereket és újra kezdte a háborút.

Lángelméje még soha sem volt ily hatalmas és ily termékeny. Öt hónapon át csalogatta maga után a zsoldosokat. Egy bizonyos helyre akarta vezetni őket.

A barbárok eleinte azzal próbálkoztak, hogy kisebb csapatokra oszolva zárják körül; de mindig kimenekült karmaik közül. Ezért azután többé nem váltak el egymástól. Seregük körülbelül negyvenezer emberből állott és többször megvolt a gyönyörűségük, hogy a carthagoiakat hátrálni látták.

A legjobban azonban Narr' Havas lovasai bántották őket. Gyakran a nap legtikkasztóbb óráiban, mikor a fegyverek súlya alatt szinte bóbiskolva czammogtak a síkon, egyszerre vastag porvonal tünt fel a láthatár szélén; patkócsattogás hallatszott mind közelebről és a villogó szemekkel teletüzdelt porfelhőből dárdaeső repült. A fehérköpenyes numidák nagy kiáltozásba törtek ki, térdeikkel ágaskodó paripáikat szorítva fölemelték karjaikat, hirtelen megfordultak és eltűntek. Bizonyos távolságban mindig dárdákkal megrakott tevék várták őket és újból fölfegyverkezve visszatértek, még rettentesebben, ordítottak, mint a farkasok és elszálltak, mint a saskeselyűk. Azok a barbárok, kik a sorok szélén álltak, egymásután hullottak el és ez így tartott egész estig, mikor elérkeztek a hegyekhez.

Noha az elefántoknak ott bajos volt a járás, Hamilcar mégis bevonult a hegyek közé. Követte a hosszú hegylánczot, mely a Hermaneum-foktól a Kaquan-csúcsig terjed. A barbárok azt hitték, ez csak fogás, melylyel csapatainak elégtelenségét akarja leplezni. Az állandó bizonytalanság azonban, melyben őket tartotta, nagyobb elkeseredést támasztott bennök, mintha akár-

mily vereséget szenvedtek volna. Mindamellett nem csüggedtek és mentek utána.

Egy este végre az Ezüst-hegy és az Ólom-hegy között, egy szoros bejáratánál nagy sziklatömbök között egy csoport velitát leptek meg. Az egész seregnek ott kellett lennie előttük, mert léptek és kürtök lármáját lehetett hallani; csakugyan, a carthagoiak bemenekültek a szorosba. Ez valami síkságfélére nyílt, melynek formája a bárdéra emlékeztetett és a melyet meredek sziklafalak környeztek. Hogy a velitákat utolérjék, a barbárok nekiiramodtak a síknak, melynek végén, elvegyülve a vágató ökrökkel, tolongva szaladtak a carthagoiak. Köztük megpillantottak egy vörösköpenyes férfit, a barbárok kiabálva figyelmeztették egymást, hogy ez a suffeta; kettőzött dühvel és örvendezéssel rohantak előre. Többen, akár lustaságból, akár elővigyázatosságból megálltak a szoros bejáratánál; de egy erdőcskéből előcsapó lovasság karddal és lándzsával a többiek után kergette őket és csakhamar az összes barbárok együtt voltak a síkon.

Azután ez a nagy tömeg ember, miután egy darabig ide-oda hullámozott, megállt; nem lelték kijáratot.

A kik legközelebb voltak a szoroshoz, visszafordultak; de a bemenet egészen eltűnt. Az elől levőket kiabálva bíztatták, hogy menjenek tovább, ezek odaszorultak a hegyfalhoz és viszont társaikat szidták, hogy nem tudják megtalálni az utat.

Aminthogy tényleg, mihelyt a barbárok leereszkedtek, egy csomó ember gerendákkal fölemelte és letaszította a sziklákat, melyek mögött rejtőzködtek és mert hogy a lejtő nagyon meredek volt, az egymás hegyé zuhant tömbök egészen elzárták a nyílást.

A sík túlsó végén hosszú, itt-ott résektől megszakított barlangjárat húzódott és egy szakadékhoz vezetett, mely a fensíkhöz szolgált, hol a pun sereg állott. E járatban már eleve létrákat támasztottak a sziklafalhoz és a veliták, a rések kiálló széleitől fedezve, még mielőtt utolérhették volna őket, beléjük kapaszkodtak és felmásztak. Néhányan egészen a szakadék fenekéig sodródtak; ezeket köteleken húzták fel, mert a talaj ezen a

helyen futóhomokból volt és oly meredek, hogy még négykézláb se lehetett volna megmászni. Majdnem rögtön utánuk értek oda a barbárok. Ekkor azonban hirtelen negyven rőf magas és pontosan az egész közt kitöltő szélességű palánk ereszkedett le előttük, mint valami bástya, mely az égből hullott alá.

A suffieta számítása tehát bevált. A zsoldosok közül egy se volt járatos a hegységben és mert ők haladtak a sereg élén, maguk után vonták a többieket. Az alapjukon kissé keskenyebb sziklákat könnyű volt ledönteni és mialatt a barbárok lent előre törtettek, fent a pun sereg oly kiabálást vitt végbe, mintha végveszélyben lenne. Bizonyos, hogy Hamilcar könnyen odaveszthette volna velitáit, de csak a fele részük pusztult el. E vállalkozás sikeréért húszszor annyit is áldozott volna.

A barbárok egész reggelig sűrű sorokban lökdösődtek a sík egyik végétől a másikig. Kezeikkel tapogatták a hegyet, hogy valami kijáratot leljenek.

Végre fölkelt a nap; mindenütt magas fehér és meredek falat láttak maguk körül. És semmi mód a menekülésre, semmi reménység! A hegyszoros két természetes kijárója el volt zárva, az egyik a palánkkal, a másik az egymásra görgetett sziklákkal.

Szóttalanul néztek egymásra. Összeroskadtak, borzongás futott végig a hátukon és mintha elviselhetetlen súly nehezedett volna szempilláikra.

Azután összeszedték magukat és a szikláknak estek. Az alantlevők azonban rendíthetetlenek voltak a felettük tornyosodók súlyától. Erre megkísérelték, hogy felkapaszkodjanak a csúcsra; a hasas formájú nagy tömbök megghiusítottak minden próbálkozást. A szakadék két szélén akartak maguknak ösvényt vágni; eszközeik beletörtek a munkába. Összehordták a sátorfákat és nagy tüzet gyújtottak; a tűz nem tudta megemészteni a sziklát.

Erre a palánk ellen fordultak. Czölöpnyi vastag szögekkel volt kiverve, melyek oly hegyesek voltak, mint a sündisznó tövisei és oly sűrűn álltak egymás mellett, mint a kefe sörtéi. Azonban oly düh tüzelte őket, hogy neki rohantak. Az elsőket egész a gerincz-oszlopig

átjárták a szegek, az utánuk következők lecsúsztak társaikról és az egész tömeg visszahullott, emberi czafatokat és véres hajpamatokat hagyva a rettenetes tuskéken.

Mikor a csüggedés kissé engedett, szemügyre vették, hogy mennyi élelmiszerük van. A zsoldosoknak, a kik podgyászaikat elvesztették, alig volt két napra való, a többieknek nem volt semmijök se, mert éppen szállítmányt vártak, a mit a déli falvak ígértek.

Azok a bikák azonban, melyeket a carthagoiak, hogy a barbárokat odacsalják, a szorosba hajtottak, még mindig ott kóboroltak. Lándzsadöfésekkel leszúrták és föllakmározták őket és miután a gyomrok megteltek, a gondolatok is kevésbé voltak gyászosak.

Másnap leölték az összes öszvéreket, mintegy negyven darabot, azután letisztították a bőroket, megfőzték a beleket, összetördelték a csontokat és még mindig nem estek kétségbe; a tunisi sereg, mely kétségkívül értesült a történetekről, segítségükre fog jönni.

Az ötödik nap estéjén azonban már elviselhetlenné fokozódott az éhség; a kardok szíjazatát rágták és a kis spongyadarabokat, melyekkel a sisakok ki voltak bélelve.

A negyvenezer ember be volt zárva, mint valami hippodrom-félébe, melynek falait a hegység alkotta. Néhányan a kerítés előtt vagy a sziklák tövében maradtak, a többiek össze-vissza táboroztak a síkon. Az erők kerülték egymást és a félénkek keresték a bátrakat, holott ezek sem tudták őket megszabadítani.

A veliták holttetemeit, nehogy büzt támaszszanak, azon melegen eltemették; a gödrök helye már meg sem ismerszett.

Az összes barbárok a földön heverve vesztegeltek. A sorok között itt-ott egy-egy veterán haladt el és átkokat üvöltöttek a carthagoiakra, Hamilcar-ra és Mathora, noha ő ártatlan volt balsorsukban; de úgy tetszett nekik, hogy fájdalmuk kisebb volna, ha mindnyájan osztoznának benne. Azután sóhajtoztak, néhányan pedig, mint kis gyermekek, halkan sirdogáltak.

Odajárultak a kapitányokhoz és könyörögtek nekik, hogy adjanak valamit, a mi csökkentse szenvedéseit.

ket. Ezek nem feleltek semmit vagy pedig, a dühtől elragadtatva, követ markoltak föl és a rimánkodók arczába hajították.

Többen közülök ugyanis egy-egy földbe vájt lyukban gondosan őrizgettek valami maradék élelmiszert, néhány marok datolyát, egy kevés lisztet és éjszaka, fejüket köpenyük alá dugva, ettek belőle. A kiknek még volt kardjuk, kivonva tartották kezükben; a leggyanakvóbbak a sziklafalhoz támaszkodva, álló helyzetben virrasztottak.

A barbárok vádolták és fenyegették vezéreiket. Autharit mindamellet bátran járt-kelt. Azzal a barbárban sajátos makacssággal, melyen semmi sem fog, napjában húszszor is odament a sziklához, abban a reményben, hogy talán szétgördültek és a hogy prémmel fedett széles vállait himbálta, társait a medvére emlékeztette, mely tavasszal kijön a barlangjából, megnézni, hogy olvad-e a hó?

Spendius, egy csoport görögtől környezve, egy hasadékban rejtőzött; mert félt, azt a hírt terjesztette magáról, hogy meghalt.

Immár mindnyájan ijesztően lesoványodtak; bőrükön kékes foltok jelentek meg. A kilencedik nap estéjén három ibériai meghalt.

Megrémült társaik elhúzódtak mellőlük. Levetkőztették őket és a meztelen, fehér testek ott maradtak a napon a homokban.

Erre a garamantok kezdték lassan körülóálkodni őket. A sivatagok magányához szokott emberek voltak, kik nem tiszteltek semmiféle istent. Végre a csapat legidősebb tagja jelt adott és a holttestek fölé hajolva, késeikkel hosszú szeleteket vágta belőlük, azután lekuporodtak és ettek. A többiek messziről nézték őket; az irtózat kiáltása hallatszott, — sokan azonban lelkök mélyén irigyelték bátorságukat.

Ez utóbbiak közül néhányan éjszaka azután közelebb jöttek és elpalástolva vágyukat, egy falatot kértek, mint mondák, csak úgy kóstolóra. A kik bátrabak voltak, követték példájukat; számuk mind nagyobb lett; csakhamar egész tömeg gyűlt össze. Azonban, mi-

kor e hideg húst szájukhoz értették, majdnem valamennyinek visszahullott a karja; néhányan ellenben kéjjel lakmároztak.

Hogy a példától elcsábíttassák magukat, kölcsönösen biztatták egymást. Olyanok, a kik előbb vonakodtak, odamentek, hogy megnézzék, mit csinálnak a garamantok és többé nem tértek vissza. Egyes húsdarabokat kardhegyre tűzve, a szénparázson megpörkölték, só gyanánt homokkal meghintettek és tülekedtek a legjobb falatokért. Mikor a három holttestből már semmi sem maradt, körüljártatták tekintetüket a síkon, hogy újabbakat találjanak.

Azonban nem volt-e hús carthagoi foglyuk, a kik a legutóbbi összecsapás alkalmával estek kezükbe és a kikkel eddig senki sem törődött? Egyszeribe eltűntek; ez különben bosszúállás is volt. — Azután, mert élni kellett és mert mindjobban hozzászoktak e táplálékhoz, de meg mert az éhség szinte halálra kínozta őket, legyilkolták a vízhordókat, a lovászokat, a zsoldosok összes szolgálit. Minden nap újakat és újakat öltek meg. Néhányan sokat ettek, visszanyerték erejüket és már nem voltak szomorúak.

Csakhamar azonban ez a segélyforrás is kiapadóban volt. Erre a sebesültekre és a betegekre vetettek szemet. Minthogy úgy sem gyógyulhatnak meg, inkább megszabadítják őket szenvedéseiktől és ezért mihelyt valaki támolyogni kezdett, a többiek rögtön azt kiabálták, hogy már el van veszve és a társak javára kell szolgálnia. Hogy halálukat siettessék, cselvetéshez folyamodtak; ellopták piszkos ételrészük utolsó maradványát; mintegy véletlenül reájuk tiportak; a haldoklók, hogy éperejűeknek látszassanak, karjaikat emelgetni, fölállani, nevetni próbálgattak. Az elájultak arra ébredtek, hogy egy csorbaélű fegyverrel valamelyik tagjukat fűrészelik; — és öltek szükség nélkül is, vadságból, hogy dühüket kielégítsék.

A tizennegyedik napon langyos, nehéz köd ereszkedett alá a seregbe, a minő e tájon a tél vége felé szokott mutatkozni. E hőmérsékváltozás számos halált okozott és a sziklafalaktól körülzárt nedves melegségben a föl-

bomlás ijesztő gyorsan haladt. A szitáló eső, mely a holttesteket áztatta, fölpuhította a húst és az egész síkságot rothadással telt mezővé változtatta. A talaj fölött kis fehéres páragomolyok úsztak; facsarták az orrot, áthatottak a bőrön, csípték a szemet és a barbárok azt hitték, hogy társaik kilehelt lelkét látják. Mérhetetlen undor fogta el őket és inkább készek voltak meghalni, semhogy tovább is a halottakból egyenek.

Két nap múlva az idő megint kitisztult és az éhség kiújult. Néha úgy érezték, mintha fogókkal tépnék a gyomrukát. Ilyenkor görcsökben hemperegtek ide-oda, marokkal tömték a földet szájukba, karjukat harapdálták és örjögő nevetésbe törtek ki.

Még jobban gyötörte őket a szomjúság, mert, miután a tömlők a kilenczedik nap óta teljesen üresek voltak, nem volt egy csepp vizük se. Hogy megcsalják elpedő vágyukat, az övek érczpikkelyeit, elefántcsontgombokat, kardvasat nyaldostak. Egykori karavánvezetők kötelekkel összeszorították hasukat. Mások kavicsot szopogattak. Megitták vizeletüket, miután előbb az ércsisakokban ki hagyták hűlni.

És egyre várták a tunisi sereget! A hosszú kése-delmezés, föltevésük szerint, a közeli megérkezés mellett szól. Hiszen Matho bátor ember, a ki nem fogja őket cserben hagyni. „Holnap itt lesz“, — mondták és a holnap is elmúlt.

Eleinte imádkoztak, fogadalmakat tettek, mindenféle varázslatokkal próbálkoztak. Most már csak gyűlöletet éreztek istenségeik iránt és bosszúból igyekeztek nem hinni bennök.

A heves vérmérsékletűek haltak meg legelőbb; az afrikaiak jobban győzték az ellenállást, mint a gallok. Zarxas egész hosszában elnyúlva, karjaira hulló hajjal, mozdulatlanul hevert a balearok között. Spendius széles és nedvdús levelű növényt talált és miután a többiek távoltartása végett kijelentette, hogy mérges, abból táplálkozott.

Még arra is gyöngék voltak, hogy ködarabbal agyondobják a felettük szállongó hollókat. Néha, ha egy ragadozó sas már régóta tépdesett egy holttestet,

a melyre reászállott, megesett, hogy egy ember, fogai közé szorítva dárdáját, elkezdett feléje kúszni. Reátámaszkodott egyik karjára és miután jó sokáig czélt, elhajította fegyverét. A neszre a fehértollas állat félbeszakította lakmározását, nyugodtan körülnézett, mint egy cormoran valamely sziklaormon, azután újra a holttestbe vágta utálatos sárga csőrét és az ember kétségbeesve hasravágódott a porba. Némelyiküknek sikerült cameleonokat meg kígyókat találniok. A mi azonban életben tartotta őket, az az élet szeretete volt. Egész lelkükkel kizárólag ennek a gondolatán csüggték és oly erőfeszítéssel ragaszkodtak a léthez, hogy meghosszabbították vele.

A legstoikusabbak a sík közepén itt-ott egymás mellett körben ültek a halottak között és köpenyükbé burkolózva, némán búsongtak.

A kik városokban születtek, a lármás utcákra, korcsmákra, színházakra, fürdőkre és a borbélyműhelyekre gondoltak, melyekben történeteket hall az ember. Másoknak a leáldozó naptól besugárzott mezők jutottak eszükbe, mikor a sárga vetés hullámoz és a nagy ökrök a nyakukba akasztott járommal lassan haladnak föl a dombokon. Az utazó foglalkozásúak czisztternákról álmadoztak, a vadászok erdőikről, a veteránok csatákról és a félébrenlét bódulatában gondolataik az álomképek élénkségét és határozottságát öltötték fel. Hirtelen érzékcsalódások rohanták meg őket: kaput kerestek, a melyen elmeneküljenek és át akartak törni a hegyen. Mások, abban a hiszemben, hogy viharos tengeren járnak, hajós vezényszavakat kiabáltak vagy pedig a felhőket pun csapatoknak nézve, ijedten hátráltak. Voltak, a kik azt képzelték, hogy tivornyán vannak és énekeltek.

Sokan, valami sajátságos rögeszme folytán, egyre ismételték egy szót, vagy egy mozdulatot. Azután, ha fejüket fölemelték és egymásra néztek, az elgyötört arczok láttára fuldokló zokogásba törtek ki. Néhányan már nem éreztek fájdalmat és azzal töltötték az időt, hogy veszélyekről regéltek, melyekből megszabadultak.

Mindnyájukra a biztos halál leleselkedett. Hány-

szor nem kísérelték meg, hogy kijáratot vágjanak! A mi pedig a győző feltételeinek a kikönyörgését illeti, hogyan fogjanak hozzá? Még azt sem tudták, hol van Hamilcar.

A szél a szakadék felől fújt. A palánk tetejéről, mint valami vízesést, állandóan folytatta a homokot, mely belepte a barbárok köpenyét és haját, és olybá látszott, mintha a felkelődő föld el akarná őket temetni. Semmi se mocszant; az örök hegy minden reggel még magasabbnak tünt fel nekik.

Néha gyors szárnyveréssel madár csapat szállt el felettük a kék égbolton, a szabad légen át. A barbárok behunyták szemüket, hogy ne lássák.

Az emberek valami zümmögést hallottak a fülükben, a körmök megfeketedtek, a mell hideg lett; oldalra fordultak és egyetlen hang nélkül kilehelték életüket.

A tizenkilencedik napon kétezer ázsiai, ezeröttszáz szigetlakó, nyolczezer lybiai, a zsoldosok legifjabbjai és egész törzsek a legutolsó emberig halva voltak, — összesen húszezren, a sereg felerésze.

Autharit, a kinek már csak ötven gallusa volt, hogy végét vesse a dolognak, meg akarta magát öletni, mikor a hegycsúcson, szemben magával, egy embert vélt megpillantani.

A nagy magasságban az ember csak akkorán látszott, mint valami törpe, Autharit azonban mégis megismerte, hogy balkarján lóherelevél formájú pajzsot tart. Elkiáltotta magát: „Egy carthagoi!” És az egész síkon, a palánk előtt és a sziklák alól nyomban mindnyájan föltápászkodtak. A katona ott sétált a meredek szélén és a barbárok letről nézték.

Spendius kerített egy ökörfejet, azután két övvel, mintegy diadémmal körítve, a békés szándék tanúságául szarvaival lefelé póznára tűzte. A carthagoi eltűnt. A barbárok vártak.

Végre estefelé, mint kődarab, mely levált a szikláról, a magasból fegyverszíj hullott alá. Vörös bőrből volt, himzésekkel és három gyémántcsillaggal ékítve és a közepén ott látszott a Nagy-Tanács címere: pálmafa,

mely alatt ló áll. Ez volt Hamilcar válasza, a menedéklevél, melyet nekik küldött.

Semmitől se félhettek: minden változás szenvedéseik végét jelentette. Mérhetetlen öröm fogta el őket, ölelgették egymást, sírtak. Spendius, Autharit és Zarxas, négy italiota, egy néger és két spártai ajánlkoztak, hogy ők lesznek a közvetítők. Rögtön megválasztották őket, bár egyelőre még azt sem tudták, hogy merre mehetnének.

A sziklák felől azonban recsegés-ropogás hallatszott és a legfelső, miután kis darabig ide-oda ingadozott, nagy robajjal legörgött. Mert ha a barbárok felé néző oldalon a tömbök rendíthetetlenek voltak is, a mennyiben ferde síkon tornyosultak egymás fölé, de meg e mellett a két hegyfal közelsége folytán is össze voltak szorulva, a túloldalon elég volt egy erősebb lökés, hogy ledőljenek. A carthagoiak nekiestek és mire a nap fölkelte, a sziklatömbök úgy heverték a síkon, mint valami rombadőlt óriási lépcső elgurult fokai.

A barbárok még mindig nem tudtak átmászni rajtuk. Létrákat nyújtottak feléjük; mindnyájan odarohantak. Egy catapulta lövedékei visszaverték őket; csak a tíz ember mehetett.

A clinabarok között haladtak és hogy el ne essenek, kezükkel a lovak tomporára támaszkodtak.

Most, hogy első örvendezésük elmúlt, nyugtalan-ságot kezdtek érezni. Hamilcar bizonyára kegyetlen követeléseket fog támasztani. Spendius azonban biztatta őket.

— Majd én beszélek! — És dicsekedett, hogy tudja, mit kell mondania, a mi a sereg előnyére váljék.

Minden bokor mögött rejtőzködő őrszemeket látott. A fegyverszíj láttára, melyet Spendius vállra vetve viselt, mélyen meghajoltak.

Mikor elértek a pun táborba, a tömeg körülrajzolta őket és suttogást és nevetgélést hallottak. Egy sátornak megnyílt az ajtaja.

Bent, egészen a háttérben padon ült Hamilcar, alacsony asztal mellett, melyen kivont kard csillogott. Körülötte a kapitányok álltak.

A tíz ember láttára Hamilcar hátrahökken, azután előrehajolt, hogy szemügyre vegye őket.

Rendkívül kitágult pupilláik voltak, szemük körül nagy kék karika, mely egész a fülükig terjedt; kékes orruk erősen kiállt mély ránczoktól barázdált, beesett arcukból; bőrük, mely nagyon is bő volt izmaiknak, eltűnt a palaszínű porréteg alatt; ajkaik reátapadtak sárga fogaikra; büzös szag áradt belőlük — mintha nyitott sírok, élő hullák lettek volna.

A sátor közepén gyékényen, a kapitányok számára odakészítve egy tál tökfőzelék gőzölgött. A barbárok egész testükben reszketve tapasztották reá pillantásukat és könny szökött a szemükbe. Mindazonáltal fékeztek magukat.

Hamilcar elfordult, hogy egyik emberének szóljon. Erre a barbárok odarohantak a tálhoz és hasra vágódva, arcukat bemaszatolták a zsírral és habzsolásuk nesze elvegyült örvendező zokogásukkal. Bizonyára inkább csodálkozásból, mint könnyörületből hagyták őket, hogy kiürítsék a tálát. Mikor azután felálltak, Hamilcar egy intéssel jelt adott az embernek, ki a fegyverszíjat viselte, hogy beszéljen. Spendius félt; csak hebegve tudott szólni.

A míg hallgatta, Hamilcar vastag aranygyűrűt forgatott úja körül, ugyanazt, melylyel a fegyverszíjra reányomta volt Carthago pecsétjét. A gyűrű legurult a földre; Spendius rögtön felkapta; urával szemben erőt vett rajta a rabszolga megszokása. A többiek reszkettek a felháborodástól e lealacsonyodás miatt.

A görög azonban megköszörülte a torkát és ismertette Hanno bűneit, a kiről tudta, hogy Barca ellensége, és nyomorúságuk részleteivel meg odaadásuk emlékeinek felélesztésével igyekezve meglágyítani Hamilcart, hosszan, sebesen, ravasz és szenvedélyes modorban beszélt; végül, hevétől elragadtatva, szinte megfeledkezett magáról.

Hamilcar azt felelte, hogy elfogadja mentségeiket. Tehát békét fognak kötni, még pedig ezúttal véglegesen! Azonban azt kívánja, hogy tetszése szerint választandó

tíz fegyvertelen és ruhátlan zsoldost szolgáltatassanak ki neki.

Nem vártak ily kegyelmességet; Spendius felkiáltott:

— Oh! akár huszat is, ha akarod, uram!

— Nem, megelégszem tízzel, — felelt szelíden Hamilcar.

Kivezették őket a sátor elé, hogy tanácskozhassanak. Mihelyt magukban voltak, Autharit kifogásolta a tíz társ feláldozását, Zarxas pedig szemrehányást tett Spendiusnak:

— Miért nem ölted meg? A kardja ott hevert melletted!

— Őt? — felelt Spendius és többször ismételte: Őt? őt? — mintha a dolog lehetetlenség, Hamilcar valamely halhatatlan lény lett volna.

Oly fáradtság nehezedett rájuk, hogy hanyatt terültek a földön. Nem tudták, mire határozzák magukat.

Spendius biztatta őket, hogy engedjenek. Végre beleegyeztek a követelésbe és újra beléptek a sátorba.

Erre a suffeta sorban megszorította a barbárok hüvelykujját, de utána beletörölte kezét a ruhájába, mert ragadós, ránczosan puha tapintatú bőrük erős és csípős bizsergést okozott. Azután szólt:

— Tehát ti vagytok a barbárok vezérei és az ő nevükben esküdtetek?

— Igen, — felelték.

— Kényszerítés nélkül, saját jószántotokból és azaz az eltökéléssel, hogy teljesítitek ígéreteiteket?

Fogadkoztak, hogy ezért fognak visszatérni a többiekhez.

— Nos hát! — folytatta a suffeta, — a megegyezés értelmében, melyet én, Barca és a zsoldosok kötöttünk, titeket választalak és itt tartlak benneteket!

Spendius ájúlтан bukott a gyékényre. A barbárok, mintegy elszakadva tőle, szorosán egymáshoz simultak és egyetlen szót, egyetlen panaszhangot se halattak.

Hogy nem tértek vissza, társaik, a kik vártak, azt

hitték, hogy elárulták őket. A közvetítők kétségtelenül megadták magukat a suffetának.

Még két napot vártak; a harmadik nap reggelén határoztak. Kötelekkel, lándzsákkal és nyilvesszőkből megvászondarabokból hevenyészett hágcsókkal sikerült felkapaszkodniok a sziklákra és a leggyöngébbeket hátrahagyva mintegy háromezren útnak indultak, hogy a tünisi sereghez csatlakozzanak.

A szoros út felett gyér bokrokkal benőtt mező terült el; a barbárok felfalták a rügyeket. Azután babföldre akadtak; letarolták, mintha sáskahad csapott volna rá. Három óra múlva egy második fensíkra értek, melyet zöld lombok koszorúja vett körül.

A halmok hullámvonalai között, bizonyos távolságban egymástól ezüstsín kévék ragyogtak; a barbárok, kiknek szeme káprázott a naptól, határozatlan nagy fekete tömegeket pillantottak meg, melyek az ezüstkévéket hordozták. Ezek felemelkedtek és mintegy szétárúltak. Lándzsák voltak, melyek rettenetesen fölfegyverzett elefántok hátán levő tornyokból nyúltak ki.

A szügyekre erősített dárdán, agyaraik szuronyain, az oldalukat fedő érclemezeken és a térdpánczélokról kiálló törökön kívül ormányuk végén még börgyűrű is volt, melybe széles késnek a nyele volt beleszorítva: egyszerre indulva meg a sík széléről, minden oldalról egyenletesen közeledtek.

Kimondhatatlan rémület dermesztette meg a barbárokat. Még csak meg sem kísérelték a menekülést. Már is körül voltak fogva.

Az elefántok benyomultak az embertömegbe; a szügyükön levő dárdával szelték, agyaraik lándzsáival megforgatták az embereket, mint az eke szántásközben a földet; ormányuk sarlójával vágtak, nyestek, aprítottak; a gyújtó-nyilakkal tele tornyok mozgó tűzhányókhoz hasonlítottak; nem látszott más, mint csak nagy gomolygó tömeg, melyben az emberi hús fehér szigetként, az ércz mint megannyi szürke folt, a vér vörös sávokként tünt fel és a melyben a rettenetes állatok jártukban fekete barázdákat vontak. A legdühösebb elefántot egy tollkoszorús numidiai kormányozta. Szédületes

gyorsasággal hajigálta a dárdákat, közbe-közbe hosszú, éles füttyentést hallatva és a kutyákhoz hasonlóan engedelmes nagy állatok a mészárlás alatt egyik szemüket feléje fordították.

A kör, melyet alkottak, egyre összébb szorúlt; az erőtlen barbárok meg sem próbálták az ellenállást; az elefántok csakhamar a sík közepére értek. Nem volt terük; ágaskodva szorongtak egymás mellett és agyaraik összeütődtek. Narr' Havas egyszeribe lecsendesítette őket és megfordulva, visszaügettek a halmokhoz.

Két syntagma azonban jobbra a talaj valami mélyedésébe menekült; eldobták fegyvereiket és a pun sátrak felé fordúlva letérdeltek és fölemelték karjaikat, hogy kegyelmet esdekелjenek.

Összekötözték kezüket, lábukat, azután mikor egymás, mellett feküdtek a földön, reájuk vezették az elefántokat.

Mint ládák, melyeket bezúznak, úgy ropogtak a mellkasok. Az elefántok minden lépésükkel kettőt tiportak el; széles lábuk besüppedt a testekbe, hogy olybá látszottak, mintha sántítanának és így folytatták mindaddig, míg a csapat végére jutottak.

A talaj felszíne újra mozdulatlan lett. Az éj leszállt. Hamilcar gyönyörködve nézte bosszúművét; de egyszerre összeresztent.

Hatszáz lépésnyire e helytől, baloldalt, egy domb csúcsán újabb barbárokat látott. Az etruszk, lybiai és spártai zsoldosok közül ugyanis négyszázan, a legderekabak, már az öldöklés kezdetén fölmenekültek a magaslatokra és eddig ott rejtöztek, nem tudván, hogy mitévők legyenek. Társaik lemészárlása után azonban elhatározták, hogy áttörnek a carthagoiakon és máris jöttek lefelé, zárt sorokban, csodálatraméltó és félelmet gerjesztő elszántsággal.

Hamilcar rögtön hírnököt küldött elébök. A suffetának szüksége van katonákra és annyira bámulja vitézségüket, hogy minden föltétel nélkül magához fogadja őket. Még közelebb is jöhetnek, tette hozzá Carthago küldötte, egy meghatározott helyre, a hol élelmiszereket fognak találni.

A barbárok odasiettek és az éjszakát lakmározással töltötték. A carthagoiak azonban zúgolódní kezdtek a suffetának a zsoldosok iránt tanusított részrehajlása miatt.

Vajjon e telhetetlen gyűlölet követeléseinek engedte-e vagy pedig amúgy is kiszámított álnokság vezette: — másnap Hamilcar kard nélkül, fedetlen fővel és csak a dínabarok egy csoportjától kísérvé odament hozzájuk és kijelentette, hogy miután nagyon is sok embert kell táplálnia, nem szándékozik mindannyiukat megtartani. Minthogy azonban szüksége van katonákra és nem tudja, miként válaszza ki a legderekabakat, küzdjenek meg egymással életre-halálra, a győzőket azután saját testőrségébe fogadja. E halál nem rosszabb, mint egy másik, — és oldalt léptetve katonáit (mert a pun zászlók elfedezték a zsoldosok elől a kilátást) reámutatott Narr' Havas százkilenczvenhét elefántjára, melyek egyetlen hosszú sorban álltak és orrmányukkal, mint megannyi óriás karral, mely bárdot emel, széles kardokat lóbáltak.

A barbárok hangtalanul néztek egymásra. Nem a halál sáppasztotta el őket, hanem a rettenetes kényszer, melyet reájuk erőltettek.

A közös élet szoros barátságokat létesített ez emberek között. A legtöbbnek a sátor helyettesítette a házat; nem lévén családjuk, egy-egy társra összpontosították gyöngédség-szükségletüket és egymás mellett aludtak a csillagok fényénél, ugyanegy köpeny alatt. A mindenféle országokban való folytonos csatangolás, a közös gyilkolások és kalandok folyamán különös szerelmek támadtak bennök, — fajtalan szövetkezések, melyek épp oly komolyak voltak, mint a házasság és amelyekben az erősebb védelmezte az ifjabbat a csatában, átsegítette a mélységek fölött, letörölte homlokáról a lázverejtéket, ételt lopott neki, míg a másik, valamely útszélen fölszedett talált gyermek, a ki utóbb zsoldos lett, ezer gyöngéd figyelmességgel és hitvesi odaadással fizetett e gondoskodásért.

Kicserélték nyaklánczaikat és fülönfüggőiket, az ajándékokat, melyeket egykor, valamely nagy veszély

elmulta után, a mámor óráiban adtak egymásnak. Mindnyájan halni kívántak és egyik se akart verekedni. Itt-ott látni lehetett egy-egy fiataalt, a mint szólt egy másiknak, a kinek már szürkült a szakálla: „Nem, nem! Te vagy az erősebb! Bosszút fogsz állani értünk, ölj meg!” És ez válaszolt: „Nekem már kevesebb esztendőm van hátra! Szúrj a szívembe és ne törödj velem!” A testvérek összefogódzva nézték egymást és a szerető szeretőjének válára borulva, sírva búcsúzott tőle örökre.

Levetették vértjeiket, hogy a kard hegye könnyebben hatolhasson beléjük. És ekkor, — mint emlékoszlopon a felírások, — elötüntek a Carthagoért kapott sebek hegedései.

Gladiátorok módjára négy egyenlő sorba rendezkedtek és félénk hadonázással megkezdték a vívást. Némelyek még be is kötötték a szemüket és kardjuk óvatosan mozgott ide-oda a levegőben, mint a vak ember botja. A carthagoiak gúnykiáltásokba törtek ki és gyáváknak szidalmazták őket. A barbárok nekihevültek és a harcz csakhamar általánossá, sebessé, rettenetessé vált.

Néha két ember, a kiről csurgott a vér, megállott, egymásra borult és összecsókolódzva halt meg. Egy se hátrált. Egyenesen az előreszegezett kardokba rohantak. Örjögésük oly ádáz volt, hogy a carthagoiakat, noha messziről nézték őket, félelem fogta el.

Végre megálltak. Kebleik rekedten ziháltak és szemek átvillogtak lelógó hosszú hajuk mögül, mely úgy összecsapzott, mintha bíbor-fürdőből keltek volna ki. Többen sebesen kerengtek maguk körül, mint a homlok sebzett párduczok. Mások mozdulatlanul álltak és a lábuknál heverő holtestet nézték, azután hirtelen körmeikkel felmarczangolták arcukat, két kézre kapták kardjukat és markolatig döfték a hasukba.

Még hatvanan maradtak. Inni kértek. Azt kiáltották nekik, dobják el kardjaikat, és mikor eldobták, hoztak nekik vizet.

A míg, fejüket az edényekbe mártva ittak, hatvan carthagoi reájuk ugrott és hátulról törökkel leszúrta őket.

Hamilcar azért tette ezt, hogy kedvezzen serege

öszöneinek és hogy ez áruházzal még szorosabban magához fűzze katonáit.

A háború tehát be volt fejezve; legalább Hamilcar így hitte. Matho nem fog ellenállhatni és türelmetlenségében a suffeta rögtön indulást parancsolt.

Kémei értesítették, hogy egy csoportot láttak, mely az Ólom-hegy felé tart. Hamilcar nem törődött vele. Ha egyszer a zsoldosok megsemmisültek, a nomádok nem fognak sok bajt okozni. A főteendő az volt, hogy elfoglalja Tunist. Erőltetett meneteléssel odasietett.

Narr' Havast Carthagoba küldte, hogy vigye meg győzelmének hírét és a numidák királya büszkén az elért sikerekre jelent meg Salammbô előtt.

Salammbô kertjében, terebélyes sycomorfa alatt fogadta, sárga bőrrel bevont vánkosokon pihenve, maga mellett Taanach-hal. Arczát fehér fátyol borította, mely száját és homlokát elfedve, csak szemeit láttatta; ajkai azonban kiragyogtak az áttetsző szövet alól, épp úgy, mint ujjain a drágakövek, — mert kezei is voltak burkolva és az egész beszélgetés alatt nem tett egy mozdulatot se.

Narr' Havas megjelentette neki a barbárok vereségét. Salammbô azzal felelt, hogy áldást mondott reá a szolgálatokért, melyeket apjának tett. Erre Narr' Havas belekezdett az egész hadjárat elbeszélésébe.

A körülöttük álló pálmafákon a galambok halkán turbékoltak és a fűben búbos pacsirták, tartassusi rigók és pun gyöngytyúk sűrögtek. A hosszú idő óta művelés nélkül maradt kert mindenfelé zöldelt; coloquintusok kúsztak fel a quassiák ágaira, asklepiák lepték el a rózsatáblákat, mindenféle növényzet fonatokat meg lugasokat alkotott és a rézsut eső napsugarak, mint az erdőben, itt-ott egy-egy levél árnyékát rajzolták ki a földre. A szelidített állatok, visszaváltozva eredeti vadságukba, a legkisebb neszre is menekültek. Néha meg lehetett pillantani egy-egy gazellát, melynek kis fekete patáihoz pávatollak voltak odatapadva. A távolban elterülő város lármája elhalt a hullámok mormogásában. Az ég tiszta

kétségben boltosult és a tengeren egyetlen vitorla se látszott.

Narr' Havas már nem beszélt; Salammbô, felelet helyett, nézte őt. Fehér vászonruha volt rajta, melyre virágok voltak festve és a melyről alul aranyrojtok csüggtek. Befont haját két ezüst nyíl tartotta össze a füle mögött. Jobb kezével lándzsanyélre támaszkodott, mely borostyánkőkarikákkal és szőrbojtokkal volt ékítve.

A hogy nézte, egész sereg határozatlan gondolat rajzott elméjében. E lány hangú és nőies termetű fiatalember lebilincselte tekintetét személyének kellemével és mintegy idősebb nővérnek tetszett neki, kit a Baalok védelmezésére küldtek. Eszébe jutott Matho és nem tudott ellenállani a vágnak, hogy megtudja, mi történik vele.

Narr' Havas azt felelte, a carthagoiak útban vannak Tunis felé, hogy elfoglalják. Abban a mértékben, a hogy sikerük esélyeit és Matho gyöngeségét részletezte, Salammbô mindinkább örvendeni látszott valamely különös remény teljesedésének. Aikai remegtek, keble zihált. Mikor végül Narr' Havas megígérte, hogy ő maga fogja megölni Mathot, Salammbô fölkiáltott: — Igen! öld meg! Meg kell ölnöd!

A numidiai azzal válaszolt, hogy ő is forrón óhajtja e halált, mert ha a háború véget ér, férje lesz neki.

Salammbô összeresztette és lehajtotta a fejét.

Narr' Havas azonban folytatva beszédét az eső után epedő virágokhoz, a napfölkeltére váró eltévedt utasokhoz hasonlította vágyait. Azt mondta, hogy Salammbô szebb, mint a hold, kellemesebb, mint a hajnali szellő és mint a vendég arcza. A feketék országából oly dolgokat hozat neki, minőket még nem láttak Carthagóban és házuk szobái aranyporral lesznek felhintve.

Az est leszállt, balzsamillat terjengett a levegőben. Hosszú ideig némán néztek egymásra és Salammbô szemei a hosszú fátyol redői között olybá tüntek föl, mint két csillag, mely felhőhasadékból ragyog elő. Még mielőtt a nap lenyugodott, Narr' Havas visszavonult.

Az Öregek nagy nyugtalanságtól könnyebbültek meg, hogy eltávozott Carthagóból. A nép még lelkesebb

tüntetéssel fogadta, mint az első alkalommal. Ha Hamilcar és a numidák királya egyedül diadalmaskodnak a zsoldosokon, lehetetlen lesz nekik ellenállani. Barca ellensúlyozása végett tehát elhatározták, hogy a köztársaság megmentésében részt juttatnak annak is, a kit kedveltek, az öreg Hanno-nak.

Ez rögtön nekieredt a nyugoti tartományoknak, hogy ugyanazokon a helyeken bosszulja meg magát, a melyek gyalázatát látták. Ám úgy a lakosok, mint a barbárok halva voltak, elrejtöztek vagy elmenekültek. Ezért azután Hanno magán a vidéken töltötte ki haragját. Felégette a romok romjait, nem hagyott meg egy fát, egy fűszálat se; a gyermekeket és a betegeket, a kik útjába akadtak, halálra kínoztatta; az asszonyokat a legyilkolás előtt katonáival megbecsteleníttette; a legszembeket a saját ágyába dobatta, mert szörnyű betegsége még csak fokozta vágyát, melyet azután a kétségbeesett ember dühöngő szenvedélyével elégített ki.

A hegyek gerinczein gyakran lehetett látni fekete sátrakat, a mint összeesnek, mintha szélvész borította volna fel őket és fénylő szegélyű nagy korongok, melyeket ekék kerekeinek ismertek fel, panaszos nyikorgással forogva, lassanként letűntek a völgyekbe. A törzsek, melyek otthagyták Carthago ostromát, ekként kóboroltak a tartományokban, várva az alkalmat, a zsoldosok győzelmét, hogy visszamenjenek. Azonban akár félelemből történt, akár az éhség ösztökélte őket, utóljára is valamennyien hazafelé tartottak és eltűntek.

Hamilcar csöppet se volt féltékeny Hanno sikereire. Mindazonáltal sietett, hogy befejezze a hadjáratot, azért tehát megparancsolta neki, hogy vesse magát Tunisra és Hanno, a ki szerette hazáját, a meghatározott napon ott volt a város falai alatt.

A bennszülött lakosságon kívül tizenkétezer zsoldos védte Tunist, valamint ott voltak az összes tisztátlan-étkűek is, mert, mint Matho, ők se mozdultak tova Carthago láttávolából és vele együtt nézték magas falait, melyek mögött végtelen gyönyörökét sejtettek. A gyűlölet ez egyetérzésében fürgén szervezték az ellenállást. A tömlőkből sisakokat formáltak, a kertekben ki-

vágták az összes pálmafákat, hogy lándzsákat faragjanak belőlük, cziszternákat vájtak és a mi az élelmikészletet illeti, a tó partján holttesteken és ürüléken hízott nagy fehér halakat halásztak. Bástyáik, melyeket Carthago féltékenysége romokban heverésre kárhoztatott, oly gyöngék voltak, hogy egy vállökés is elég lett volna ledöntésükre. Matho a házak köveivel betömte a lyukakat. A végső küzdelem előtt állott; nem remélt semmit, de mindamellet azt mondta magában, hogy a szerencse változó.

A carthagoiak, a hogy közeledtek, egy férfit vettek észre, a ki övtől fogva túlmagasodott a mellvédeken. A feléje röpülő nyílvevesszők, úgy látszott, épp oly kevésé ijesztik, mintha fecskesereg rajzaná körül. Sajátságos módon egyetlen nyíl se tudta eltalálni.

Hamilcar a déli oldalon ütött tábor; Narr' Havas tőle jobbra, a rhadesi síkot szállta meg, Hanno pedig a tó partját. Mindhárom vezérnek egyelőre meg kellett maradnia hadállásában, hogy azután együtt és egyszerre rohanják meg a körfalat.

Előbb azonban Hamilcar meg akarta mutatni a zsoldosoknak, hogy úgy fogja büntetni őket, mint a rab-szolgákat. Szemben a várossal, egy kis dombon sorban egymás mellett keresztre feszítette a tíz követet.

E látványra az ostromlottak odahagyták a bástyát.

Matho úgy vélte, hogyha sikerül neki hamarabb a falak és Narr' Havas sátrai közé kerülni, semmint a numidák előretörhetnének, hátba támadhatná a carthagoi gyalogságot, a mely így az ő serege és a város hada közé szorulna. Veteránjainak az élén kirohant.

Narr' Havas észrevette; átsietett a tó partján és fel-szólította Hannot, hogy küldjön embereket Hamilcar segítségére. Vajjon csakugyan azt hitte, hogy Barca nagyon is gyöngé, semhogy ellenállhatna a zsoldosoknak? Álnokság vezette-e vagy ostobaság? Soha senki sem tudta kideríteni.

Hanno, attól a vágytól sarkalva, hogy megalázza versenytársát, egy percet se habozott. Parancsot adott, hogy fújják meg a kürtöket és egész serege a barbárokra vetette magát. Ezek megfordultak és egyenest a cart-

hagoiaknak rohantak; feldöntötték, lábuk alá tiporták őket és visszaverve támadásukat, egész Hanno sátráig jutottak, a hol ez mintegy harmincz carthagoi, az Öregek tanácsának legtekintélyesebb tagjai között állott.

Hanno egészen elámultnak látszott vakmerőségükön; kapitányait szólította. Mindenfelől szitkokat hallott és öklök emelkedtek feléje. A tömeg taszigálva tolongott és a kik megragadták, csak nehezen tudták fogva tartani. Holott igyekezett, hogy a fülükbe súgja: — Mindent megadok, a mit akarsz! Gazdag vagyok! Ments meg! — De azok csak húzták magukkal és ha még oly nehéz volt is, lábai nem érték a földet. Elvonszolták az Öreget is. Rémülete megkettőződött. — Megvertetek! Foglyotok vagyok! Kiváltom magamat! Hallgassatok meg, barátaim! — És a sok válltól, mely oldalait bökte, tova-vitelve, egyre ismételte: — Mit akartok? Mit akartok? Láthatjátok, hogy nem ellenkezem! Mindig jó ember voltam!

A kapunál óriási kereszt állott. — Ide! ide! — üvöltötték a barbárok. Ő azonban még hangosabban kiabált és Isteneik nevére kérte őket, vigyék a Schalischim elébe, mert olyan közlendője van számára, melytől az üdvösségük függ.

A barbárok megálltak, néhányan azt mondták, hogy jó lesz szólni Mathonak. Keresésére indultak.

Hanno a fűbe roskadt és maga körül még más keresztet is látott, mintha a halál, mely fenyegette, már eleve megsokszorozódott volna. Nagy erőfeszítéssel igyekezett meggyőzni magát, hogy csalódik, hogy csak egy kereszt van, sőt hogy egy sincs. Végre fölemelték.

— Beszélj! — szólt Matho.

Hanno felajánlotta, hogy kiszolgáltatja Hamilcart, azután bevonulnak Carthagoba és mindketten királyok lesznek.

Matho, jelt adva a többieknek, hogy siessenek, odább lépett. Úgy vélte, ez a beszéd csak cselfogás, melynek időnyerés a célja.

A barbár tévedett; Hanno abban a végső kétségbeesésben volt, melyben az ember nem néz semmit, de meg egyébként annyira gyűlölte Hamilcart, hogy ha ez-

zel csak csipetnyi reménye lehet is a menekülésre, minden katonájával együtt készségesen feláldozta volna.

Az Öregek harmincz kereszt tövében ott heverték a földön; a kötelek már hónaljaik alá voltak vonva. Erre az öreg suffeta, megértve, hogy meg kell halnia, sírva fakadt.

Letépték róla a még rajta maradt ruhákat, — és előtűnt borzalmas teste. Fekélyek borították ezt a megnevezhetetlen tömeget; körmei eltűntek lábai zsírpárnájában; újjairól zöldes csafatok lógtak és a könnyek, melyek arcának sebei között peregtek, valami ijesztően szomorú kifejezést adtak neki, mert nagyobb helyet látszottak elfoglalni, mint más emberi arczon. Félig kioldódott királyi szalagja ősz hajával együtt a porban úszott.

A barbárok attól tartottak, hogy nincs eléggé erős kötelük, melylyel a keresztre felvonhatnák; ezért, pun módra, először reászegezték és csak aztán állították fel a keresztet. A fájdalom azonban felébresztette Hannó gögijét. Szidalmakat szórt a barbárokra. Szája tajtékzott és miközben úgy vonaglott, mint valami tengeri szörnyeteg, melyet a parton agyonvernek, azzal fenyegette őket, hogy valamennyien még rettenetesebben fognak elpusztulni és halála nem marad bosszulatlan.

Nem is maradt. A város másik oldalán, a honnan most füstoszlopok között lángkévék törtek a magasba, ott haldokoltak a zsoldosok követői.

Néhányan, miután először elájultak, a friss szélről felocsudtak; álluk azonban a mellükre horgasztva maradt és testük, a szögek ellenére is, melyekkel karjaik magasabbra voltak rögzítve, mint a fejük, kissé leereszkedett; sarkukról és kezeikről nagy cseppekben lassan hullott a vér, mint az érett gyümölcs a faágról, és Carthago, az öböl, a hegyek és a síkságok, minden forogni látszott körülöttük, mint valami rengeteg kerék. Néha egy-egy, a talajról felszálló porfelhő befedezte őket kavargásával; rettenetes szomjúságtól égtek, nyelvük ide-oda forgott szájukban és lelkük kiröppenésével jeges verejtéket éreztek végig folyni magukon.

Közben végtelen mélységben maguk alatt utczákat,

felvonuló katonákat, hadonászó kardokat láttak és a csata zsidongása tompán hangzott fel hozzájuk, mint a tenger morgása a hajótöröttekhez, kik az árbóc-csúcson halódnak. Az italioták, kik izmosabbak voltak a többinél, még kiabáltak; a lacedemoniaiak behunyt szemmel hallgattak; Zarxas, ki valaha oly virgoncz volt, össze-csuklott, mint a megtört nádszál; mellette az aethiopiai a kereszt karján hátravetve tartotta a fejét; Autharit mozdulatlanul csüggve forgatta szemeit; dús hajzata, a fa egyik hasadékába akadva, egyenesen állt a homlokán és a hörgés, a mit hallatott, dühös ordításhoz hasonlított. A mi Spendius-t illeti, sajiátságos bátorság szállta meg; biztosan tudván, hogy szinte rögtön és örökre megszabadul, immár megvetette az életet és szemtelenül várta a halált.

Ájudozásukban néha összerendeztek egy-egy szárnycsapásra, mely arcukat súrolta. Nagy szárnyak árnyai ingadoztak körülöttük, a levegőben károgas halatszott és minthogy Spendius keresztje volt a legmagasabb, az övére csapott le az első keselyű. Spendius Autharit felé fordította arcját és meghatározhatatlan mosolylyal mondá:

— Emlékszel az oroszánokra a siccai úton?

— Testvéreink voltak! — felelt a gallus végsőt sóhajtvá.

Ezenközben a suffeta áttörte a falat és eljutott a czitadelláig. Egy szélrohamtól egyszerre eltisztult a füst és egész Carthago faláig kitérult a láthatár. Hamilcarnak úgy tetszett, hogy még az embereket is megkülönbözteti, kik az Eschmoun-templom tetejéről idenéznek; aztán közelebb fordítva tekintetét, baloldalt, a tó partján harmincz óriási keresztet pillantott meg.

A barbárok ugyanis, hogy ijesztőbbé tegyék a dolgot, végeikkel egymáshoz kötözött sátor-póznákból rőt-ták össze a keresztet és a harmincz Öreg holtteste fent a magasban, a levegő égben látszott. Mellükön, mintha fehér pillangók lettek volna, az elülről beléjük lött nyilvesszők tolla lengedezett.

A legmagasabb kereszt csúcsán széles aranyszalag ragyogott; lelógott a vállra, az azoldali kar hiányzott és

Hamilcar csak nehezen ismert reá Hannora. Minthogy szivacsossá vált csontjai nem tartottak a vasszögek alatt, tagjainak egyes részei leváltak és a keresztben csak alak-talan tömeg maradt, hasonlóan azokhoz az állatmarad-ványokhoz, melyek a vadászatok aítai felett lógnak.

A suffeta mit sem tudott a történekről: az előtte elterülő város mindent elfedezett, mi a túlsó oldalon ment végbe, és a kapitányok, kiket egymásután a két vezérhez küldött, nem tértek vissza. Most azonban a menekülöktől meghallotta a vereséget és a pun sereg megállott. Ez a katasztrófa, mely a győzelem közben csapott reájuk, egészen elkábította őket. Hamilcar pa-rancsszavait se hallották.

Matho felhasználta az alkalmat, hogy tovább dúl-jon a numidák között.

Miután Hanno táborát elpusztította, reájuk vetette magát. Jöttek az elefántok. A zsoldosok azonban, kezük-ben a falakról szakított égő póznákat csóválva eléjük rohantak a síkon és a nagy állatok, megrémülve a lán-goktól, az öbölbe törtettek, hol menekülés közben egy-mást ölték vagy pedig alámerültek fegyverzetük súlya alatt. Narr' Havas már a lovasságát is kibocsátotta; a barbárok mind egyszerre a földre vetették magukat, azután, mikor a lovak már csak három lépésnyire voltak tőlük, hasuk alá ugrottak és egy törszúrással kidöntötték a belüket, úgy, hogy mire Barca odaért, a numidák fele már elpusztult.

A kimerült zsoldosok nem állhattak meg a suffeta csapatai előtt. Rendben visszavonultak a Forró-Vizek hegyére. A suffeta eléggé elővigyázatos volt, hogy ne üldözze őket. A Macar torkolata felé vonult.

Tunis az övé volt, de az egész nem volt más, csak füstölgő omladékhalma. A lehulló törmelékek a fal ha-sadékain át egész a síkság közepéig gurultak; a háttér-ben, az öböl partjai között pedig az elefántok tetemei, a széltől üzetve, oda-oda ütődtek egymáshoz, mint meg-annyi a vízben úszkáló fekete sziklatömeg.

Narr' Havas e háború czéljaira kimerítette ereit; seregébe sorozta az ifjakat és az öregeket, férfiakat és nőket és országa soha sem nyerte többé vissza hadi ere-

jét. A nép, mely messziről látta e pusztulást, kétségbe volt esve miatta; a férfiak hangosan siránkoztak az utczákon és néven szólították az elefántokat, mint elhunyt barátokat. — Ah! Győzhetetlen! Diadal! Villám! Fecske! — Az első nap csak a halottakról volt szó. Másnap azonban meglátták a zsoldosok sátrait a Forró-Vizek hegyén. Erre oly mély kétségbeesés támadt, hogy sokan, különösen asszonyok, fejjel lefelé levetették magukat az Acropolisról.

Senki se tudta, hogy Hamilcar mit tervez. Egyedül élt sátrában, csak egy kis fiú volt mellette és soha senki se étkezett velük, még Narr' Havas sem. Ez utóbbi iránt különben Hanno katasztrófája óta rendkívüli figyelmességet tanúsított; de a numidák királyának sokkal inkább érdeke volt, hogy fiává lehessen, semhogy ne gyanakodott volna reá.

E veszteglés ügyes műveleteket takart. Hamilcar mindenféle mesterkedéssel a maga pártjára csábította a falvak főnökeit és a zsoldosokat úzték, hajszolták, törbe csalták, mint a vadállatokat. Mihelyt beléptek valami erdőbe, a fák kigyulladtak körülöttük; ha ittak valamely forrásból, a víz meg volt mérgezve; a barlangokat, melyekbe aludni rejtöztek, elfalazták. A lakosok, kik eddig pártolták őket, egykori bűntársaik, most üldözőikké váltak és bandáikban mindig lehetett látni carthagoi fegyverzeteket.

Többeknek vörös kiütés marta fel az arcját; ez attól van, — gondolták, — hogy hozzáérték Hannohoz. Mások azt képzelték, annak a következménye, hogy megették Salammbô halait és nem hogy sajnálták volna, de még gyalázatosabb szentségtörésekről álmodoztak, hogy annál nagyobb legyen a pun istenek megalázása. Szerették volna megsemmisíteni őket.

Így kóboroltak három hónapon át a keleti parton, azután Sellum hegye mögött, egész a homok-sivatag széléig. Valami menedékhelyet kerestek, nem törődve vele, akármiféle legyen is. Egyedül csak Utica és Hippo-Zarytus nem árulta el őket; de Hamilcar mindkét várost körülzárta. Azután vaktában, még az utakat sem

ismerve, északnak tartottak. A sok nyomorúság egészen megzavarta őket.

Már csak elkeseredést éreztek, mely egyre növekedett és egy nap azután megint ott lelték magukat a Co-bus szakadékaiban, még egyszer Carthago előtt!

Most gyakori csatározások következtek. A hadiszerencse ide-oda ingadozott, de mind a két fél anynyira ki volt merülve, hogy ez apró összeütközések helyett inkább egyetlen nagy csatát kívántak, feltéve, hogy ez véglegesen döntő lesz.

Matho kedvet érzett, hogy maga vigye meg erre nézve az ajánlatot a suffetának. Helyette egyik lybiai katonája áldozta fel magát. Mikor útnak indulni látták, mindnyájan meg voltak győződve, hogy nem fog visszatérni.

Még aznap este visszatért.

Hamilcar elfogadta a kihívást. Másnap hajnalban a rhadesi síkon fognak találkozni.

A zsoldosok tudni kívánták, hogy egyebet nem mondott-e és a libyai hozzátette:

— Hogy nem mozdultam előle, megkérdezte, mit várok? Azt feleltem: Hogy megöljenek! — Erre intett: — Nem! Csak eredj! Majd holnap, a többivel együtt.

E nagylelkűség csodálkozásba ejtette a barbárokat; néhányan meg is rettentek tőle és Matho sajnálta, hogy nem ölték meg a követet.

Még háromezer afrikai, ezerkétszáz görög, ezeröt-száz campaniai, kétszáz ibériai, négyszáz etruszk, öt-száz samnita és negyven gall zsoldos volt, meg egy csapat naffurja, kóbor rablók, kiket a datolyák országában szedtek fel, összesen hétezerkétszáz-tizenkilencz katona, de egyetlen teljes syntagma sem. Négy lábú állatok lapoczkacsontjaival foltozták ki lyukas páncéljaikat és érczkothurnusaikat rongyokból csavart szandalokkal helyettesítették. Réz- vagy vaslemezek súlyosbbitották ruhájukat, mellvértjeik czafatokban lógtak és a hegvonak mint biborszálak tűntek elő arczuk meg karjuk szőr-zetéből.

Halott társaik dühe kiújult lelkükben és megsok-

szorozta erejüket; homályosan érezték, hogy az elnyomottak szívében élő istent szolgálják és hogy mintegy az egyetemes bosszúállás papjainak tekinthetik magukat! E mellett a kiáltó igazságtalanság miatt való fájdalom is forralta vérüket, de főleg az, hogy maguk előtt látták Carthagot. Megesküdtek, hogy halálig harcolnak egymásért.

Leölték a teherhordó állatokat és annyit ettek, a mennyit csak bírtak, hogy annál erősebbek legyenek; azután aludtak. Néhányan, különböző csillagzatok felé fordulva, imádkoztak.

A carthagoiak előttük értek a síkra. Pajzsaik szélét megkenték olajjal, hogy a nyílvevők könnyebben lecsússzanak róla; a gyalogosok, kik hosszú hajat viseltek, óvatosságból elől rövidre nyíratkoztak és öt órakor Hamilcar az összes csajkákat felboríttatta, tudván, hogy nem jó tele hassal harcolni. Serege tizennégyezer emberből állott, körülbelül kétannyi, mint a barbár had. Mindazonáltal még soha sem érzett ily nyugtalanságot. Ha veszít, az a köztársaság megsemmisülését jelenti és ő maga a keresztben pusztul el; ellenben ha győz, a Pyrenaeusokon, Gallián és az Alpeseken át elhatol Itáliába és a Barca-k birodalma örökkévaló lesz. Az éj folyamán húszszor is fölkel, hogy maga vizsgáljon meg mindent, egész a legapróbb részletekig. A mi a carthagoiakat illeti, őket a hosszú idő óta tartó rémület a vég-sőig elszánttá tette.

Narr' Havas kétkedett numidáinak hűségében. De meg különben is a barbárok legyőzhatték őket. Valami sajtóságos gyöngeség fogta el; minden perczen egy nagy kupa vizet ürített ki.

Ekkor azonban egy ismeretlen ember lépett a sátrába és kristálysóból faragott, kénvirágból meg gyöngyházzsilánkból kirakott hieratikus rajzolatokkal díszített koronát tett le a földre. A menyasszony néha elküldte vőlegényének menyegzői koronáját; szerelni jel, felhívásféle volt ez.

Holott pedig Hamilcar leánya semmiféle gyöngéd érzéssel se viseltetett Narr' Havas iránt.

Matho emléke elviselhetetlenül feszélyezte; úgy tetszett neki, hogy ez ember halála megszabadítaná el-

méjét, mint a hogy a viperaharapás meggyógyul, ha a kígyót szétnyomják a seben. A numidák királya vágyának hatalmában volt; türelmetlenül várta a mennyegzőt és merthogy ennek nyomon kellett követnie a győzelmet, Salammbô elküldte neki ezt az ajándékot, hogy feltűzelje bátorságát. Aminthogy meg is szünt az aggódása és most már csak arra a boldogságra gondolt, hogy ily szép nőt bírhat.

Ugyanaz a látomány megjelent Mathonak is; ő azonban rögtön eltaszította magától és visszafojtott szerelme bajtársaira áradt ki. Csüggött rajtuk, mintha saját testének, gyűlöletének részei lennének, — és lelkét fent-szárnyalóbbnak, karjait erősebbeknek érezte; minden tennivaló tisztán állt előtte. Ha néha egy-egy sóhajtás szállt el ajkairól, azért volt, mert Spendiusra gondolt.

Hat egyenlő sorba osztotta a barbárokat. A középre az etruszkokat állította, a kik mind bronzlánczczal voltak egymáshoz fűzve; mögöttük voltak az ijászok, a két szárnyon pedig nafiurokat helyezett el, a kik rövidszőrű, strucztoakkal borított tevéken ültek.

A suffeta hasonló rendbe sorakoztatta a carthagoiakat. A gyalogság két szélén a veliták mellett álltak a clinabarok, azután a numidák következtek; mikor a nap fölkel, a két sereg már csatarendben állt egymással szemben. Tágranyitott, vadul forgó szemekkel nézték egymást. Eleinte egy kis tétovázás látszott, végre aztán mindkét sereg megmozdult.

A barbárok, nehogy kifogyjanak a lélekzetből, lassan nyomultak előre, ütemes léptekkel döngetve a földet; a pun sereg közepe előredomborodó görbe vonalat alkotott. Azután rettenetes összeütődés hallatszott, oly recsegés-ropogás, mint a mikor két hajóhad ront egymásnak. A barbárok első sora hamarosan szétnyílt és a mögötte levő löszerszámosok golyó-, nyílvessző- és dárda-záport zúdítottak az ellenséges csapatokra. E közben azonban a carthagoiak vonala lassankint elsimult, egészen egyenesre változott, aztán behorpadt és most kétoldalt a veliták csapata közeledni kezdett egymáshoz, mint egy összecsukódó körző két szára. A barbárok, a phalanx ellen intézett elkeseredett támadásukkal a mind-

jobban összébb szoruló szögbe jutottak, romlásukba siettek. Matho megállította őket és míg a carthagoi szárnyak folytatták előnyomulásukat, a maga hátulsó három sorát kétoldalt kifelé vezényelte, úgy, hogy csakhamar túlértek a csatavonalon és serege háromszoros hosszúságban tünt fel.

A két szélre jutott barbárok azonban gyöngéknek bizonyultak, különösen a baloldaliak, kik már kiürítettek tegezeiket és a veliták csapata, mely végre is elért hozzájuk, széles réssel áttört rajtuk.

Matho hátrább vonta őket. Jobbszárnya bárdal fölfegyverzett campaniaiakból állott; ezeket a carthagoiak balszárnyára vetette, egyidejűleg a középsereggel is megrohanta az ellenséget, míg a másik szélen állók, kik most már kívül voltak a veszélyen, a velitákat tartották lekötve.

Erre Hamilcar szakaszokba osztotta lovasait, közbök hoplitákat osztott és a zsoldosoknak eresztette őket.

A barbárok nem tudtak ellentállni e kúpalakú tömegeknek, melyek elől lovasokból álltak és kétoldalt sűrű lándzsákkal fenyegettek. Csak a görög gyalogosoknak voltak érczfegyvereik; a többiek póznára kötözött kessel, majorságokból hozott sarlókkal, keréksínből készített kardokkal harcoltak; a nagyon is puha pengék meggörcbültek az ütésektől és mialatt a zsoldosok, sarkúkkal reájuk tiporva, kiegyenesítésükkel vesződtek, a carthagoiak jobbról-balról kényelmesen kaszabolták őket.

A lánczra fűzött etruszkok azonban nem tágitottak. A halottak, nem eshetvén el, holttestükkal vetettek gátat az ellenségnek és a nagy bronztömeg hol kitágult, hol összébb szorúlt, hajlékonyan, mint a kigyó és rendíthetetlenül, mint valami fal. A barbárok mögéje siettek, hogy újra összerendezkedjenek és egy pillanatra kifújják magukat, azután, fegyverük töredékével a kezükben, ismét előrohantak.

Soknak már egyáltalában nem volt fegyvere és ezek csak úgy, pusztá kézzel ugrottak a carthagoiakra, a kiknek, mint a kutyák, arczukba haraptak. A gallok büszkeségből levetették köpenyüket; a távolból mutatták nagy fehér testüket; hogy az ellenséget rémítsék, még

nagyobbra tépték sebeiket. A pun syntagmákban már nem lehetett hallani a kiáltó parancsszavait; a zászlók a porfelhők felett ismételtették jeladásaikat és a tömeg ide-oda hullámozó mozgása mindenkit magával ragadott.

Hamilcar parancsot adott a numidáknak, hogy nyomuljanak előre. A naffurok azonban elébök siettek.

Bő fekete öltönyt viseltek, fejük tetején tincshaj, kezükben rhinoceros-bőrből való pajzs és fegyverük markolat nélküli kard, mely kötélén lógott; tollakkal borított tevéik hosszan elnyújtott, rekedt morgást hallattak. A kardok pontosan a célra sujtottak, azután ruganyosan visszapattantak és egy ember lent hevert a földön. A dühös állatok keresztül-kasul nyargaltak a syntagmákban. Némelyek, melyeknek eltört a lábuk, úgy ugriándoztak, mint a megsebesült struczmadarak.

Az egész pun gyalogság most a barbárokra vetette magát és áttörte soraikat. Manipulusaik, egymástól elszakítva, ide-oda forogtak. A carthagoiak fegyverei, melyek csillogóbbak voltak, arany koszorúk gyanánt körítették őket; a középén össze-vissza nyüzsögtek és a reájuk tüző nap reszkető fehér fényben ragyogtatta a kardok hegyét. Közben azonban a clinabarok közül egész sorok terültek el a síkon; a zsoldosok letépték róluk és magukra öltötték fegyverzetüket, aztán visszatértek a harciba. A tévútra vezetett carthagoiak többször is közéjük keveredtek. Valami megrökönyödés mozdulatlanná tette őket, vagy pedig hátráltak és a távolból felhangzó diadalordítás mintegy úgy hajtotta őket, a hogy a vihar szele a roncokat. Hamilcar közel volt a kétségbeeséshez; Matho lángelméje és a zsoldosok győzhetetlen bátorsága mindent végveszélylyel fenyegetett.

A messzeségből azonban nagy dobpergés hallatszott. Öregek, betegek, tizenötéves gyermekek és asszonyok tömege volt, a kik nem tudván türtöztetni aggodásukat, kijöttek Carthagoból és hogy valami félelmesnek a védelme alá állítsák magukat, elhozták Hamilcar kertjéből az egyetlen elefántot, mely a köztársaságnak még megmaradt, azt, a melynek az orrmánya le volt vágva.

A carthagoiaknak most úgy tetszett, mintha a haza,

kikelve falai közül, eljött volna megparancsolni nekik, hogy haljanak meg érte. Fokozott düh szállta meg őket és a numidák mind valamennyit magukkal ragadták.

A barbárok a sík közepén egy kis dombnak vetették meg a hátukat. Semmi kilátásuk se volt arra, hogy győzzenek, sőt arra se, hogy túléljék a csatát; de viszont ezek voltak a legderékabbak, a legbátrabbak és a legerősebbek.

A carthagoiak a numidák feje felett nyársakat, késeket, kalapácsokat hajigáltak reájuk; azok, a kiktől consulok remegtek, most asszonyok furkósbotjaitól haltak meg: a pun csőcselék elpusztította a zsoldosokat.

A domb tetejére menekültek. A kör, a melyet alkottak minden új rés után ismét összezárult; kétszer is leszálltak, de nyomban megint visszalökődtek. A carthagoiak össze-vissza szurkáltak; lándzsáikat átdugták társaik lábai között és vaktában előre dőttek. El-elcsúsztak a vérben; a nagyon is meredek lejtőn legurultak a holttestek. Az elefánt, mely föligyekezett a dombon, egész a hasáig tiport bennök; szinte azt lehetett volna mondani, hogy gyönyörrel himbálódzik rajtuk és megkurtított széles végű ormánya, a hogy időről-időre fölemelte, valami óriási pióczához hasonlított.

Aztán valamennyien megálltak. A carthagoiak fogsikorgatva néztek a dombtetőre, hol a barbárok álltak.

Végre hirtelen újra nekik rohantak és megint megkezdődött a viaskodás. A zsoldosok, azt kiáltva, hogy megadják magukat, gyakran egészen közel engedték őket, azután rémes nevetésbe törve ki, egy dőféssel agyonszúrták magukat és a hogy a holtak a földre zuhantak, a többiek, hogy jobban védhessék magukat, reájuk hágtak. A hullák mintegy pyramist alkottak, mely lassan-lassan mind magasabb lett.

A zsoldosok csakhamar már csupán ötvenen voltak, azután már csak huszan, csak hárman és végül csak ketten: egy samnita, a ki bárdot forgatott a kezében és Matho, a kinek még meg volt a kardja.

A samnita, guggoló helyzetben, váltakozva, hol jobbra, hol balra sujtott bárdjával, miközben folyton

figyelmeztette Matho-t az ütésekre, melyek ellene irányulnak. „Erre uram! Arra! Hajolj le!”

Matho elvesztette vállsíneit, sisakját, pánczélját; egészen meztelen volt — sápadtabb a halottaknál, haja egyenesen felmeredt, szájszögletein tajték csüngött — és kardja oly sebesen forgott, hogy mintegy fénykoszorúval vette körül. Egy kő, közel a markolathoz, kettétörte fegyverét; a samnita már halott volt és a carthagoiak áradata összébb szorult körülötte, egészen hozzá ért. Erre Matho pusztá két kezét az égre emelte, aztán lehunyta szemeit, — és kitérve karjait, mint a ki a hegyfok tetejéről a tengerbe veti magát, a lándzsáknak rohant.

Félrehajoltak előle. Többször is nekiiramodott a carthagoiaknak. Ezek azonban mindig meghátráltak és félrefordították fegyvereiket.

Lába belebotlott egy kardba. Fel akarta kapni. Csuklóin és térdei körül köteleket érzett és elvágódott.

Narr' Havas volt ez, a ki egy idő óta nyomon követte, kezében nagy hálóval, minövel a vadállatokat fogják és felhasználva a pillanatot, a mikor lehajolt, belégabalyította.

Keresztbe terpesztett tagokkal az elefántra kötözték és mindazok, a kik nem voltak megsebesülve, nagy zsivajgást csapva körülötte, Carthago felé siettek.

A győzelem híre, érthetetlen módon, már az éjszaka harmadik órájában eljutott oda; a Khamon-templom klepsydrája az ötödiket jelezte, mikor a menet Malguaba érkezett. Matho kinyitotta szemeit. A házakon annyi örömtűz lobogott, hogy úgy tetszett, mintha az egész város lángban állana.

Óriási, határozatlan kiabálás hangzott a fülébe és ő, hanyatt fekvve, a csillagokat nézte.

Aztán egy ajtó bezárult és sötétség vette körül.

Másnap, ugyanebben az órában meghalt az utolsó ember is azok közül, a kik a Bárd-szorosban maradtak.

Még aznap, a melyen társaik eltávoztak, hazafelé vonuló zuaesek szétgörgették a sziklákat és egy időre ellátták őket élelemmel.

A barbárok egyre Matho megérkezését várták, és részint bátortalanságból, részint gyöngeségből meg a be-

tegek sajátos makacsságából, melylyel vonakodnak a helyváltoztatástól, nem akartak elmozdulni a hegységből; végül is, az élelmiszer-készlet kifogyván, a zuaesek eltávoztak. A carthagoiak tudták, hogy az ottmaradtak mindössze alig ezerháromszázan lehetnek és hogy velök végezzenek, nem volt szükség katonákra.

A három év alatt, a mióta a háború tartott, a vadállatok, főleg pedig az oroszlánok nagyon elszaporodtak. Narr' Havas nagy hajtást rendezett, azután, bizonyos távolságokban kecskéket kötve ki a fákhoz, a Bárd-szoros felé terelte őket és mikor az ember, kit az Öregek kiküldtek, hogy nézze meg, mi lett a barbárokból, oda érkezett, valamennyien ott tanyáztak.

Az egész térségen oroszlánok és holttetemek heverték és a halottak összekeverődtek a ruhákkal meg a fegyverzetekkel. Majdnem mindegyiknek hiányzott az arcza vagy egy karja; némelyek még egész épeknek látszottak, mások teljesen ki voltak száradva és a sisakok porladozó koponyákat körítették; hústól megfosztott lábak nyúltak ki a térdpánczélokból, egyes csontvázakon még rajt volt a köpönyeg; a naptól kiszikkasztott csontok fénylő foltokat alkottak a homokban.

Az oroszlánok a földre hasalva pihentek, mellső lábukat előrenyujtva és vakítva a napfénytől, mely a fehér sziklákról fokozott erővel verődött vissza, lustán hunyorgatták szemüket. Mások, farukra kuporodva, mereven néztek maguk elé, vagy pedig, félig eltakarva nagy sörényüktől, összegömbölyödve aludtak. Valamennyien jóllakottaknak, fáradtaknak, unottaknak látszottak. Mozdulatlanok voltak, mint a hegy és mint a halottak. Esteledett; nyugaton széles vörös sávok csíkozták az eget.

Egyikéből a halmoknak, melyek a síkot szabálytalanul púposították, valami kisértetnél is rejtelmesebb alak emelkedett fel. Erre egy oroszlán is megindult, óriási teste fekete árnyékként vált ki a bíborpiros ég háttéréből és mikor egészen közelébe ért az embernek, lábának egyetlen ütésével a földre terítette.

Aztán reáhasalva, fogaival lassan kivonszolta beleit. Majd kitátotta a száját és perczekig tartó hosszú

ordításba tört ki, melyet a hegység visszhangja ismételt és a mely végre elveszett a pusztában.

A magasból egyszerre apró kövek gurultak alá. Sebes léptek nesze hallatszott és a palánk, a hegyszakadék felől hegyes orrok, egyenesen álló fülek tüntek elő; a homályban rőt színű szemgolyók csillogtak. Sakálok voltak, melyek azért jöttek, hogy felfalják a maradékokat.

A carthagoi, ki a meredek széle fölé hajolva nézett alá, távozott.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

Matho.

Carthago örömben úszott, — mély, egyetemes, mértéktelen, tobzódó örömben. A romok réseit betömtek, az Istenek szobrait újra festették, myrthus-ágakkal hintették be az utcákat, az utczasarkokon tömjén égett és a sokaság, mely ellepte a terrasszokat, tarka öltönyeivel olybá látszott, mint megannyi a magasban viruló virágágy.

A hangok szüntelen csobogását túlharsogta a víz-hordók kiabálása, a hogy a kövezetet öntözték; Hamilcar rabszolgái, uruk nevében, pörkölt árpát és nyers húst kínálgattak; az emberek megállították egymást; könnyezve ölelkeztek; a tyriai városokat bevették, a nomádokat szétszórták, az összes barbárokat megsemmisítették. Az Acropolis eltűnt a színes ponyvák alatt; a kikötő töltésén túl sorakozó háromevezősök sarkantyúi úgy ragyogtak, mintha csupa gyémántból álló gáttal alkotnának; mindenütt a helyreállított rend, a megújuló élet, valami roppant boldogság szétáradása érzett: Salammbô egybekelésének napja volt a numidák királyával.

A Khamon-templom terrasszán óriási aranyedényekkel megrakott három asztal állott, egy a papoknak, egy az Öregeknek és egy a Gazdagoknak, azután, kissé magasabban, egy negyedik, Hamilcar, Narr' Havas és Salammbô számára, mert, minthogy Salammbô a fá-

tyol visszaszerzésével megmentette a hazát, mennyegzőjét a nép nemzeti örömmünpnek tekintette és lent a téren már várta, hogy megjelenjen.

Azonban egy más, izzóbb vágy is ingerelte a tömeg türelmetlenségét; Matho halála is beletartozott a szertartás keretébe.

Eleinte azt javasolták, hogy elevenen nyúzzák meg, öntsenek ólmot a beleibe, éheztessek halálra; oda kell kötni egy fához és mögötte egy majom üsse követ a fejét; megsértette Tanit-ot, tehát Tanit ainocephalosai álljanak rajta bosszút. Mások a mellett voltak, hogy testén több helyen olajba mártott lenszálakat húzzanak keresztül, hordozzák körül teveháton és már előre örültek, ha elképzelték, hogy a nagy állat mint ballag az utczákon, hátán azzai az emberrel, a ki vonaglik a lángokban, mint a széltől lobogtatott fáklya.

Azonban mely polgárookra bízzák megkínzását és miért foszszák meg ettől a gyönyörtől a többieket? Oly kivégzést szerettek volna, melyben az egész város részt vehet, és minden kar, minden fegyver, minden, a mi carthagoi, egész az utcák kövéig és az öböl hullámaiig hozzájárulhat szétmarczangolásához, eltiprásához, megsemmisítéséhez. Az Öregek tehát elhatározták, hogy minden kíséret nélkül, hátrakötött karokkal fog börtönéből a Khamon-térre menni és tilos volt szíven szűrni, hogy annál tovább maradjon életben, szemeit kitolni, nehogy idő előtt lássa kínzásának végét, meghajigálni és egyszerre három újjnál többel érinteni.

Jóllehet megjelenése csak a nap vége felé volt kitűzve, néha azt hitték, hogy már jön és a tömeg az Acropolis felé rohant, az utcák kiürültek, azután az emberek morogva újra visszatértek. Egyesek már a megelőző este óta ugyanazon a helyen álltak és messziről szólongatva egymást, körmeiket mutatták, melyeket megnövesztettek, hogy annál jobban bevájjanak a húsba. Mások izgatottan jártak fel és alá; némelyek oly sápadtak voltak, mintha saját kivégzésük előtt volnának.

Egyszerre túl a Mappaliakon magas tollegyezők emelkedtek a feiek fölé. Salammbô elhagyta palotáját; a megkönnyebbülés sóhaja tört ki a keblekből.

A menet azonban lassú lépésben haladt és soká tartott, a míg közelre ért.

Először jöttek a pataekák papjai, azután Eschmounéi, Melkarthéi és egymásután a többi collegiumok, ugyanazokkal a jelvényekkel és ugyanabban a rendben, mint az áldozat alkalmával. Moloch papjai lehajtott fejjel haladtak és a sokaság, valami lelkiismeretfurdalást érezve, elhúzódott előlük. Rabetna papjai azonban, lyrával a kezüben, büszke léptekkel közeledtek; a papnők áttetsző sárga vagy fekete ruhában követték őket és kígyókként csavarodva, madárhangokat hallattak, vagy pedig a csillagok tánczát utánozva, fuvolászó mellett körbe forogtak és könnyű ruhájukból lágy illatot árasztottak. E nők között tapssal köszöntötték a befestett szemhéju Kedeschimeket, kik az istenség hermaphorodismusát jelképezték, és ugyanúgy lévén öltözve és beillatszerezve, mint a papnők, lapos keblök és keskenyebb csípőjük ellenére is hasonlók voltak ezekhez. E napon különben is a női princípium uralkodott és ez töltött el mindent; mysticus mámor terjengett a füledt légben; a szent erdők mélyén már kigyultak a fáklyák; nagy kéjelgés készül ott az éjszakára; három hajónyi kéjleány érkezett Siciliából és a pusztából is jöttek.

A papi collegiumok, abban a rendben, a hogy jöttek, a templom udvaraiban, a külső csarnokokban és a kettős lépcsők hosszában helyezkedtek el, melyek fölfelé egymáshoz közeledve vezettek a tetőre. Az oszlopcsarnokokban fehér öltönyök hosszú sora tünt fel és az épület benépesült emberi szobrokkal, melyek épp oly mozdulatlanok voltak, mint a kőből valók.

Aztán következtek a pénzkezelők, a tartományok kormányzói és az összes gazdagok. Lent nagy tolongás támadt. A szomszédos utcákból özönlött a nép; a templomszolgák botütésekkel kergették vissza az embereket és az aranytíarás Öregek között, bíbormenyezetű hordszéken megpillantották Salammbót.

Óriási rivalgás hangzott; a czimbalmok és a crotalok még lármásabban szóltak, a dobok peregtek és a nagy bíbormenyezet eltűnt a két pylon között.

Az első emeleten újra láthatóvá vált. Salammbô lassú léptekkel haladt alatta; végigment a terrasszon, hogy a háttérben leüljön egy trónfélére, mely teknős-béka-héjból volt kifaragva. Háromlépcsőjű elefánt-csont-zsámolyt toltak a lábai alá; az első lépcsőfok szélén két négergyermek térdelt és Salammbô néha fejükön nyugtatta túlnehéz gyűrűkkel elborított karjait.

Bokától csípőig valami aprószemű hálófélébe volt szorítva, mely a hal pikkelyes pánczéljához hasonlított és gyöngyházként fénylett; sötétkék öv fogta át a derekát és két félhold forma kivágásban látni engedte emlőit, melyeknek karbunkulus-násfák fedték el a bimboit. Hajdísze drágakövekkel kirakott páva-tollakból állott; vállairól hófehér, bő köpeny hullámozott alá, — és testhez szorított könyökökkel, összesimult térddel, karjain gyémántos karikákkal, merev, hieratikus tartásban ült a trónon.

Két alacsonyabb széken ült apja és férje. Narr' Havas halványsárga köntösbe volt burkolva és fején viselte kristálysóból való koronáját, mely alól ammon-szarvakhöz hasonlóan csavart két hajfonat nyúlt ki; Hamilcar aranyindákkal átszőtt ibolyaszín tunicat és oldalán csatakardot viselt.

Az asztaloktól körülzárt helyen, rózsaoaj-tócsák között hevert farkába harapva és nagy fekete kört alkotva az Eschmoun-templom kigyója. A kör közepén rézoszlop állott, mely kristály-tojást tartott és a hogy a nap reásütött, ez mindenfelé sugarakat lövelt.

Salammbô mögött álltak Tanit fehér lenruhás papjai; jobbjá felől a tiarás Öregek hosszú aranyvonalat alkottak, a másik oldalon pedig a smaragd-pálczás gazdagok széles zöld vonalat, míg egész a háttérben, hol Moloch papjai sorakoztak, köpenyeik miatt szinte úgy látszott, mintha bíborfal állana. A többi collegium az alsóbb terrasszokat foglalta el. Az utcák zsúfolva voltak a sokasággal, mely ellepte a háztetőket is és hosszú sorokban egész az Acropolis csúcsáig nyúlt. A hogy így lábai alatt a nép, felette az égbolt és körülötte a végtelen tenger, az öböl, a hegyek és a tartományok perspectivája látszott, Salammbô ragyogásának teljében

mintegy összeolvadt Tanittal és Carthago védszellemének, testet öltött lelkének látszott.

Az ünnepélynek egész éjjen át kellett majd tartania és a festett gyapjú-szőnyegeken, melyekkel az alacsony asztalok le voltak borítva, fanagyságú sokágú lámpásalkotmányok álltak. A két sorban elhelyezett gyöngyszegélyes tálak között borostyánkőkancsók, kék üvegből való amphorák, teknősbékahéj-kanalak és kis kerek kenyerek voltak összezsúfolva; elefántcsontpálczák thyrus-botokként leveles szőlőfürtökkel voltak körülcsavarva; ébenfaállványokon nagy hótömbök olvadoztak és citrom, granátalma, ugorka és dinnye hegyekben állt a magas ezüstedények között; tátott szájú vaddisznók heverték porrátört fűszerhalmokban; nyulak, melyeken meghagyták a bőrt, olybá látszottak, mintha szaladni készülnének a virágok közül; a kagylók különféle húskeverékekkel voltak megtöltve; a sütemények jelképes formákat tüntettek föl és mikor a tálakról levették a födelet, galambok röpültek ki belőlük.

Feltürt tunicájú rabszolgák lábújjhegyen sűrögtek az asztalok körül; időnkint a lyrák egy-egy hymnust játszottak, vagy pedig karének hallatszott. A nép zsi-bongása, mely folytonos volt, mint a tenger moraja, körülzsongta és mintegy szélesebb harmóniába ringatta az ünnepélyt; egyeseknek eszökbe jutott a zsoldosok tivornyája; az emberek boldog álmadozásnak engedték át magukat; a nap kezdett leáldozni és az égbolt másik részén feltűnt a hold sarlója.

Salammbô azonban, mintha valaki szólította volna, hátrafordította fejét; a nép, a mely nézte, követte tekintetét.

Az Acropolis csúcsán, a templom tövében sziklatömbbe vájt börtön ajtaja megnyílt és a fekete lyuk küszöbén egy férfi állt.

Kétrétgörbülve jött ki, nézésében a hirtelen szabadon bocsátott vadállat zavart kifejezése ült.

Szemét vakította a fény; egy ideig mozdulatlanul maradt. Valamennyien ráismertek és visszafojtott lélekzettel bámulták.

Ez áldozat teste valami különös és majdnem szent

fénytől övezett valami volt nekik. Előrehajoltak, hogy jobban lássák, különösen az asszonyok. Ők égtek a vágytól, hogy szemügyre vegyék azt az embert, a ki gyermekeiket és férjeiket megölte és lelkök mélyén, akaratauk ellenére is, gyalázatos kíváncsiság támadt, — óhajtás, hogy egészen megismerjék, vágy, mely lelki ismeretfurdalással vegyült és a mely még fokozottabb gyűlöletre változott.

Végre megindult és azzal vége szakadt az álmélkodó meglepetésnek. Számtalan kar emelkedett a levegőbe és többé nem lehetett látni.

Az Acropolis lépcsőjének hatvan foka volt. Úgy jött le rajtuk, mintha vízesés sodorta volna le valamely hegytetőről; háromszor látták ugrani, azután lent talpra állt.

Vállai vérzettek, keble zihált és, hogy kötelékeit elszakítsa, oly erőlködést vitt végbe, hogy karjai, melyek meztelen hátán egymáshoz voltak lánczolva, kidagadtak, mint a kigyó levágott testrészei.

A helyről, a hol volt, több utca nyílt előtte. Mindegyikben a Palaeka-istenek köldökéhez erősítve, párhuzamosan három sor bronzláncz nyult egyik végtől a másikig: a tömeg a házak mellett szorongott, a középén pedig, korbácsot villogtatva, az öregek szolgálói járkáltak.

Egyikük nagyot ütve reája, előre lökte és Matho elindult.

Az emberek a láncz felett nyújtogatták feléje karjait, miközben kiabáltak, hogy nagyon is széles útat hagytak neki és így haladt lökve, csípve, marczangolva mindez újjaktól; ha egy utczának a végére ért, másik kezdődött; többször oldalt vetette magát, hogy megharapja az ott állókat, de ezek gyorsan hátraugrottak, őt pedig a lánczok visszatartották és a tömeg gúnykaczajban tört ki.

Egy gyermek letépte a fülét, egy fiatal leány, a ki ruhaujjában árt rejtegetett, átszúrta az arczát; pamatokat téptek a hajából, czafatokat a húsából, míg mások ürülékbe mártott szivacsot, melyet bot végére kötöttek, dörgölték az arczához. Ez az utolsó barbár az összes barbárokat, az egész sereget képviselte a carthagoiak

szemében: rajta bosszulták meg vereségeiket, rettegésüket, gyalázatukat. A nép dühét még fokozta, hogy azt szabadjára hagyhatták. A túlfeszített lánczok meggörbültek és elpattanni készültek; az emberek nem érezték a rabszolgák ütéseit, melyekkel visszaterelni igyekeztek őket; egyesek a házak kiálló köveibe kapaszkodtak; a falak minden nyílása tömve volt fejekkel és a mi szenvedést nem tudtak Mathora mérni, azt legalább feléje üvöltötték.

Szörnyű, szennyes szidalmakat szórtak reá, melyek gúnyos bátorításokkal és átkozódással váltakoztak, és minthogy nem elégedtek meg kínjaival, még rettenetesebbeket jósoltak neki, a melyek az öröklétben várnak reá.

E rengeteg üvöltés butító állandósággal harsogta be Carthagot. Egyetlen szótagot — valamely rekedt, tompa, örvongó indulatszót, gyakran perczeken át ismételt az egész nép. A fiaiak alapjuktól a tetőig megreszkedtek tőle és Mathonak úgy tetszett, hogy az utca két oldala mind közelebb jön hozzá és fölemeli a földről, mint két óriási kar, mely meg akarja fojtani.

Mindamellett azonban eszébe jutott, hogy egyszer régen ugyanilyest érzett. Ugyanez a tömeg volt a terrasszokon, ugyanez a tekintetek, ugyanez a düh; de akkor szabad volt a lélek, mindenki menekült előle, egy Istennek a hatalma fedezte és ez a lassanként mind világosabbá váló emlék összelapító terhű szomorúsággal töltötte el. Szemei előtt árnyak cikáztak; a város képe kavargott a fejében, a csipőjén levő sebből patakzott a vér, úgy érezte, hogy meg kell halnia; térdei megcsuklottak és csöndesen lehanyatlott a kövezetre.

Melkarth templomának előcsarnokából valaki egy izzóra tüzesített vasrudat hozott és az alsó láncz alatt becsúsztatva, sebéhez értette. Látni lehetett a hús füstölését; a nép gúnykiáltásai túlharsogták ordítását; újra talpra állt.

Hat lépéssel odább ismét leroskadt, majd harmadszor is, meg negyedszer is; valami új kínzás mindannyiszor felállásra kényszerítette. Csöveken át forró olajcsöppeket fújtak reá; üvegcserepeket szórtak lábai elé;

egyre folytatta útját. A Seleb-utcza sarkán egy bolt ernyője alatt megállt, hátával a falnak támaszkodott és nem ment tovább.

A Nagy-Tanács rabszolgái vízilóbórból font ostoraikkal ütlegelték, oly dühösen és oly sokáig, hogy tunicajuk rojtjairól csepegett az izzadság. Matho úgy látszott, mintha nem is érezné, egyszerre aztán nekiiramodott és vaktában futni kezdett előre, miközben ajkai közül oly hang hallatszott, mint mikor nagy hidegben a fogak vaczogva ütődnek egymáshoz. Átszelte a Boules-utczát, a Soepo-utczát, keresztül rohant a zöldségpiaczon és elért a Khamon-térre.

Most már a papoké volt; a rabszolgák visszatereltek a népet; Matho szabadabban mozoghatott. Körülnézett és szeme találkozott Salammbôéval.

Az első lépéstől fogva, a hogy megindult, Salammbô fölkelte trónusáról és a hogy Matho mind közelebb jött, önkénytelenül ő is lassanként egész a terrasz széléig haladt és csakhamar, mintha a külső világ megszűnt volna számára, csak Matho-t látta. Nagy csöndesség támadt lelkében, — mintegy ama mélységek egyike tárult föl benne, melyben egyetlen gondolat, emlék, tekintet nyomása eltünteti az egész világot. Ez a feléje haladó férfi ellenállhatatlanul vonta maga felé.

A szemeken kívül más semmi emberi se volt rajta; teljesen vörös hosszúkás tömegnek látszott; szétszakadt kötelékei czombjait verdesték, de ezeket nem lehetett megkülönböztetni csuklónak lemeztelenedett inaitól; szája tágra nyitva; szemeiből lángok cikáztak, melyek szinte a hajáig csaptak, — és a szerencsétlen egyre haladt előre.

Odaért a terrasz tövébe. Salammbô kihajolt a könnyöklön; e rettenetes szemeiből reámeredtek és öntudatában felujult mindaz, a mit Matho érte szenvedett. Noha haldoklott, ő újra a sátrában látta, térdenállva, karjait dereka köré fonva és gyöngéd szavakat nyögdelve; szomjuhozott utána, hogy újra érezze e karokat, ismét hallja e szavakat; nem akarta, hogy meghaljon. E pillanatban Matho tetőtől talpig megreszketett; Salammbô

kiáltani akart; Matho hanyattvágódott és nem mozdult többé.

Salammbôt, a ki majdnem elájult, a körülötte sürgölődő papok visszavitték trónusára. Elhalmozták szerencsekívánatokkal; a halál az ő műve volt. Valamennyien tapsoltak és nevét üvöltve, lábaikkal dobogtak.

Egy ember a holttestre vetette magát. Noha szakálatlan volt, vállát Moloch papjainak köpenye fedte és övében ott volt a kés, mely az áldozati hús szétdarabolására szolgált és a melynek nyele arany lapoczban végződött. Egyetlen vágással felhasította Matho keblét, kitepte szívét, reátette a lapoczra és aztán Schahabarim felemelve karjait, a nap felé nyujtotta.

A nap alászállóban volt a hullámok mögé; sugarai mint hosszú nyílveesszők érték a véres szívet. Abban a mértékben, a hogy összehúzódásai csökkentek, súlyedtt az égi test is a tengerbe; az utolsó dobbanással eltűnt.

Most az öböltől a lagunáig és az isthmustól a világító-toronyig az összes utcákból, valamennyi házról, minden templomról siketítő kiáltás harsant föl; néha megszűnt, aztán újra kezdődött; az épületek megremegtek tőle; Carthago mintegy vonaglott a titáni örömben és a határtalan reménységben.

Narr' Havas, mámorosan a szűkeségtől, bal karját, a birtoklás jeléül, Salammbô dereka köré fonta, jobb-jával pedig áldozati csészét ragadott és ivott Carthago védszellemére.

Salammbô is felállt, miként a férje, kezében serleggel, hogy szintén igyék. Visszabotlott, feje hátrahanyatlott a trón támlájára, — sápadtan, mereven, nyitott szájjal, — és kioldódott haja a földet söpörte.

Így halt meg Hamilcar leánya, mert érintette Tanit köpenyét.

TARTALOM.

	Oldal
I. A tivornya	1
II. Siccában	18
III. Salammbô	39
IV. Carthagó falai alatt	46
V. Tanit	64
VI. Hanon	79
VII. Hamilcar Barca	98
VIII. A Macar melletti csata	135
IX. Hadjáratban	153
X. A kígyó	167
XI. A sátorban	180
XII. A vízvezeték	198
XIII. Moloch	217
XIV. A Bárd-szoros	252
XV. Matho	289

TARTANOM

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

